

HBSC 2021 GEZONDHEID EN WELZIJN VAN JONGEREN IN NEDERLAND

Jong in
de 21ste
eeuw

20 JAAR
HBSC-
ONDERZOEK

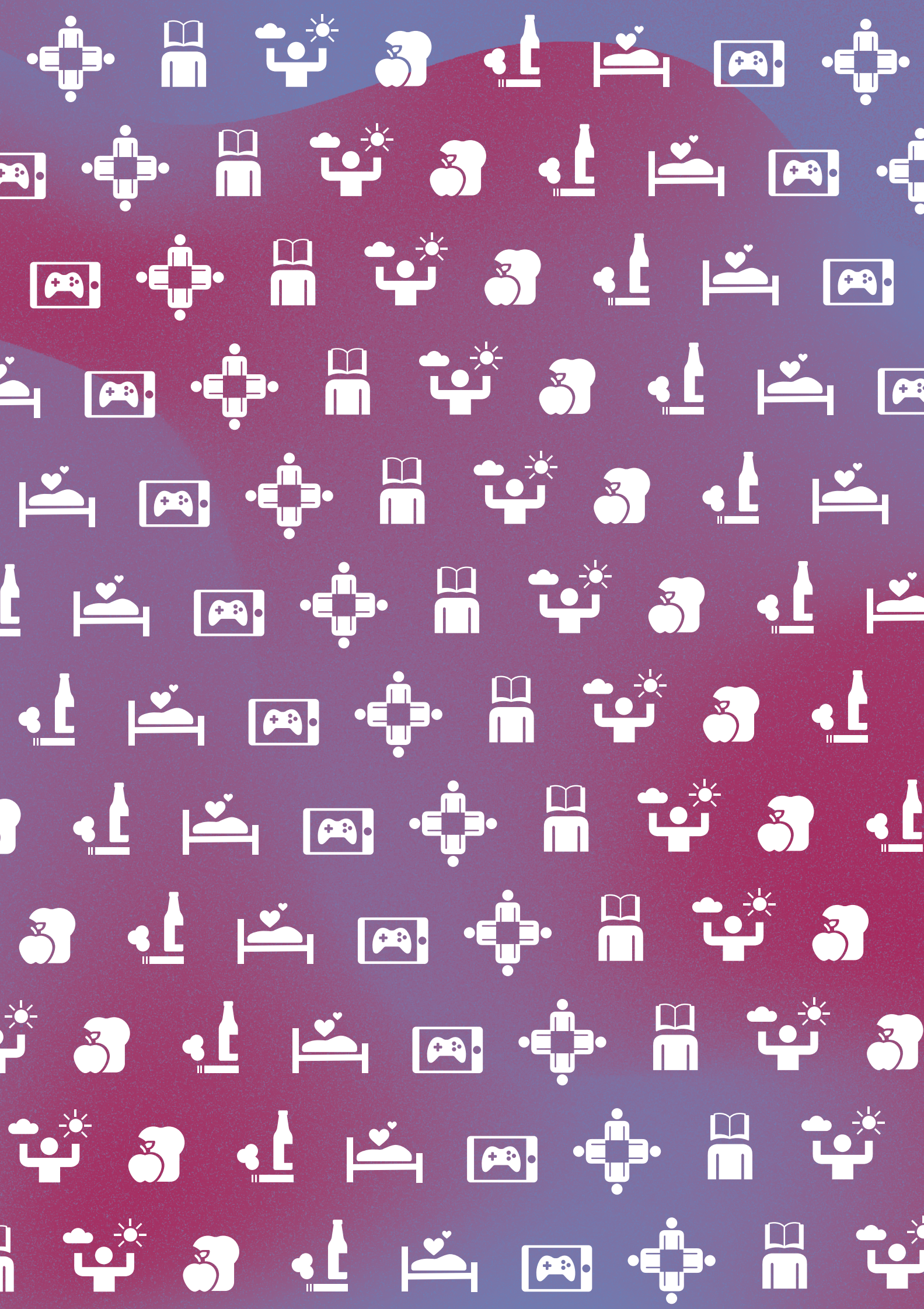
Universiteit
Utrecht

 Trimbos
instituut
Netherlands Institute of
Mental Health and Addiction

Sociaal en Cultureel Planbureau

HBSC 2021 GEZONDHEID EN WELZIJN VAN JONGEREN IN NEDERLAND

MAARTJE BOER, SASKIA VAN DORSSELAER, MARGREET DE LOOZE,
SIMONE DE ROOS, HILDE BRONS, REGINA VAN DEN EIJDEN,
KARIN MONSHOUWER, WILLEM HUIJNK, TOM TER BOGT,
WILMA VOLLEBERGH EN GONNEKE STEVENS

COLOFON

PROJECTLEIDING

Gonneke Stevens en Saskia van Dorsselaer

AUTEURS

Maartje Boer (Universiteit Utrecht), Saskia van Dorsselaer (Trimbos-instituut), Margreet de Looze (Universiteit Utrecht), Simone de Roos (Sociaal en Cultureel Planbureau), Hilde Brons (Universiteit Utrecht), Regina van den Eijnden (Universiteit Utrecht), Karin Monshouwer (Trimbos-instituut), Willem Huijnk (Sociaal en Cultureel Planbureau), Tom ter Bogt (Universiteit Utrecht), Wilma Vollebergh (Universiteit Utrecht) en Gonneke Stevens (Universiteit Utrecht)

MET DANK AAN

Willem Alferink (Trimbos-instituut), Coriena de Heer (Universiteit Utrecht), Marloes Kleinjan (Trimbos-instituut), Martin Olsthorn (Sociaal en Cultureel Planbureau) en Frederiek Schutten (Trimbos-instituut)

EINDREDACTIE

Maartje Boer, Gonneke Stevens en Margreet de Looze

VORMGEVING

Taluut Ontwerp
Erwin Leufkens (Universiteit Utrecht)

PRODUCTIE

Drukkerij Zalsman Zwolle

ISBN

978-90-393-7505-1

Universiteit Utrecht, Faculteit Sociale Wetenschappen, Interdisciplinaire Sociale Wetenschap, Sjoerd Groenmangebouw, Padualaan 14, 3584 CH Utrecht, 030-2539054

© 2022, Universiteit Utrecht, Utrecht. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande toestemming van de Universiteit Utrecht.

INHOUDSOPGAVE

VOORWOORD	8
Opzet van dit rapport	8
Trends in de context van de coronacrisis	9
Trends tussen 2001 en 2017	9
Nederlandse jongeren in internationaal perspectief	10
Risicogroepen	11
Het gebruik van de HBSC-data voor beleid en nader onderzoek	12
Het Nederlandse HBSC-team	13
1. METHODE VAN ONDERZOEK EN BESCHRIJVING VAN DE STEEKPROEF	16
Populatie en steekproef	16
De vragenlijst	18
Het veldwerk	18
Ethische aspecten van het onderzoek	19
Beschrijving van de gewogen steekproef	20
Veranderingen in de methoden in 2021	23
Opzet van het rapport	26
Analyses van de resultaten	26
Landelijke kerncijfers over leefstijl en gezondheid van jongeren (12 t/m 16 jaar)	29
2. RELATIE MET GEZINSLEDEN EN VRIENDEN	32
Overzicht van de belangrijkste resultaten	32
Kerncijfers	33
Verschillen naar migratieachtergrond, schoolniveau, gezinswelvaart en gezinsvorm	36
Multivariate analyses	38
Trends 2001-2021	39
3. SCHOOLBELEVING, PESTEN EN ERVAREN DISCRIMINATIE	44
Overzicht van de belangrijkste resultaten	44
Kerncijfers	46
Verschillen naar migratieachtergrond, schoolniveau, gezinswelvaart en gezinsvorm	51

	Multivariate analyses	54
	Trends 2001-2021	56
4.	WELBEVINDEN EN MENTALE PROBLEMEN	64
	Overzicht van de belangrijkste resultaten	64
	Kerncijfers	66
	Verschillen naar migratieachtergrond, schoolniveau, gezinswelvaart en gezinsvorm	69
	Multivariate analyses	72
	Trends 2001-2021	74
5.	GEZONDHEIDSGEDRAG	80
	Overzicht van de belangrijkste resultaten	80
	Kerncijfers	82
	Verschillen naar migratieachtergrond, schoolniveau, gezinswelvaart en gezinsvorm	84
	Multivariate analyses	87
	Trends 2001-2021	90
6.	MIDDELENGEBRUIK	98
	Overzicht van de belangrijkste resultaten	98
	Kerncijfers	101
	Verschillen naar migratieachtergrond, schoolniveau, gezinswelvaart en gezinsvorm	105
	Multivariate analyses	107
	Trends	110
7.	SEKSUEEL GEDRAG EN OPVATTINGEN OVER HOMOSEKSUALITEIT	120
	Overzicht van de belangrijkste resultaten	120
	Kerncijfers	122
	Verschillen naar migratieachtergrond, schoolniveau, gezinswelvaart en gezinsvorm	125
	Multivariate analyses	127
	Trends	129
8.	SOCIALE MEDIA EN GAMEN	134
	Overzicht van de belangrijkste resultaten	134
	Kerncijfers	135
	Verschillen naar migratieachtergrond, schoolniveau, gezinswelvaart en gezinsvorm	139
	Multivariate analyses	142
	Trends 2017-2021	143
9.	NABESCHOUWING	148
	Gezondheid en welzijn van jongeren in Nederland in de 21ste eeuw: belangrijkste bevindingen	148
	Trends tussen 2001 en 2021	149

Risicogroepen	156
Implicaties voor preventie en beleid	159
Beperkingen van het onderzoek	163
BIJLAGE	166
LITERATUURLIJST	172

VOORWOORD

MAARTJE BOER EN GONNEKE STEVENS

De jeugd heeft de toekomst. Daarom is het essentieel om te weten hoe het met hen gaat. Dit is juist nu extra belangrijk, omdat er veel zorgen zijn over de impact die de coronacrisis op de jeugd heeft (gehad). In hoeverre zijn mentale problemen in de laatste vier jaar toegenomen en hoe verhoudt deze eventuele toename zich tot veranderingen hierin tussen 2001 en 2017? Hoeveel jongeren ervaren druk door schoolwerk? Worden jongeren in Nederland gezonder of minder gezond? Moeten we ons zorgen maken over hun alcoholgebruik? Hoe staat het met het online gedrag van jongeren? Hoe heeft hun relatie met klasgenoten, vrienden en ouders zich ontwikkeld in de laatste jaren? Maar ook: met welke groepen jongeren gaat het goed en met welke juist niet? Om een antwoord te geven op deze vragen en vele andere, vond in het najaar van 2021 voor de zesde keer het Nederlandse Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) onderzoek plaats. Het Nederlandse onderzoek wordt sinds 2001 elke vier jaar uitgevoerd onder een landelijk representatieve groep leerlingen in groep 8 van de basisschool en in het voortgezet onderwijs in de leeftijd van 11 tot en met 16 jaar. Hiermee geeft het HBSC-onderzoek inzicht in de ontwikkelingen in de gezondheid en het welzijn van Nederlandse schoolgaande jongeren in de 21ste eeuw.

Het HBSC-onderzoek wordt sinds 1983 in meer dan 50 landen in Europa en Noord-Amerika uitgevoerd. Het is één van de langst lopende internationale onderzoeken onder de jeugd en geeft daarmee een uniek beeld van de (veranderingen in de) gezondheid en het welzijn van jongeren uit een groot aantal landen. In het huidige rapport worden de resultaten van het Nederlandse onderzoek in 2021 gepresenteerd en vergelijkingen gemaakt met de onderzoeksuitkomsten van de afgelopen twintig jaar.

OPZET VAN DIT RAPPORT

In dit rapport komt een groot aantal onderwerpen aan bod rondom het thema gezondheid en welzijn. Onderwerpen die besproken worden zijn de relaties met gezinsleden en vrienden, schoolbeleving, pesten, ervaren discriminatie, mentale gezondheid, eetgedrag, sporten en bewegen, middelengebruik (roken, alcohol, en drugsgebruik), seksueel gedrag, opvattingen over homoseksualiteit, gebruik van sociale media en gamen. In 2021 zijn er in het HBSC-onderzoek extra vragen gesteld over de mentale gezondheid van jongeren en is er aandacht besteed aan verschillende bronnen van schoolstress. In de hoofdstukken worden verschillen in bovengenoemde onderwerpen tussen leerlingen van groep 8 van de basisschool en leerlingen uit het voortgezet

onderwijs bestudeerd. Bovendien onderzoeken we net als in eerdere rapportages verschillen op basis van leeftijd, geslacht, opleidingsniveau, migratieachtergrond, gezinsvorm en gezinswelvaart. Ook worden er trends sinds 2001 gepresenteerd, die inzicht geven in de gezondheid en het welzijn van Nederlandse jongeren in de afgelopen 20 jaar.

TRENDS IN DE CONTEXT VAN DE CORONACRISIS

In het begin van 2020 laaide het coronavirus op in Nederland. Een periode van twee jaar volgde met daarin verschillende ingrijpende maatregelen, zoals het sluiten van scholen en een reeks aan sociale beperkingen. Zoals hierboven reeds genoemd, zijn er grote zorgen over de invloed van de pandemie en de bijbehorende maatregelen op het welbevinden en de sociaal-emotionele ontwikkeling van de jeugd (Luijten e.a., 2021; Onderwijsinspectie, 2021). Zo is het contact met leeftijdgenoten en het vormen van vriendschappen tijdens de adolescentie essentieel voor een gezonde ontwikkeling (Brechtwald & Prinstein, 2011; Keijsers & Bülow, 2021). Tijdens periodes in de pandemie was fysiek sociaal contact voor jongeren minder mogelijk, omdat scholen meerdere malen gesloten werden, maar ook vanwege de avondklok, het niet mogen afspreken in groepen en het advies om zo veel mogelijk thuis te blijven. Dit laatste kan ook de relaties binnen het gezin onder druk hebben gezet. Daarnaast zijn er zorgen over de invloed van de pandemie op schoolprestaties en studievoordigheden van jongeren (Hornstra e.a., 2021; Geijssel e.a., 2020). Toen scholen werden gesloten, moesten leerlingen voor een aantal weken thuis online onderwijs volgen (bijv. in december 2020 en in januari 2021). Hiermee werd een beroep gedaan op de zelfstandigheid en discipline van jongeren om schoolwerk bij te houden. Deze vorm van onderwijs is mogelijk niet geschikt voor bepaalde groepen jongeren, zoals die met minder cognitieve vaardigheden of leerlingen met een problematische thuissituatie (Geijssel e.a., 2020; Schuurman e.a., 2021).

Dit rapport bespreekt de resultaten van het laatste Nederlandse HBSC-onderzoek dat plaatsvond in het najaar van 2021. Op dat moment hadden de deelnemende leerlingen een periode van ruim anderhalf jaar met ingrijpende maatregelen achter de rug. Tijdens de dataverzameling (vanaf oktober 2021) nam het aantal besmettingen heel snel toe en kondigde het kabinet daarom in november en december diverse extra maatregelen aan, zoals het opnieuw beperken van sociale contacten en thuisbezoek en het sluiten van niet-essentiële winkels en horeca in de avond. Een week voor de kerstvakantie gingen de basisscholen en scholen voor voortgezet onderwijs dicht (om vanaf 10 januari 2022 weer open te gaan) en sloten alle niet-essentiële winkels en horeca volledig (Rijksoverheid, 2022b). Het HBSC-onderzoek van 2021 is dus uitgevoerd in een bijzondere context, die voor veel jongeren invloed heeft gehad op belangrijke domeinen in hun leven. Het huidige rapport geeft dus een beeld van de veranderingen in de gezondheid en het welzijn van jongeren tijdens de corona pandemie in vergelijking met eerdere jaren (2001, 2005, 2009, 2013, 2017), toen er geen sprake was van een pandemie.

TRENDS TUSSEN 2001 EN 2017

In alle eerdere HBSC-onderzoeken valt op dat jongeren in Nederland tevreden zijn over hun leven en opgroeien in een veilig sociaal klimaat. In 2017 gaven leerlingen van groep 8 van de basisschool

hun leven gemiddeld een 8.3 en alleen in 2001 was dit cijfer hoger. In het voortgezet onderwijs gaven jongeren in 2017 hun leven gemiddeld een 7.6. Dit cijfer was iets lager dan in de jaren tussen 2001 en 2009. Bovendien nam het percentage leerlingen dat positief is over hun gezinsleden toe tussen 2013 en 2017: in 2017 ervaarde de overgrote meerderheid van de jongeren veel steun van het gezin en konden de meeste jongeren gemakkelijk over zorgen praten met hun vader of moeder. Een andere gunstige ontwikkeling was dat pesten geleidelijk is afgenomen: in 2001 gaf 10 procent van de middelbare scholieren aan vaak gepest te worden, in 2017 daalde dit naar 5 procent.

Toch was er in 2017 ook reden tot zorg over de jeugd, namelijk vanwege een toename in de druk door schoolwerk die jongeren ervaren. Dit verdubbelde tussen 2001 en 2017 onder leerlingen in het voortgezet onderwijs (van 16 naar 35%). Vooral tussen 2013 en 2017 was er een aanzienlijke stijging hierin. Daarnaast was er lange tijd een dalende trend in het gebruik van alcohol en in roken onder jongeren in Nederland. In 2017 bleek dat het aandeel rokende jongeren in vergelijking met 2015 nog verder afnam (van 23 naar 17%). Voor alcohol wezen de cijfers van 2017 echter uit dat aan deze daling een einde is gekomen. Zo halveerde het percentage middelbare scholieren dat aangaf in de laatste maand alcohol te hebben gebruikt tussen 2003 en 2017 (van 55 naar 22%), maar dit nam sinds 2013 niet meer significant af. Onder deze groep was bovendien het percentage dat veel drinkt – minimaal vijf drankjes op één gelegenheid – net als in eerdere jaren erg hoog (bijv. 72% in 2017). Ook het condoomgebruik nam aanzienlijk af tussen 2009 en 2017. In het eet- en beweegpatroon veranderde ten slotte weinig tussen 2001 en 2017; al sinds 2001 is dit patroon voor een groot deel van de jongeren niet in lijn met de gezondheidsvoorschriften.

NEDERLANDSE JONGEREN IN INTERNATIONAAL PERSPECTIEF

Elke vier jaar verschijnt er een internationaal rapport met de resultaten van alle landen die hebben meegedaan aan het HBSC-onderzoek (Currie e.a., 2004; 2008; 2012; Inchley e.a., 2016; 2020). Hierin is te zien hoe het met de Nederlandse jeugd gaat ten opzichte van de jeugd in andere landen, waarbij altijd een vergelijking wordt gemaakt tussen 11-, 13- en 15-jarige jongeren. In 2017 bleek dat, net als in eerdere jaren, Nederlandse jongeren ten opzichte van hun leeftijdgenoten uit andere landen opgroeien in een relatief gunstige sociale context. Zo was het percentage 15-jarigen dat aangaf gemakkelijk met hun vader te kunnen praten over zorgen in Nederland het hoogst. Ook behoorde Nederland tot de top-10 landen waarin jongeren gemakkelijk met hun moeder kunnen praten. Het percentage jongeren dat anderen vaak heeft gepest of zelf gepest wordt lag bovendien ver onder het internationale gemiddelde. Ook op het gebied van mentale gezondheid zagen we dat het relatief goed gaat met Nederlandse jongeren. Het percentage jongeren dat zijn/haar leven een voldoende (cijfer 6 of hoger) geeft, lag in 2017 bijna nergens zo hoog als in Nederland. Ook het percentage jongeren dat zeer regelmatig psychosomatische klachten rapporteert, lag dat jaar in Nederland bijna het laagst van alle landen.

Toch zagen we in de internationale vergelijking van 2017 ook wat minder gunstige ontwikkelingen. Jarenlang lag het percentage jongeren in Nederland dat druk door schoolwerk ervaart ver onder het internationale gemiddelde, maar sinds 2013 is deze positie van Nederlandse jongeren aanzienlijk verslechterd. In 2017 was de ervaren druk door schoolwerk onder de 13- en 15-jarige Nederlandse jongeren namelijk vergelijkbaar met het internationale gemiddelde.

Daarnaast aten Nederlandse jongeren minder vaak fruit en dronken ze wat vaker frisdrank dan jongeren uit andere landen. Voor de jongste groepen (11 en 13 jaar) gold bovendien dat Nederlandse jongeren in 2017 minder vaak minstens één uur per dag bewegen dan leeftijdgenoten uit andere landen. Ook het middelengebruik van 15-jarigen in Nederland verdiende in 2017 nog steeds aandacht: het percentage jongeren in deze leeftijdsgroep dat in 2017 aangaf weleens alcohol te hebben gedronken lag boven het internationale gemiddelde. Daarnaast kwam in 2017 cannabisgebruik bij 15-jarige Nederlandse jongeren vaker voor dan bij hun leeftijdgenoten uit andere landen. Voor een overzicht van de resultaten van jongeren in Nederland ten opzichte van hun internationale leeftijdgenoten in 2017, zie Stevens en anderen (2020).

RISICOGROEPEN

Alhoewel het over het algemeen relatief goed gaat met Nederlandse jongeren, zijn er groepen jongeren die minder gezond en gelukkig zijn (De Looze e.a., 2014; Stevens e.a., 2018; Ter Bogt e.a., 2003; Van Dorsselaer e.a., 2007; 2010). Uit het rapport van 2017, maar ook uit de eerdere rapporten, blijkt bijvoorbeeld dat oudere leerlingen minder positief zijn over school en de relatie met hun ouders dan jongere leerlingen. Bovendien neemt het welbevinden af en nemen mentale problemen toe met de leeftijd. Verder krijgen oudere jongeren minder lichaamsbeweging. Middelengebruik komt vaker voor naarmate leerlingen ouder worden. Jongeren van het VMBO zijn vaak slechter af dan jongeren van de andere schoolniveaus. Zo rapporteren zij vaker mentale problemen dan leerlingen van andere schoolniveaus; dit geldt met name voor gedragsproblemen, hyperactiviteit en problemen met leeftijdgenoten. Ook hebben VMBO-leerlingen een ongezonder eet-, drink- en beweegpatroon, komt pesten vaker voor en ligt het middelengebruik hoger vergeleken met leerlingen van andere schoolniveaus. Vooral verschillen in dagelijks roken en veel drinken zijn aanzienlijk. Problematisch sociaalmediagebruik komt eveneens het vaakst voor bij VMBO-leerlingen. VWO-leerlingen ervaren echter meer druk door schoolwerk dan VMBO- en HAVO-leerlingen.

Daarnaast zijn er vaak meer problemen op allerlei gebieden bij jongeren uit gezinnen met een relatief lage materiële welvaart dan bij jongeren uit gezinnen met een hogere materiële welvaart, hoewel deze verschillen meestal minder groot zijn dan de verschillen naar opleidingsniveau. Jongeren die niet met beide ouders in één huis wonen, laten ook een problematischer profiel zien op bijna alle onderzochte thema's dan jongeren die wel met beide ouders in één huis wonen. Zij zijn minder positief over de relatie met hun ouders, vinden school minder leuk, rapporteren een lager niveau van welbevinden, hebben vaker mentale problemen, eten minder gezond, bewegen minder vaak, komen vaker in aanraking met middelen en rapporteren vaker problematisch sociaalmediagebruik.

Er zijn ten slotte ook verschillen in de gezondheid en het welzijn van jongeren op basis van geslacht en migratieachtergrond, maar deze verschillen zijn minder eenduidig. Zo ervaren meisjes bijvoorbeeld meer druk door schoolwerk en emotionele problemen, maar zijn positiever over hun relatie met vrienden en rapporteren minder middelengebruik dan jongens. Leerlingen met een migratieachtergrond rapporteren bijvoorbeeld vaker dat zij anderen pesten en gedragsproblemen komen vaker bij hen voor, terwijl ze minder vaak alcohol drinken, minder vaak snoepen en minder symptomen van hyperactiviteit rapporteren dan leerlingen zonder een migratieachtergrond. Ook

zijn zij minder positief over de relatie met hun gezinsleden. In dit rapport kijken we of dergelijke verschillen in gezondheid en welzijn anno 2021 (nog steeds) bestaan.

HET GEBRUIK VAN DE HBSC-DATA VOOR BELEID EN NADER ONDERZOEK

Het HBSC-onderzoek kan door een nationaal-representatieve steekproef een betrouwbaar en representatief beeld schetsen van de gezondheid en het welzijn van schoolgaande jongeren in Nederland in de leeftijd van 11 tot en met 16 jaar. In opdracht van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) is sinds 2012 onder coördinatie van het RIVM de Leefstijlmonitor (LSM) ontwikkeld. Voor de LSM zijn onderzoeken aangewezen die de landelijke kerncijfers over de leefstijl van volwassenen en jongeren op verschillende kernthema's leveren (Kramers e.a., 2012). Het doel hiervan is zorgen voor samenhang tussen en voorkomen van overlap in gegevensverzamelingen. Het HBSC-onderzoek en het Peilstationsonderzoek Scholieren leveren de landelijke kerncijfers over middelengebruik en seksualiteit van jongeren in de leeftijd van 12 tot en met 16 jaar voor de LSM. Deze kerncijfers worden onder andere gebruikt om te monitoren in hoeverre de doelen voor 2040 die in het Nationaal Preventieakkoord 2018 zijn gesteld rondom het alcoholgebruik en het roken van de Nederlandse jeugd haalbaar zijn, of dat extra beleidsinspanningen nodig zijn. Daarnaast fungeren HBSC-cijfers als kerncijfers voor de Staat van Volksgezondheid en Zorg (www.staatvenz.nl) voor onderwerpen zoals pesten, levenstevredenheid en socialemediagebruik. Tenslotte staan er HBSC-cijfers op de website met kerncijfers over gezondheid en zorg voor professionals (www.vzinfo.nl).

Met behulp van de cijfers van het HBSC-onderzoek kunnen bovendien normgegevens worden gegenereerd voor lokale en regionale onderzoeken die in Nederland worden uitgevoerd door gemeenten, GGD'en en andere lokale partijen. Vaak worden om die reden in lokale onderzoeken vragen gebruikt uit het HBSC-Nederland onderzoek. Ook worden de HBSC-cijfers gedeeld met het Nederlands Jeugdinstituut, dat hiermee (onder andere via hun website) gemeenten, jeugdzorg- en onderwijsinstellingen informeert over de gezondheid en het welzijn van de Nederlandse jeugd. Bij het Trimbos-instituut wordt ook regelmatig door externe partijen gevraagd om meer gedetailleerde cijfers over de 'stand van zaken'. Deze cijfers kunnen worden geleverd met behulp van nadere analyses van de HBSC data (bijv. van het RIVM, Rutgers, universiteiten en andere organisaties).

De data van het Nederlandse HBSC-onderzoek worden daarnaast gebruikt voor het schrijven van meer verdiepende wetenschappelijke artikelen. Zo zijn er door het HBSC-Nederland onderzoeksteam in de laatste jaren artikelen geschreven over problematisch socialemediagebruik en over de samenhang tussen sociaal economische status, het hebben van een migratieachtergrond en mentale gezondheid (Boer e.a., 2021b; Duinhof e.a., 2020; Weinberg e.a., 2019b). Andere artikelen richtten zich op trends in druk door schoolwerk en de samenhang met mentale gezondheid (Cosma e.a., 2022; De Looze e.a., 2020) en op de relatie tussen buurt- en schoolkenmerken en mentale gezondheid (Brons e.a., 2022). Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) heeft op basis van HBSC-gegevens meerdere rapporten en artikelen gepubliceerd over de leefsituatie, gezondheid en het welzijn van LHBT-jongeren, jongeren met een migratieachtergrond

en jongeren die samenwonen met een langdurig ziek gezinslid (zie bijv. Bucx & De Roos, 2015; De Roos e.a., 2020; 2022; Huijnk & Van Beusekom, 2021; Kuyper e.a., 2016). Ook is in samenwerking met het Trimbos-instituut en Stichting Alexander in 2020 het onderzoek 'Geluk onder Druk' uitgevoerd voor Unicef, gedeeltelijk op basis van HBSC-data uit 2017 (Kleinjan e.a., 2020). Ook externe onderzoekers maken gebruik van data van het Nederlandse HBSC-onderzoek (bijvoorbeeld Berkelbach van der Sprenkel e.a., 2022).

Door de internationale inbedding van het HBSC-onderzoek kan eveneens informatie verstrekt worden aan internationale beleidsmakers over het welzijn en de gezondheid van jongeren in een groot deel van Europa. Eén keer in de vier jaar wordt een dergelijke analyse gemaakt en gedocumenteerd in een internationaal rapport dat samen met de World Health Organization (WHO) wordt uitgegeven. Dit rapport is al jaren het meest gedownloadde rapport van de WHO, wat het belang van HBSC verder onderstreept en de (beleids)interesse in onderzoek naar adolescenten internationaal benadrukt. Ook andere internationale organisaties maken gebruik van de HBSC-cijfers. Zo heeft UNICEF de internationale HBSC-gegevens gebruikt als basis voor de Report Card 13 (Hudson & Kühner, 2016).

Ten slotte worden de internationale data gebruikt om verdiepende internationaal-vergelijkende analyses uit te voeren. Zo bleek uit dat jongeren over het algemeen meer alcohol drinken in landen met een minder streng alcoholbeleid (Bendtsen e.a., 2014). Bovendien kwam naar voren dat afnames in face-to-face contacten tussen jongeren samenhangen met afnames in middelengebruik tussen 2002 en 2014 op het nationale niveau in dezelfde periode (De Looze e.a., 2019b). Nationaal beleid op het gebied van de mentale gezondheid van de jeugd, was geassocieerd met minder agressief gedrag van jongeren (Hendriks e.a., 2019), terwijl indicatoren van nationaal beweegbeleid niet gerelateerd waren aan de mate waarin jongeren bewegen (Weinberg e.a., 2019a). Ook bleek dat hogere niveaus van werkeloosheid op het nationale niveau samenhangen met minder levenstevredenheid onder jongeren, vooral bij jongeren die een werkeloze ouder hebben (Johansson e.a., 2019). Jongeren zijn gelukkiger wanneer zij opgroeien in samenlevingen waarin sprake is van gelijke kansen van mannen en vrouwen (De Looze e.a., 2018). In dit soort samenlevingen zijn sekseverschillen in vechten, sporten en het hebben van verwondingen bovendien kleiner (De Looze e.a., 2019a). Daarnaast vonden we dat in landen waar intensief socialemediagebruik veel voorkomt, intensief gebruik van sociale media samenhangt met positieve uitkomsten, terwijl het tegengestelde het geval is voor landen waar intensief socialemediagebruik weinig voorkomt (Boer e.a., 2020b).

HET NEDERLANDSE HBSC-TEAM

Medewerkers van de Universiteit Utrecht (Interdisciplinaire Sociale Wetenschap, faculteit Sociale Wetenschappen), het Trimbos-instituut en het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) voerden het Nederlandse HBSC-onderzoek in 2021 voor de zesde keer uit. De dataverzameling werd geleid door het Trimbos-instituut. Het huidige rapport is geschreven door medewerkers uit alle drie de participerende onderzoeksorganisaties. Het onderzoek werd gefinancierd door het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS).

UNIVERSITEIT UTRECHT

Dr. Gonneke Stevens, Principal Investigator (PI)

Dr. Maartje Boer

Hilde Brons, MSc.

Dr. Margreet de Looze

Prof. Dr. Tom ter Bogt

Dr. Regina van den Eijnden

Prof. Dr. Wilma Vollebergh

TRIMBOS-INSTITUUT

Drs. Saskia van Dorsselaer (co-PI)

Dr. Karin Monshouwer

SOCIAAL EN CULTUREEL PLANBUREAU

Dr. Simone de Roos

Dr. Willem Huijnk

1

METHODE VAN ONDERZOEK EN BESCHRIJVING VAN DE STEEKPROEF

SASKIA VAN DORSELAER, HILDE BRONS EN
MAARTJE BOER

METHODE VAN ONDERZOEK EN BESCHRIJVING VAN DE STEEKPROEF

Het doel van het HBSC-onderzoek is het monitoren van de gezondheid en het welzijn van jongeren in Nederland. In dit hoofdstuk wordt beschreven hoe het onderzoek is uitgevoerd, hoe de steekproef is samengesteld en welke analyses voor dit rapport zijn uitgevoerd. Hierbij wordt er ook aandacht besteed aan de rol die de coronapandemie heeft gespeeld in de uitvoering van het onderzoek.

POPULATIE EN STEEKPROEF

Het HBSC-onderzoek in Nederland maakt deel uit van het internationale HBSC-consortium. Dit betekent dat een groot deel van de vragen uit de vragenlijst in meer dan 40 andere landen wordt afgenomen. Het internationale HBSC-protocol schrijft voor dat er in ieder deelnemend land 1800 leerlingen per leeftijdsgroep van gemiddeld 11.5, 13.5 en 15.5 jaar meedoen aan het onderzoek. Een aanvullend doel van het Nederlandse HBSC-onderzoek is om inzicht te krijgen in de gezondheid en het welzijn van jongeren in het gehele voortgezet onderwijs tot en met 16 jaar. De onderzoekspopulatie voor het HBSC-onderzoek bestaat daarom uit leerlingen van groep 8 van het basisonderwijs en leerlingen uit alle leerjaren van het voortgezet onderwijs in heel Nederland. Om voldoende leerlingen te werven voor het onderzoek, wordt gestreefd naar deelname van 75 basisscholen en minimaal 80 à 90 middelbare scholen. In het onderzoek worden alleen scholen voor regulier onderwijs benaderd.

Om tot een representatieve landelijke spreiding van scholen en leerlingen te komen is gebruik gemaakt van een getrapte steekproef. De eerste stap is een steekproef van scholen uit bestanden van de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO). Bij de trekking van scholen voor de bruto steekproef is gestratificeerd naar GGD-regio en tevens gecontroleerd of de steekproef een representatieve verhouding van scholen in stedelijke en rurale gebieden betrof. De steekproeven voor basisonderwijs en voortgezet onderwijs zijn apart getrokken. De tweede stap is de selectie van klassen. In het basisonderwijs werd, indien er sprake was van meerdere groepen 8, een selectie gemaakt van één groep. Bij verticale- of combinatie-klassen werden alleen leerlingen van groep 8 meegenomen in het onderzoek. Voor het voortgezet onderwijs werd een willekeurige selectie van klassen gemaakt op basis van een overzicht van alle klassen die door de school was verstrekt. Het aantal geselecteerde klassen was afhankelijk van de schoolgrootte: op kleine scholen (<500 leerlingen) werden drie klassen, op middelgrote scholen (550-100 leerlingen) vier klassen en op grote scholen (>1000 leerlingen) vijf klassen geselecteerd. Klassen met minder dan tien leerlingen en klassen met uitsluitend leerlingen met leerweg ondersteuning (LWOO) werden uitgesloten van de selectie.

BASISONDERWIJS

Tabel 1.1 geeft een overzicht van de respons van de scholen en het percentage leerlingen dat in de klas aanwezig was tijdens het onderzoek. In totaal werden 132 scholen benaderd vanaf mei tot en met september 2021. Vóór de zomervakantie reageerden 72 scholen positief op de uitnodiging tot deelname, maar na de zomer en tijdens het veldwerk trokken vier van deze scholen zich terug uit het onderzoek, waarvan twee wegens sluiting van de school vanwege corona en twee omdat de nieuwe directie niet wilde deelnemen. Bij één school waren er slechts drie leerlingen in de klas aanwezig en gemiddeld gezien waren er in vergelijking tot eerdere HBSC-onderzoeken meer leerlingen afwezig vanwege ziekte. Daarom is op een aantal scholen meer dan één groep 8 geselecteerd voor het onderzoek. Uiteindelijk hebben 68 basisscholen deelgenomen aan het onderzoek; dit is een respons van 51.5%. Er waren geen verschillen tussen deelnemende en niet-deelnemende scholen in schoolgrootte, stedelijkheidsgraad van de gemeente waar de school stond en percentage leerlingen met een migratieachtergrond.

Bijna 9 procent van de leerlingen die aan het onderzoek had kunnen meedoen was afwezig, met ziekte als belangrijkste reden voor afwezigheid. Dit percentage is hoger dan de absentie in het HBSC-onderzoek van 2017, toen 4 procent van de leerlingen afwezig was. Bij ziekte is er niet specifiek vastgelegd of de leerling zelf COVID-19 had, maar het is aannemelijk dat de uitbraak van

TABEL 1.1 Steekproef en respons van scholen en leerlingen in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs

	BASISONDERWIJS	VOORTGEZET ONDERWIJS
SCHOLEN		
Bruto steekproef	152	201
Geen contact	20	30
Netto steekproef	132	171
Niet geschikt voor deelname ¹	18	5
1 ^e Respons	72 (54.5%)	77 (45.0%)
Teruggetrokken tijdens veldwerk	4	6
2 ^e Respons	68 (51.5%)	71 (41.5%)
Aantal klassen	75	288
LEERLINGEN		
Bruto bestand	1564	5787
Verwijderd vanwege missende of onbetrouwbare gegevens	39	54
Netto bestand	1525	5733
12 t/m 16 jaar		5243
Afwezig tijdens afname	8.7%	12.2%

¹ In het basisonderwijs waren scholen niet geschikt wanneer er geen of te weinig leerlingen in groep 8 zaten. In het voortgezet onderwijs waren scholen niet geschikt wanneer het speciaal onderwijs scholen waren of omdat het een internationale school was. Deze scholen werden vervangen in de steekproef.

corona in de herfstmaanden een belangrijke rol heeft gespeeld in het relatief hoge ziekteverzuim. Uiteindelijk zijn de gegevens van 1525 leerlingen van groep 8 gebruikt voor dit rapport.

VOORTGEZET ONDERWIJS

In totaal werden 171 scholen benaderd vanaf van mei tot en met september 2021 (Tabel 1.1) (zie ook 'Afstemming en samenwerking met de GGD-en'). In eerste instantie gaven 77 scholen aan mee te willen werken aan het onderzoek, maar tijdens het veldwerk trokken zes scholen zich terug vanwege sluiting van de school of vanwege drukte door corona. Uiteindelijk hebben 71 scholen voor het voortgezet onderwijs deelgenomen aan het onderzoek; dit is een respons van 41.5%. Tussen deelnemende en niet-deelnemende scholen waren er geen verschillen in schoolgrootte, stedelijkheidsgraad van de gemeente waar de school stond en percentage leerlingen met een migratieachtergrond.

Ruim 12 procent van de leerlingen die aan het onderzoek had kunnen meedoen was afwezig. In de helft van de gevallen kwam dit door ziekte. Ook hier is dit percentage hoger in vergelijking met het HBSC-onderzoek van 2017. In 2017 was namelijk 8 procent van de leerlingen afwezig. Net als in het basisonderwijs, is het aannemelijk dat corona de reden was van een hoger ziekteverzuim in 2021. Na opschoning van de data zijn gegevens verzameld van 5733 leerlingen in het hele voortgezet onderwijs waarvan er 5243 in de leeftijd van 12 tot en met 16 jaar gebruikt zijn in deze rapportage.

DE VRAGENLIJST

Het HBSC-onderzoek wordt uitgevoerd door middel van vragenlijsten die leerlingen zelf invullen. De vragenlijst bevat vragen uit de verplichte vragenlijst van het internationale HBSC-onderzoek aangevuld met nationale vragen. De meeste vragen zijn al in eerdere metingen gebruikt, waardoor het mogelijk is om trends in gezondheid en welzijn te beschrijven. De uitkomsten van bijna alle vragen zijn in dit rapport verwerkt. In het basisonderwijs is de vragenlijst korter dan in het voortgezet onderwijs. In het basisonderwijs worden bijvoorbeeld vragen over seksualiteit en drugs niet gesteld en gaan veel minder vragen over tabak- en alcoholgebruik.

HET VELDWERK

De vragenlijsten zijn oktober 2021 tot en met januari 2022 afgenomen door onderzoeksassistenten van het Trimbos-instituut (in januari ging het slechts om een enkele school). Zij bezochten de scholen en beantwoordden vragen van leerlingen over het onderzoek en de vragenlijst. De docent werd verzocht aanwezig te blijven in het lokaal maar zich op de achtergrond te houden. De onderzoeksassistenten lichtten het onderzoek kort toe voordat zij leerlingen vroegen om de vragenlijst in te vullen. Op de basisschool vulden de leerlingen een schriftelijke vragenlijst in en in het voortgezet onderwijs een digitale vragenlijst. Indien digitale afname niet mogelijk was in het voortgezet onderwijs, bijvoorbeeld door gebrek aan computercapaciteit op de school of door technische problemen, dan vulden scholieren de vragenlijst schriftelijk in. In totaal ging dit om 380 vragenlijsten.

ETHISCHE ASPECTEN VAN HET ONDERZOEK

ETHISCHE TOETSING

Het onderzoek is voorgelegd aan de Ethische Toetsingscommissie van het Trimbos-instituut. Het betrof hier de theoretische achtergrond en belangrijkste onderzoeksvragen van het onderzoek, de opzet van het onderzoek, de vragenlijsten, informatie voor scholen en ouders en de wijze waarop door de onderzoekers met de data wordt omgegaan. Na enkele aanpassingen aan de onderzoeksopzet, de vragenlijst en de wijze van dataopslag, heeft deze commissie goedkeuring voor de uitvoering van het onderzoek verleend.

ANONIMITEIT

In het basisonderwijs zijn alle vragenlijsten na de afname verzameld in een envelop die direct werd dichtgeplakt door de onderzoeksassistent, ter bevestiging van de anonieme deelname. In het voortgezet onderwijs ontvingen leerlingen een kaartje met een webadres en inlogcode voor de digitale vragenlijst. De onderzoeksassistenten benadrukten dat er niet werd geregistreerd wie welke codes ontving en dat het kaartje achteraf door hen zelf kon worden meegenomen of weggegooid. Tevens vermeldden de onderzoeksassistenten dat antwoorden van leerlingen niet gedeeld zouden worden met derden. Op aanwijzing van de Ethische Toetsingscommissie werden gegevens die in combinatie met andere gegevens in een uitzonderlijk geval tot herleidbaarheid van een individu zouden kunnen leiden, niet meer verzameld (zie ook 'Aanpassingen ter bevordering van de anonimiteit').

TOESTEMMING VAN OUDERS

Aan scholen is gevraagd om minimaal een week voorafgaand aan de vragenlijstafname de ouders van de leerlingen uit deelnemende klassen te informeren over het onderzoek. Hiervoor werd een voorbeeldmail met een informatiefolder voor de ouders aan de school verstrekt. Voor het privacy protocol werden ouders verwezen naar de website van het Nederlandse HBSC-onderzoek. Indien ouders bezwaar hadden tegen die deelname, konden ze dit kenbaar maken bij de leerkracht of mentor van hun kind. Respectievelijk 7 leerlingen in het basisonderwijs en 35 leerlingen in het voortgezet onderwijs namen niet deel aan het onderzoek omdat hun ouders daar bezwaar tegen maakten.

TOESTEMMING VAN LEERLINGEN EN NAZORG

Bij de introductie van het onderzoek werd aangegeven dat deelname aan het onderzoek vrijwillig was en jongeren een vraag onbeantwoord konden laten wanneer ze hierop geen antwoord wilden geven. In het voortgezet onderwijs wilden 34 leerlingen niet meedoen aan het onderzoek, in groep 8 kwam dit niet voor. Om jongeren de mogelijkheid te bieden hulp te vragen naar aanleiding van het invullen van de vragenlijst, werden zij verwezen naar de website van de GGD (www.jouwggd.nl) en de kindertelefoon. Vanwege de anonimiteit van het onderzoek, konden wij geen leerlingen identificeren die bijvoorbeeld veel mentale problemen rapporteerden. Vandaar dat deze algemene boodschap aan alle leerlingen werd meegegeven.

BESCHRIJVING VAN DE GEWOGEN STEEKPROEF

Om te corrigeren voor lichte afwijkingen van de HBSC-steekproef ten opzichte van de populatieverdeling van jongeren in Nederland is een weging gemaakt. Tabel 1.2 geeft de achtergrondkenmerken van de gewogen steekproef weer.

LEEFTIJD EN SEKSE

De steekproef voor het basisonderwijs en voortgezet onderwijs bestaat voor de helft uit jongens. De gemiddelde leeftijd is 11.1 jaar in het basisonderwijs en 13.9 jaar in het voortgezet onderwijs. Er waren hierin geen verschillen tussen jongens en meisjes.

STEDELIJKHEID

Voor het bepalen van de stedelijkheid van scholieren in het basisonderwijs werd gebruik gemaakt van de vestigingsplaats van de school (zie 'Aanpassingen ter bevordering van de anonimiteit') en in het voortgezet onderwijs werd gebruik gemaakt van de woonplaats van de leerling. In zowel het basisonderwijs als voortgezet onderwijs woont meer dan de helft van de leerlingen in een (grote) stad en minder dan 10 procent komt uit een klein dorp (Tabel 1.2).

MIGRATIEACHTERGROND

In het rapport wordt onderscheid gemaakt tussen jongeren met en zonder een migratieachtergrond. Naar aanleiding van het geboorteland van de leerling en van diens ouders is bepaald of een leerling een migratieachtergrond heeft. Jongeren zonder een migratieachtergrond zijn in Nederland geboren evenals hun beide ouders. Bij jongeren met een migratieachtergrond is het kind zelf en/of ten minste één van beide ouders niet in Nederland geboren. Zowel in het basisonderwijs als in het voortgezet onderwijs heeft ongeveer een kwart van de jongeren een migratieachtergrond (Tabel 1.2). De meeste

TABEL 1.2 Sociaal-demografische gegevens en achtergrondkenmerken (gewogen % en aantallen, basisonderwijs en voortgezet onderwijs, 12 t/m 16 jaar)

	BASISONDERWIJS		VOORTGEZET ONDERWIJS	
	N ¹	%	N ¹	%
Totaal	1525		5243	
SEKSE				
Jongen	761	49.9	2685	51.2
Meisje	764	50.1	2558	48.8
STEDELIJKHEIDSNIVEAU²				
Zeer sterk stedelijk	354	23.2	1162	22.2
Sterk stedelijk	474	31.1	1631	31.1
Matig stedelijk	250	16.4	862	16.4
Weinig stedelijk	404	26.5	1180	22.5
Zeer weinig stedelijk	44	2.9	409	7.8

TABEL 1.2 (vervolg) Sociaal-demografische gegevens en achtergrondkenmerken (gewogen % en aantallen, basisonderwijs en voortgezet onderwijs, 12 t/m 16 jaar)

	BASISONDERWIJS		VOORTGEZET ONDERWIJS	
	N ¹	%	N ¹	%
MIGRATIEACHTERGROND³				
Geen	1121	73.6	3999	76.3
Marokkaans	98	6.4	167	3.2
Turks	46	3.0	128	2.4
Surinaams	30	1.9	94	1.8
Antilliaans/ Arubaans	19	1.2	59	1.1
Duits	14	0.9	71	1.3
Pools	14	0.9	48	0.9
Overig niet-westers	117	7.7	437	8.3
Overig westers	66	4.3	240	4.6
SCHOOLNIVEAU⁴				
VMBO-b/-k ⁵			909	17.3
VMBO-t/-gl ⁶			1483	28.3
HAVO			1574	30.0
VWO			1278	24.4
GEZINSVORM				
Woont met beide ouders in één huis	1232	80.9	3953	75.5
Eenouder gezin	76	5.0	403	7.7
Dubbele gezinssituatie	168	11.0	665	12.7
GEZINSWELVAART⁷				
Laag	86	5.9	387	7.9
Midden	592	40.6	1831	37.2
Hoog	780	53.5	2708	55.0

¹ door afronding, weging en missende waarden is het mogelijk dat de aantallen niet optellen tot het totaal

² BO: stedelijkheid van de gemeente waar de school staat; VO: stedelijkheid van de gemeente waar de leerling woont

³ migratieachtergrond is bepaald door middel van het geboorteland van de leerling zelf en diens beide ouders

⁴ leerlingen uit combinatieklassen (bijv. VMBO-t/HAVO) zijn ingedeeld bij het laagste schoolniveau (VMBO-t)

⁵ VMBO-basis- en kader-beroepsgerichte leerweg

⁶ VMBO-theoretische en gemengde leerweg (MAVO)

⁷ gezinswelvaart wordt in dit rapport anders gemeten dan in eerdere rapporten. De percentages kunnen daarom niet direct vergeleken worden met die van eerdere HBSC rapporten

jongeren met een migratieachtergrond zijn van Marokkaanse of Turkse komaf. De verdeling van jongeren met en zonder een migratieachtergrond komt goed overeen met die van de Nederlandse jeugd van 10 tot 15 jaar waar 73 procent geen migratieachtergrond heeft (CBS, 2022f).

Basisschoolleerlingen met een ander land van herkomst dan genoemd in Tabel 1.2 konden dit aangeven door in de vragenlijst een ander land in te vullen. In het voortgezet onderwijs werd gevraagd naar het werelddeel waar het land van afkomst lag (zie 'Aanpassingen ter bevordering van de anonimiteit'). Vervolgens werd op basis van deze antwoorden een indeling 'overig niet-westers' en 'overig westers' gemaakt.

SCHOOLNIVEAU

Dit rapport vermeldt het schoolniveau VMBO basis- en kaderberoepsgerichte leerweg als VMBO-b en VMBO gemengde en theoretische leerweg als VMBO-t. Bij een combinatie van twee schoolniveaus is een leerling bij het laagste schoolniveau ingedeeld. Zo is een leerling in een brugklas VMBO theoretische leerweg/HAVO ingedeeld bij VMBO theoretische leerweg. Meer dan de helft van de jongeren in het voortgezet onderwijs volgt HAVO of VWO.

GEZINSVORM

Respectievelijk 80 procent en driekwart van de jongeren in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs woont bij beide ouders in één huis (Tabel 1.2). Iets meer dan 1 op de 10 jongeren heeft te maken met een dubbele gezinssituatie. Zij wonen bij één van beide ouders (en eventueel een stiefouder) en brengen minstens elk weekend hun tijd door bij de andere ouder. Kinderen uit een eenoudergezin wonen bij één ouder en hebben geen of nauwelijks contact met de andere ouder en dit betreft 5 procent van de leerlingen in groep 8 en bijna 8 procent in het voortgezet onderwijs. In dit rapport worden de resultaten van jongeren die bij beide ouders in hetzelfde huis opgroeien vergeleken met jongeren voor wie dat niet het geval is.

GEZINSWELVAART

Om de gezinswelvaart van leerlingen te bepalen, wordt in het HBSC-onderzoek gevraagd naar concrete bezittingen (zoals aantal auto's, computers), kenmerken van het huis (eigen slaapkamer, aantal badkamers en het hebben van een vaatwasser) en naar het aantal keren dat het gezin in het afgelopen jaar naar het buitenland op vakantie is geweest. Samen vormen deze vragen een gezinswelvaartsschaal (Family Affluence Scale versie 3; FAS-III; Torsheim e.a., 2016). Doordat reizen naar het buitenland vanwege de coronapandemie in een groot deel van 2021 niet mogelijk was, kon de vraag over buitenlandse vakanties niet gebruikt worden voor het bepalen van de gezinswelvaart (zie 'Aanpassen gezinswelvaartsschaal'). Aan de hand van de somscore (0-10) van de overgebleven vragen over gezinswelvaart wordt in dit rapport een onderscheid gemaakt tussen jongeren uit een gezin met een lage (somscore 0-5), gemiddelde (6 en 7) en een hoge (8-10) welvaart.

Tabel 1.2 laat zien dat de meeste 11- tot en met 16-jarigen een redelijke mate van welvaart kennen binnen het gezin. Dat Nederlandse kinderen in betrekkelijke welvaart opgroeien wordt geïllustreerd door het feit dat (bijna) 40 procent van de jongeren tot de categorie 'midden' en meer dan de helft tot de categorie 'hoog' behoort. Deze laatste groep jongeren woont in een gezin met één of meer auto's en met één of meer computers. Bovendien wonen zij in een huis met een eigen

slaapkamer, één of meer badkamers en een vaatwasser. De groep die veel minder toegang heeft tot dit soort welvaart is klein, namelijk minder dan 10 procent.

VERANDERINGEN IN DE METHODEN IN 2021

VERANDERINGEN GERELATEERD AAN DE CORONA CRISIS

In 2020 brak de coronapandemie uit, met gevolgen voor de uitvoering van het HBSC-onderzoek in 2021.

Afstemming en samenwerking met de GGD-en

In 2021 heeft gelijktijdig met het HBSC-onderzoek een extra afname plaats gevonden van de Gezondheidsmonitor Jeugd¹ (GM Jeugd). De reden voor deze extra afname was de coronacrisis die in het voorjaar van 2020 begon en met lockdowns en schoolsluitingen mogelijk veel impact had op de levens van jongeren. De overheid heeft de plicht om in geval van een ramp via een Gezondheidsmonitor bij Rampen (GOR) de gezondheid van de bevolking te monitoren. Voor de jeugd werd hiervoor de extra GM Jeugd uitgevoerd in leerjaar twee en vier, waarvoor de regionale GGD-en alle middelbare scholen in Nederland moesten benaderen. Om zowel het HBSC-onderzoek als de GM Jeugd adequaat te kunnen uitvoeren, was het noodzakelijk om samen te werken bij het benaderen van de scholen. Het uitgangspunt hierbij was om scholen en leerlingen zo min mogelijk dubbel te belasten met beide onderzoeken.

In eerste instantie werd een school benaderd door de GGD voor deelname aan de GM Jeugd. Als de school ook in de HBSC-steekproef zat, werd tevens gevraagd of de school ook aan het HBSC-onderzoek wilde deelnemen. Er werd afgesproken dat een klas nooit aan beide onderzoeken meedeed. Als een school aan beide onderzoeken deelnam, dan werd de tweede of vierde klas die geselecteerd was voor het HBSC-onderzoek buiten het GGD-onderzoek gehouden. Dit betekende voor scholen dat ze naast het GGD-onderzoek extra tweede en vierde klassen leverden voor het HBSC-onderzoek. Als een GGD geen of weinig contact had gelegd met scholen die waren geselecteerd voor het HBSC-onderzoek, wat in enkele GGD-regio's voorkwam, dan werd in overleg de werving voor desbetreffende scholen voor het HBSC-onderzoek overgenomen door het HBSC-team.

Het responspercentage onder scholen in het voortgezet onderwijs is vergelijkbaar of zelfs wat hoger dan in de HBSC-metingen van 2013 en 2017. De overlap in de werving en de veldwerkperiodes van het HBSC-onderzoek en de GM Jeugd heeft misschien zowel negatieve als positieve effecten gehad, die gezamenlijk tot een vergelijkbaar response percentage geleid hebben als in andere jaren. Enerzijds werd de bereidheid van scholen om mee te doen aan het HBSC-onderzoek wellicht gereduceerd door een aantal omstandigheden. Door de schoolsluiting werd later begonnen met het benaderen van scholen. Toen scholen eenmaal werden benaderd (na de

¹ De GGD Gezondheidsmonitor Jeugd onderzoekt de algemene gezondheid van alle leerlingen van leerjaar twee en vier van het voortgezet onderwijs. De onderwerpen van het extra onderzoek in 2021 waren naast algemene gezondheid, welzijn en leefstijl (waaronder middelengebruik) vragen over de impact van de coronacrisis en COVID-19 op de mentale en lichamelijke gezondheid van de jongeren. De GM jeugd heeft primair lokale en regionale doeleinden. De landelijke cijfers dienen als referentie voor regionale en lokale cijfers.

meivakantie), waren ze net weer begonnen met fysiek lesgeven, maar was de situatie hectischer dan normaal doordat er bijvoorbeeld veel uitval van leraren en leerlingen was. Deze situatie heeft er mogelijk toe bijgedragen dat sommige scholen liever niet aan twee onderzoeken wilden meedoen. Omdat de GM jeugd door veel scholen gezien werd als verplicht, kozen zij er vervolgens voor om niet mee te doen aan het HBSC-onderzoek. Anderzijds is het mogelijk dat vanwege de nauwe contacten van veel GGD-en met de scholen, relatief veel scholen toezegden om deel te nemen aan het huidige HBSC-onderzoek. Hierin kan ook meegespeeld hebben dat schoolleiders – gezien de coronaperiode – meer dan normaal gesproken het belang in zagen van nationaal-representatieve cijfers over het welzijn en de gezondheid van Nederlandse jongeren.

Uitbreiding van de veldwerkperiode

In oktober en november 2021 verspreidde de omikron variant van het coronavirus zich snel over Nederland. Hierdoor was er steeds meer uitval van lessen, leerkrachten en leerlingen. Om toch voldoende jongeren te kunnen includeren in het onderzoek, werd in geval van lesuitval een nieuwe afspraak gemaakt met de school. Om scholen voldoende mogelijkheid te geven een nieuwe afspraak in te plannen, werd besloten om het veldwerk door te laten lopen tot eind januari. Ongeveer 220 leerlingen vulden de vragenlijst in januari 2022 in.

Non-respons op diverse niveaus

Een aantal scholen trok zich terug uit het onderzoek, omdat zij aangaven dat het onderwijs prioriteit had en dat er daarom geen ruimte was voor een onderzoek erbij. Bovendien waren er vanwege corona meer leerlingen afwezig dan normaal (zie 'Populatie en steekproef'). Dit werd niet alleen veroorzaakt door ziekte, maar ook doordat leerlingen toetsen moesten inhalen ten tijde van de afname van de vragenlijst vanwege eerdere afwezigheid door isolatie of quarantaine. Dit hogere verzuimpercentage in 2021 is eveneens terug te zien in het feit dat er gemiddeld 20 leerlingen in de klas aanwezig waren, terwijl dit er 22 waren in 2017. Het is bovendien aannemelijk dat het verzuimpercentage uit Tabel 1.1 een onderrapportage is, omdat er vaak vervangende docenten voor de klas stonden ten tijde van de afname van de vragenlijsten die soms niet wisten hoeveel leerlingen afwezig waren.

Alternatieve afname in twee klassen

In januari 2022 hadden twee scholen in verband met besmettingsgevaar bezwaar tegen de aanwezigheid van een onderzoeksassistent op de school. Bij twee klassen begeleidden de onderzoeksassistenten daarom via Teams het veldwerk en beantwoordden zij de vragen van leerlingen online. De docent deelde de inlogkaartjes uit.

Aanpassen gezinswelvaartsschaal

In eerdere HBSC-rapporten werd de gezinswelvaart gemeten met zes vragen. Aan de hand van de somscore (0-13) van deze zes vragen werden jongeren gekenmerkt door een lage (0-6), gemiddelde (7-9) of hoge (10-13) gezinswelvaart. In één van deze vragen werd gevraagd naar het aantal keren dat het gezin in het afgelopen jaar op vakantie in het buitenland is geweest. Door de coronacrisis was het in 2021 slechts beperkt mogelijk om naar het buitenland te reizen. Niet op vakantie gaan, was dus zeer waarschijnlijk geen teken van een lage gezinswelvaart. Diverse statistische analyses

wezen er inderdaad op dat de vraag over vakantie geen goede indicator meer is voor het niveau van gezinswelvaart (meer gegevens hierover zijn opvraagbaar bij het HBSC-Nederland team). Om de validiteit te waarborgen is daarom besloten om deze vraag niet te gebruiken voor het bepalen van de gezinswelvaart. Hierdoor moest een nieuwe indeling gemaakt worden op basis van een somscore van 0 tot en met 10 in plaats van 0 tot en met 13. Met behulp van de HBSC-data van 2017 is onderzocht welke indeling (op basis van vijf vragen) zo veel mogelijk overeenkwam met de oorspronkelijke indeling (op basis van zes vragen). Hieruit volgde een nieuwe indeling waarbij een somscore van 0 t/m 5 geldt als lage gezinswelvaart, 6 en 7 als gemiddelde gezinswelvaart en 8 t/m 10 als hoge gezinswelvaart. Door deze verandering is gezinswelvaart anders gemeten dan in eerdere rapportages (2013 en 2017). Hierdoor kunnen de vermelde percentages met een lage, gemiddelde en hoge gezinswelvaart en de gevonden samenhangen tussen gezinswelvaart en alle indicatoren van gezondheid en welzijn in dit rapport niet zomaar vergeleken worden met die van eerdere HBSC-rapporten.

ANDERE VERANDERINGEN

Verruiming van de mogelijkheid om een vraag over te slaan

Volgens de nieuwe internationale HBSC richtlijnen moet het voor een leerling mogelijk zijn om een vraag over te slaan. Dit werd de leerlingen tijdens de introductie verteld. Voordat een leerling een vraag oversloeg werd via een pop-up scherm gevraagd of de vraag echt moest worden overgeslagen. Op deze manier werd vermeden dat jongeren per ongeluk vragen zouden overslaan. In 2017 was er alleen bij de vragen over seksualiteit de mogelijkheid om deze over te slaan.

Aanpassingen ter bevordering van de anonimiteit

Na het onderzoek en de methode van data verzamelen te hebben voorgelegd aan de Ethische commissie, is er een aantal aanpassingen gemaakt zodat anonieme deelname aan het onderzoek beter gewaarborgd kon worden.

- De postcode van de leerlingen op de basisschool werd niet meer gevraagd. Voor de weging op basis van stedelijkheidsniveau werd daarom gebruik gemaakt van de postcode van de school.
- De postcode van leerlingen in het voortgezet onderwijs werd bij de digitale afname niet meer opgeslagen in de data maar direct omgezet naar de code van de gemeente die bij de postcode hoort. Hierdoor werd de opslag van data die bij zou kunnen dragen tot de identificatie van individuen vermeden.
- Als een leerling bij de vragen over land van herkomst de keuze 'een ander land' koos, dan werd in het voortgezet onderwijs niet meer gevraagd om het land in te vullen maar slechts in welk werelddeel dit land ligt. Ook hierbij speelde het vermijden van identificatie van individuen een rol.

Migratieachtergrond in de rapportage

In de rapportages van eerdere HBSC-onderzoeken werden jongeren zonder een migratieachtergrond vergeleken met jongeren met een niet-westerse achtergrond. De groep jongeren die zelf en/of van wie (één van) de ouders in een ander westers land waren geboren (en geen van beide ouders in een niet-westers land waren geboren) werd in eerdere rapportages buiten beschouwing gelaten. Het

gebruik van de termen westerse en niet-westerse migratieachtergrond is door de Wetenschappelijk Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) recentelijk echter afgeraden, omdat de groepen zeer divers zijn samengesteld en de tweedeling niet op wetenschappelijk onderzoek is gebaseerd. In de huidige samenleving wordt de indeling in westers en niet-westers steeds minder informatief gevonden en roept bovendien negatieve associaties op (CBS, 2022a). In de huidige rapportage worden daarom alle jongeren zonder en met een migratieachtergrond vergeleken zonder onderscheid te maken in westerse en niet-westerse achtergronden.

Gezinssituatie

In eerdere rapportages van het HBSC-onderzoek werd de term 'onvolledig gezin' gebruikt voor jongeren die niet bij beide ouders in één huis wonen. In het huidige rapport hebben we gekozen om de term te veranderen naar 'woont niet met beide ouders in één huis'. Deze term is neutraler en houdt hiermee meer rekening met de manier waarop jongeren hun leefsituatie beleven.

Sekse en genderidentiteit

Naast de vraag 'Ben je een jongen of een meisje?' werd in 2021 ook gevraagd naar de mate waarin jongeren zich identificeren als jongen of meisje. Om een onderscheid te kunnen maken tussen jongens en meisjes is in het rapport gebruik gemaakt van de vraag 'Ben je een jongen of een meisje?' zoals dat sinds 2001 is gedaan. Hoofdstuk 7 gaat nader in op dit onderwerp.

OPZET VAN HET RAPPORT

De hoofdstukken hebben grotendeels dezelfde opzet. Een hoofdstuk begint met een overzicht van de belangrijkste resultaten. Vervolgens worden de kerncijfers gegeven waarbij verschillen tussen het basisonderwijs en voortgezet onderwijs, tussen jongen en meisjes en tussen jongeren van verschillende leeftijden worden besproken. Naast deze kerncijfers worden enkele achtergrondkenmerken van jongeren bekeken in relatie tot de onderwerpen van het betreffende hoofdstuk. Deze achtergrondkenmerken zijn migratieachtergrond, schoolniveau (alleen voortgezet onderwijs), gezinswelvaart, gezinssituatie en. Dit doen we voor het basisonderwijs en voortgezet onderwijs apart. Hierna volgt een overzicht van de samenhang tussen leeftijd, sekse en de overige achtergrondkenmerken en verschillende uitkomsten aan de hand van multivariate analyses. Elk hoofdstuk wordt afgesloten met het bespreken van de trends over de periode 2001-2021 waarbij een vergelijking wordt gemaakt tussen 2021 en de eerdere HBSC-onderzoeken.

ANALYSES VAN DE RESULTATEN

Door middel van deze representatieve steekproef kunnen we uitspraken doen over de gezondheid en het welzijn van scholieren van groep 8 in het basisonderwijs en van 12 tot en met 16 jaar in het voortgezet onderwijs.

SCHAALSCORES

Diverse onderwerpen in het onderzoek zijn gemeten met sets van vragen die hetzelfde concept meten. De gemiddelde score op deze vragen, de schaalscore, is voor dit rapport dichotoom

gemaakt, zodat resultaten in een percentage kunnen worden weergegeven. Bijvoorbeeld, in Hoofdstuk 2 wordt steun van ouders gemeten op basis van de vier vragen, waarbij de leerling 1 (geen steun) tot en met 7 (heel veel steun) kon antwoorden. De schaalscore van deze vragen is gesplitst op de waarde 5,5, zodat het percentage in de tabellen het percentage jongeren weergeeft dat zegt veel of heel veel steun van ouders te ontvangen. In de Bijlage staan de afzonderlijke vragen waarop de schalen zijn gebaseerd en onder elke kerntabel staat beschreven welke afkapwaarden zijn gebruikt voor de schaalscores.

BIVARIATE ANALYSES: VERSCHILLEN TUSSEN GROEPEN

In de meeste tabellen worden twee groepen (bijvoorbeeld jongens en meisjes) met elkaar vergeleken en wordt een verschil vet gedrukt of aangegeven met een sterretje wanneer de Chi-kwadraat toets een verschil liet zien tussen deze twee groepen. Bij verschillen tussen leeftijdsgroepen, schoolniveau en gezinswelvaart zijn er respectievelijk vijf, vier en drie groepen met elkaar vergeleken. Hiervoor is een Bonferroni-correctie voor het aantal toetsen toegepast. Verschillen in schoolniveau en gezinswelvaart worden in de tabellen aangegeven met superscripten (a, b, c, d). Verschillende letters geven weer dat percentages van twee groepen van elkaar verschillen (zie Tabel 1.3 voor een illustratie hiervan). De significantie van de leeftijdsverschillen wordt niet in de tabel aangegeven, maar in grote lijn in de tekst van het desbetreffende hoofdstuk besproken. Bij alle toetsen is een p-waarde kleiner dan 0.05 aangehouden voor de bepaling van een significant verschil.

TABEL 1.3 Illustratie van de notering voor verschillen tussen meer dan twee groepen

	SCHOOLNIVEAU			
	VMBO-B	VMBO-T	HAVO	VWO
1	15.4 ^a	6.9 ^b	5.2 ^b	0.9 ^c
2	80.2 ^a	71.3 ^{ab}	62.4 ^{bc}	50.5 ^c
3	14.5 ^a	8.4 ^{ab}	10.4 ^a	3.0 ^b

Verschillende letters geven significante verschillen tussen groepen weer. Dus:

Rij 1: VMBO-b verschilt van alle andere niveaus

VMBO-t en HAVO verschillen niet van elkaar maar verschillen wel van VMBO-b en VWO

VWO verschilt van alle andere niveaus

Rij 2: VMBO-b verschilt niet van VMBO-t, maar verschilt wel van HAVO en VWO

VMBO-t verschilt niet van VMBO-b en HAVO, maar verschilt wel van VWO

HAVO verschilt van VMBO-b maar niet van de andere niveaus

VWO verschilt niet van HAVO maar wel van VMBO-b en VMBO-t

Rij 3: De eerste drie schoolniveaus verschillen niet van elkaar

VWO verschilt van VMBO-b en HAVO, maar niet van VMBO-t

MULTIVARIATE ANALYSES

Voor de leerlingen in het voortgezet onderwijs zijn de verbanden tussen de achtergrondkenmerken (leeftijd, sekse, schoolniveau, migratieachtergrond, gezinswelvaart en gezinsvorm) en bepaalde onderwerpen geanalyseerd met multivariate regressieanalyses. Met een multivariate regressie-analyses kan de unieke bijdrage van een bepaald kenmerk zoals migratieachtergrond worden onderzocht terwijl rekening wordt gehouden met de invloed van andere kenmerken die hiermee

samenhangen, zoals gezinswelvaart. De gevonden effecten van migratieachtergrond op een bepaald onderwerp kunnen door het uitvoeren van multivariate analyses niet toegeschreven worden aan het feit dat leerlingen met een migratieachtergrond vaker opgroeien in gezinnen met een lage welvaart dan leerlingen zonder een dergelijke achtergrond.

De tabellen van de multivariate analyses worden als aanvulling besproken op de tabellen over de bivariate verschillen tussen groepen. In ieder hoofdstuk wordt steeds vermeld in hoeverre de significante verschillen tussen bepaalde groepen standhouden wanneer rekening wordt gehouden met de samenhang met andere achtergrondkenmerken. Verder worden in multivariaat verband de achtergrondkenmerken in relatie tot elkaar beschreven, door bijvoorbeeld te bespreken welk achtergrondkenmerk het sterkst samenhangt met een bepaalde uitkomst.

Het merendeel van de multivariate analyses zijn *logistische* regressieanalyses waarin dichotome (0/1) variabelen kunnen worden geanalyseerd. Deze analyses drukken verbanden uit in *odds ratio's* (OR); een maat voor de kans dat jongeren met een bepaald kenmerk (bijvoorbeeld jongens, HAVO-leerlingen of leerlingen met een migratieachtergrond) meer of juist minder vaak bepaald gedrag rapporteren dan de referentiegroep. Een significante odds ratio (OR) *groter* dan 1 duidt op een grotere kans ten opzichte van de referentiegroep, een odds ratio *kleiner* dan 1 duidt op een kleinere kans ten opzichte van de referentiegroep.

TRENDANALYSES

In elk hoofdstuk vergelijken we de uitkomsten van kerngegevens van het HBSC-onderzoek van 2021 met de eerdere HBSC-onderzoeken. Vóór 2017 werd in het HBSC-onderzoek echter een klassensteekproef getrokken uit de eerste vier leerjaren van het voortgezet onderwijs terwijl in HBSC 2017 en 2021 gebruik is gemaakt van een steekgroep van het gehele voortgezet onderwijs. Om vergelijking met de eerste HBSC-onderzoeken mogelijk te maken, is voor de trendanalyses de data van alleen de eerste vier leerjaren gebruikt. Het gevolg hiervan is dat de trendcijfers van 2021 meestal iets afwijken van de kerncijfers zoals weergegeven in de eerste tabellen van elk hoofdstuk. In de kerncijfers zijn namelijk ook leerlingen tot en met 16 jaar in het vijfde en zesde leerjaar meegenomen. Voor de trends in Hoofdstuk 6 (middelengebruik) en 8 (sociale media en gamen) zijn (ook) trendgegevens beschikbaar van jongeren uit *alle* leerjaren in het voortgezet onderwijs. Bovendien zijn in Hoofdstuk 6 en 8 de resultaten voor middelengebruik, socialemediagebruik en gamen met de resultaten van het Peilstationsonderzoek Scholieren vergeleken (Monshouwer e.a., 2004; 2008; Verdurmen e.a., 2012; Van Dorsselaer e.a., 2016; Rombouts e.a., 2020).

Bij alle trendgegevens is een Bonferroni-correctie voor het aantal toetsen toegepast. Door het toevoegen van het jaar 2021 in de trendanalyses worden er meer vergelijkingen gedaan dan in de eerdere rapportage van 2017, waardoor verschillen tussen jaren iets minder snel significant zijn. Hierdoor is het mogelijk dat in het HBSC-rapport van 2017 een verschil als significant werd aangemerkt, terwijl dit in 2021 verdwenen is door de correctie. Deze manier van toetsen is conservatief, hetgeen betekent dat bij het aanmerken van een significant verschil er minimale kans is dat dit door toeval wordt veroorzaakt en de verschillen tussen jaren dus betekenisvol zijn.

Hoewel alle HBSC-onderzoeken gebruikmaken van representatieve steekproeven, is het niet helemaal uit te sluiten dat een bepaalde trend veroorzaakt is door kleine verschillen in steekproefsamenstelling van de HBSC-onderzoeken in de verschillende jaren. Om vast te stellen dat

dit niet het geval is, zijn aanvullende multivariate regressieanalyses uitgevoerd. Hierin is onderzocht of de gevonden verschillen tussen jaren stand houden wanneer gecorrigeerd wordt voor (kleine) steekproefverschillen in de verdeling van meisjes versus jongens, leeftijden, schoolniveaus en migratieachtergrond van leerlingen. Deze analyses laten zien dat de gevonden trends in dit rapport niet konden worden toegeschreven aan verschillen in steekproeven tussen deze en eerdere HBSC-onderzoeken. Uitzondering hierop vormde het verschil in cannabis gebruik (ooit) tussen 2007 en 2021 (Tabel 6.12) en het verschil in problematisch gamen in tussen 2017 en 2021 in het voortgezet onderwijs (Tabel 8.7). Deze verschillen bleken niet meer significant wanneer gecontroleerd werd voor kleine steekproefverschillen.

WEGEN EN CORRECTIE VOOR CLUSTEREFFECTEN

Zoals eerder genoemd zijn de gegevens in dit rapport gewogen. Voor het basisonderwijs is er gewogen op sekse en stedelijkheidsniveau. Voor het voortgezet onderwijs is dit het geval voor leerjaar, sekse, schoolniveau en stedelijkheidsniveau. Hiervoor is gebruik gemaakt van landelijke gegevens uit Statline van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Daarnaast is gecorrigeerd voor zogenaamde clustering in de data die wordt veroorzaakt doordat leerlingen van dezelfde scholen en klassen kenmerken met elkaar delen. Door de clustering zijn leerlingen daarom niet als individuele steekproefeenheden te beschouwen. Alle analyses zijn uitgevoerd met het statistisch pakket Stata (versie 16) dat rekening houdt met clustering waardoor correcte standaard fouten worden berekend.

LANDELIJKE KERNCIJFERS OVER LEEFSTIJL EN GEZONDHEID VAN JONGEREN (12 T/M 16 JAAR)

DE LEEFSTIJLMONITOR

Voor de Leefstijlmonitor (LSM) zijn diverse landelijke monitors aangewezen voor de kerncijfers voor kinderen, jongeren en volwassenen in Nederland (RIVM, 2020). Het doel hiervan is eenduidigheid van de cijfers over leefstijl en het voorkomen van overlap in dataverzamelingen. Sinds 2017 worden enkele gegevens van het HBSC-onderzoek gebruikt in de LSM als kerncijfers voor jongeren in de leeftijd van 12 tot en met 16 jaar (RIVM, 2022). Het betreft hier cijfers over genotmiddelengebruik en seksuele gezondheid. Naast het HBSC-onderzoek levert ook het Peilstationsonderzoek Scholieren (Rombouts e.a., 2020) deze cijfers. HBSC en Peilstationsonderzoek vinden om de twee jaar plaats en kunnen goed met elkaar vergeleken worden door een optimale afstemming van de steekproef, vraagstelling en de uitgevoerde analyses. Het HBSC-onderzoek richt zich hierbij op het verzamelen van de kerncijfers van de meest gebruikte genotmiddelen: alcohol, tabak, cannabis en XTC. Het Peilstationsonderzoek biedt daarnaast verdiepende informatie over genotmiddelengebruik en bevraagd minder vaak gebruikte drugs. Om duidelijk te maken dat de kerncijfers uit de hoofdstukken over genotmiddelengebruik (Hoofdstuk 6) en seksueel gedrag (Hoofdstuk 7) van dit rapport deel uit maken van de LSM is het belangrijk om bij het refereren naar desbetreffende kerncijfers de volgende bron te gebruiken: 'HBSC-Nederland/Leefstijlmonitor, UU, Trimbos-instituut en SCP i.s.m. RIVM, 2021'.

DE STAAT VAN VOLKSGEZONDHEID EN ZORG

Ook de Staat van Volksgezondheid en Zorg (Staat VenZ, www.staatvenz.nl) zorgt, eveneens in opdracht van het ministerie van VWS, voor eenduidige cijfers op het gebied van volksgezondheid, zorg, maatschappelijke ondersteuning en jeugd. Het HBSC-onderzoek levert hiervoor diverse cijfers over de jeugd: middelengebruik, seksuele gezondheid, pesten, levenstevredenheid, risicovol gebruik van sociale media en riskant gamen.

2

RELATIE MET GEZINSLEDEN EN VRIENDEN

SIMONE DE ROOS EN MARGREET DE LOOZE

RELATIE MET GEZINSLEDEN EN VRIENDEN

OVERZICHT VAN DE BELANGRIJKSTE RESULTATEN

RELATIE MET GEZINSLEDEN

- Een ruime meerderheid van de jongeren (7 à 8 op de 10) op de basisschool en in het voortgezet onderwijs ervaart dat hun gezin hen veel steun geeft. Minder dan de helft van de jongeren eet dagelijks gezamenlijk met het gezin.
- Een overgrote meerderheid van de jongeren zegt gemakkelijk met hun ouders te kunnen praten als zij ergens mee zitten. Ongeveer 9 op de 10 jongeren kunnen makkelijk hun zorgen delen met hun moeder en 8 op de 10 jongeren met hun vader. Ongeveer 7 op de 10 jongeren zeggen gemakkelijk met hun broer of zus te kunnen praten over hun zorgen.
- Meisjes op de basisschool zijn vergeleken met 2017 in 2021 minder positief over het gemak waarmee zij met hun vader kunnen praten over zorgen. In het voortgezet onderwijs is de kwaliteit van de communicatie met vaders tussen 2017 en 2021 stabiel gebleven, maar wel verbeterd ten opzichte van eerdere jaren. In 2021 zeggen middelbare scholieren echter minder vaak dat ze veel steun van hun gezin ervaren dan in 2017.
- Basisschoolleerlingen eten vaker samen met het gezin en zijn positiever over de steun in het gezin en het kunnen delen van zorgen met hun ouders dan middelbare scholieren. Met de leeftijd worden jongeren in het voortgezet onderwijs hier ook minder positief over en eten zij ook minder vaak met het gezin samen.
- Jongens ervaren meer steun in het gezin en kunnen vaker makkelijk met hun vader en moeder praten als zij ergens mee zitten dan meisjes.
- In het basisonderwijs rapporteren jongeren met een migratieachtergrond minder vaak dat zij gemakkelijk kunnen praten met hun vader over zorgen dan jongeren zonder een migratieachtergrond. Op de middelbare school zeggen jongeren met een migratieachtergrond dat ze minder vaak samen eten met het gezin, minder steun ervaren van hun gezin en minder goed met hun ouders kunnen praten over zorgen dan hun leeftijdgenoten zonder een migratieachtergrond.
- Middelbare scholieren uit welvarende gezinnen zeggen meer steun in het gezin te ervaren en gemakkelijker met hun ouders te kunnen praten over zorgen dan leerlingen uit minder welvarende gezinnen.
- In het basisonderwijs geven jongeren die met beide ouders in één huis wonen vaker aan dat zij makkelijk kunnen praten met hun vader over zorgen dan jongeren die niet met beide ouders

wonen. In het voortgezet onderwijs zeggen jongeren die met beide ouders wonen vaker dat ze dagelijks samen met het gezin eten, veel steun van het gezin ervaren en makkelijk hun zorgen met hun ouders kunnen delen dan jongeren die niet met beide ouders wonen.

RELATIE MET VRIENDEN

- De meerderheid van de jongeren ervaart veel steun van hun vrienden (6 à 7 op de 10) en kan goed met hun beste vriend(in) over zorgen praten (8 à 9 op de 10).
- In 2021 zijn jongens positiever geworden over de relatie met vrienden: het percentage jongens in het basisonderwijs dat veel steun van vrienden ervaart is hoger dan in 2013 en het percentage jongens in het voortgezet onderwijs dat makkelijk met zijn beste vriend(in) kan praten is gestegen vergeleken met 2017. Meisjes in het voortgezet onderwijs rapporteren in 2021 juist minder gunstig over de relatie met vrienden dan in eerdere jaren: het percentage dat veel steun van vrienden ervaart is afgenomen ten opzichte van 2013 en 2017 en ze rapporteren minder vaak dat ze gemakkelijk met hun beste vriend(in) kunnen praten dan eerdere jaren (2001 t/m 2013).
- Op de basisschool ervaren jongeren meer steun van vrienden dan in het voortgezet onderwijs, terwijl middelbare scholieren juist makkelijker met hun beste vriend(in) over zorgen kunnen praten dan basisschoolleerlingen. Naarmate jongeren ouder worden, wordt de beste vriend(in) ook belangrijker als gesprekspartner.
- Meisjes zeggen vaker dan jongens dat zij veel steun van hun vrienden krijgen. VMBO-b-leerlingen kunnen makkelijker praten met hun beste vriend(in) over zorgen dan VWO-leerlingen. Middelbare scholieren zonder een migratieachtergrond ervaren meer steun van vrienden dan middelbare scholieren met een migratieachtergrond.
- Middelbare scholieren uit de meest welvarende gezinnen ervaren meer steun van vrienden en kunnen ook makkelijker met hun beste vriend(in) praten dan jongeren uit minder welvarende gezinnen.

KERNCIJFERS

SAMEN ETEN EN STEUN VAN HET GEZIN

Een indicatie van de kwaliteit van de relatie met gezinsleden is de mate waarin jongeren samen met hun gezin eten. Aan de jongeren is gevraagd hoe vaak zij dit doen (ontbijt, lunch of avondeten): 'nooit', 'minder dan één keer per week', 'ongeveer één keer per week', 'de meeste dagen' of 'elke dag'. Een minderheid van de jongeren geeft aan dat ze elke dag samen met hun gezin eten (Tabel 2.1). Jongeren uit groep 8 van de basisschool rapporteren vaker dan jongeren in het voortgezet onderwijs dat ze elke dag tenminste één keer gezamenlijk met hun gezin eten (ongeveer de helft tegenover 4 op de 10). Naarmate jongeren ouder zijn en vooral vanaf de leeftijd van 14 jaar, zeggen minder jongeren dat ze elke dag met hun gezin samen eten (van 42% bij de 14-jarigen naar 31% bij de 16-jarigen). Op de basisschool rapporteren meer jongens dan meisjes dat ze dagelijks gezamenlijk een maaltijd nuttigen (54 tegenover 44%).

Aan de jongeren zijn ook vier stellingen voorgelegd over de mate van steun in het gezin, bijvoorbeeld: 'de mensen in mijn gezin doen echt hun best om mij te helpen' (zie Bijlage voor alle

stellingen). Jongeren hebben op een 7-puntsschaal aangegeven in hoeverre ze het met die stellingen eens zijn (1 = heel erg niet mee eens, 7 = heel erg mee eens). Daarvan is het gemiddelde berekend en een schaalscore hoger dan 5.5 is geïnterpreteerd als het ontvangen van (heel) veel steun van het gezin (Inchley e.a., 2016). Een ruime meerderheid van de jongeren vindt dat ze (heel) veel steun van hun gezin ontvangen. Op de basisschool zeggen meer leerlingen dat ze veel steun thuis ontvangen dan in het voortgezet onderwijs (80 tegenover 68%). Wanneer jongeren ouder worden, ervaren zij minder steun vanuit het gezin. Twaalfjarigen oordelen positiever over de steun vanuit hun gezin dan oudere leerlingen. Er is ook een sekseverschil in het voortgezet onderwijs: jongens geven vaker aan veel steun van het gezin te krijgen dan meisjes.

PRATEN MET GEZINSLEDEN

Jongeren hebben ook aangegeven of zij makkelijk met verschillende gezinsleden kunnen praten als zij zich ergens zorgen over maken. De overgrote meerderheid zegt dat ze (heel) makkelijk met zowel hun vader als moeder kunnen praten als ze ergens mee zitten (Tabel 2.1). Jongeren in het basisonderwijs zeggen dit iets vaker dan jongeren in het voortgezet onderwijs. Dit geldt voor zowel praten met vader (83 tegenover 80%) als praten met moeder (92 tegenover 88%). Naarmate jongeren ouder zijn, vinden ze het minder makkelijk om zorgen met hun ouders te delen, maar het percentage 16-jarigen dat het wel makkelijk vindt is nog steeds hoog (ruim driekwart). Gemakkelijk kunnen praten met vader neemt vanaf het 12^e tot en met het 16^e levensjaar geleidelijk af (van 84 naar 77%). Het percentage jongeren dat aangeeft makkelijk met moeder te praten over zorgen daalt van 92% op 12-jarige leeftijd naar 87% op 14-jarige leeftijd en blijft daarna stabiel.

Jongens en meisjes verschillen in de mate waarin ze rapporteren makkelijk te kunnen praten met vaders en moeders wanneer zij zorgen hebben. Op zowel de basisschool als middelbare school zeggen jongens vaker dat ze goed hun zorgen kunnen delen met hun vader dan meisjes. In het voortgezet onderwijs vinden jongens het vergeleken met meisjes ook iets gemakkelijker om met hun moeder over zorgen te praten (91 tegenover 86%).

Jongeren die stiefouders hebben, is gevraagd het contact met hen te beoordelen. Van de leerlingen in het basisonderwijs kan ongeveer twee derde goed met hun stiefvader praten als ze ergens mee zitten. In het voortgezet onderwijs ligt dit aandeel lager, ruim de helft (56%). In zowel het basisonderwijs als voortgezet onderwijs geven jongens vaker aan dan meisjes dat zij makkelijk hun zorgen met hun stiefvader kunnen delen. Het aandeel jongeren dat zegt makkelijk te kunnen praten over hun zorgen met hun stiefmoeder is in zowel het basisonderwijs als voortgezet ongeveer 6 op de 10. Jongens in het voortgezet onderwijs blijken positiever over het gemak waarmee ze met hun stiefmoeder kunnen praten over zorgen dan meisjes in het voortgezet onderwijs (62 tegenover 50%).

STEUN VAN VRIENDEN

Naast de steun van het gezin is ook de steun van vrienden en vriendinnen onderzocht aan de hand van antwoorden op vier stellingen, waaronder: 'mijn vrienden proberen mij echt te helpen' (zie Bijlage voor alle stellingen). Jongeren hebben net als bij steun van het gezin op een 7-puntsschaal aangegeven in hoeverre ze het met die stellingen eens zijn (1 = heel erg niet mee eens, 7 = heel erg mee eens). Daarvan is het gemiddelde berekend en een schaalscore hoger dan 5.5 is geïnterpreteerd als het ontvangen van (heel) veel steun van vrienden (Inchley e.a., 2016). Een

meerderheid van de jongeren vindt dat ze (heel) veel steun van hun vrienden krijgen (Tabel 2.1). Basisschoolleerlingen zeggen iets vaker dat vrienden veel steun geven dan middelbare scholieren (bijna 7 op de 10 tegenover bijna 6 op de 10). Er is zowel in het basisonderwijs als voortgezet onderwijs een verschil tussen jongens en meisjes in de ervaring van die steun: meisjes ervaren meer steun van vrienden dan jongens.

PRATEN MET BESTE VRIEND(IN)

Jongeren hebben net als bij de ouders en broers/zussen ook aangegeven of zij makkelijk met hun beste vriend(in) over zorgen kunnen praten. Jongeren in het basisonderwijs zeggen minder vaak dat zij gemakkelijk met hun beste vriend(in) over problemen kunnen praten dan jongeren in het voortgezet onderwijs (82 tegenover 89%, Tabel 2.1).

TABEL 2.1 Relatie met het gezin en vrienden naar onderwijstype, sekse en leeftijd
(%, basisonderwijs n=1525, voortgezet onderwijs n=5243)

	BASISONDERWIJS			VOORTGEZET ONDERWIJS							
	TOTAAL BO			TOTAAL VO			LEEFTIJD ³				
	J	M ¹	TOT	J	M ¹	TOT ²	12 JR	13 JR	14 JR	15 JR	16 JR
GEZIN											
Dagelijks samen eten met gezin	54.0	43.7*	48.8	40.7	38.5	39.6	42.9	43.5	41.5	36.5	31.0
Het gezin geeft veel steun (schaal) ⁴	78.9	80.2	79.6	70.3	65.6*	68.0	74.5	68.2	66.6	66.0	63.6
Kan (heel) gemakkelijk praten met...											
..vader	87.9	78.4*	83.1	86.3	74.2*	80.4	83.7	81.2	80.6	78.9	76.5
..moeder	92.9	90.7	91.8	90.8	85.6*	88.3	92.0	89.6	87.2	86.1	86.0
..stiefvader ⁵	74.2	56.4*	66.7	62.4	48.5*	56.2	52.9	56.9	54.8	56.8	60.4
..stiefmoeder ⁵	65.4	50.9	59.5	61.7	50.2*	56.4	50.7	54.7	60.9	54.4	62.9
..broer/zus	69.5	68.1	68.8	74.3	72.2	73.3	72.4	71.6	74.3	74.7	73.7
VRIENDEN											
Mijn vrienden geven veel steun (schaal) ⁴	61.8	70.8*	66.3	50.4	64.4*	57.2	58.6	56.1	55.5	58.5	57.6
Kan (heel) makkelijk praten met beste vriend/vriendin	79.9	83.3	81.6	88.3	89.4	88.9	86.7	88.0	89.9	90.3	89.5

¹ * = verschil tussen jongens en meisjes significant

² vet = verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs significant

³ significante leeftijdsverschillen worden in grote lijnen in de tekst beschreven

⁴ % met schaalscore >5.5 op steun gezin/vrienden (4 stellingen, met elk een score van 1 = heel erg niet mee eens - 7 = heel erg mee eens, opgeteld en gedeeld door 4. Zie Bijlage voor alle stellingen)

⁵ in het basisonderwijs zijn er 231 jongeren met een stiefvader en 199 met een stiefmoeder, in het voortgezet onderwijs gaat dit om respectievelijk 829 en 771 jongeren

VERSCHILLEN NAAR MIGRATIEACHTERGROND, SCHOOLNIVEAU, GEZINSWELVAART EN GEZINSVORM

MIGRATIEACHTERGROND

Er zijn verschillen naar migratieachtergrond in de waardering van de relatie met ouders en dat geldt vooral voor jongeren in het voortgezet onderwijs (Tabel 2.2). In het voortgezet onderwijs zijn leerlingen met een migratieachtergrond wat minder positief over zowel de steun die ze in hun gezin ervaren als over het kunnen praten over hun zorgen met hun vader en moeder dan leerlingen zonder een migratieachtergrond. Het grootste verschil naar migratieachtergrond in het voortgezet onderwijs bestaat met betrekking tot de ervaren steun van het gezin (60 tegenover 71%). In het basisonderwijs zijn iets minder jongeren met een migratieachtergrond positief over het kunnen praten met hun vader over zorgen dan hun leeftijdgenoten zonder een migratieachtergrond (79 tegenover 85%).

Wat betreft de relatie met vrienden blijken middelbare scholieren met een migratieachtergrond minder steun van vrienden te ervaren dan middelbare scholieren zonder een migratieachtergrond (53 tegenover 59%).

SCHOOLNIVEAU

Leerlingen van verschillende schoolniveaus geven vergelijkbare oordelen over de relatie met het gezin en vrienden (Tabel 2.2).

TABEL 2.2 Relatie met het gezin en vrienden naar migratieachtergrond en schoolniveau
(%, basisonderwijs n=1525, voortgezet onderwijs n=5243)

	BASISONDERWIJS		VOORTGEZET ONDERWIJS					
	MIGRATIEACHTERGROND		MIGRATIEACHTERGROND		SCHOOLNIVEAU ²			
	ZONDER	MET ¹	ZONDER	MET ¹	VMBO-B	VMBO-T	HAVO	VWO
GEZIN								
Dagelijks samen eten met gezin	47.7	52.1	40.2	37.5	43.6	40.5	37.1	38.8
Het gezin geeft veel steun (schaal)	80.0	78.5	70.5	60.0*	64.5	66.5	69.3	70.6
Kan (heel) gemakkelijk praten met...								
..vader	84.7	78.9*	81.5	76.7*	78.9	80.0	80.8	81.5
..moeder	92.8	89.0	89.7	83.7*	88.5	87.6	89.1	87.8
VRIENDEN								
Mijn vrienden geven veel steun (schaal)	67.7	62.4	58.7	52.6*	55.3	56.3	58.5	58.0
Kan (heel) makkelijk praten met beste vriend/vriendin	81.0	83.3	88.8	89.2	90.7	89.8	87.9	87.8

¹ * = verschil op basis van migratieachtergrond significant

² verschillende letters betekenen dat verschillen tussen de groepen (schoolniveau) significant zijn (zie Hoofdstuk 1)

GEZINSWELVAART

Alleen in het voortgezet onderwijs zijn er structurele verschillen tussen jongeren uit minder of meer welvarende gezinnen in de ervaring van de relaties en het contact met ouders en vrienden (Tabel 2.3). Hoe hoger de mate van gezinswelvaart, des te vaker jongeren veel steun van gezinsleden ervaren. Ook zeggen jongeren uit gezinnen met een lage mate van welvaart dat zij minder makkelijk met hun vader en moeder over zorgen kunnen praten dan jongeren uit gezinnen met een gemiddelde en hoge mate van welvaart.

Verder geven jongeren in het voortgezet onderwijs uit gezinnen met een hoge mate van welvaart vaker een positief oordeel over de steun van vrienden en kwaliteit van de communicatie met hun beste vriend(in) dan jongeren uit gezinnen met een gemiddelde mate van welvaart. Ook geldt dat jongeren uit de meest welvarende gezinnen meer steun van vrienden ervaren dan jongeren uit de minder welvarende gezinnen.

TABEL 2.3 Relatie met het gezin en vrienden naar gezinswelvaart en gezinsvorm
(%, basisonderwijs n=1525, voortgezet onderwijs n=5243)

	BASISONDERWIJS					VOORTGEZET ONDERWIJS				
	GEZINSWELVAART ¹			GEZINSVORM		GEZINSWELVAART ¹			GEZINSVORM	
	LAAG	MIDDEN	HOOG	NIET BIJ BEIDE OUDERS	BIJ BEIDE OUDERS ²	LAAG	MIDDEN	HOOG	NIET BIJ BEIDE OUDERS	BIJ BEIDE OUDERS ²
GEZIN										
Dagelijks samen eten met gezin	50.0	53.0	45.8	48.0	49.0	38.7	38.7	40.1	36.7	40.5*
Het gezin geeft veel steun (schaal)	87.8	77.9	80.9	75.8	80.5	54.8 ^a	66.2 ^b	71.0 ^c	56.8	71.6*
Kan (heel) gemakkelijk praten met...										
..vader	78.6	80.4	85.8	70.3	85.7*	71.5 ^a	79.8 ^b	82.2 ^b	67.3	83.8*
..moeder	91.5	90.7	93.0	88.8	92.5	81.7 ^a	87.7 ^b	89.3 ^b	83.3	89.8*
VRIENDEN										
Mijn vrienden geven veel steun (schaal)	64.4	64.1	68.7	64.9	66.6	51.2 ^a	55.4 ^a	59.4 ^b	54.3	58.1*
Kan (heel) makkelijk praten met beste vriend/vriendin	85.4	82.8	80.8	79.5	82.2	87.3 ^{ab}	87.2 ^a	90.2 ^b	87.7	89.3

¹ verschillende letters betekenen dat verschillen tussen de groepen (gezinswelvaart) significant zijn (zie Hoofdstuk 1)

²* = verschil op basis van gezinsvorm significant

GEZINSVORM

In het basisonderwijs blijken jongeren die met beide ouders in één huis wonen vaker makkelijk met hun vader over zorgen te kunnen praten dan jongeren die niet met beide ouders wonen. Dit geldt ook voor jongeren in het voortgezet onderwijs. Voor de laatstgenoemde groep zijn bovendien meer verschillen naar gezinsvorm gevonden. Middelbare scholieren die met beide ouders in één huis

wonen eten vaker gezamenlijk met het gezin, krijgen naar eigen zeggen meer steun van hun gezin en vrienden en kunnen ook makkelijker met hun moeder over zorgen praten dan jongeren die niet bij beide ouders in één huis wonen.

MULTIVARIATE ANALYSES

De multivariate analyses laten zien in hoeverre leeftijd, sekse, schoolniveau, migratieachtergrond, gezinswelvaart en gezinsvorm van middelbare scholieren samenhangen met de relatie met gezinsleden en vrienden (Tabel 2.4). In deze analyses wordt rekening gehouden met de onderlinge samenhang tussen deze achtergrondkenmerken (zoals opleidingsniveau en gezinswelvaart). Bij de bivariate analyses die eerder in dit hoofdstuk werden gerapporteerd is geen rekening gehouden met de onderlinge samenhang tussen de achtergrondkenmerken. In Hoofdstuk 1 wordt meer uitleg gegeven over het verschil tussen bivariate en multivariate analyses.

TABEL 2.4 Relatie met het gezin en vrienden: samenhang met leeftijd, sekse, schoolniveau, migratieachtergrond, gezinswelvaart en gezinsvorm (multivariate analyses, odds ratio's, voortgezet onderwijs, n=5243)

	DAGELIJKS SAMEN ETEN MET HET GEZIN	GEZIN GEEFT VEEL STEUN	KAN (HEEL) GEMAKKELIJK MET VADER PRATEN	KAN (HEEL) GEMAKKELIJK MET MOEDER PRATEN	VRIENDEN GEVEN VEEL STEUN	KAN (HEEL) GEMAKKELIJK MET BESTE VRIEND(IN) PRATEN
	OR	OR	OR	OR	OR	OR
Leeftijd	0.88**	0.89**	0.88**	0.86**	1.02	1.10*
SEKSE (REF.¹ = MEISJE)						
Jongen	1.09	1.28**	2.35**	1.74**	0.57**	0.84
SCHOOLNIVEAU (REF. = VWO)						
HAVO	0.93	0.98	1.02	1.16	1.04	1.01
VMBO-t	1.07	0.83	0.95	0.98	0.93	1.24
VMBO-b	1.27	0.89	1.01	1.21	1.00	1.42*
MIGRATIEACHTERGROND (REF. = ZONDER)						
Met	0.88*	0.69**	0.78**	0.63**	0.83*	1.14
GEZINSWELVAART (REF. = HOOG)						
Midden	0.96	0.90	0.97	0.99	0.87*	0.72**
Laag	1.00	0.67**	0.72*	0.71*	0.78*	0.70
GEZINSVORM (REF. = WOONT MET BEIDE OUDERS IN ÉÉN HUIS)						
Woont niet met beide ouders in één huis	0.86*	0.57**	0.42**	0.64**	0.89	0.85

* p<0.05; ** p<0.01

¹ ref. = referentiegroep. De odds ratio (OR) geeft het verschil weer ten opzichte van de referentiegroep

Vrijwel alle eerder gevonden significante verschillen in de relatie met ouders en vrienden afhankelijk van leeftijd, sekse, schoolniveau, migratieachtergrond, gezinswelvaart en gezinsvorm blijven bestaan wanneer we rekening houden met de rol van andere achtergrondkenmerken. Waar jongeren met toenemende leeftijd minder vaak gezamenlijk met hun gezin eten en minder vaak positief oordelen over de steun van het gezin en het contact met hun ouders, worden zij juist positiever over het kunnen praten met hun beste vriend(in) over zorgen. Dit laatste leeftijdsverschil werd in de eerdere analyses (Tabel 2.1) niet gevonden. Daarnaast zijn jongens positiever over de steun van het gezin en het kunnen delen van zorgen met ouders dan meisjes, terwijl meisjes juist positiever zijn over de steun van vrienden dan jongens. Verder oordelen jongeren die geen migratieachtergrond hebben positiever over de relatie met hun ouders en de steun van vrienden dan jongeren die wel een migratieachtergrond hebben. Bovendien blijkt, in tegenstelling tot de eerdere bevindingen (Tabel 2.2), dat jongeren zonder een migratieachtergrond vaker samen eten met hun gezin dan jongeren met een migratieachtergrond.

Een positief oordeel over zowel de relatie met ouders (de steun in het gezin en het contact met vaders en moeders) als met vrienden wordt ook vaker gegeven wanneer jongeren in meer welvarende gezinnen opgroeien. Daarnaast is gezinsvorm een robuuste voorspeller voor de relatie en het contact met ouders: jongeren die met beide ouders in één huis wonen eten vaker samen met het gezin, ervaren meer steun in hun gezin en kunnen makkelijker zorgen met hun ouders delen dan jongeren die niet bij beide ouders in één huis wonen. Eerder in dit hoofdstuk zaken we dat jongeren die met beide ouders in één huis wonen meer steun van vrienden ervaren dan jongeren die niet met beide ouders in één huis wonen (Tabel 2.3), maar dit verschil valt weg wanneer we rekening houden met andere achtergrondkenmerken.

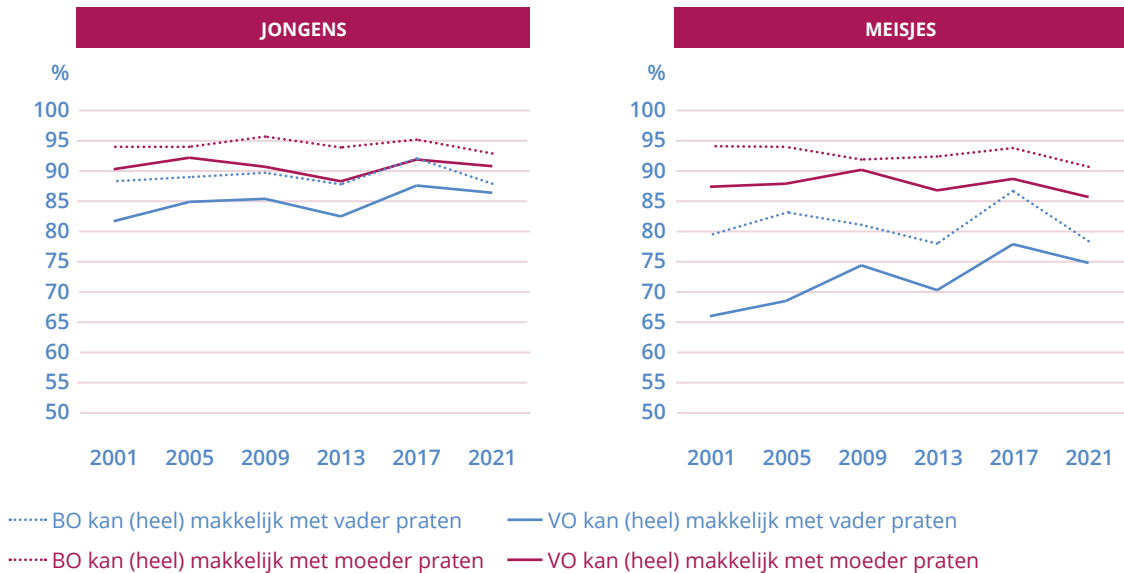
Schoolniveau lijkt een minder sterke voorspeller te zijn van de relatie met zowel ouders als vrienden. Wel hangt schoolniveau samen met het makkelijk kunnen praten met de beste vriend(in): VMBO-b-leerlingen oordelen positiever over het contact met hun beste vriend(in) dan VWO-leerlingen. Dit verschil naar schoolniveau werd niet gevonden in de eerdere resultaten (Tabel 2.2).

TRENDS 2001-2021

In Tabel 2.5 staan de trendgegevens voor het basisonderwijs en in Tabel 2.6 voor het voortgezet onderwijs. Trendgegevens worden in beide tabellen gepresenteerd voor de totale groep en apart voor jongens en meisjes. De steun die jongeren ervaren van het gezin en van vrienden is in 2013 voor het eerst onderzocht; het praten over zorgen al vanaf het eerste HBSC-onderzoek in 2001. De trends in het contact met vader en moeder zijn ook weergegeven in Figuur 2.1.

In het voortgezet onderwijs is er een afname te zien tussen 2017 en 2021 in het percentage jongeren dat zegt veel steun van het gezin te ontvangen (van 76 naar 68%). Met betrekking tot de kwaliteit van het contact met vader is er onder de meisjes op de basisschool een verslechtering te zien tussen 2017 en 2021: er is een daling in het percentage dat aangeeft (heel) gemakkelijk met hun vader te kunnen praten (van 87 naar 78%). Het gemak waarmee middelbare scholieren hun zorgen delen met hun vader is daarentegen stabiel gebleven tussen 2017 en 2021, maar er is hierin in 2021 wel een verbetering zichtbaar ten opzichte van eerdere jaren. Het gemak waarmee jongeren hun zorgen delen met hun moeder is ook vrij stabiel, al hoewel meisjes in het voortgezet onderwijs in 2021 minder vaak aangeven dat zij gemakkelijk met hun moeder kunnen praten dan in 2009.

FIGUUR 2.1 Trends in praten met vader en moeder voor jongens en meisjes in het basisonderwijs (BO) en voortgezet onderwijs (VO)

Wat betreft de ervaren steun van vrienden zien we in het basisonderwijs geen veranderingen tussen 2017 en 2021, maar is het percentage jongens dat veel steun ervaart van vrienden in 2021 hoger dan in 2013 (62 tegenover 51%). In het voortgezet onderwijs is het percentage meisjes dat veel steun ervaart van vrienden juist gedaald tussen 2013/2017 en 2021 (van 75 naar 64%). Bovendien geven meisjes in het voortgezet onderwijs in 2021 minder vaak aan dat zij gemakkelijk met hun beste vriend(in) kunnen praten dan in 2013 en eerdere jaren. Jongens in het voortgezet onderwijs geven in 2021 juist vaker aan dat zij gemakkelijk met hun beste vriend(in) kunnen praten dan in 2017.

TABEL 2.5 Trendgegevens 2001-2021 van relatie met het gezin en vrienden naar sekse, basisonderwijs
(%, 2001 n=1823, 2005 n=1673, 2009 n=1792, 2013 n=1597, 2017 n=1588, 2021 n=1525)^{1,2}

	TOTAAL					
	2001	2005	2009	2013	2017	2021
Het gezin geeft veel steun ³	-	-	-	74.7	81.0*	79.6
Kan (heel) gemakkelijk met vader praten	83.9	86.1	85.4	82.9	89.4*	83.1*
Kan (heel) gemakkelijk met moeder praten	94.1	94.0	93.8	93.1	94.5	91.8
Vrienden geven veel steun ³	-	-	-	60.6	67.5*	66.3
Kan (heel) gemakkelijk met beste vriend(in) praten	83.1	84.6	84.1	81.7	83.9	81.6
	JONGENS					
	2001	2005	2009	2013	2017	2021
Het gezin geeft veel steun ³	-	-	-	73.5	80.7*	78.9
Kan (heel) gemakkelijk met vader praten	88.3	89.0	89.7	87.8	92.1	87.9
Kan (heel) gemakkelijk met moeder praten	94.0	94.0	95.7	93.9	95.2	92.9
Vrienden geven veel steun ³	-	-	-	50.8	59.0*	61.8
Kan (heel) gemakkelijk met beste vriend(in) praten	81.4	79.6	79.6	78.9	80.7	79.9
	MEISJES					
	2001	2005	2009	2013	2017	2021
Het gezin geeft veel steun ³	-	-	-	75.9	81.4*	80.2
Kan (heel) gemakkelijk met vader praten	79.4	83.2	81.1	78.0	86.7*	78.4*
Kan (heel) gemakkelijk met moeder praten	94.1	94.0	91.9	92.4	93.8	90.7
Vrienden geven veel steun ³	-	-	-	70.2	75.9*	70.8
Kan (heel) gemakkelijk met beste vriend(in) praten	84.7	89.6	88.5	84.6	86.9	83.3

¹* = significant verschil ten opzichte van meting ervóór

² vet = significant verschil ten opzichte van 2021

³ alleen vergelijkbare gegevens vanaf 2013 beschikbaar

TABEL 2.6 Trendgegevens 2001-2021 van relatie met het gezin en vrienden naar sekse, voortgezet onderwijs (%; 2001 n=5517, 2005 n=5422, 2009 n=5642, 2013 n=5571, 2017 n=6175, 2021 n=4853)^{1,2,3}

	TOTAAL					
	2001	2005	2009	2013	2017	2021
Het gezin geeft veel steun ⁴	-	-	-	69.3	75.9*	68.0*
Kan (heel) gemakkelijk met vader praten	73.9	77.0	80.0	76.6*	82.9*	80.7
Kan (heel) gemakkelijk met moeder praten	88.9	90.1	90.5	87.5*	90.4*	88.3
Vrienden geven veel steun ⁴	-	-	-	64.3	63.8	57.0*
Kan (heel) gemakkelijk met beste vriend(in) praten	90.5	91.7	91.5	89.5*	87.9	88.8
	JONGENS					
	2001	2005	2009	2013	2017	2021
Het gezin geeft veel steun ⁴	-	-	-	69.2	76.6*	70.1*
Kan (heel) gemakkelijk met vader praten	81.7	84.9	85.4	82.5	87.6*	86.4
Kan (heel) gemakkelijk met moeder praten	90.3	92.2	90.7	88.3	91.9*	90.8
Vrienden geven veel steun ⁴	-	-	-	53.1	53.1	50.1
Kan (heel) gemakkelijk met beste vriend(in) praten	87.1	88.0	87.6	86.5	84.7	88.3*
	MEISJES					
	2001	2005	2009	2013	2017	2021
Het gezin geeft veel steun ⁴	-	-	-	69.3	75.1*	65.9*
Kan (heel) gemakkelijk met vader praten	66.0	68.5	74.4*	70.3	77.9*	74.8
Kan (heel) gemakkelijk met moeder praten	87.4	87.9	90.2	86.8*	88.7	85.7
Vrienden geven veel steun ⁴	-	-	-	75.7	75.2	64.3*
Kan (heel) gemakkelijk met beste vriend(in) praten	93.9	95.5	95.4	92.5*	91.2	89.2

¹* = significant verschil ten opzichte van meting ervóór

² vet = significant verschil ten opzichte van 2021

³ door selectie van leerjaar 1-4 wijken de cijfers van 2021 iets af van de kerncijfers eerder in dit hoofdstuk

⁴ alleen vergelijkbare gegevens vanaf 2013 beschikbaar

3

SCHOOLBELEVING, PESTEN EN ERVAREN DISCRIMINATIE

SIMONE DE ROOS EN GONNEKE STEVENS

SCHOOLBELEVING, PESTEN EN ERVAREN DISCRIMINATIE

OVERZICHT VAN DE BELANGRIJKSTE RESULTATEN

SCHOOLWAARDERING EN DRUK DOOR SCHOOLWERK

- Leerlingen in zowel het basisonderwijs als het voortgezet onderwijs zijn overwegend positief over school (respectievelijk 86 en 72%). Een substantieel deel van de leerlingen ervaart (nogal) veel druk door schoolwerk en dit is vooral het geval in het voortgezet onderwijs (47 versus 19% in het basisonderwijs).
- Ongeveer 1 op de 6 leerlingen in het basisonderwijs ervaart stress van het schooladvies. Ruim een derde van de middelbare scholieren ervaart stress vanwege te veel huiswerk. Ook rapporteert een aanzienlijk deel van de leerlingen in het voortgezet onderwijs stress door verwachtingen van ouders en leraren en stress rondom hun toekomst (variërend van 23 tot 30%).
- De eerdere stijging in druk door schoolwerk bij leerlingen in het voortgezet onderwijs die met name zichtbaar was vanaf 2009 zet zich door tussen 2017 en 2021. Onder leerlingen in het basisonderwijs is er tussen 2017 en 2021 ook een stijgende trend in druk door schoolwerk. Het percentage leerlingen dat veel druk door schoolwerk ervaart is hiermee in 2021 ongeveer drie keer zo hoog als in 2001. Bij leerlingen in het voortgezet onderwijs heeft de dalende trend in schoolwaardering die zichtbaar was tussen 2013 en 2017 zich tussen 2017 en 2021 voortgezet. In 2021 zijn leerlingen minder positief over school dan in alle eerdere jaren.
- Meisjes in het voortgezet onderwijs ervaren aanzienlijk meer druk door schoolwerk dan jongens. Zij ervaren bovendien veel vaker dan jongens stress van huiswerk, stress van verwachtingen van ouders en leraren en stress rondom hun toekomst. In het basisonderwijs ervaren meisjes meer stress over het schooladvies dan jongens.
- In het voortgezet onderwijs worden leerlingen minder positief over school en ervaren meer druk door schoolwerk naarmate ze ouder worden. VWO-leerlingen ervaren meer druk door schoolwerk dan leerlingen van de andere schoolniveaus. Leerlingen die niet met beide ouders in één huis wonen zijn minder positief over school en ervaren meer schooldruk dan leerlingen die wel met beide ouders in één huis wonen.
- Op de basisschool ervaren jongeren met een lage gezinswelvaart of die niet met beide ouders in één huis wonen meer druk door schoolwerk dan jongeren met een gemiddelde gezinswelvaart of die wel met beide ouders in één huis wonen.

SPIJBELLEN

- Bijna 1 op de 5 leerlingen in het voortgezet onderwijs heeft in de afgelopen maand gespijbeld.
- Jongens en meisjes in het voortgezet onderwijs spijbelen in 2021 vaker dan in 2013 en 2017 (en voor de meisjes ook in 2009).
- VWO-leerlingen spijbelen minder vaak dan HAVO-leerlingen. Oudere leerlingen, leerlingen met een migratieachtergrond en leerlingen die niet met beide ouders in één huis wonen spijbelen daarentegen vaker dan jongere leerlingen, leerlingen zonder een migratieachtergrond en leerlingen die wel met beide ouders in één huis wonen.

SFEER TUSSEN KLASGENOTEN

- Een grote meerderheid van de leerlingen, zowel op de basisschool als in het voortgezet onderwijs (respectievelijk 85 en 80%), is positief over de onderlinge sfeer tussen klasgenoten.
- Meisjes in het voortgezet onderwijs zijn in 2021 minder positief over de sfeer tussen klasgenoten dan in alle voorgaande jaren sinds 2005. Voor jongens in het voortgezet onderwijs zijn er geen veranderingen in ervaren sfeer tussen klasgenoten tussen 2017 en 2021, maar zij zijn in 2021 wel minder positief hierover dan in 2009 en 2013.
- In zowel het basisonderwijs als voortgezet onderwijs rapporteren jongens vaker dan meisjes dat de sfeer tussen klasgenoten goed is. Bovendien zijn in het voortgezet onderwijs VWO-leerlingen, jongere leerlingen en leerlingen zonder een migratieachtergrond positiever over de sfeer tussen klasgenoten dan leerlingen in de andere opleidingsniveaus, oudere leerlingen en leerlingen met een migratieachtergrond.

RELATIE MET LERAREN

- Bijna 9 op de 10 basisschoolleerlingen is (heel) positief over de relatie met zijn/haar leraren. In het voortgezet onderwijs is dit aandeel een stuk lager: ongeveer 6 op de 10 leerlingen beoordeelt de relatie met leraren als (heel) goed.
- In het voortgezet onderwijs zijn meisjes in 2021 minder positief over de relatie met hun leraren dan in 2013 en in 2017.
- In het voortgezet onderwijs zijn jongere leerlingen, jongens en leerlingen die wel met beide ouders in één huis wonen positiever over hun relatie met leraren dan oudere leerlingen, meisjes en leerlingen die niet met beide ouders in één huis wonen.

PESTEN EN GEPEST WORDEN

- Zowel in het basisonderwijs als voortgezet onderwijs komt dader zijn van pesten (minstens 2 keer per maand) weinig voor, bij respectievelijk 2 en 3 procent van de leerlingen. Van de basisschoolleerlingen rapporteert 8 procent slachtoffer te zijn van pesten en in het voortgezet onderwijs is dit 5 procent.
- Online pesten wordt sporadisch gerapporteerd: ruim 1 procent van de basisschoolleerlingen en 3 procent van de leerlingen in het voortgezet onderwijs pest online. Slachtoffer zijn van online pesten wordt ongeveer even vaak in het basisonderwijs als in het voortgezet onderwijs gerapporteerd, namelijk door respectievelijk 5 procent en 4 procent van de leerlingen.

- Leerlingen in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs geven in 2021 ongeveer even vaak aan dader van pesten te zijn als in 2017. Wel rapporteren zij (behalve meisjes op de basisschool) in 2021 lagere niveaus dan in 2001, 2005 en 2009. In 2001 was het percentage jongeren dat vaak pest in beide onderwijsvormen ongeveer vier keer zo groot als in 2021. Tussen 2017 en 2021 is het percentage dat vaak online pest ongeveer verdubbeld in zowel het basisonderwijs als voortgezet onderwijs.
- Het percentage leerlingen in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs dat in 2021 aangeeft vaak gepest te worden is stabiel gebleven ten opzichte van 2017, maar is (behalve voor meisjes op de basisschool) lager dan in 2001. Tussen 2013 en 2017 zagen we een afname in het percentage meisjes dat gepest wordt, maar hierna is dit stabiel gebleven. Voor meisjes op de basisschool is het percentage dat vaak online gepest wordt tussen 2017 en 2021 verzesvoudigd: van 1 procent in 2017 naar 6 procent in 2021. Voor jongens en meisjes in het voortgezet onderwijs is er ongeveer een verdubbeling in online gepest worden tussen 2017 en 2021.
- In het voortgezet onderwijs zijn jongens en leerlingen van lagere onderwijsniveaus, met een migratieachtergrond, uit de minst welvarende gezinnen en die niet met beide ouders in één huis wonen oververtegenwoordigd in de groep daders van (online) pesten. VMBO-leerlingen, leerlingen uit de minst welvarende gezinnen, jongere leerlingen en jongeren die niet met beide ouders in één huis wonen zijn relatief vaak slachtoffer van (online) pesten.
- In het basisonderwijs worden meisjes en leerlingen met een migratieachtergrond vaker online gepest dan jongens en leerlingen zonder een migratieachtergrond.

ERVAREN DISCRIMINATIE IN DE SCHOOLCONTEXT

- Ongeveer 12 tot 14 procent van de leerlingen in het voortgezet onderwijs ervaart discriminatie door leraren vanwege hun herkomst of geslacht. Het percentage jongeren dat vanwege deze kenmerken discriminatie door andere jongeren op school ervaart ligt iets hoger. Ervaren discriminatie vanwege gezinsinkomen komt wat minder vaak voor.
- Tussen 2017 en 2021 is er een stijging in het percentage middelbare scholieren dat aangeeft door een leerkracht of andere jongere op school gediscrimineerd te zijn vanwege herkomst of geslacht.
- In de groepen jongeren die zich gediscrimineerd voelen vanwege herkomst, geslacht of gezinsinkomen zijn leerlingen met een migratieachtergrond en jongeren uit de minst welvarende gezinnen oververtegenwoordigd. Daarnaast voelen meisjes zich vaker gediscrimineerd vanwege geslacht en jongens vaker vanwege herkomst. VWO-leerlingen ervaren minder vaak discriminatie vanwege herkomst en gezinsinkomen dan leerlingen in de andere opleidingsniveaus. Jongeren die niet bij beide ouders wonen ervaren relatief vaak discriminatie vanwege geslacht en gezinsinkomen. Naarmate jongeren ouder worden, ervaren zij vaker discriminatie vanwege hun geslacht.

KERNCIJFERS

SCHOOLWAARDERING

Om een beeld te krijgen van de mate waarin leerlingen school waarderen is hen gevraagd: 'Wat vind je op dit moment van school?'. De antwoordopties waren: 'heel leuk', 'een beetje leuk', 'niet zo leuk' en 'helemaal niet leuk'. Een grote meerderheid van de 11- tot en met 16-jarigen

vindt school (een beetje of heel) leuk. Middelbare scholieren zijn minder positief over school dan basisschoolleerlingen van groep 8 (respectievelijk 72 versus 86%; Tabel 3.1). Ook neemt de schoolwaardering in het voortgezet onderwijs aanzienlijk af tussen het 12de en 16de jaar. Jongens en meisjes zijn even positief over school.

ERVAREN DRUK DOOR SCHOOLWERK EN BRONNEN VAN STRESS

Verder is de leerlingen gevraagd: 'Hoe erg voel je je onder druk staan door het schoolwerk dat je moet doen?' Jongeren beantwoordden die vraag met 'helemaal niet', 'een beetje', 'nogal veel' en 'veel'. In het basisonderwijs ervaart bijna 1 op de 5 leerlingen (nogal) veel druk door schoolwerk, terwijl dit geldt voor bijna de helft van de leerlingen in het voortgezet onderwijs (Tabel 3.1). Ook wordt de groep die druk door schoolwerk ervaart aanzienlijk groter tussen het 12de en 16de jaar (van 31% bij 12-jarigen tot 59% bij 16-jarigen). In het voortgezet onderwijs ervaren meisjes vaker druk door schoolwerk dan jongens.

In de vorige rapportage (Stevens e.a., 2018) bleek dat de ervaren druk door schoolwerk het laatste decennium enorm is toegenomen. Het is niet duidelijk waar die druk vandaan komt. Daarom zijn voor het huidige rapport verdiepende vragen gesteld rondom dit thema. Basisschoolleerlingen is gevraagd hoeveel stress ze de afgelopen zes maanden hadden van het schooladvies voor de middelbare school. Leerlingen in het voortgezet onderwijs kregen een achttal vragen over de mate van stress in de afgelopen zes maanden vanwege bijvoorbeeld te moeilijk of te veel schoolwerk of te hoge verwachtingen van leraren of ouders (zie Tabel 3.1 en Bijlage voor alle stellingen). Ze antwoordden met: 'helemaal geen stress (niet voorgekomen)', 'een beetje stress', 'gemiddelde stress', 'best veel stress' of 'heel veel stress'. Er is gekeken naar het percentage jongeren dat (best of heel) veel stress ervaart. Deze vragen zijn afkomstig van de gevalideerde Adolescent Stress Questionnaire Short (ASQ-S; Anniko e.a., 2018; Byrne e.a., 2007).

Bijna 17 procent van de basisschoolleerlingen zegt veel stress van het schooladvies te ervaren. Meisjes rapporteren deze stress vaker dan jongens. Ongeveer een kwart tot ruim een derde van de leerlingen in het voortgezet onderwijs geeft aan dat ze het afgelopen half jaar veel stress van te moeilijk of te veel schoolwerk, te weinig vrije tijd, te hoge verwachtingen van leraren of ouders en zorgen over de toekomst ervaarden. De jongeren noemen hun huiswerk het vaakst als stressbron (37%). Het minst vaak wordt stress van het moeten nemen van beslissingen voor de toekomst gerapporteerd (23%). De groep jongeren die veel stress ervaart van de verschillende situaties wordt over het algemeen – behalve bij stress door te veel huiswerk – groter naarmate jongeren ouder zijn. Bij een aantal van de situaties is er tussen het 12de en 13de/14de levensjaar een sterke stijging waarna het percentage ongeveer gelijk blijft (bijv. leraren die te veel verwachten). Bij een aantal andere situaties vindt er een continue stijging plaats tot en met het 16de levensjaar (bijv. beslissingen moeten nemen over de toekomst). Tussen jongens en meisjes in het voortgezet onderwijs zijn voor alle situaties verschillen in ervaren stress: meisjes ervaren anderhalf tot twee keer zo vaak veel stress door de verschillende bronnen als jongens.

SPIJBELEN IN HET VOORTGEZET ONDERWIJS

Van de leerlingen in het voortgezet onderwijs heeft 18 procent in de vier weken voorafgaand aan het onderzoek minimaal één lesuur gespijbeld (Tabel 3.1). Naarmate jongeren ouder worden, neemt het percentage dat spijbelt toe (van 11% bij 12-jarigen naar 29% bij 16-jarigen).

TABEL 3.1 Schoolwaardering, druk door schoolwerk, bronnen van stress en spijbelen naar onderwijstype, sekse en leeftijd (% , basisonderwijs n=1525, voortgezet onderwijs n=5243)

	BASISONDERWIJS			VOORTGEZET ONDERWIJS							
	TOTAAL BO			TOTAAL VO			LEEFTIJD ³				
	J	M ¹	TOT	J	M ¹	TOT ²	12 JR	13 JR	14 JR	15 JR	16 JR
School is (een beetje/heel) leuk	83.9	87.5	85.7	70.1	72.9	71.5	87.3	70.7	70.1	65.8	62.8
(Nogal) veel druk door schoolwerk	19.1	18.8	18.9	37.7	56.3*	46.8	30.8	45.8	48.6	51.9	59.0
(BEST OF HEEL) VEEL STRESS VAN...											
iets moeten leren dat je niet begrijpt ⁴	-	-	-	17.8	39.6*	28.5	21.7	27.5	30.1	31.5	31.7
bijhouden van alles wat je voor school moet doen ⁴	-	-	-	25.7	47.5*	36.4	25.8	35.3	36.5	39.6	46.7
leraren die te veel verwachten ⁴	-	-	-	19.8	39.7*	29.5	23.9	31.2	31.6	30.3	30.2
ouders die te veel verwachten ⁴	-	-	-	19.4	30.3*	24.7	21.0	24.4	24.7	28.1	24.7
beslissingen moeten nemen over toekomstig werk of een opleiding voor later ⁴	-	-	-	15.8	30.0*	22.8	13.5	18.1	23.2	27.9	33.0
druk door het bereiken van toekomstdoelen ⁴	-	-	-	16.8	33.0*	24.7	18.8	21.2	25.2	26.8	33.4
niet genoeg vrije tijd ⁴	-	-	-	20.0	33.7*	26.7	20.6	29.8	27.4	26.6	29.1
te veel huiswerk ⁴	-	-	-	28.2	46.3*	37.1	33.6	40.4	38.7	35.9	36.0
schooladvies ⁵	13.7	19.8*	16.8	-	-	-	-	-	-	-	-
Gespjibeld afgelopen maand ⁴	-	-	-	19.3	17.4	18.4	10.8	14.9	18.0	21.3	29.3

¹* = verschil tussen jongens en meisjes significant

²vet = verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs significant

³ significante leeftijdsverschillen worden in grote lijnen in de tekst beschreven

⁴ niet gevraagd in het basisonderwijs

⁵ niet gevraagd in het voortgezet onderwijs

SFEER TUSSEN KLASGENOTEN

Om inzicht te krijgen in de onderlinge sfeer tussen klasgenoten is jongeren gevraagd antwoord te geven op drie stellingen over hun klasgenoten, waaronder: 'Mijn klasgenoten vinden het fijn bij elkaar te zijn' (zie Bijlage voor alle stellingen). Antwoordcategorieën varieerden van 1 (helemaal niet mee eens) tot 5 (helemaal mee eens). Bij een gemiddelde score hoger dan 3.5 is de onderlinge sfeer tussen klasgenoten (heel) goed.

Een overgrote meerderheid van de leerlingen vindt de onderlinge sfeer tussen klasgenoten (heel) goed (Tabel 3.2). Leerlingen op de basisschool zijn wel iets positiever over de sfeer tussen klasgenoten dan leerlingen in het voortgezet onderwijs (85 versus 80%). Tussen de leeftijd van 12 en 13 jaar zien we een daling in het percentage jongeren dat de sfeer tussen klasgenoten heel goed vindt, daarna blijft het percentage ongeveer gelijk. In zowel het basisonderwijs als voortgezet onderwijs zijn jongens positiever over de onderlinge sfeer in de klas dan meisjes.

RELATIE MET LERAREN

Hoe oordelen jongeren over de relatie met hun leraren? Dit is aan de hand van drie stellingen gevraagd en een voorbeeld van een stelling is: 'Ik heb het gevoel dat mijn leraren mij accepteren zoals ik ben' (zie voor de andere stellingen de Bijlage). De schaal loopt van 1 (helemaal niet mee eens) tot 5 (helemaal mee eens). Bij een gemiddelde score hoger dan 3.5 beschouwen we de relatie met leraren als (heel) goed.

Opvallend is dat leerlingen in het voortgezet onderwijs beduidend minder positief zijn over hun relatie met leraren dan leerlingen in het basisonderwijs (61 versus 89%; Tabel 3.2). Verder zien we een duidelijke afname (van ruim 10 procentpunten) in het percentage jongeren dat positief is over de relatie met leraren tussen het 12de en 13de levensjaar, waarna deze percentages nauwelijks veranderen. Jongens in het voortgezet onderwijs zijn positiever over hun relatie met hun leraren dan meisjes.

PESTEN EN GEPEST WORDEN

Aan de leerlingen is gevraagd hoe vaak ze in de laatste paar maanden op school zijn gepest en/of hebben meegedaan aan het pesten van een andere leerling. De vragenlijst omschrijft pesten als a) regelmatig nare of vervelende dingen doen of zeggen tegen iemand anders, b) iemand plagen op een manier die hij of zij niet leuk vindt, of c) iemand expres buitensluiten. Ook is in de vragenlijst uitgelegd dat degene die pest meer macht heeft dan degene die gepest wordt en hem of haar pijn of verdriet wil doen. Bovendien is toegelicht dat onder pesten niet het ruzie maken en vechten valt van twee leerlingen die ongeveer even sterk of groot zijn¹. Ook vroegen we hoe vaak leerlingen dader en slachtoffer zijn geweest van online pesten. Voorbeelden van online pesten in de vragenlijst zijn: het sturen van gemene tekstberichtjes, het belachelijk maken van iemand op een website of het zonder toestemming plaatsen van foto's van een jongere waar hij/zij stom of belachelijk op stond.

Dader van (online) pesten

Wanneer jongeren antwoorden dat ze twee keer per maand of vaker pesten, pesten ze vaak. Dit structurele pesten komt vrij weinig voor. In zowel het basisonderwijs als het voortgezet onderwijs zegt ongeveer 2 tot 3 procent van de leerlingen vaak te pesten (Tabel 3.2). Alleen in het voortgezet onderwijs vinden we een sekseverschil: het percentage jongens dat aangeeft zich schuldig te maken aan vaak pesten is ongeveer twee keer zo hoog als het percentage meisjes. Vaak online pesten (ook twee keer per maand of vaker) komt op de basisschool nauwelijks voor. In het voortgezet onderwijs

¹ De uitleg van pesten is in 2017 iets veranderd ten opzichte van eerdere HBSC-onderzoeken. Toegevoegd is dat de pester het slachtoffer pijn of verdriet wil doen terwijl weggelaten is dat het ook geen pesten is als iemand vriendelijk of speels geplaagd wordt.

zien we dit iets vaker en ruim twee keer zo vaak bij jongens als bij meisjes (4.3 versus 1.7%). Er zijn geen leeftijdsverschillen in het (online) pesten.

TABEL 3.2 Relaties op school, pesten en ervaren discriminatie naar onderwijstype, sekse en leeftijd (%), basisonderwijs n=1525, voortgezet onderwijs n=5243)

	BASISONDERWIJS			VOORTGEZET ONDERWIJS							
	TOTAAL BO			TOTAAL VO			LEEFTIJD ³				
	J	M ¹	TOT	J	M ¹	TOT ²	12 JR	13 JR	14 JR	15 JR	16 JR
RELATIES OP SCHOOL											
Sfeer klasgenoten is (heel) goed (schaal) ⁴	88.1	82.7*	85.4	81.5	77.4*	79.5	84.9	77.9	76.1	80.2	78.8
Relatie met leraren is (heel) goed (schaal) ⁴	89.3	89.0	89.1	65.8	56.8*	61.4	72.7	62.2	59.2	57.4	55.0
PESTEN											
Heeft vaak gepest ⁵	2.4	1.3	1.8	3.7	1.9*	2.8	2.8	3.2	3.6	2.4	1.9
Heeft vaak online gepest ⁵	1.2	1.2	1.2	4.3	1.7*	3.0	2.3	3.0	3.8	3.4	2.3
Werd vaak gepest ⁵	6.6	9.2	7.9	5.7	4.8	5.3	5.5	7.0	6.1	3.5	4.1
Werd vaak online gepest ⁵	2.8	6.1*	4.5	3.6	3.8	3.7	3.9	4.1	4.4	3.4	2.5
ERVAREN DISCRIMINATIE VANWEGE HERKOMST DOOR...											
leraren ^{6,7}	-	-	-	13.9	10.8*	12.4	9.1	14.6	13.7	12.2	11.7
jongeren op school ^{6,7}	-	-	-	18.3	14.7*	16.5	16.0	18.5	17.8	15.3	14.3
ERVAREN DISCRIMINATIE VANWEGE GESLACHT DOOR...											
leraren ^{6,7}	-	-	-	15.0	13.8	14.4	9.1	14.7	14.6	16.4	17.1
jongeren op school ^{6,7}	-	-	-	12.4	20.4*	16.3	13.7	17.2	17.8	17.0	15.1
ERVAREN DISCRIMINATIE VANWEGE GEZINSINKOMEN DOOR...											
leraren ^{6,7}	-	-	-	7.0	4.5*	5.8	3.6	5.6	6.9	5.7	7.1
jongeren op school ^{6,7}	-	-	-	13.1	12.5	12.8	11.5	14.7	12.2	12.0	13.8

¹* = verschil tussen jongens en meisjes significant

² vet = verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs significant

³ significante leeftijdsverschillen worden in grote lijnen in de tekst beschreven

⁴ % met schaalscore >3.5 op onderlinge sfeer klasgenoten/relatie met leraren (elk 3 stellingen, met elk een score van 1 = helemaal niet mee eens - 5 = helemaal mee eens, opgeteld en gedeeld door 3. Zie Bijlage voor alle stellingen)

⁵ vaak = minstens 2 keer per maand

⁶ % met score >1 op ervaren discriminatie vanwege herkomst/geslacht/gezinsinkomen (1 = nooit - 5 = heel vaak).

⁷ niet gevraagd in het basisonderwijs

Slachtoffer van (online) pesten

In dit rapport gaan we ervan uit dat iemand vaak gepest wordt wanneer dat in de afgelopen paar maanden minstens twee keer per maand gebeurt is. Leerlingen in het basisonderwijs worden vaker gepest dan leerlingen in het voortgezet onderwijs (8 versus 5%). Het percentage jongeren dat aangeeft vaak gepest te worden varieert met de leeftijd van de jongeren: het neemt af van 7 procent op 13-jarige leeftijd tot 4 procent op 15-jarige leeftijd. Voor online gepest worden zijn de percentages iets lager dan voor offline gepest worden: ongeveer 4 procent van de jongeren is in de afgelopen maanden vaak online gepest. Hierin zijn geen verschillen tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs of leeftijdsverschillen. Wel zien we een sekseverschil in het basisonderwijs, meisjes geven daar namelijk ruim twee keer zo vaak aan online gepest te worden als jongens.

ERVAREN DISCRIMINATIE IN DE SCHOOLCONTEXT

Om de mate van ervaren discriminatie in het voortgezet onderwijs in kaart te brengen, is jongeren gevraagd hoe vaak ze oneerlijk of slecht behandeld worden door respectievelijk leraren en jongeren op school vanwege (1) hun geboorteland of het herkomstland van hun (groot)ouders, (2) hun geslacht en (3) het gezinsinkomen. Per vraag is het percentage jongeren weergegeven dat aangeeft ooit ('zelden', 'soms', 'vaak' of 'heel vaak') discriminatie te hebben ervaren (Tabel 3.2). Een kleine minderheid van alle jongeren heeft zich ooit gediscrimineerd gevoeld op basis van hun herkomst, geslacht of gezinsinkomen (variërend van 6 tot 17%). Jongeren lijken zich vaker gediscrimineerd te voelen door schoolgenoten dan door leraren en vaker vanwege hun herkomst en geslacht dan vanwege het gezinsinkomen.

Vergeleken met jongens geven meisjes minder vaak aan zich vanwege hun herkomst gediscrimineerd te voelen door zowel leraren als schoolgenoten. Verder valt op dat 12-jarigen minder vaak zeggen dat ze discriminatie vanwege hun herkomst door leraren ervaren dan 13- en 14-jarigen. Anders dan bij discriminatie vanwege herkomst voelen meisjes zich juist vaker gediscrimineerd vanwege hun geslacht door schoolgenoten dan jongens. De 15- en 16-jarigen rapporteren vaker discriminatie op basis van hun geslacht door leraren dan de 12-jarigen. Meisjes ervaren minder vaak discriminatie vanwege het gezinsinkomen door leraren dan jongens.

VERSCHILLEN NAAR MIGRATIEACHTERGROND, SCHOOLNIVEAU, GEZINSWELVAART EN GEZINSVORM

MIGRATIEACHTERGROND

Op de basisschool zien we vrijwel geen verschillen in schoolbeleving en pesten tussen leerlingen met en zonder een migratieachtergrond. Wel geven basisschoolleerlingen met een migratieachtergrond ruim twee keer zo vaak aan dat ze online gepest worden dan leerlingen zonder een migratieachtergrond (Tabel 3.3). In het voortgezet onderwijs zien we meer verschillen op basis van migratieachtergrond. Jongeren met een migratieachtergrond rapporteren niet alleen vaker dat zij slachtoffer zijn van online pesten, maar ook vaker dat zij dader zijn van (online) pesten dan hun leeftijdgenoten zonder een migratieachtergrond. Daarnaast spijbelen jongeren met een migratieachtergrond vaker en oordelen zij negatiever over de sfeer tussen klasgenoten

in de klas. Jongeren met een migratieachtergrond ervaren ruim drie keer zo vaak discriminatie vanwege hun herkomst als leerlingen zonder een migratieachtergrond (41 versus 13%). Ook ervaren zij vaker discriminatie vanwege hun geslacht en gezinsinkomen dan jongeren zonder een migratieachtergrond.

TABEL 3.3 Schoolbeleving, pesten en ervaren discriminatie naar migratieachtergrond en schoolniveau
(%, basisonderwijs n=1525, voortgezet onderwijs n=5243)

	BASISONDERWIJS		VOORTGEZET ONDERWIJS					
	MIGRATIEACHTERGROND		MIGRATIEACHTERGROND		SCHOOLNIVEAU ²			
	ZONDER	MET ¹	ZONDER	MET ¹	VMBO-B	VMBO-T	HAVO	VWO
SCHOOLBELEVING								
School is (een beetje/heel) leuk	85.9	85.2	72.1	69.7	69.7	73.4	71.2	71.0
(Nogal) veel druk door schoolwerk	18.8	19.5	47.0	46.3	33.8 ^a	40.8 ^a	52.1 ^b	56.1 ^b
Gespijbeld afgelopen maand ³	-	-	17.3	22.1 [*]	21.4	17.3	20.6	14.9
Sfeer klasgenoten is (heel) goed (schaal)	85.9	83.9	80.6	75.9 [*]	71.8 ^a	75.5 ^{ab}	81.7 ^{bc}	86.3 ^c
Relatie met leraren is (heel) goed (schaal)	90.0	86.7	62.0	59.3	63.5	62.3	61.3	59.0
PESTEN								
Heeft vaak gepest	1.7	2.2	2.3	4.6 [*]	3.9 ^a	4.3 ^a	2.8 ^a	0.5 ^b
Heeft vaak online gepest	1.0	1.7	2.3	5.3 [*]	4.1 ^a	3.4 ^{ab}	3.2 ^{ab}	1.6 ^b
Werd vaak gepest	7.4	9.1	5.1	5.9	8.9 ^a	7.5 ^a	3.7 ^b	2.1 ^b
Werd vaak online gepest	3.3	7.7 [*]	3.3	5.1 [*]	5.5 ^a	4.0 ^{ab}	3.2 ^{ab}	2.7 ^b
ERVAREN DISCRIMINATIE...								
vanwege herkomst ^{3,4}	-	-	12.8	41.2 [*]	27.7 ^a	23.8 ^a	16.5 ^b	12.6 ^b
vanwege geslacht ^{3,4}	-	-	19.3	27.5 [*]	23.8	21.8	20.4	19.8
vanwege gezinsinkomen ^{3,4}	-	-	11.6	18.3 [*]	15.7 ^{ab}	17.1 ^b	11.8 ^{ac}	8.9 ^c

¹ * = verschil op basis van migratieachtergrond significant

² verschillende letters betekenen dat verschillen tussen de groepen (schoolniveau) significant zijn (zie Hoofdstuk 1)

³ niet gevraagd in het basisonderwijs

⁴ % met score >1 op ervaren discriminatie vanwege herkomst/geslacht/gezinsinkomen door leraar of jongeren op school (1 = nooit - 5 = heel vaak)

SCHOOLNIVEAU

Voor sfeer tussen klasgenoten, pesten, ervaren discriminatie en schooldruk zijn er significante verschillen tussen de vier onderwijsniveaus (Tabel 3.3). Over het algemeen zien we gunstigere scores naarmate het onderwijsniveau hoger is. VWO-leerlingen rapporteren vaker dat er een goede sfeer is tussen klasgenoten dan beide groepen VMBO-leerlingen en HAVO-leerlingen zijn positiever over de onderlinge sfeer dan VMBO-b-leerlingen. Ook pesten VWO-leerlingen minder vaak dan de andere groepen leerlingen en worden zij net als de HAVO-leerlingen minder vaak gepest dan de beide groepen VMBO-leerlingen. VWO-leerlingen rapporteren daarnaast minder vaak dat ze dader of slachtoffer zijn van online pesten dan VMBO-b-leerlingen. VWO- en HAVO-leerlingen ervaren minder vaak discriminatie vanwege herkomst dan de beide groepen VMBO-leerlingen. Ook ervaren zij minder vaak discriminatie vanwege gezinsinkomen dan VMBO-t-leerlingen. VMBO-b-leerlingen voelen zich vaker gediscrimineerd vanwege gezinsinkomen dan VWO-leerlingen. Wat betreft druk door schoolwerk zien we juist een ongunstiger beeld naarmate het onderwijsniveau hoger is: VWO- en HAVO-leerlingen ervaren meer druk door schoolwerk dan VMBO-t- en VMBO-b-leerlingen.

GEZINSWELVAART

In het basisonderwijs ervaren leerlingen uit gezinnen met een lage welvaart vaker druk door schoolwerk dan leerlingen uit gezinnen met een gemiddelde welvaart (30 versus 17%; Tabel 3.4). In het voortgezet onderwijs zien we meer verschillen naar gezinswelvaart. Jongeren uit de minst welvarende gezinnen spijbelen vaker dan jongeren die opgroeien in de meest welvarende gezinnen. Daarnaast zijn jongeren met een hoge gezinswelvaart positiever over de onderlinge sfeer tussen klasgenoten dan jongeren met een gemiddelde en lage gezinswelvaart. Ook geven jongeren met een hoge gezinswelvaart minder vaak aan slachtoffer te zijn van pesten dan jongeren uit beide andere groepen en rapporteren zij minder vaak slachtoffer te zijn van online pesten dan de minst welvarende groep. Verder rapporteren leerlingen uit gezinnen met een hoge en gemiddelde welvaart veel minder vaak dader te zijn van (online) pesten dan leerlingen uit gezinnen met een lage welvaart. Ten slotte ervaren jongeren die opgroeien in gezinnen met een hoge en gemiddelde welvaart aanzienlijk minder vaak discriminatie vanwege hun herkomst, geslacht en gezinsinkomen dan jongeren uit gezinnen met een lage welvaart. Daarnaast ervaren jongeren uit gezinnen met een gemiddelde welvaart vaker discriminatie vanwege hun herkomst dan jongeren uit gezinnen met een hoge welvaart.

GEZINSVORM

In het basisonderwijs ervaren leerlingen die niet bij beide ouders in één huis wonen vaker druk door schoolwerk dan leerlingen die wel bij beide ouders in één huis wonen (Tabel 3.4). In het voortgezet onderwijs zijn er voor alle indicatoren van schoolbeleving, pesten en ervaren discriminatie verschillen naar gezinsvorm. Leerlingen in het voortgezet onderwijs die niet met beide ouders in één huis wonen ervaren meer druk door schoolwerk en zijn minder positief over school, de onderlinge sfeer tussen klasgenoten en de relatie met leraren dan leerlingen die wel met beide ouders in één huis wonen. Daarnaast spijbelen leerlingen die niet met beide ouders in één huis wonen vaker dan leerlingen die wel met beide ouders wonen en zijn zij ook vaker dader en slachtoffer van (online) pesten. Verder ervaren deze jongeren vaker discriminatie vanwege hun herkomst, geslacht en gezinsinkomen dan leerlingen die wel bij beide ouders in één huis wonen.

TABEL 3.4 Schoolbeleving, pesten en ervaren discriminatie naar gezinswelvaart en gezinsvorm
(%, basisonderwijs n=1525, voortgezet onderwijs n=5243)

	BASISONDERWIJS					VOORTGEZET ONDERWIJS				
	GEZINSWELVAART ¹			GEZINSVORM		GEZINSWELVAART ¹			GEZINSVORM	
	LAAG	MIDDEN	HOOG	NIET BIJ BEIDE OUDERS	BIJ BEIDE OUDERS ²	LAAG	MIDDEN	HOOG	NIET BIJ BEIDE OUDERS	BIJ BEIDE OUDERS ²
SCHOOLBELEVING										
School is (een beetje/heel) leuk	80.0	86.8	85.7	85.2	85.8	67.7	70.8	72.5	66.7	73.1*
(Nogal) veel druk door schoolwerk	29.9 ^a	17.3 ^b	18.5 ^{ab}	24.8	17.5*	44.2	47.1	47.2	50.9	45.6*
Gespjibeld afgelopen maand ³	-	-	-	-	-	23.3 ^a	18.7 ^{ab}	17.5 ^b	22.7	17.0*
Sfeer klasgenoten is (heel) goed (schaal)	79.9	85.3	85.9	82.3	86.1	73.9 ^a	78.1 ^a	81.4 ^b	75.6	80.7*
Relatie met leraren is (heel) goed (schaal)	86.9	89.1	89.1	88.4	89.3	56.1	61.9	61.8	56.4	63.0*
PESTEN										
Heeft vaak gepest	2.6	1.4	2.0	1.6	1.9	8.4 ^a	2.3 ^b	2.3 ^b	4.4	2.4*
Heeft vaak online gepest	2.7	1.4	0.9	1.4	1.2	6.6 ^a	3.2 ^b	2.3 ^b	4.2	2.6*
Werd vaak gepest	3.2	8.7	7.5	8.5	7.7	9.3 ^a	5.8 ^a	4.4 ^b	7.1	4.7*
Werd vaak online gepest	6.7	5.3	3.6	6.2	4.0	7.1 ^a	3.8 ^{ab}	3.0 ^b	5.5	3.1*
ERVAREN DISCRIMINATIE...										
vanwege herkomst ³	-	-	-	-	-	33.8 ^a	20.6 ^b	16.6 ^c	23.4	18.1*
vanwege geslacht ³	-	-	-	-	-	32.5 ^a	20.0 ^b	20.4 ^b	27.1	19.3*
vanwege gezinsinkomen ³	-	-	-	-	-	21.5 ^a	13.0 ^b	12.1 ^b	17.3	11.9*

¹ verschillende letters betekenen dat verschillen tussen de groepen (gezinswelvaart) significant zijn (zie Hoofdstuk 1)

² * = verschil op basis van gezinsvorm significant

³ niet gevraagd in het basisonderwijs

MULTIVARIATE ANALYSES

De multivariate analyses laten zien in hoeverre leeftijd, sekse, schoolniveau, migratieachtergrond, gezinswelvaart en gezinsvorm van middelbare scholieren samenhangen met hun schoolbeleving, pesten en ervaren discriminatie (Tabellen 3.5 en 3.6). In deze analyses wordt rekening gehouden met de onderlinge samenhang tussen deze achtergrondkenmerken (zoals opleidingsniveau en gezinswelvaart). Bij de bivariate analyses die eerder in dit hoofdstuk werden gerapporteerd is

geen rekening gehouden met de onderlinge samenhang tussen de achtergrondkenmerken. In Hoofdstuk 1 wordt meer uitleg gegeven over het verschil tussen bivariante en multivariate analyses.

SCHOOLBELEVING

Voor alle indicatoren van schoolbeleving blijkt leeftijd een robuuste voorspeller te zijn: naarmate leerlingen ouder zijn, scoren ze hierop minder gunstig (Tabel 3.5). Oudere leerlingen zijn minder positief over school, de sfeer tussen klasgenoten en de relatie met leraren dan jongere leerlingen. Ook ervaren ze meer druk door schoolwerk en spijbelen ze vaker dan jongere leerlingen. Verder hangen sekse, schoolniveau en migratieachtergrond ook samen met enkele indicatoren van schoolbeleving. Jongens ervaren minder druk door schoolwerk en zijn positiever over de sfeer in de klas en de relatie met leraren dan meisjes. VWO-leerlingen zijn positiever over de sfeer in de klas dan de leerlingen van andere schoolniveaus, maar ervaren wel meer druk door schoolwerk. Ook spijbelen VWO-leerlingen minder vaak dan HAVO-leerlingen. De eerder beschreven analyses (Tabel 3.3) lieten geen verschillen in deze drie indicatoren van schoolbeleving zien tussen HAVO- en VWO-leerlingen. Jongeren met een migratieachtergrond spijbelen vaker en oordelen minder positief over de sfeer in de klas dan jongeren zonder een migratieachtergrond.

Gezinsvorm hangt samen met de verschillende aspecten van schoolbeleving, waarbij jongeren die niet met beide ouders in één huis wonen slechter af zijn. In tegenstelling tot de eerdere bevindingen (Tabel 3.4) zijn jongeren die al dan niet met beide ouders in één huis wonen echter even positief over de sfeer tussen klasgenoten. Op basis van de eerder gerapporteerde analyses waren er verschillen in spijbelen en de onderlinge sfeer in de klas naar gezinswelvaart (Tabel 3.4), maar wanneer rekening wordt gehouden met de onderlinge samenhang tussen de achtergrondkenmerken, dan vervallen deze verbanden.

PESTEN EN ERVAREN DISCRIMINATIE

Over het algemeen geldt voor de indicatoren van zelf (online) pesten en (online) gepest worden dat VWO-leerlingen aanzienlijk gunstiger scoren dan leerlingen in de andere schoolniveaus (Tabel 3.6). VWO-leerlingen geven veel minder vaak aan dader te zijn van (online) pesten dan leerlingen van alle andere schoolniveaus. Daarnaast zijn VWO-leerlingen minder vaak slachtoffer van pesten dan VMBO-t- en VMBO-b-leerlingen en zijn VWO-leerlingen minder vaak slachtoffer van online pesten dan VMBO-b-leerlingen. VWO-leerlingen ervaren bovendien minder vaak discriminatie vanwege herkomst en gezinsinkomen dan leerlingen van alle andere schoolniveaus. Naast schoolniveau hangt migratieachtergrond ook samen met (online) pesten en ervaren discriminatie: jongeren met een migratieachtergrond rapporteren vaker (online) te pesten en ervaren vaker discriminatie vanwege herkomst, geslacht en gezinsinkomen dan jongeren zonder een migratieachtergrond. De eerder gevonden verschillen naar migratieachtergrond in online gepest worden (Tabel 3.3) zijn er niet meer wanneer rekening wordt gehouden met de rol van andere achtergrondkenmerken.

Jongeren uit de meest welvarende gezinnen scoren gunstiger wat betreft zelf (online) pesten en gepest worden en alle vormen van ervaren discriminatie dan jongeren uit de minst welvarende gezinnen. In tegenstelling tot de eerdere analyses (Tabel 3.4) zijn er geen verschillen in online gepest worden tussen jongeren uit gezinnen met een hoge en lage welvaart. Jongeren die niet met beide ouders in één huis wonen scoren behalve op online pesten en ervaren discriminatie vanwege

TABEL 3.5 Schoolbeleving: samenhang met leeftijd, sekse, schoolniveau, migratieachtergrond, gezinswelvaart en gezinsvorm (multivariate analyses, odds ratio's, voortgezet onderwijs, n=5243)

	SCHOOL IS (EEN BEETJE/ HEEL) LEUK	(NOGAL) VEEL DRUK DOOR SCHOOLWERK	GESPIJBELD AFGELOPEN MAAND	SFEER KLASGENOTEN IS (HEEL) GOED	RELATIE MET LERAREN IS (HEEL) GOED
	OR	OR	OR	OR	OR
Leeftijd	0.77**	1.30**	1.33**	0.93*	0.84**
SEKSE (REF.¹ = MEISJE)					
Jongen	0.88	0.45**	1.14	1.32**	1.48**
SCHOOLNIVEAU (REF. = VWO)					
HAVO	1.03	0.80*	1.48*	0.71*	1.14
VMBO-t	1.06	0.56**	1.27	0.48**	1.11
VMBO-b	1.01	0.37**	1.42	0.43**	1.30
MIGRATIEACHTERGROND (REF. = ZONDER)					
Met	0.94	1.00	1.32**	0.82*	0.90
GEZINSWELVAART (REF. = HOOG)					
Midden	0.95	0.98	1.02	0.88	1.05
Laag	0.89	0.90	1.15	0.82	0.86
GEZINSVORM (REF. = WOONT MET BEIDE OUDERS IN ÉÉN HUIS)					
Woont niet met beide ouders in één huis	0.78**	1.31**	1.32**	0.83	0.79**

* p<0.05 ** p<0.01

¹ ref. = referentiegroep. De odds ratio (OR) geeft het verschil weer ten opzichte van de referentiegroep

herkomst ongunstiger op alle indicatoren van pesten en ervaren discriminatie dan jongeren die wel met beide ouders in één huis wonen. In de eerdere analyses werden er nog wel verschillen naar gezinsvorm in online pesten en ervaren discriminatie vanwege herkomst gevonden (Tabel 3.4).

Naast verschillen naar gezinskenmerken zijn er ook nog sekseverschillen. Jongens scoren ongunstiger op zelf (online) pesten en ervaren discriminatie vanwege herkomst dan meisjes, maar gunstiger dan meisjes op ervaren discriminatie vanwege geslacht. Tot slot zijn er nog enkele verschillen naar leeftijd: oudere leerlingen zijn minder vaak slachtoffer van pesten dan jongere leerlingen, maar zij voelen zich wel iets vaker gediscrimineerd vanwege hun geslacht dan jongere leerlingen.

TRENDS 2001-2021

Trendgegevens voor schoolwaardering, ervaren druk door schoolwerk, onderlinge sfeer tussen klasgenoten en pesten zijn vanaf 2001 beschikbaar. De andere indicatoren zijn uitgevraagd vanaf een later jaar: spijbelen vanaf 2005, relatie met leraren vanaf 2013, online pesten en gepest worden en ervaren discriminatie vanaf 2017. De trendgegevens zijn apart weergegeven voor het

TABEL 3.6 Pesten en ervaren discriminatie: samenhang met leeftijd, sekse, schoolniveau, migratieachtergrond, gezinswelvaart en gezinsvorm (multivariate analyses, odds ratio's, voortgezet onderwijs, n=5243)

	HEEFT VAAK GEPEST	HEEFT VAAK ONLINE GEPEST	WERD VAAK GEPEST	WERD VAAK ONLINE GEPEST	ERVAREN DISCRIMI- NATIE VANWEGE HERKOMST	ERVAREN DISCRI- MINATIE VANWEGE GESLACHT	ERVAREN DISCRI- MINATIE VANWEGE GEZINS- INKOMEN
	OR	OR	OR	OR	OR	OR	OR
Leeftijd	0.89	1.01	0.87**	0.90	0.95	1.07*	1.01
SEKSE (REF.¹ = MEISJE)							
Jongen	2.15**	2.72**	1.19	0.94	1.32**	0.71**	1.04
SCHOOLNIVEAU (REF. = VWO)							
HAVO	5.99**	2.08*	1.72	1.11	1.53**	1.02	1.37*
VMBO-t	8.34**	2.10*	3.41**	1.31	2.38**	1.13	2.05**
VMBO-b	7.20**	2.28**	4.09**	1.85*	2.42**	1.15	1.70**
MIGRATIEACHTERGROND (REF. = ZONDER)							
Met	1.70*	2.00**	1.02	1.32	4.75**	1.52**	1.61**
GEZINSWELVAART (REF. = HOOG)							
Midden	0.88	1.24	1.27	1.12	0.99	0.86	0.96
Laag	2.50**	1.98*	1.74*	1.75	1.50**	1.45*	1.46**
GEZINSVORM (REF. = WOONT MET BEIDE OUDERS IN ÉÉN HUIS)							
Woont niet met beide ouders in één huis	1.58*	1.42	1.33*	1.65**	1.07	1.40**	1.36**

* p<0.05 ** p<0.01

¹ ref. = referentiegroep. De odds ratio (OR) geeft het verschil weer ten opzichte van de referentiegroep

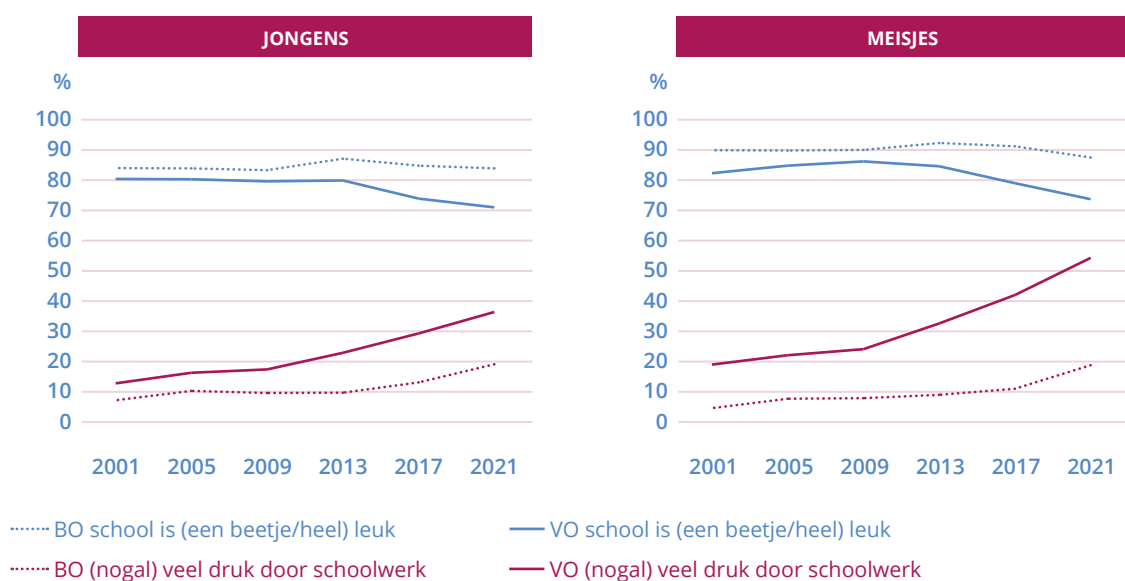
basisonderwijs (Tabel 3.7) en het voortgezet onderwijs (Tabel 3.8). In de tabellen zijn de trends voor de totale groep en voor jongens en meisjes apart gerapporteerd.

ERVAREN DRUK DOOR SCHOOLWERK EN SCHOOLWAARDERING

Het percentage leerlingen dat in 2021 (nogal) veel druk door schoolwerk ervaart is in zowel het basisonderwijs als voortgezet onderwijs ongeveer drie keer zo hoog als dit percentage in 2001. Voor zowel jongens als meisjes is de ervaren schooldruk enorm toegenomen. Meisjes in het basisonderwijs ervaren in 2021 meer druk door schoolwerk dan in alle eerdere jaren, omdat dit in de afgelopen vier jaar sterk toenam (van 11 naar 19%; Tabel 3.7, Figuur 3.1). Voor jongens op de basisschool is er geen significante stijging in ervaren druk door schoolwerk tussen 2017 en 2021, maar zij ervaren wel in 2021 meer druk door schoolwerk dan in 2001 tot en met 2013. Jongens en meisjes in het voortgezet onderwijs rapporteren in 2021 meer druk door schoolwerk dan in alle

andere jaren. Het percentage jongens en meisjes in het voortgezet onderwijs dat (nogal) veel druk door schoolwerk ervaart steeg in de laatste vier jaar met ongeveer 7 procentpunten voor jongens en 12 procentpunten voor meisjes. De omvang van deze stijgingen is vergelijkbaar met die tussen 2013 en 2017 (Tabel 3.8, Figuur 3.1). Daarnaast vinden leerlingen in het voortgezet onderwijs school in 2021 minder leuk dan in alle eerdere jaren en dat geldt over het algemeen voor zowel jongens als meisjes (Tabel 3.8, Figuur 3.1). De dalende trend in schoolwaardering is ingezet vanaf 2013 (van 82% in 2013 naar 72% in 2021).

FIGUUR 3.1 Trends in schoolwaardering en ervaren druk door schoolwerk voor jongens en meisjes in het basisonderwijs (BO) en voortgezet onderwijs (VO)

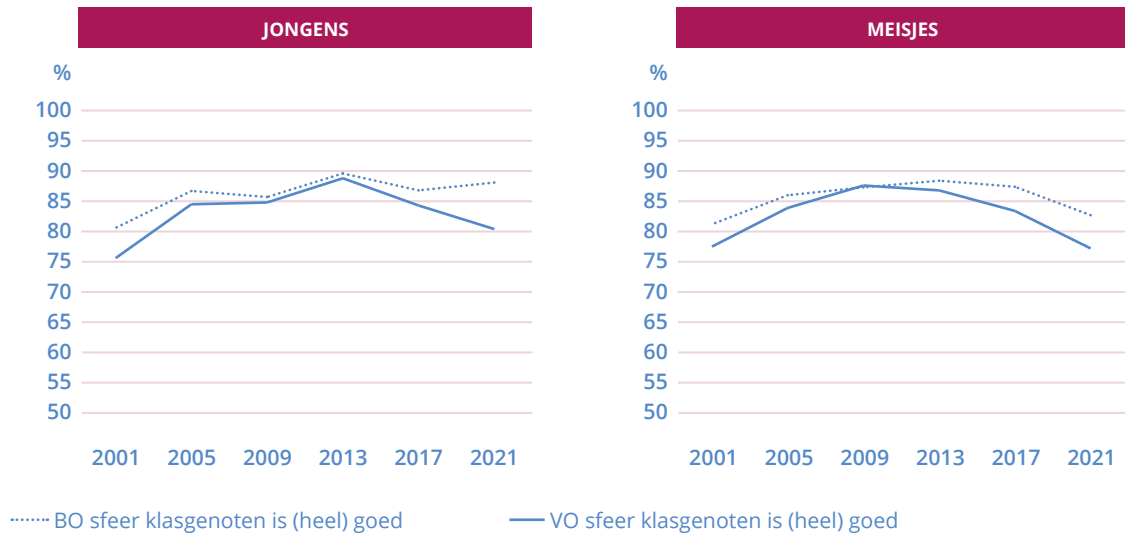
SPIJBELLEN

Wat betreft spijbelen lijkt er een ongunstige ontwikkeling te zijn: bij jongens was het percentage dat aangeeft gespijbeld te hebben een lange tijd stabiel, maar tussen 2017 en 2021 is dit gestegen. Bij meisjes was er een toename in spijbelen tussen 2013 en 2017 en deze toename heeft zich voortgezet tussen 2017 en 2021 (Tabel 3.8).

SFEER TUSSEN KLASGENOTEN EN RELATIE MET LERAREN

In het basisonderwijs zien we dat jongens in 2001 minder positief waren over hun klasgenoten dan in 2021, maar verder is de ervaren sfeer tussen klasgenoten stabiel in het basisonderwijs (Tabel 3.7, Figuur 3.2). Jongens in het voortgezet onderwijs zijn in 2021 even positief over de sfeer tussen klasgenoten dan in 2017, maar zij zijn wel minder positief over deze sfeer dan in 2013 en 2009 (Tabel 3.8, Figuur 3.2). Meisjes in het voortgezet onderwijs oordeelden tussen 2005 en 2017 stabiel positief over de sfeer tussen klasgenoten. In 2021 zijn zij hier echter minder positief over dan in alle jaren vanaf 2005. Wat betreft de relatie met leraren zien we alleen veranderingen bij meisjes in het voortgezet onderwijs: In 2021 is het percentage meisjes dat de relatie met leraren als (heel) goed beoordeelt lager dan in 2013 en 2017.

FIGUUR 3.2 Trends in sfeer tussen klasgenoten voor jongens en meisjes in het basisonderwijs (BO) en voortgezet onderwijs (VO)

PESTEN EN GEPEST WORDEN

Leerlingen in zowel het basisonderwijs als het voortgezet onderwijs geven in 2021 ongeveer even vaak aan dader en slachtoffer van pesten te zijn als in 2017 (Tabellen 3.7 en 3.8). Het percentage jongeren in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs dat vaak heeft gepest is in 2021 wel veel lager dan in 2001, 2005 en 2009. De enige uitzondering zijn meisjes in het basisonderwijs bij wie dit percentage stabiel is gebleven de afgelopen 20 jaar. Wat betreft online pesten is in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs ongeveer een verdubbeling in zelf online pesten tussen 2017 en 2021, alhoewel de percentages nog steeds laag zijn (variërend van 1 tot 5% in 2021).

Het percentage jongens op de basisschool dat aangeeft slachtoffer van pesten te zijn ligt in 2021 lager dan in 2001 en 2005². Daarnaast zijn voor jongens en meisjes in het voortgezet onderwijs deze percentages in 2021 lager dan in 2001. Voor alle overige jaren zijn er geen verschillen ten opzichte van 2021. Waar we bij meisjes in zowel het basisonderwijs als het voortgezet onderwijs tussen 2013 en 2017 een daling in het percentage zagen dat aangeeft gepest te worden, zet deze daling zich tussen 2017 en 2021 dus niet voort. Voor online gepest worden is voor meisjes op de basisschool sprake van een verzesvoudiging: in 2017 gaf 1 procent van de meisjes dit aan en in 2021 is dit 6 procent. In het voortgezet onderwijs is het percentage meisjes en jongens dat online gepest wordt tussen 2017 en 2021 ongeveer verdubbeld.

ERVAREN DISCRIMINATIE

Het percentage leerlingen in het voortgezet onderwijs dat aangeeft discriminatie te hebben ervaren vanwege herkomst en geslacht is tussen 2017 en 2021 toegenomen. Dit geldt zowel voor jongens als meisjes (Tabel 3.8). De toename is het sterkst bij ervaren discriminatie vanwege geslacht onder

² Hier kunnen we de mogelijkheid niet uitsluiten dat de daling met een enigszins veranderde definitie van pesten samenhangt (zie ook voetnoot 1).

TABEL 3.7 Trendgegevens 2001-2021 van schoolbeleving en pesten naar sekse, basisonderwijs
(%, 2001 n=1823, 2005 n=1673, 2009 n=1792, 2013 n=1597, 2017 n=1588, 2021 n=1525)^{1,2}

	TOTAAL					
	2001	2005	2009	2013	2017	2021
School is (een beetje/heel) leuk	86.9	86.8	86.7	89.7	88.0	85.7
(Nogal) veel druk door schoolwerk ³	5.9	9.0	8.8	9.4	12.0	18.9*
Sfeer klasgenoten is (heel) goed	80.9	86.3*	86.5	89.0	87.1	85.4
Relatie met leraren is (heel) goed ⁴	-	-	-	89.0	89.3	89.1
Heeft vaak gepest	7.4	7.4	6.4	3.5*	2.1	1.8
Heeft vaak online gepest ⁴	-	-	-	-	0.4	1.2*
Wordt vaak gepest	12.2	11.4	10.4	10.4	5.7*	7.9
Wordt vaak online gepest ⁴	-	-	-	-	1.2	4.5*
	JONGENS					
	2001	2005	2009	2013	2017	2021
School is (een beetje/heel) leuk	84.0	83.9	83.3	87.1	84.8	83.9
(Nogal) veel druk door schoolwerk ³	7.2	10.3	9.6	9.7	13.1	19.1
Sfeer klasgenoten is (heel) goed	80.6	86.7	85.7	89.6	86.8	88.1
Relatie met leraren is (heel) goed ⁴	-	-	-	87.6	87.4	89.3
Heeft vaak gepest	10.8	11.3	9.5	4.9	2.2	2.4
Heeft vaak online gepest ⁴	-	-	-	-	0.4	1.2
Wordt vaak gepest	14.4	12.3	10.4	9.5	5.8	6.6
Wordt vaak online gepest ⁴	-	-	-	-	1.3	2.8
	MEISJES					
	2001	2005	2009	2013	2017	2021
School is (een beetje/heel) leuk	89.9	89.8	90.0	92.3	91.2	87.5
(Nogal) veel druk door schoolwerk ³	4.6	7.7	7.9	9.0	11.0	18.8*
Sfeer klasgenoten is (heel) goed	81.2	86.0	87.3	88.4	87.4	82.7
Relatie met leraren is (heel) goed ⁴	-	-	-	90.4	91.2	89.0
Heeft vaak gepest	3.9	3.4	3.2	2.0	1.9	1.3
Heeft vaak online gepest ⁴	-	-	-	-	0.4	1.2
Wordt vaak gepest	9.9	10.5	10.4	11.3	5.6*	9.2
Wordt vaak online gepest ⁴	-	-	-	-	1.0	6.1*

¹* = significant verschil ten opzichte van meting ervóór

² vet = significant verschil ten opzichte van 2021

³ door correctie van de cijfers over ervaren druk door schoolwerk voor 2013 komen de cijfers van 2013 niet overeen met de oorspronkelijke rapportage van HBSC-2013

⁴ niet voor alle jaren vergelijkbare cijfers beschikbaar

de meisjes (van bijna 15 naar ruim 24%). Het percentage leerlingen dat zich gediscrimineerd voelt vanwege gezinsinkomen is in deze periode gelijk gebleven.

TABEL 3.8 Trendgegevens 2001-2021 van schoolbeleving, pesten en ervaren discriminatie naar sekse, voortgezet onderwijs (%; 2001 n=5517, 2005 n=5422, 2009 n=5642, 2013 n=5571, 2017 n=6175, 2021 n=4853)^{1,2,3}

	TOTAAL					
	2001	2005	2009	2013	2017	2021
School is (een beetje/heel) leuk	81.4	82.5	82.9	82.2	76.4*	72.4*
(Nogal) veel druk door schoolwerk ⁴	15.9	19.2*	20.8	27.7*	35.4*	45.2*
Spijbelen ⁵	-	14.3	11.9	9.3	12.5*	17.5*
Sfeer klasgenoten is (heel) goed	76.5	84.2*	86.2	87.8	83.9*	78.8*
Relatie met leraren is (heel) goed ⁵	-	-	-	67.2	64.3	62.0
Heeft vaak gepest	11.3	9.1	6.8	4.5*	2.0*	3.1
Heeft vaak online gepest ⁵	-	-	-	-	1.7	3.2*
Wordt vaak gepest	9.5	7.1	6.3	6.9	4.5*	5.7
Wordt vaak online gepest ⁵	-	-	-	-	2.0	4.0*
Ervaren discriminatie vanwege herkomst ⁵	-	-	-	-	15.9	20.2*
Ervaren discriminatie vanwege geslacht ⁵	-	-	-	-	15.3	21.4*
Ervaren discriminatie vanwege gezinsinkomen ⁵	-	-	-	-	13.1	13.3
	JONGENS					
	2001	2005	2009	2013	2017	2021
School is (een beetje/heel) leuk	80.4	80.3	79.6	79.9	73.9*	71.0
(Nogal) veel druk door schoolwerk ⁴	12.8	16.3	17.4	22.9*	29.3*	36.4*
Spijbelen ⁵	-	15.0	14.4	10.4	13.1	18.5*
Sfeer klasgenoten is (heel) goed	75.6	84.5*	84.8	88.8*	84.3*	80.4
Relatie met leraren is (heel) goed ⁵	-	-	-	68.2	65.3	66.1
Heeft vaak gepest	16.2	12.3	9.4	5.9*	2.9*	4.0
Heeft vaak online gepest ⁵	-	-	-	-	2.3	4.5*
Wordt vaak gepest	10.6	8.1	8.0	7.0	4.7	6.1
Wordt vaak online gepest ⁵	-	-	-	-	2.0	3.8*
Ervaren discriminatie vanwege herkomst ⁵	-	-	-	-	14.1	17.7*
Ervaren discriminatie vanwege geslacht ⁵	-	-	-	-	15.7	18.7*
Ervaren discriminatie vanwege gezinsinkomen ⁵	-	-	-	-	13.9	13.8

TABEL 3.8 (vervolg) Trendgegevens 2001-2021 van schoolbeleving, pesten en ervaren discriminatie naar sekse, voortgezet onderwijs (%; 2001 n=5517, 2005 n=5422, 2009 n=5642, 2013 n=5571, 2017 n=6175, 2021 n=4853)^{1,2,3}

	MEISJES					
	2001	2005	2009	2013	2017	2021
School is (een beetje/heel) leuk	82.3	84.8	86.2	84.6	79.0*	73.7*
(Nogal) veel druk door schoolwerk ⁴	19.0	22.1	24.1	32.6*	42.0*	54.3*
Spijbelen ⁵	-	13.6	9.4*	8.2	11.8*	16.4*
Sfeer klasgenoten is (heel) goed	77.5	83.9*	87.6	86.8	83.4	77.2*
Relatie met leraren is (heel) goed ⁵	-	-	-	66.2	63.2	57.7*
Heeft vaak gepest	6.2	5.8	4.2	3.1	1.1*	2.1
Heeft vaak online gepest ⁵	-	-	-	-	1.0	1.9*
Wordt vaak gepest	8.3	6.0	4.6	6.9	4.2*	5.3
Wordt vaak online gepest ⁵	-	-	-	-	2.0	4.2*
Ervaren discriminatie vanwege herkomst ⁵	-	-	-	-	17.7	22.6*
Ervaren discriminatie vanwege geslacht ⁵	-	-	-	-	14.9	24.3*
Ervaren discriminatie vanwege gezinsinkomen ⁵	-	-	-	-	12.2	12.9

¹* = significant verschil ten opzichte van meting ervóór

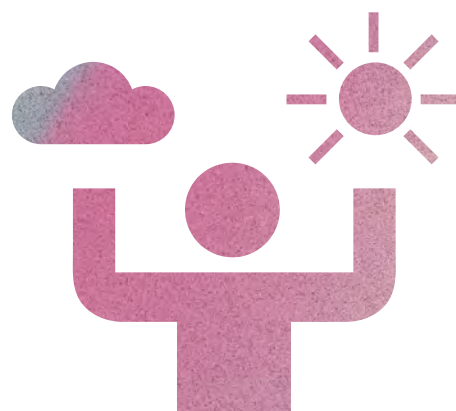
²vet = significant verschil ten opzichte van 2021

³ door selectie van leerjaar 1-4 wijken de cijfers van 2021 iets af van de kerncijfers eerder in dit hoofdstuk

⁴ door correctie van de cijfers over ervaren druk door schoolwerk voor 2013 komen de cijfers van 2013 niet overeen met de oorspronkelijke rapportage van HBSC-2013

⁵ niet voor alle jaren vergelijkbare cijfers beschikbaar

4

WELBEVINDEN EN MENTALE PROBLEMEN

GONNEKE STEVENS, HILDE BRONS EN
MARGREET DE LOOZE

WELBEVINDEN EN MENTALE PROBLEMEN

OVERZICHT VAN DE BELANGRIJKSTE RESULTATEN

WELBEVINDEN (LEVENSTEVREDENHEID, CONTROLE OVER HET LEVEN EN EMOTIONEEL WELBEVINDEN)

- Leerlingen op de basisschool geven hun leven gemiddeld een 8.0. In het voortgezet onderwijs is dit cijfer een 7.1. Op de basisschool rapporteert 16 procent van de leerlingen een laag niveau van emotioneel welbevinden. Dit geldt voor 32 procent van de leerlingen in het voortgezet onderwijs. Een vergelijkbaar percentage leerlingen in het voortgezet onderwijs rapporteert veel controle over het leven.
- Onder meisjes op de basisschool en jongens en meisjes in het voortgezet onderwijs is de levenstevredenheid aanzienlijk afgenomen in de laatste vier jaar. Voor deze drie groepen was het gemiddelde cijfer dat zij voor hun leven gaven nog nooit zo laag als in 2021. Voor de meisjes in het voortgezet onderwijs daalde de levenstevredenheid het sterkst: van een 7.3 in 2017 naar een 6.7 in 2021.
- Meisjes rapporteren een aanzienlijk lagere levenstevredenheid, minder controle over hun leven en vaker een laag emotioneel welbevinden dan jongens. Leerlingen op het VMBO ervaren minder controle over hun leven, maar rapporteren minder vaak een laag emotioneel welbevinden dan leerlingen op het VWO. Het cijfer dat VMBO-b-leerlingen voor hun leven geven, is hoger dan dat van VWO-leerlingen. Naarmate leerlingen ouder worden, rapporteren zij een lagere levenstevredenheid, minder controle over het leven en een lager emotioneel welbevinden.
- Jongeren met een migratieachtergrond rapporteren minder controle over hun leven en vaker een laag emotioneel welbevinden dan jongeren zonder een migratieachtergrond. Jongeren uit gezinnen met een lage welvaart rapporteren eveneens minder controle over hun leven dan jongeren uit gezinnen met een hoge welvaart. Ook zijn zij aanzienlijk minder vaak tevreden over hun leven, alhoewel dit verschil alleen zichtbaar is in het voortgezet onderwijs. Ten slotte scoren jongeren die niet met beide ouders wonen minder gunstig qua levenstevredenheid, controle en emotioneel welbevinden dan jongeren die opgroeien met beide ouders.

EENZAAMHEID

- Acht procent van de leerlingen op de basisschool en 12 procent van de leerlingen in het voortgezet onderwijs voelt zich meestal of altijd eenzaam.

- Oudere leerlingen, meisjes, leerlingen met een migratieachtergrond en jongeren die niet bij beide ouders wonen rapporteren vaker eenzaam te zijn dan jongere leerlingen, jongens, leerlingen zonder een migratieachtergrond en leerlingen die bij beide ouders wonen. In het voortgezet onderwijs komt bovendien eenzaamheid vaker voor bij jongeren die opgroeien in een gezin met een lage welvaart dan bij jongeren die opgroeien in een gezin met een hoge welvaart.

PSYCHOSOMATISCHE KLACHTEN EN SDQ MENTALE PROBLEMEN

- In het voortgezet onderwijs geldt dat 70 procent van de meisjes en 49 procent van de jongens vaker dan één keer per week psychosomatische klachten ervaart. Daarnaast rapporteert 44 procent van de meisjes en 13 procent van de jongens emotionele problemen en 42 procent van de meisjes en 32 procent van de jongens symptomen van hyperactiviteit/aandachtsproblemen. Op de basisschool rapporteert 54 procent van de meisjes en 48 procent van de jongens vaker dan één keer per week psychosomatische klachten. Emotionele problemen komen bij 33 procent van de meisjes op de basisschool voor, tegenover 14 procent bij de jongens. Hyperactiviteit/aandachtsproblemen worden gerapporteerd door 32 procent van de meisjes en 31 procent van de jongens in het basisonderwijs.
- Meisjes in het voortgezet onderwijs rapporteren op alle schalen van de SDQ (emotionele problemen, gedragsproblemen, hyperactiviteit/aandachtsproblemen, problemen met leeftijdgenoten en totale problemen) in 2021 fors meer problemen dan in 2017. Ook geven zij aanzienlijk vaker aan meer dan één keer per week psychosomatische klachten te hebben dan vier jaar geleden. De stijgingen in psychosomatische klachten en SDQ mentale problemen in de laatste vier jaar zijn ongekend groot. In geen enkel eerder jaar rapporteerden meisjes in het voortgezet onderwijs zoveel problemen als in 2021. Voor meisjes op de basisschool zien we een vergelijkbaar beeld, al is er geen stijging in problemen met leeftijdgenoten gevonden tussen 2017 en 2021.
- Voor jongens op de basisschool is er weinig veranderd in de laatste vier jaar. Alleen emotionele problemen zijn toegenomen tussen 2017 en 2021. Bij jongens in het voortgezet onderwijs zijn de psychosomatische klachten, emotionele problemen en totale problemen en tussen 2017 en 2021 gestegen. Deze stijgingen zijn echter veel minder omvangrijk dan die voor meisjes in het voortgezet onderwijs.
- Meisjes rapporteren aanzienlijk meer psychosomatische klachten, emotionele problemen en totale problemen dan jongens. In het voortgezet komen ook symptomen van hyperactiviteit/aandachtsproblemen vaker voor bij meisjes dan bij jongens. Leerlingen op het VWO rapporteren minder gedragsproblemen, hyperactiviteit/aandachtsproblemen, problemen met leeftijdgenoten en totale problemen dan leerlingen van de andere opleidingsniveaus.
- Jongeren met een migratieachtergrond rapporteren meer gedragsproblemen en problemen met leeftijdgenoten, maar minder hyperactiviteit/aandachtsproblemen dan jongeren zonder een migratieachtergrond. Daarnaast zien we voor middelbare scholieren uit gezinnen met een lage welvaart meer emotionele problemen, meer problemen met leeftijdgenoten, maar minder hyperactiviteit/aandachtsproblemen dan voor middelbare scholieren uit gezinnen met een hoge welvaart. Ten slotte rapporteren jongeren die niet met beide ouders wonen vaker meer dan één keer per week psychosomatische klachten dan jongeren die bij beide ouders wonen en scoren zij minder gunstig op alle SDQ schalen.

KERNCIJFERS

De Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) verstaat onder gezondheid zowel de afwezigheid van ziekten (waaronder mentale problemen) als de aanwezigheid van fysiek, mentaal en sociaal welbevinden (Patalay & Fitzsimons, 2016). In overeenstemming hiermee wordt in dit hoofdstuk zowel aandacht besteed aan welbevinden als mentale problemen.

LEVENSTEVREDENHEID

De eerste indicator van welbevinden is levenstevredenheid. Aan de hand van de Cantril-ladder (Cantril, 1965) vroegen we jongeren hoe zij zich voelen over hun leven. Deze ladder loopt van 0 'slechtste leven dat ik me kan voorstellen' tot 10 'beste leven dat ik me kan voorstellen'. Het is een betrouwbare en valide meting van levenstevredenheid bij jongeren (Levin & Currie, 2014; Jovanović, 2016). Leerlingen van groep 8 van de basisschool zijn tevredener over hun leven dan leerlingen in het voortgezet onderwijs (8.0 tegenover 7.1, zie Tabel 4.1). Zowel op de basisschool als in het voortgezet onderwijs rapporteren meisjes een aanzienlijk lager cijfer voor hun leven dan jongens. Ook zijn 12-jarigen in het voortgezet onderwijs positiever over hun leven dan de 13- tot en met 16-jarigen. Een vergelijkbaar verschil is gevonden voor de levenstevredenheid van 13-jarigen vergeleken met die van 15/16-jarigen.

CONTROLE

De tweede indicator van welbevinden is de mate van controle die jongeren over hun leven ervaren. Deze indicator is in 2021 voor het eerst uitgevraagd in het HBSC-onderzoek onder leerlingen in het voortgezet onderwijs door middel van de verkorte *Cohen Perceived Stress Scale* (Cohen e.a., 1983). In deze gevalideerde schaal worden vragen gesteld over de mate waarin jongeren hun leven in de laatste maand hebben ervaren als (on)voorspelbaar en (on)controleerbaar (Glasscock e.a., 2013). De schaal is gebaseerd op de gemiddelde score op vier items met antwoordcategorieën variërend van (1) 'nooit' tot (5) 'heel vaak'. Jongeren die een gemiddelde van vier of hoger scoren, ervaren een hoge mate van controle over hun leven. Een voorbeeld item is 'Hoe vaak had je het gevoel dat dingen gingen zoals je wilde?' (zie Bijlage voor alle items).

Ongeveer 1 op de 3 leerlingen in het voortgezet onderwijs ervaart een hoge mate van controle over het leven (Tabel 4.1). Er zijn evenwel grote verschillen tussen jongens en meisjes: 25 procent van de meisjes en 38 procent van de jongens rapporteert een hoge mate van controle over het leven. De percentages voor de ervaren mate van controle over het leven verschillen nauwelijks naar leeftijd. Alleen 12-jarigen rapporteren een hogere mate van controle over het leven dan 15-jarigen.

EMOTIONEEL WELBEVINDEN

Ook emotioneel welbevinden, de derde indicator van welbevinden, is in 2021 voor het eerst gemeten in het HBSC-onderzoek. Om deze indicator te meten, is gebruik gemaakt van de *WHO-5 Well-Being Index* (Topp e.a., 2015). Deze gevalideerde vragenlijst meet positieve stemmingen, vitaliteit en mate van geïnteresseerdheid aan de hand van vijf positief geformuleerde stellingen, zoals 'in de afgelopen twee weken voelde ik me vrolijk en opgewekt'. Antwoordcategorieën variëren van (0) 'nooit' tot (5) 'de hele tijd' (zie Bijlage voor alle stellingen). De scores op de vijf stellingen zijn bij elkaar opgeteld. Jongeren met scores lager dan 13 geven aan minder dan de helft van de tijd

positief gestemd te zijn, zich vitaal te voelen en interessante bezigheden te hebben. Deze jongeren hebben een laag emotioneel welbevinden.

Het percentage jongeren met een laag emotioneel welbevinden is in het voortgezet onderwijs twee keer zo hoog als op de basisschool (16 versus 32%, Tabel 4.1). Voor beide onderwijstypen zijn de verschillen tussen meisjes en jongens groot. Zo rapporteert 44 procent van de meisjes in het voortgezet onderwijs een laag emotioneel welbevinden, terwijl dit percentage voor jongens in het voortgezet onderwijs 21 procent is. Het percentage 12-jarigen dat een laag emotioneel welbevinden heeft, is significant lager dan dat van de 13- tot en met 16-jarigen.

EENZAAMHEID

De eerste indicator van mentale problemen is eenzaamheid. Ook dit concept is in 2021 voor het eerst uitgevraagd in het HBSC-onderzoek. Er is gevraagd hoe vaak een jongere zich in de afgelopen 12 maanden eenzaam heeft gevoeld. De antwoordcategorieën variëren van (1) 'nooit' tot (5) 'altijd' (Vancampfort e.a., 2019). Een onderscheid is gemaakt tussen jongeren die zich 'nooit', 'bijna nooit' of 'soms' eenzaam voelen en jongeren die zich 'meestal' of 'altijd' eenzaam voelen. Leerlingen op de basisschool zijn minder vaak (meestal of altijd) eenzaam dan leerlingen in het voortgezet onderwijs (8 versus 12%, Tabel 4.1). Daarnaast geldt voor beide onderwijstypen dat meisjes vaker gevoelens van eenzaamheid rapporteren dan jongens. Vooral in het voortgezet onderwijs zijn deze sekseverschillen groot (18 versus 8%).

PSYCHOSOMATISCHE KLACHTEN

De tweede indicator van mentale problemen is de aanwezigheid van psychosomatische klachten. Jongeren hebben aangegeven in hoeverre ze gedurende het laatste half jaar last hebben gehad van verschillende somatische (hoofdpijn, buikpijn, rugpijn, duizeligheid) en psychische klachten (slaapproblemen, ongelukkig voelen, slecht humeur, zenuwachtig) (Haugland e.a., 2001; Ravens-Sieberer e.a., 2008). Tabel 4.1 laat het percentage jongeren zien dat vaker dan één keer per week deze psychosomatische klachten rapporteert. Leerlingen in het voortgezet onderwijs rapporteren meer psychosomatische klachten dan leerlingen op de basisschool. Ook rapporteren in beide onderwijstypen meisjes veel vaker psychosomatische klachten dan jongens. Zo geeft in het voortgezet onderwijs 70 procent van de meisjes aan psychosomatische klachten te hebben tegenover 49 procent van de jongens.

SDQ MENTALE PROBLEMEN

Alle jongeren vulden de *Strength and Difficulties Questionnaire* (SDQ) in (Goodman e.a., 1998). Hierin rapporteren jongeren over hun gedrag en gevoelens in de afgelopen zes maanden. De probleemschalen van de SDQ bestaan in totaal uit 20 stellingen (zie Bijlage voor alle stellingen). Voor elke stelling konden jongeren een keuze maken uit drie antwoorden: (1) 'niet waar', (2) 'beetje waar' of (3) 'zeker waar'. De SDQ maakt een onderscheid tussen vier typen problemen die elk uitgevraagd zijn met vijf stellingen. *Emotionele problemen* behoren tot symptomen in het spectrum van de internaliserende stoornissen, zoals stemmings- en angststoornissen. *Gedragsproblemen* betreffen symptomen van externaliserende stoornissen, variërend van agressief gedrag (vechten en boos worden) tot liegen en stelen. De schaal *Hyperactiviteit/aandachtsproblemen* omvat

symptomen verwant aan aandachtsstoornissen zoals een gebrek aan concentratie, rusteloosheid en impulsiviteit. De schaal *Problemen met leeftijdgenoten* bestaat ten slotte uit stellingen die wijzen op problemen met het aangaan van sociale relaties met leeftijdgenoten en problemen in de ontwikkeling van sociaal gedrag. Voor de schaal *Totale problemen* is de som genomen van de vier probleemschalen. Eerder HBSC-onderzoek bracht naar voren dat de bovenstaande indeling in typen problemen adequaat is voor verschillende groepen jongeren in Nederland (Duinhof e.a., 2015).

TABEL 4.1 Welbevinden en mentale problemen naar onderwijstype, sekse en leeftijd (basisonderwijs n=1525, voortgezet onderwijs n=5243)

	BASISONDERWIJS			VOORTGEZET ONDERWIJS							
	TOTAAL BO			TOTAAL VO			LEEFTIJD ³				
	J	M ¹	TOT	J	M ¹	TOT ²	12 JR	13 JR	14 JR	15 JR	16 JR
Cijfer levenstevredenheid	8.2	7.7*	8.0	7.5	6.7*	7.1	7.5	7.2	7.0	6.9	6.8
Controle over eigen leven ^{4,5}	-	-	-	37.9	25.3*	31.7	37.2	31.9	30.0	29.2	30.7
Laag emotioneel welbevinden ⁶	11.5	20.5*	16.0	21.0	44.4*	32.4	25.5	31.3	34.1	35.2	36.7
(Meestal of altijd) eenzaam	5.6	11.0*	8.3	7.5	17.5*	12.4	10.2	10.4	13.5	13.7	14.7
> één keer per week psychosomatische klachten ⁷	47.6	54.1*	50.9	48.6	70.3*	59.2	59.0	58.2	60.3	58.5	60.8
PROBLEEMSCHALEN SDQ⁸											
Emotionele problemen	14.1	32.6*	23.4	13.3	43.7*	28.2	28.0	26.6	28.6	28.2	30.0
Gedragsproblemen	15.7	16.4	16.0	17.6	18.1	17.8	19.3	20.6	17.9	14.7	16.1
Hyperactiviteit/aandachtsproblemen	30.9	31.7	31.3	32.3	41.6*	36.8	36.5	38.8	36.9	36.2	35.4
Problemen met leeftijdgenoten	17.8	19.4	18.6	19.0	17.9	18.5	15.6	20.4	18.9	19.1	18.0
Totale problemen ⁹	21.3	30.7*	26.1	21.5	39.8*	30.5	30.3	32.0	31.4	28.7	29.8

¹* = verschil tussen jongens en meisjes significant

² vet = verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs significant

³ significante leeftijdsverschillen worden in grote lijnen in de tekst beschreven

⁴ % met een schaalscore ≥ 4 op controle over eigen leven (4 stellingen, met elk een score van 1 = nooit - 5 = erg vaak, opgeteld en gedeeld door 4. Zie Bijlage voor alle stellingen)

⁵ niet gevraagd in het basisonderwijs

⁶ % met somscore < 13 op emotioneel welbevinden (5 stellingen, met elk een score van 0 = nooit - 5 = de hele tijd, opgeteld. Zie Bijlage voor alle stellingen)

⁷ % meer dan één keer per week één of meer psychosomatische klachten (hoofdpijn, buikpijn, etc.).

⁸ % met hoge score op de betreffende probleemschaal (zie Bijlage voor alle stellingen)

⁹ % met hoge score op de som van de vier probleemschalen

Bij de presentatie van de resultaten in dit hoofdstuk is gewerkt met afkappunten. Toen de SDQ voor het eerst werd afgenomen in het HBSC-onderzoek (2005) is in navolging van de aanbevelingen van de ontwikkelaar van de SDQ (Goodman e.a., 1998) het afkappunt zo bepaald dat ongeveer 15 procent van de jongeren in 2005 een score boven dit afkappunt vertoonde. Deze aanpak maakt het mogelijk een vergelijking te maken tussen jongeren met relatief veel problemen en jongeren die weinig of geen problemen ervaren. Jongeren die hoger scoren dan dit afkappunt beschouwen we dus als jongeren met een relatief hoge score op de betreffende schaal.

Voor emotionele problemen, hyperactiviteit/aandachtsproblemen en totale problemen zijn verschillen gevonden tussen leerlingen op de basisschool en in het voortgezet onderwijs, waarbij het percentage leerlingen dat relatief veel problemen heeft hoger is in het voortgezet onderwijs dan op de basisschool (zie Tabel 4.1). Het percentage meisjes met emotionele problemen is veel hoger dan het percentage jongens met deze problemen. Op de basisschool is het percentage leerlingen met emotionele problemen ruim twee keer zo hoog bij meisjes als bij jongens (33 versus 14%) en in het voortgezet onderwijs zelfs ruim drie keer zo hoog (44 versus 13%). Ook scoren meisjes in het voortgezet onderwijs hoger op de schalen hyperactiviteit/aandachtsproblemen en totale problemen dan jongens.

VERSCHILLEN NAAR MIGRATIEACHTERGROND, SCHOOLNIVEAU, GEZINSWELVAART EN GEZINSVORM

MIGRATIEACHTERGROND

In zowel het basisonderwijs als voortgezet onderwijs scoren jongeren met een migratieachtergrond minder gunstig op verschillende indicatoren van welbevinden en mentale problemen dan jongeren van wie beide ouders in Nederland zijn geboren (zie Tabel 4.2). Het percentage jongeren dat een laag emotioneel welbevinden rapporteert, ligt hoger onder jongeren met dan onder jongeren zonder een migratieachtergrond. Bovendien ligt het percentage jongeren dat zich meestal of altijd eenzaam voelt hoger in de groep jongeren met een migratieachtergrond. Ook rapporteren jongeren met een migratieachtergrond vaker gedragsproblemen en problemen met leeftijdgenoten dan jongeren zonder een migratieachtergrond. Het tegenovergestelde is zichtbaar voor hyperactiviteit/aandachtsproblemen: jongeren met een migratieachtergrond rapporteren dit minder vaak dan jongeren zonder een migratieachtergrond. In het basisonderwijs rapporteren leerlingen met een migratieachtergrond vaker psychosomatische klachten dan leerlingen zonder een migratieachtergrond. In het voortgezet onderwijs ervaren jongeren met een migratieachtergrond minder vaak controle over hun leven.

SCHOOLNIVEAU

Voor bepaalde indicatoren zien we verschillen naar opleidingsniveau, waarbij leerlingen in hogere schoolniveaus vaak gunstiger scoren dan leerlingen in lagere schoolniveaus, alhoewel VMBO-b- en VMBO-t-leerlingen op geen enkele indicator van welbevinden en mentale problemen van elkaar verschillen. Zo komen gedragsproblemen ruim twee keer zo vaak voor onder leerlingen op het VMBO-b en VMBO-t als op het VWO. Ook komen hyperactiviteit/aandachtsproblemen en problemen

met leeftijdgenoten vaker voor bij VMBO-leerlingen dan bij VWO-leerlingen. Bovendien rapporteren VMBO-b-leerlingen minder vaak een hoge mate van controle over het leven dan VWO-leerlingen. HAVO-leerlingen nemen vaak een tussenpositie in: zij rapporteren minder vaak gedragsproblemen en problemen met leeftijdgenoten dan VMBO-leerlingen, terwijl zij vaker gedragsproblemen, hyperactiviteit/aandachtsproblemen en totale problemen rapporteren dan VWO-leerlingen. Opvallend genoeg komt een laag emotioneel welbevinden vaker voor bij VWO-leerlingen dan bij VMBO-b-leerlingen. Voor levenstevredenheid, eenzaamheid, psychosomatische klachten en emotionele problemen zijn geen verschillen naar opleidingsniveau gevonden.

TABEL 4.2 Welbevinden en mentale problemen naar migratieachtergrond en schoolniveau (basisonderwijs n=1525, voortgezet onderwijs n=5243)

	BASISONDERWIJS		VOORTGEZET ONDERWIJS					
	MIGRATIEACHTERGROND		MIGRATIEACHTERGROND		SCHOOLNIVEAU ²			
	ZONDER	MET ¹	ZONDER	MET ¹	VMBO-B	VMBO-T	HAVO	VWO
Cijfer levens- tevredenheid	8.0	7.9	7.1	7.1	7.2	7.2	7.0	7.1
Controle over eigen leven ³	-	-	33.1	27.4*	26.5 ^a	30.4 ^{ab}	32.9 ^{ab}	35.4 ^b
Laag emotioneel welbevinden	14.7	19.8*	31.3	36.2*	28.4 ^a	30.5 ^{ab}	34.0 ^{ab}	35.6 ^b
(Meestal of altijd) eenzaam	6.8	12.5*	11.5	15.2*	13.3	13.0	12.8	10.4
> één keer per week psychosomatische klachten	47.7	59.4*	58.3	62.3	59.7	59.6	60.8	56.5
PROBLEEMSCHALEN SDQ								
Emotionele problemen	22.6	25.6	28.7	26.5	26.7	27.5	30.3	27.4
Gedragsproblemen	14.6	19.8*	16.1	23.2*	25.5 ^a	21.4 ^a	16.1 ^b	10.4 ^c
Hyperactiviteit/ aandachts- problemen	33.8	24.3*	38.3	32.2*	39.9 ^a	37.4 ^a	40.3 ^a	29.8 ^b
Problemen met leeftijdgenoten	16.4	24.9*	15.9	26.8*	27.1 ^a	22.7 ^a	14.2 ^b	12.9 ^b
Totale problemen	25.4	27.7	29.8	32.8	35.0 ^a	32.8 ^a	30.9 ^a	24.1 ^b

¹ * = verschillen op basis van migratieachtergrond significant

² verschillende letters betekenen dat verschillen tussen de groepen (schoolniveau) significant zijn (zie Hoofdstuk 1)

³ niet gevraagd in het basisonderwijs

GEZINSWELVAART

Op de basisschool zijn er nauwelijks verschillen in welbevinden en mentale problemen naar gezinswelvaart. In het voortgezet onderwijs zijn deze verschillen er wel (zie Tabel 4.3). Op alle indicatoren behalve psychosomatische klachten en hyperactiviteit/aandachtsproblemen scoren

jongeren uit gezinnen met een hoge welvaart gunstiger dan jongeren uit gezinnen met een lage welvaart. Zo geven jongeren uit gezinnen met een hoge welvaart hun leven ruim een half cijfer hoger dan jongeren uit gezinnen met een lage welvaart en rapporteert de laatste groep twee keer zo vaak problemen met leeftijdgenoten als de eerste groep. Ook rapporteren middelbare scholieren uit gezinnen met een lage welvaart aanzienlijk vaker eenzaamheid dan middelbare scholieren uit gezinnen met een hoge welvaart. In veel gevallen zijn er ook verschillen tussen jongeren uit gezinnen met een gemiddelde en lage welvaart, waarbij de eerste groep gunstiger scoort dan de tweede: dit geldt voor levenstevredenheid, mate van controle over het leven, eenzaamheid, gedragsproblemen en problemen met leeftijdgenoten. Jongeren die opgroeien in gezinnen met een gemiddelde welvaart verschillen op geen enkele indicator van jongeren die opgroeien in gezinnen met een hoge welvaart.

TABEL 4.3 Welbevinden en mentale problemen naar gezinswelvaart en gezinsvorm
(basisonderwijs n=1525, voortgezet onderwijs n=5243)

	BASISONDERWIJS					VOORTGEZET ONDERWIJS				
	GEZINSWELVAART ¹			GEZINSVORM		GEZINSWELVAART ¹			GEZINSVORM	
	LAAG	MIDDEN	HOOG	NIET BIJ BEIDE OUDERS	BIJ BEIDE OUDERS ²	LAAG	MIDDEN	HOOG	NIET BIJ BEIDE OUDERS	BIJ BEIDE OUDERS ²
Cijfer levens-tevredenheid	8.1	7.9	8.0	7.6	8.1*	6.6 ^a	7.0 ^b	7.2 ^b	6.6	7.3*
Controle over eigen leven ³	-	-	-	-	-	21.1 ^a	30.7 ^b	34.0 ^b	23.8	34.3*
Laag emotioneel welbevinden	17.7	16.8	15.4	21.1	14.9*	39.7 ^a	33.4 ^{ab}	31.2 ^b	40.0	30.1*
(Meestal of altijd) eenzaam	12.2	9.3	7.3	12.3	7.4*	19.6 ^a	13.0 ^b	11.4 ^b	17.6	10.7*
> één keer per week psychosomatische klachten	55.9	52.8	48.4	59.6	48.8*	61.3	59.3	58.7	66.8	56.8*
PROBLEEMSCHALEN SDQ										
Emotionele problemen	22.2	23.5	23.4	31.3	21.6*	34.0 ^a	29.6 ^{ab}	26.7 ^b	34.4	26.2*
Gedragsproblemen	14.2	17.6	15.2	23.4	14.3*	26.0 ^a	17.8 ^b	16.6 ^b	23.9	15.8*
Hyperactiviteit/aandachtsproblemen	30.1	29.1	32.2	40.8	29.1*	32.4	35.9	37.9	42.6	35.0*
Problemen met leeftijdgenoten	27.0 ^a	19.4 ^{ab}	16.1 ^b	25.4	17.1*	32.6 ^a	18.7 ^b	16.4 ^b	24.2	16.7*
Totale problemen	29.5	27.2	24.0	40.0	22.8*	38.3 ^a	31.1 ^{ab}	28.8 ^b	39.3	27.7*

¹ verschillende letters betekenen dat verschillen tussen de groepen (gezinswelvaart) significant zijn (zie Hoofdstuk 1)

² * = verschil op basis van gezinsvorm significant

³ niet gevraagd in het basisonderwijs

GEZINSVORM

Jongeren die met beide ouders in één huis wonen scoren zowel op de basisschool als in het voortgezet onderwijs op alle indicatoren van welbevinden en mentale problemen aanzienlijk gunstiger dan jongeren die niet met beide ouders in één huis wonen (zie Tabel 4.3). Zo geven jongeren die met beide ouders wonen hun leven een half cijfer hoger dan jongeren die niet met beide ouders wonen. Op de basisschool rapporteert 23 procent van de jongeren die met beide ouders in één huis wonen een hoge score op totale problemen op de SDQ, terwijl dit geldt voor 40 procent van de jongeren die niet met beide ouders in één huis wonen.

MULTIVARIATE ANALYSES

De multivariate analyses laten zien in hoeverre leeftijd, sekse, schoolniveau, migratieachtergrond, gezinswelvaart en gezinsvorm van middelbare scholieren samenhangen met hun welbevinden en mentale problemen (Tabellen 4.4 en 4.5). In deze analyses wordt rekening gehouden met de onderlinge samenhang tussen deze achtergrondkenmerken (zoals opleidingsniveau en gezinswelvaart). Bij de bivariate analyses die eerder in dit hoofdstuk werden gerapporteerd is geen rekening gehouden met de onderlinge samenhang tussen de achtergrondkenmerken. In Hoofdstuk 1 wordt meer uitleg gegeven over het verschil tussen bivariate en multivariate analyses.

Uit de resultaten van de multivariate analyses blijkt dat, in overeenstemming met de resultaten uit Tabel 4.1, levenstevredenheid en ervaren controle over het leven afneemt terwijl het percentage jongeren met een laag emotioneel welbevinden toeneemt naarmate jongeren ouder worden. Wanneer we rekening houden met het feit dat bepaalde achtergrondkenmerken gerelateerd zijn aan elkaar, zien we bovendien dat eenzaamheid toeneemt naarmate jongeren ouder worden en gedragsproblemen afnemen. Alle sekseverschillen uit Tabellen 4.4 en 4.5 komen overeen met de eerder gerapporteerde sekseverschillen (Tabel 4.1): meisjes scoren aanzienlijk minder gunstig op bijna alle indicatoren dan jongens, alleen voor gedragsproblemen en problemen met leeftijdgenoten zijn er geen verschillen tussen jongens en meisjes.

Ook de opleidingsverschillen zijn sterk vergelijkbaar met de verschillen in Tabel 4.2. VWO-leerlingen rapporteren met name minder gedragsproblemen, hyperactiviteit/aandachtsproblemen, problemen met leeftijdgenoten en totale problemen dan leerlingen in de andere opleidingsniveaus. Vooral voor gedragsproblemen en problemen met leeftijdgenoten zijn de verschillen tussen VWO- en VMBO-b-leerlingen groot. Ook rapporteren VWO-leerlingen vaker een hoge mate van controle over hun leven dan leerlingen op het VMBO-b of VMBO-t. VWO-leerlingen scoren echter minder gunstig op emotioneel welbevinden: het percentage leerlingen op het VMBO-b en VMBO-t dat een laag emotioneel welbevinden rapporteert, is lager dan dit percentage onder leerlingen op het VWO. Bovendien blijkt, in tegenstelling tot de resultaten van Tabel 4.2, dat VMBO-b-leerlingen een hoger niveau van levenstevredenheid rapporteren dan VWO-leerlingen.

Alle verschillen naar migratieachtergrond in Tabellen 4.4 en 4.5 zagen we eerder in dit hoofdstuk ook al. Jongeren met een migratieachtergrond rapporteren minder vaak een hoge mate van controle over hun leven, vaker een laag emotioneel welbevinden, vaker eenzaam te zijn en vaker gedragsproblemen en problemen met leeftijdgenoten dan jongeren zonder een migratieachtergrond. Het percentage jongeren dat hyperactiviteit/aandachtsproblemen rapporteert, ligt lager onder jongeren met dan onder jongeren zonder een migratieachtergrond.

Voor gezinswelvaart zijn er wel verschillen met de eerdere analyses (Tabel 4.3). Tabellen 4.4 en 4.5 laten namelijk zien dat jongeren uit gezinnen met een lage welvaart minder hyperactiviteit/aandachtsproblemen rapporteren dan jongeren uit gezinnen met een hoge welvaart. Wanneer we rekening houden met de samenhang tussen gezinswelvaart en andere achtergrondkenmerken zien we bovendien geen verschillen meer naar gezinswelvaart voor emotioneel welbevinden, gedragsproblemen en totale problemen, terwijl we deze verschillen eerder in het hoofdstuk wel zagen. Wat betreft levenstevredenheid, controle over het leven, eenzaamheid, emotionele problemen en problemen met leeftijdgenoten scoren jongeren uit gezinnen met een lage welvaart nog wel aanzienlijk negatiever dan jongeren uit gezinnen met een hoge welvaart. Jongeren uit gezinnen met een gemiddelde en hoge welvaart hebben op alle gebieden van welbevinden en mentale problemen een vergelijkbare score. Overeenkomstig met de eerder gerapporteerde bevindingen scoren jongeren die met beide ouders in één huis wonen gunstiger op alle indicatoren van welbevinden en mentale problemen dan jongeren die niet met beide ouders in één huis wonen.

TABEL 4.4 Welbevinden en mentale problemen: samenhang met leeftijd, sekse, schoolniveau, migratieachtergrond, gezinswelvaart en gezinsvorm (multivariate analyses, odds ratio's en B-coëfficiënten, voortgezet onderwijs, n=5243)

	CIJFER LEVENS-TEVREDEN-HEID	CONTROLE OVER EIGEN LEVEN	LAAG EMOTIONEEL WELBEVINDEN	(MEESTAL OF ALTIJD) EENZAAM	> ÉÉN KEER PER WEEK PSYCHO-SOMATISCHE KLACHTEN
	B	OR	OR	OR	OR
Leeftijd	-0.18**	0.92*	1.15**	1.12**	1.02
SEKSE (REF.¹ = MEISJE)					
Jongen	0.78**	1.86**	0.32**	0.38**	0.39**
SCHOOLNIVEAU (REF. = VWO)					
HAVO	-0.03	0.94	0.88	1.25	1.16
VMBO-t	0.06	0.80*	0.80*	1.31	1.17
VMBO-b	0.22**	0.71*	0.65**	1.27	1.10
MIGRATIEACHTERGROND (REF. = ZONDER)					
Met	0.01	0.83*	1.22*	1.34**	1.19
GEZINSWELVAART (REF. = HOOG)					
Midden	-0.07	0.95	1.00	1.01	0.94
Laag	-0.43**	0.65**	1.28	1.46*	0.92
GEZINSVORM (REF. = WOONT MET BEIDE OUDERS IN ÉÉN HUIS)					
Woont niet met beide ouders in één huis	-0.57**	0.67**	1.56**	1.59**	1.55**

* p<0.05 ** p<0.01

¹ ref. = referentiegroep. De odds ratio (OR) geeft het verschil weer ten opzichte van de referentiegroep

TABEL 4.5 SDQ mentale problemen: samenhang met leeftijd, sekse, schoolniveau, migratieachtergrond, gezinswelvaart en gezinsvorm (multivariate analyses en odds ratio's, voortgezet onderwijs, n=5243)

	SDQ EMOTIONELE PROBLEMEN	SDQ GEDRAGS- PROBLEMEN	SDQ HYPERACTIVITEIT/ AANDACHTS- PROBLEMEN	SDQ PROBLEMEN MET LEEFTIJD- GENOTEN ⁴	SDQ TOTALE PROBLEMEN
	OR	OR	OR	OR	OR
Leeftijd	1.03	0.92*	0.99	1.03	0.99
SEKSE (REF.¹ = MEISJE)					
Jongen	0.19**	0.94	0.67**	1.04	0.40**
SCHOOLNIVEAU (REF. = VWO)					
HAVO	1.08	1.68**	1.51**	1.10	1.37**
VMBO-t	0.99	2.30**	1.35**	1.96**	1.51**
VMBO-b	0.93	2.76**	1.56**	2.24**	1.63**
MIGRATIEACHTERGROND (REF. = ZONDER)					
Met	0.85	1.50**	0.77**	1.81**	1.10
GEZINSWELVAART (REF. = HOOG)					
Midden	1.11	0.96	0.91	1.00	1.01
Laag	1.38*	1.23	0.71*	1.70**	1.22
GEZINSVORM (REF. = WOONT MET BEIDE OUDERS IN ÉÉN HUIS)					
Woont niet met beide ouders in één huis	1.47**	1.48**	1.44**	1.32**	1.61**

* p<0.05 ** p<0.01

¹ ref. = referentiegroep. De odds ratio (OR) geeft het verschil weer ten opzichte van de referentiegroep

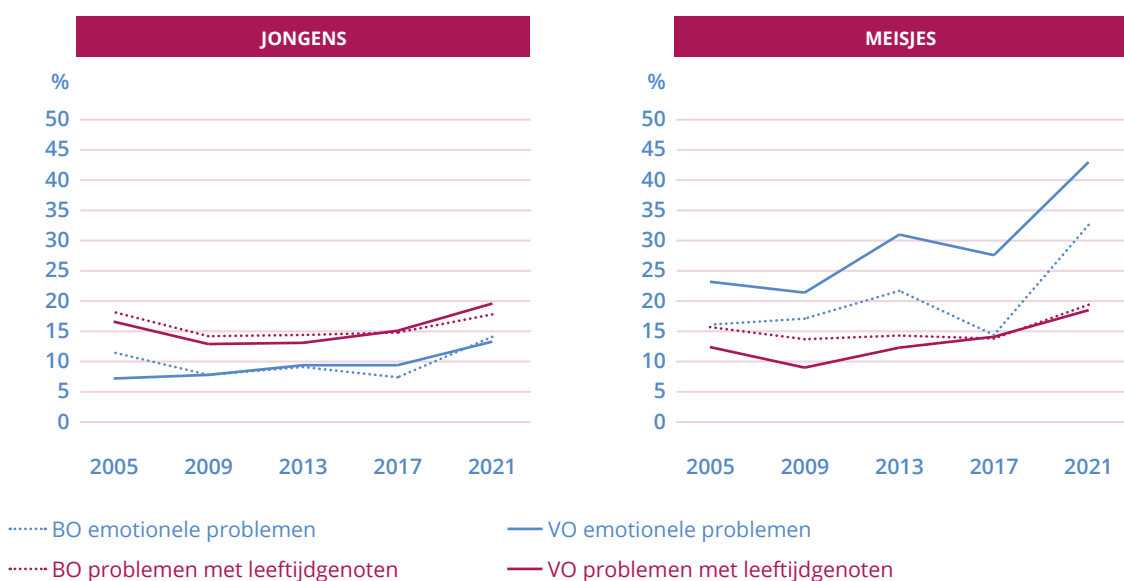
TRENDS 2001-2021

De Tabellen 4.6 en 4.7 laten de veranderingen over tijd zien in levenstevredenheid (vanaf 2001), SDQ mentale problemen (vanaf 2005) en psychosomatische klachten (vanaf 2001). Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen leerlingen in het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs evenals tussen jongens en meisjes. Ook zijn de trends in mentale problemen zoals gerapporteerd aan de hand van de SDQ weergegeven in de Figuren 4.1 en 4.2.

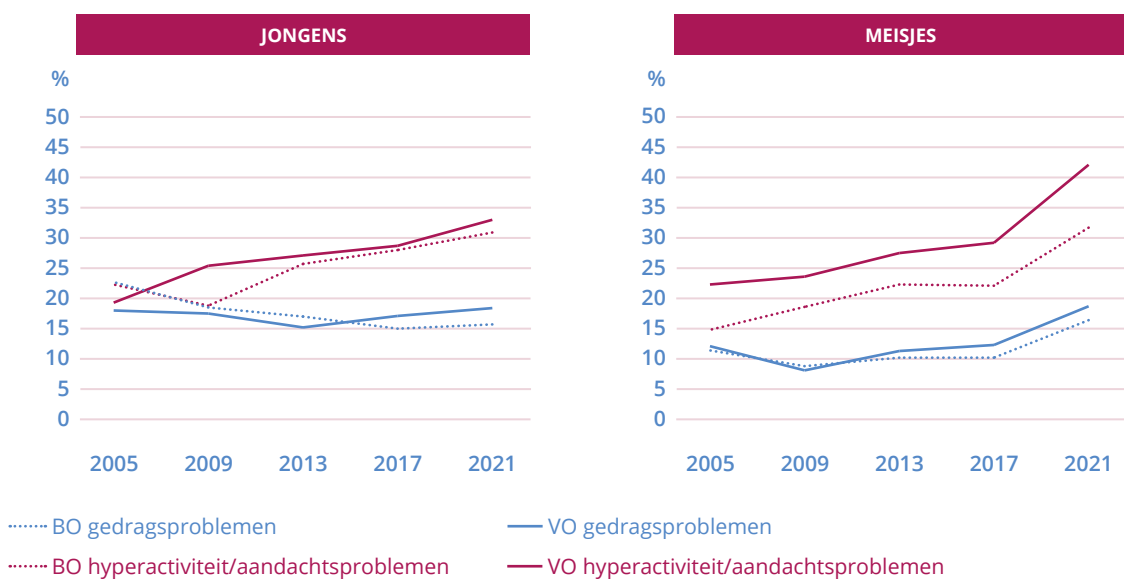
Meisjes op de basisschool rapporteren in 2021 veel meer emotionele problemen, gedragsproblemen, hyperactiviteit/aandachtsproblemen, totale problemen en psychosomatische klachten dan in 2017. Emotionele problemen zijn zelfs meer dan verdubbeld in deze periode (van 14 naar 33%) en hetzelfde geldt voor totale problemen (van 15 naar 31%, zie Tabel 4.6). Zulke grote stijgingen zijn in eerdere jaren nooit voorgekomen. Ten opzichte van nagenoeg alle andere jaren, rapporteren meisjes op de basisschool in 2021 meer emotionele problemen, gedragsproblemen, hyperactiviteit/

aandachtsproblemen en totale problemen. Ook levenstevredenheid is aanzienlijk afgenomen: waar meisjes op de basisschool in 2017 gemiddeld een 8.2 voor hun leven gaven, is dit in 2021 een 7.7. In alle andere jaren lag de levenstevredenheid van meisjes op de basisschool ook hoger dan in 2021. Voor jongens op de basisschool laten de resultaten een compleet ander beeld zien. Alleen voor emotionele problemen is er een sterke stijging tussen 2017 en 2021 (van 7 naar 14%). Voor alle andere indicatoren zijn er geen veranderingen tussen 2017 en 2021. Ook wanneer de scores van 2021 worden vergeleken met die van eerdere jaren, zijn er slechts enkele verschillen.

FIGUUR 4.1 Trends in emotionele problemen en problemen met leeftijdgenoten voor jongens en meisjes in het basisonderwijs (BO) en voortgezet onderwijs (VO)

FIGUUR 4.2 Trends in gedragsproblemen en hyperactiviteit/aandachtsproblemen voor jongens en meisjes in het basisonderwijs (BO) en voortgezet onderwijs (VO)

In het voortgezet onderwijs zien we tussen 2017 en 2021 eveneens grote stijgingen in mentale problemen onder meisjes (zie Tabel 4.7) en de omvang hiervan is ongekend. Op alle indicatoren scoren meisjes in 2021 minder gunstig dan in 2017. Waar bijvoorbeeld in 2017 28 procent van de meisjes aangaf veel emotionele problemen te hebben, is dit in 2021 43 procent. Hyperactiviteit/aandachtsproblemen zijn in dezelfde periode omhoog gegaan van 29 naar 42 procent. Levenstevredenheid is gedaald van een gemiddeld cijfer van 7.3 naar 6.7. In geen enkel eerder jaar rapporteerden meisjes zoveel mentale problemen of zo een laag cijfer voor hun leven dan in 2021. Jongens in het voortgezet onderwijs rapporteren in 2021 wat meer emotionele problemen, psychosomatische klachten en totale problemen dan in 2017. Deze scores in 2021 zijn bovendien ook minder gunstig dan die van alle andere jaren. Ook rapporteren zij minder levens tevredenheid in 2021 dan in 2017 en alle jaren daarvoor. Tussen 2017 en 2021 zijn geen verschillen in gedragsproblemen, hyperactiviteit/aandachtsproblemen en problemen met leeftijdgenoten gevonden.

TABEL 4.6 Trendgegevens 2001-2021 van levenstevredenheid (cijfer), probleemschalen SDQ (%) en psychosomatische klachten (%) naar sekse, basisonderwijs (%; 2001 n=1823, 2005 n=1673, 2009 n=1792, 2013 n=1597, 2017 n=1588, 2021 n=1525)^{1,2}

	TOTAAL					
	2001	2005	2009	2013	2017	2021
Cijfer levenstevredenheid	8.6	8.2*	8.3	8.2	8.3	8.0*
SDQ Emotionele problemen ³	-	13.8	12.4	15.4	10.9*	23.4*
SDQ Gedragsproblemen ³	-	17.1	13.6	13.6	12.6	16.0
SDQ Hyperactiviteit/ aandachtsproblemen ³	-	18.6	18.7	24.0*	25.0	31.3*
SDQ Problemen met leeftijdgenoten ³	-	17.0	14.0	14.3	14.3	18.6
SDQ Totale problemen ³	-	17.4	14.7	17.4	15.8	26.1*
> één keer per week psychosomatische klachten	51.0	38.8	45.4*	49.5	41.1*	50.9*
	JONGENS					
	2001	2005	2009	2013	2017	2021
Cijfer levenstevredenheid	8.6	8.3*	8.4	8.3	8.4	8.2
SDQ Emotionele problemen ³	-	11.5	7.8	9.1	7.4	14.1*
SDQ Gedragsproblemen ³	-	22.7	18.5	17.0	15.0	15.7
SDQ Hyperactiviteit/ aandachtsproblemen ³	-	22.3	18.8	25.7*	28.0	30.9
SDQ Problemen met leeftijdgenoten ³	-	18.2	14.2	14.4	14.8	17.8
SDQ Totale problemen ³	-	19.6	14.6	17.3	16.2	21.3
> één keer per week psychosomatische klachten	49.1	36.2*	41.5	48.4	39.6	47.6
	MEISJES					
	2001	2005	2009	2013	2017	2021
Cijfer levenstevredenheid	8.6	8.1*	8.2	8.1	8.2	7.7*
SDQ Emotionele problemen ³	-	16.1	17.1	21.7	14.4*	32.6*
SDQ Gedragsproblemen ³	-	11.4	8.8	10.2	10.2	16.4*
SDQ Hyperactiviteit/ aandachtsproblemen ³	-	14.8	18.6	22.3	22.1	31.7*
SDQ Problemen met leeftijdgenoten ³	-	15.7	13.7	14.3	13.8	19.4
SDQ Totale problemen ³	-	15.2	14.8	17.5	15.4	30.7*
> één keer per week psychosomatische klachten	52.9	41.3*	49.3	50.7	42.6*	54.1*

¹ * = significant verschil ten opzichte van de meting ervóór

² vet = significant verschil ten opzichte van 2021

³ alleen vergelijkbare gegevens vanaf 2005 beschikbaar

TABEL 4.7 Trendgegevens 2001-2021 van levenstevredenheid (cijfer), probleemschalen SDQ (%) en psychosomatische klachten (%) naar sekse, voortgezet onderwijs (%; 2001 n=5517, 2005 n=5422, 2009 n=5642, 2013 n=5571, 2017 n=6175, 2021 n=4853)^{1,2,3}

	TOTAAL					
	2001	2005	2009	2013	2017	2021
Cijfer levenstevredenheid	8.0	7.7*	7.9	7.6*	7.6	7.1*
SDQ Emotionele problemen ⁴	-	15.1	14.5	20.0*	18.2	27.9*
SDQ Gedragsproblemen ⁴	-	15.1	12.9	13.3	14.8	18.5*
SDQ Hyperactiviteit/ aandachtsproblemen ⁴	-	20.8	24.5*	27.3	29.0	37.4*
SDQ Problemen met leeftijdgenoten ⁴	-	14.6	11.0	12.7	14.6	19.1*
SDQ Totale problemen ⁴	-	16.4	14.6	20.0*	20.3	30.9*
> één keer per week psychosomatische klachten	46.5	39.1*	44.0	50.0*	49.4	59.2*
	JONGENS					
	2001	2005	2009	2013	2017	2021
Cijfer levenstevredenheid	8.1	8.0	8.0	7.8*	7.9	7.5*
SDQ Emotionele problemen ⁴	-	7.2	7.8	9.4	9.4	13.3*
SDQ Gedragsproblemen ⁴	-	18.0	17.5	15.2	17.1	18.4
SDQ Hyperactiviteit/ aandachtsproblemen ⁴	-	19.3	25.4*	27.1	28.7	33.0
SDQ Problemen met leeftijdgenoten ⁴	-	16.6	12.9	13.1	15.1	19.6
SDQ Totale problemen ⁴	-	13.7	14.6	16.0	17.1	21.9*
> één keer per week psychosomatische klachten	39.7	30.1*	37.1*	42.6*	43.0	48.7*
	MEISJES					
	2001	2005	2009	2013	2017	2021
Cijfer levenstevredenheid	7.8	7.5*	7.7*	7.3*	7.3	6.7*
SDQ Emotionele problemen ⁴	-	23.2	21.4	31.0*	27.6	43.0*
SDQ Gedragsproblemen ⁴	-	12.1	8.1	11.3*	12.3	18.7*
SDQ Hyperactiviteit/ aandachtsproblemen ⁴	-	22.3	23.6	27.5	29.2	42.1*
SDQ Problemen met leeftijdgenoten ⁴	-	12.4	9.0	12.3	14.1	18.5*
SDQ Totale problemen ⁴	-	19.2	14.6	24.1*	23.6	40.2*
> één keer per week psychosomatische klachten	53.5	48.4	51.1	57.8*	56.2	70.1*

¹ * = significant verschil ten opzichte van de meting ervóór

² vet = significant verschil ten opzichte van 2021

³ door selectie van leerjaar 1-4 wijken de cijfers van 2021 iets af van de kerncijfers eerder in dit hoofdstuk

⁴ alleen vergelijkbare gegevens vanaf 2005 beschikbaar

5

GEZONDHEIDSGEDRAG

MAARTJE BOER EN HILDE BRONS

GEZONDHEIDSGEDRAG

OVERZICHT VAN DE BELANGRIJKSTE RESULTATEN

ETEN EN DRINKEN

- Leerlingen in het basisonderwijs rapporteren meestal gezondere eet- en drinkpatronen dan leerlingen in het voortgezet onderwijs: zij ontbijten vaker elke doordeweekse dag (85 versus 68%), eten vaker minstens één keer per dag fruit (42 versus 31%) en drinken minder vaak minstens één keer per dag frisdrank (13 versus 17%). In zowel het basisonderwijs als voortgezet onderwijs eten ongeveer 4 op de 10 leerlingen minstens één keer per dag groente en eten ongeveer 3 op de 10 leerlingen minstens één keer per dag snoep of chocola.
- Het percentage leerlingen dat dagelijks ontbijt is in 2021 lager dan in eerdere jaren, met name in het voortgezet onderwijs. Er zijn in de afgelopen vier jaar weinig veranderingen in het percentage jongeren dat minstens iedere dag groente of fruit eet. Alleen in het voortgezet onderwijs is het percentage meisjes dat minstens één keer per dag fruit eet gedaald tussen 2017 en 2021. Daarnaast is snoepen en frisdrank drinken in de afgelopen vier jaar stabiel gebleven.
- VMBO-b- en VMBO-t-leerlingen rapporteren meestal ongezondere eet- en drinkpatronen dan VWO-leerlingen. In zowel het basisonderwijs als voortgezet onderwijs ontbijten leerlingen met een hoge gezinswelvaart vaker dan leerlingen met een lagere gezinswelvaart. Middelbare scholieren met een hoge gezinswelvaart eten vaker fruit en groente dan middelbare scholieren met een lagere gezinswelvaart. In het basisonderwijs en voortgezet onderwijs ontbijten leerlingen die met beide ouders in één huis wonen vaker dan leerlingen die niet met beide ouders in één huis wonen. In het voortgezet onderwijs drinken leerlingen die met beide ouders in één huis wonen minder vaak frisdrank.
- Er is geen eenduidig verband tussen geslacht, leeftijd en migratieachtergrond en gezonde eet- en drinkpatronen. In het basisonderwijs eten meisjes vaker groente dan jongens. In het voortgezet onderwijs ontbijten jongens vaker en snoepen zij minder vaak dan meisjes. Jongens eten echter minder vaak groente en drinken vaker frisdrank dan meisjes. Oudere middelbare scholieren snoepen minder, maar ontbijten minder vaak en drinken meer frisdrank dan jongere leerlingen. In zowel het basisonderwijs als voortgezet onderwijs snoepen leerlingen met een migratieachtergrond minder, maar ontbijten zij minder vaak dan leerlingen zonder een migratieachtergrond. Bovendien eten middelbare scholieren met een migratieachtergrond vaker fruit dan middelbare scholieren zonder een migratieachtergrond.

BEWEGEN

- Leerlingen in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs bewegen gemiddeld ruim vier dagen per week minstens één uur en ruim 70 procent is lid van een sport- of dansclub. Leerlingen in het basisonderwijs rapporteren vaker dat zij minstens twee keer per week intensief sporten of spelen dan leerlingen in het voortgezet onderwijs (89 versus 81%).
- Tussen 2017 en 2021 zijn er geen veranderingen in bewegen. In 2021 is in het basisonderwijs bij meisjes het gemiddeld aantal dagen waarop minstens één uur wordt bewogen wel lager dan in 2005, terwijl in het voortgezet onderwijs dit gemiddelde bij jongens in 2021 hoger is dan in 2001. In het basisonderwijs is het percentage jongens dat minstens twee keer per week intensief sport of speelt in 2021 lager dan in 2005 en 2009.
- In het voortgezet onderwijs bewegen jongens en leerlingen zonder een migratieachtergrond vaker dan meisjes en leerlingen met een migratieachtergrond. Jongens en leerlingen zonder een migratieachtergrond zijn namelijk vaker lid van een sport- of dansclub, bewegen op meer dagen minstens één uur per dag en sporten of spelen vaker minstens twee keer per week intensief. In het basisonderwijs zijn er weinig verschillen tussen leerlingen met en zonder een migratieachtergrond en tussen jongens en meisjes. Alleen het gemiddeld aantal dagen waarop minstens één uur wordt bewogen ligt hoger bij jongens dan bij meisjes.
- In het voortgezet onderwijs neemt beweging af met de leeftijd. VWO-leerlingen rapporteren een hoger gemiddeld aantal dagen waarop minstens één uur wordt bewogen dan VMBO-b- en VMBO-t-leerlingen. Bovendien zijn VWO-leerlingen vaker lid van een sport- of dansclub dan VMBO-b-leerlingen. Over het algemeen geldt dat leerlingen uit gezinnen met een hoge welvaart of die met beide ouders in één huis wonen vaker bewegen dan leerlingen uit gezinnen met een lagere welvaart of die niet met beide ouders in één huis wonen.

BELEVING GEWICHT EN DIËTEN

- Middelbare scholieren zijn minder tevreden over hun gewicht dan basisschoolleerlingen: in het voortgezet onderwijs voelen leerlingen zich vaker te dun (16 versus 11%) of te dik (35 versus 30%) en vinden zij hun gewicht minder vaak goed (49 versus 58%) dan leerlingen in het basisonderwijs. Eén op de 13 leerlingen in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs volgt een dieet om af te vallen.
- Tussen 2017 en 2021 is het percentage jongeren dat een dieet volgt niet veranderd. In het voortgezet onderwijs is het percentage meisjes dat een dieet volgt in 2021 wel lager dan in 2013, terwijl dit percentage bij jongens in 2021 hoger is dan in 2001 en 2009.
- Meisjes zijn veel vaker ontevreden over hun gewicht dan jongens. Deze sekseverschillen zijn het sterkst in het voortgezet onderwijs. Bovendien volgen meisjes in het voortgezet onderwijs vaker een dieet dan jongens. Naarmate leerlingen ouder worden, voelen zij zich vaker te dun.
- VMBO-t-leerlingen en middelbare scholieren met een lage gezinswelvaart voelen zich vaker te dik dan VWO-leerlingen en leerlingen met een hoge gezinswelvaart. Middelbare scholieren met een migratieachtergrond volgen vaker een dieet dan middelbare scholieren zonder een migratieachtergrond. In zowel het basisonderwijs als voortgezet onderwijs voelen leerlingen die niet met beide ouders in één huis wonen zich vaker te dik dan leerlingen die wel met beide ouders in één huis wonen.

KERNCIJFERS

ETEN EN DRINKEN

Aan jongeren is gevraagd hoe vaak ze doordeweeks ontbijten, waarbij het gaat om meer dan een glas melk, vruchtensap of een kop thee. Daarnaast is gevraagd hoe vaak zij groente, fruit, snoep of chocola eten en frisdrank met suiker drinken. Zowel een meerderheid van de jongeren van groep 8 van het basisonderwijs (85%) als van het voortgezet onderwijs (68%) geeft aan doordeweeks dagelijks te ontbijten (Tabel 5.1). In het basisonderwijs eet 42 procent minstens één stuk fruit per dag, tegenover 31 procent in het voortgezet onderwijs. Zowel in het basisonderwijs als voortgezet onderwijs eten ruim 4 op de 10 jongeren minstens één keer per dag groente. Ook het percentage dat dagelijks snoep of chocola eet is nagenoeg gelijk tussen basisschoolleerlingen en middelbare scholieren (32 en 29%). In het voortgezet onderwijs komt dagelijks frisdrank drinken vaker voor (17%) dan in het basisonderwijs (13%).

Oudere leerlingen hebben vaker ongezondere eet- en drinkpatronen dan jongere leerlingen. Van de 12-jarigen geeft 75 procent aan dat zij iedere doordeweekse dag ontbijten, terwijl dit geldt voor 61 procent van de 16-jarigen. Ook het percentage jongeren dat fruit eet neemt af naarmate ze ouder worden, alhoewel 16-jarigen juist weer vaker fruit eten dan 15-jarigen. Het percentage jongeren dat iedere dag één keer of vaker frisdrank drinkt is hoger onder 14-jarigen dan onder 12-jarigen. Snoep of chocola eten komt vaker voor bij 15-jarigen dan bij 12- en 13-jarigen.

In het voortgezet onderwijs zijn er meer verschillen tussen meisjes en jongens wat betreft eten en drinken dan in het basisonderwijs. In beide onderwijstypen eten meisjes vaker groente dan jongens. In het voortgezet onderwijs drinken meisjes minder vaak frisdrank dan jongens. Meisjes in het voortgezet onderwijs ontbijten echter minder vaak en zij eten vaker snoep of chocola dan jongens.

TABEL 5.1 Eten en drinken naar onderwijstype, sekse en leeftijd (% , basisonderwijs n=1525, voortgezet onderwijs n=5243)

	BASISONDERWIJS			VOORTGEZET ONDERWIJS							
	TOTAAL BO			TOTAAL VO			LEEFTIJD ³				
	J	M ¹	TOT	J	M ¹	TOT ²	12 JR	13 JR	14 JR	15 JR	16 JR
Door de week elke dag ontbijten	85.9	83.3	84.6	74.4	60.5*	67.7	74.8	71.5	64.8	64.1	61.3
Iedere dag 1x of meer...											
Fruit	39.6	44.0	41.8	30.5	31.8	31.2	34.1	34.8	28.1	26.0	33.9
Groente	37.3	44.8*	41.1	41.3	46.8*	44.0	41.1	43.8	43.3	45.3	47.3
Snoep of chocola	33.2	31.0	32.1	26.8	30.3*	28.5	32.0	32.3	26.5	24.2	27.1
Frisdrank	14.8	11.0	12.9	19.7	14.5*	17.1	13.4	16.8	19.2	18.4	17.7

¹ * = verschil tussen jongens en meisjes significant

² vet = verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs significant

³ significante leeftijdsverschillen worden in grote lijnen in de tekst beschreven

BEWEGEN

De volgende vragen zijn aan de jongeren voorgelegd: 'Op hoeveel dagen van de laatste zeven dagen was je minstens 60 minuten per dag bezig met lichaamsbeweging?' (Prochaska e.a., 2001) en 'Hoe vaak doe je ongeveer aan een sport of speel je in je vrije tijd, zodat je buiten adem raakt of gaat zweten?' (Booth e.a., 2001). Ook is er gevraagd of jongeren lid zijn van een sport- of dansclub (Tiessen-Raaphorst, 2015; Van den Broek, 2014). Ruim 70 procent van alle leerlingen is lid van een sport- of dansclub en leerlingen bewegen gemiddeld ruim vier dagen in de week minimaal één uur per dag (Tabel 5.2). Minstens twee keer per week intensief sporten of buiten spelen komt vaker voor bij leerlingen op de basisschool (9 op de 10) dan bij leerlingen in het voortgezet onderwijs (8 op de 10).

Jongere leerlingen bewegen vaker dan oudere leerlingen. Terwijl 75 procent van de 12-jarigen aangeeft lid te zijn van een sport- of dansclub, geeft 67 procent van de 15-jarigen dit aan. Bovendien rapporteren 12- en 13-jarigen vaker dat zij minstens twee keer per week intensief sporten of spelen dan 14-, 15- en 16-jarigen.

Naast leeftijd speelt geslacht een rol in beweegpatronen, vooral in het voortgezet onderwijs. Zowel op de basisschool als in het voortgezet onderwijs bewegen meisjes gemiddeld genomen minder vaak ten minste één uur per dag dan jongens. In het voortgezet onderwijs zijn jongens bovendien vaker lid van een sport- of dansclub en sporten of spelen zij vaker minstens twee keer per week intensief dan meisjes.

TABEL 5.2 Bewegen, beleving gewicht en op dieet naar onderwijstype, sekse en leeftijd (% en gemiddelden, basisonderwijs n=1525, voortgezet onderwijs n=5243)

	BASISONDERWIJS			VOORTGEZET ONDERWIJS							
	TOTAAL BO			TOTAAL VO			LEEFTIJD ³				
	J	M ¹	TOT	J	M ¹	TOT ²	12 JR	13 JR	14 JR	15 JR	16 JR
BEWEGEN											
Lid sport- of dansclub	76.3	73.7	75.0	73.3	67.5*	70.5	74.7	71.0	68.9	66.9	71.3
Gemiddeld aantal dagen minstens 1 uur bewegen	4.6	4.1*	4.3	4.5	4.1*	4.3	4.4	4.4	4.2	4.2	4.1
Minstens 2x per week sporten of buitenspelen	90.2	88.7	89.4	85.0	76.9*	81.0	86.0	84.0	78.6	78.4	77.1
BELEVING GEWICHT											
Voelt zich te dun	11.8	10.6	11.2	21.0	10.0*	15.6	12.4	12.2	15.7	17.6	22.0
Vindt gewicht goed	65.3	51.5*	58.4	54.1	44.2*	49.3	54.3	50.2	49.2	45.8	46.3
Voelt zich te dik	22.9	37.9*	30.4	24.9	45.8*	35.1	33.3	37.6	35.1	36.6	31.7
DIEET											
Is op dieet	6.6	8.8	7.7	6.4	9.3*	7.8	6.4	7.2	8.6	8.2	9.0

¹ * = verschil tussen jongens en meisjes significant

² vet = verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs significant

³ significante leeftijdsverschillen worden in grote lijnen in de tekst beschreven

BELEVING GEWICHT EN DIEET

Aan leerlingen is gevraagd wat zij van hun eigen lichaam vinden waarbij zij konden kiezen tussen 'veel te dun', 'een beetje dun', 'eigenlijk precies goed', 'een beetje te dik' of 'veel te dik'. Naast de beleving van hun gewicht is leerlingen ook gevraagd of zij een dieet volgen of iets anders doen om af te vallen.

In het basisonderwijs zijn leerlingen vaker tevreden met hun gewicht dan in het voortgezet onderwijs: zij vinden vaker hun gewicht goed (58 versus 49%) en voelen zich minder vaak te dik (30 versus 35%) of te dun (11 versus 16%) dan leerlingen in het voortgezet onderwijs (Tabel 5.2). In zowel het basisonderwijs als het voortgezet onderwijs is ongeveer 1 op de 13 jongeren op dieet. Naarmate jongeren ouder worden, zijn jongeren minder tevreden met hun lichaam: 12-jarigen vinden hun gewicht vaker goed dan 15- en 16-jarigen en 12- en 13-jarigen vinden zichzelf minder vaak te dun dan 16-jarigen.

Daarnaast zijn er sekseverschillen in de lichaamsbeleving en in het dieetgedrag van jongeren. In zowel het basisonderwijs als het voortgezet onderwijs geven jongens vaker aan dat hun gewicht goed is en vinden zij zichzelf minder vaak te dik dan meisjes. Jongens in het voortgezet onderwijs geven echter ongeveer twee keer zo vaak aan dat ze zichzelf te dun vinden als meisjes. Kijkend naar het dieetgedrag zien we dat enkel in het voortgezet onderwijs meisjes vaker een dieet volgen dan jongens (9 versus 6%).

VERSCHILLEN NAAR MIGRATIEACHTERGROND, SCHOOLNIVEAU, GEZINSWELVAART EN GEZINSVORM

MIGRATIEACHTERGROND

De eet- en beweegpatronen van leerlingen zonder en met een migratieachtergrond lopen op een aantal punten uiteen (Tabel 5.3). Zowel in het basisonderwijs als voortgezet onderwijs ontbieten leerlingen zonder een migratieachtergrond vaker dan leerlingen met een migratieachtergrond. Het percentage dat dagelijks snoept ligt echter hoger onder leerlingen zonder een migratieachtergrond dan onder leerlingen met een migratieachtergrond.

Als we kijken naar beweegpatronen zien we enkel in het voortgezet onderwijs verschillen op basis van migratieachtergrond, waarbij leerlingen zonder een migratieachtergrond meer bewegen dan leerlingen met een migratieachtergrond. Leerlingen zonder een migratieachtergrond sporten of spelen vaker intensief en rapporteren dat ze op meer dagen minstens een uur beweging dan leerlingen met een migratieachtergrond. Bovendien zijn leerlingen zonder een migratieachtergrond vaker lid van een sport- of dansclub dan leerlingen met een migratieachtergrond (74 versus 59%).

Er zijn geen verschillen gevonden in gewichtsbeleving tussen leerlingen met en zonder een migratieachtergrond. Wat betreft het dieetgedrag is er enkel een verschil naar migratieachtergrond gevonden onder leerlingen van het voortgezet onderwijs. Het percentage dat een dieet volgt is hoger onder leerlingen met een migratieachtergrond (10%) dan onder leerlingen zonder een migratieachtergrond (7%).

SCHOOLNIVEAU

Tabel 5.3 laat een duidelijke samenhang zien tussen het schoolniveau van jongeren en hun eet- en drinkpatronen, waarbij de eet- en drinkpatronen van jongeren vaak gezonder zijn naarmate zij een

hoger schoolniveau volgen. De grootste verschillen zijn zichtbaar tussen VMBO-b-leerlingen en VWO-leerlingen. Zo eet bijvoorbeeld 57 procent van de VWO-leerlingen dagelijks groente tegenover 32 procent van de VMBO-b-leerlingen. Er zijn echter geen verschillen naar schoolniveau wat betreft snoep of chocola eten.

Ook de beweegpatronen van de leerlingen verschillen op basis van het schoolniveau. Aanzienlijk minder VMBO-b-leerlingen zijn lid van een sport- of dansclub ten opzichte van de andere drie schoolniveaus. Verder sporten of spelen VMBO-b-leerlingen minder vaak intensief dan HAVO- en VWO-leerlingen. Wat betreft het dieetgedrag en lichaamsbeeld zijn er geen verschillen gevonden tussen de schoolniveaus.

TABEL 5.3 Eten, drinken, bewegen, beleving gewicht en op dieet naar migratieachtergrond en schoolniveau
(% en gemiddelden, basisonderwijs n=1525, voortgezet onderwijs n=5243)

	BASISONDERWIJS		VOORTGEZET ONDERWIJS					
	MIGRATIEACHTERGROND		MIGRATIEACHTERGROND		SCHOOLNIVEAU ²			
	ZONDER	MET ¹	ZONDER	MET ¹	VMBO-B	VMBO-T	HAVO	VWO
ETEN EN DRINKEN								
Door de week elke dag ontbijten	88.7	73.2*	72.2	53.1*	56.0 ^a	66.4 ^b	70.6 ^{bc}	73.7 ^c
Iedere dag 1x of meer...								
Fruit	40.7	45.2	30.4	33.6	22.9 ^a	27.5 ^a	33.9 ^b	37.9 ^b
Groente	40.5	42.6	44.0	43.9	31.5 ^a	35.5 ^a	49.0 ^b	56.5 ^b
Snoep of chocola	35.6	22.0*	30.8	20.8*	28.0	26.0	28.4	31.7
Frisdrank	12.2	14.9	17.5	15.8	27.2 ^a	17.9 ^b	14.8 ^{bc}	11.9 ^c
BEWEGEN								
Lid sport- of dansclub	76.5	70.7	74.1	58.8*	57.6 ^a	70.5 ^b	75.2 ^b	73.6 ^b
Gemiddeld aantal dagen minstens 1 uur bewegen	4.4	4.2	4.4	3.9*	4.0 ^a	4.2 ^{ab}	4.3 ^b	4.5 ^b
Minstens 2x per week sporten of buitenspelen	90.4	86.8	82.9	74.9*	77.8	80.6	82.8	81.6
BELEVING GEWICHT								
Voelt zich te dun	10.9	12.0	16.1	14.2	16.4	14.5	16.8	14.9
Voelt zich te dik	29.2	33.5	34.7	36.3	35.3	37.9	34.9	32.1
DIEET								
Is op dieet	7.4	8.6	7.1	9.9*	8.1	7.6	8.7	6.7

¹* = verschil op basis van migratieachtergrond significant

² verschillende letters betekenen dat verschillen tussen de groepen (schoolniveau) significant zijn (zie Hoofdstuk 1)

GEZINSWELVAART

Bij basisschoolleerlingen zijn er nauwelijks verschillen gevonden in het eet- en drinkpatroon op basis van gezinswelvaart (Tabel 5.4). Er zijn alleen verschillen in ontbijten, waarbij leerlingen uit gezinnen met een gemiddelde welvaart minder vaak ontbijten dan leerlingen uit gezinnen met een hoge welvaart (81 versus 88%). In het voortgezet onderwijs zijn meer verschillen naar gezinswelvaart gevonden in de eet- en drinkpatronen: hoe hoger de welvaart van het gezin, des te vaker wordt er ontbeten en groente en fruit gegeten wordt. Middelbare scholieren met een hoge gezinswelvaart eten echter wel vaker snoep of chocola (30%) dan middelbare scholieren met een lage gezinswelvaart (21%).

TABEL 5.4 Eten, drinken, bewegen, beleving gewicht en op dieet naar gezinswelvaart en gezinsvorm (% en gemiddelden, basisonderwijs n=1525, voortgezet onderwijs n=5243)

	BASISONDERWIJS					VOORTGEZET ONDERWIJS				
	GEZINSWELVAART ¹			GEZINSVORM		GEZINSWELVAART ¹			GEZINSVORM	
	LAAG	MIDDEN	HOOG	NIET BIJ BEIDE OUDERS	BIJ BEIDE OUDERS ²	LAAG	MIDDEN	HOOG	NIET BIJ BEIDE OUDERS	BIJ BEIDE OUDERS ²
ETEN EN DRINKEN										
Door de week elke dag ontbijten	79.8 ^{ab}	81.1 ^a	88.1 ^b	76.7	86.5*	52.8 ^a	66.5 ^b	70.3 ^c	58.7	70.6*
Iedere dag 1x of meer...										
Fruit	39.8	42.4	42.8	41.8	41.8	28.8 ^{ab}	29.6 ^a	32.8 ^b	28.0	32.2*
Groente	35.7	39.9	43.9	45.5	40.0	36.1 ^a	43.2 ^{ab}	46.1 ^b	41.6	44.7
Snoep of chocola	27.4	30.8	33.6	29.6	32.7	21.4 ^a	26.4 ^{ab}	30.2 ^b	26.3	29.2
Frisdrank	15.2	13.7	11.7	14.5	12.5	18.0	15.8	17.6	20.1	16.2*
BEWEGEN										
Lid sport- of dansclub	54.7 ^a	69.3 ^b	82.0 ^c	69.7	76.2*	51.5 ^a	65.8 ^b	76.8 ^c	63.2	72.8*
Gemiddeld aantal dagen minstens 1 uur bewegen	3.9	4.3	4.4	4.0	4.4*	4.0 ^a	4.1 ^a	4.4 ^b	4.0	4.4*
Minstens 2x per week sporten of buitenspelen	81.3 ^a	86.8 ^a	92.2 ^b	88.1	89.8	74.5 ^a	76.8 ^a	84.8 ^b	75.0	83.0*
BELEVING GEWICHT										
Voelt zich te dun	18.5 ^a	10.4 ^b	11.1 ^{ab}	9.7	11.6	13.8	16.1	15.1	16.3	15.4
Voelt zich te dik	25.9	32.2	29.7	39.8	28.1*	43.5 ^a	36.2 ^b	33.6 ^b	39.9	33.6*
DIEET										
Is op dieet	6.6	6.9	8.4	10.9	6.9*	12.1 ^a	7.4 ^b	7.4 ^b	9.5	7.3*

¹ verschillende letters betekenen dat verschillen tussen de groepen (gezinswelvaart) significant zijn (zie Hoofdstuk 1)

² * = verschil op basis van gezinsvorm significant

Over het algemeen bewegen leerlingen uit gezinnen met een hoge gezinswelvaart meer dan leerlingen uit gezinnen met een lagere gezinswelvaart. Zowel in het basisonderwijs als voortgezet onderwijs zijn leerlingen met een hoge gezinswelvaart vaker lid van een sport- of dansclub en sporten of spelen zij vaker intensief dan leerlingen met een lagere gezinswelvaart. Bovendien rapporteren middelbare scholieren met een hoge gezinswelvaart dat ze op meer dagen per week minstens een uur bewegen dan middelbare scholieren met een lagere gezinswelvaart.

Basisschoolleerlingen uit gezinnen met een lage welvaart voelen zich vaker te dun dan basisschoolleerlingen uit gezinnen met een gemiddelde welvaart (19 versus 10%). Middelbare scholieren uit gezinnen met een lage welvaart voelen zich juist vaker te dik dan middelbare scholieren uit gezinnen met een gemiddelde en hoge welvaart. Verder is er gevonden dat middelbare scholieren uit gezinnen met een lage welvaart vaker diëten dan middelbare scholieren uit gezinnen met een gemiddelde of hoge welvaart.

GEZINSVORM

Vooraf in het voortgezet onderwijs hebben leerlingen die met beide ouders in één huis wonen gezondere eetgewoonten dan leerlingen uit die niet met beide ouders in één huis wonen: middelbare scholieren die met beide ouders wonen ontbijten vaker, eten vaker fruit en drinken minder frisdrank dan middelbare scholieren die niet met beide ouders in één huis wonen (Tabel 5.4). In het basisonderwijs geldt alleen dat leerlingen die met beide ouders wonen vaker ontbijten dan leerlingen die niet met beide ouders wonen.

In zowel het basisonderwijs als het voortgezet onderwijs zijn leerlingen die met beide ouders wonen vaker lid van een sport- of dansclub en bewegen ze op meer dagen minstens één uur dan leerlingen die niet met beide ouders wonen. Zo is 73 procent van de middelbare scholieren die met beide ouders woont lid van een sport- of dansclub, terwijl dit 63 procent is van de middelbare scholieren die niet met beide ouders woont. Daarnaast komt in het voortgezet onderwijs minstens twee keer per week intensief sporten of spelen vaker voor bij leerlingen die met beide ouders wonen dan bij leerlingen die niet met beide ouders wonen. Zowel op de basisschool als in het voortgezet onderwijs is het percentage jongeren dat zichzelf te dik vindt of een dieet volgt hoger bij jongeren die niet met beide ouders wonen dan bij jongeren die wel met beide ouders wonen.

MULTIVARIATE ANALYSES

De multivariate analyses laten zien in hoeverre leeftijd, sekse, schoolniveau, migratieachtergrond, gezinswelvaart en gezinsvorm van middelbare scholieren samenhangen met hun eet-, drink- en beweegpatronen (Tabellen 5.5 en 5.6). In deze analyses wordt rekening gehouden met de onderlinge samenhang tussen deze achtergrondkenmerken (zoals opleidingsniveau en gezinswelvaart). Bij de bivariate analyses die eerder in dit hoofdstuk werden gerapporteerd is geen rekening gehouden met de onderlinge samenhang tussen de achtergrondkenmerken. In Hoofdstuk 1 wordt meer uitleg gegeven over het verschil tussen bivariate en multivariate analyses.

ETEN EN DRINKEN

Er is een sterke samenhang tussen schoolniveau en eet- en drinkpatronen, waarbij over het algemeen VMBO-b- en VMBO-t-leerlingen ongezondere eet- en drinkpatronen rapporteren dan VWO-leerlingen (Tabel 5.5). De kans dat jongeren dagelijks ontbijten en minstens één keer per dag fruit eten is bijvoorbeeld twee keer zo groot voor VWO-leerlingen vergeleken met VMBO-b-leerlingen. VMBO-t-leerlingen snoepen echter wel minder vaak dan VWO-leerlingen. Dit laatste verband was eerder in dit hoofdstuk niet zichtbaar (Tabel 5.3). HAVO-leerlingen eten minder vaak groente dan VWO-leerlingen, maar verder zijn er geen verschillen tussen HAVO- en VWO-leerlingen wat betreft eten en drinken.

TABEL 5.5 Eten en drinken: samenhang met leeftijd, sekse, schoolniveau, migratieachtergrond, gezinswelvaart en gezinsvorm (multivariate analyses, odds ratio's, voortgezet onderwijs, n=5243)

	DOOR DE WEEK ELKE DAG ONTBIJTEN	IEDERE DAG 1X OF MEER FRUIT	IEDERE DAG 1X OF MEER GROENTE	IEDERE DAG 1X OF MEER SNOEP OF CHOCOLA	IEDERE DAG 1X OF MEER FRISDRANK
	OR	OR	OR	OR	OR
Leeftijd	0.84**	0.94	1.05	0.92**	1.08**
SEKSE (REF.¹ = MEISJE)					
Jongen	2.04**	1.00	0.82**	0.84**	1.38**
SCHOOLNIVEAU (REF. = VWO)					
HAVO	0.86	0.87	0.73*	0.82	1.26
VMBO-t	0.64**	0.62**	0.42**	0.68**	1.56*
VMBO-b	0.46**	0.49**	0.36**	0.87	2.77**
MIGRATIEACHTERGROND (REF. = ZONDER)					
Met	0.45**	1.25*	1.03	0.57**	0.85
GEZINSWELVAART (REF. = HOOG)					
Midden	1.03	0.86*	0.91	0.89	0.85
Laag	0.73*	0.91	0.76*	0.77	0.85
GEZINSVORM (REF. = WOONT MET BEIDE OUDERS IN ÉÉN HUIS)					
Woont niet met beide ouders in één huis	0.70**	0.89	0.98	0.94	1.25**

* p<0.05 ** p<0.01

¹ ref. = referentiegroep. De odds ratio (OR) geeft het verschil weer ten opzichte van de referentiegroep

Het verband tussen sekse en gezonde eet- en drinkpatronen is gemixt: jongens ontbijten vaker en snoepen minder vaak dan meisjes, maar jongens eten tegelijkertijd ook minder vaak groente en drinken vaker frisdrank dan meisjes. Daarnaast is migratieachtergrond een sterke voorspeller van eetpatronen: de kans dat leerlingen met een migratieachtergrond dagelijks ontbijten is ruim twee keer zo klein vergeleken met leerlingen zonder een migratieachtergrond. Hier staat tegenover dat

leerlingen met een migratieachtergrond minder vaak snoepen dan leerlingen zonder een migratieachtergrond. Bovendien blijkt, in tegenstelling tot de analyse eerder in dit hoofdstuk (Tabel 5.3), dat leerlingen met een migratieachtergrond vaker fruit eten dan leerlingen zonder een migratieachtergrond. Verder zien we dat naarmate leerlingen ouder worden zij minder vaak ontbijten en vaker frisdrank drinken. Daarentegen neemt het eten van snoep of chocola af met de leeftijd.

Leerlingen met een hoge gezinswelvaart ontbijten vaker en eten vaker groente en fruit dan leerlingen met een lagere gezinswelvaart. Waar de analyses eerder in dit hoofdstuk (Tabel 5.4) lieten zien dat leerlingen met een lage gezinswelvaart minder vaak snoepen dan leerlingen met een hoge gezinswelvaart, verdwijnt dit verband als we rekening houden met de rol van alle andere achtergrondkenmerken. Jongeren die niet met beide ouders in één huis wonen ontbijten minder vaak en drinken vaker frisdrank dan jongeren die wel met beide ouders in één huis wonen. Hoewel analyses eerder in dit hoofdstuk lieten zien dat jongeren die met beide ouders wonen vaker fruit eten dan jongeren die niet bij beide ouders wonen, verdwijnt dit verband als er rekening wordt gehouden met de rol van andere achtergrondkenmerken.

BEWEGEN

Leeftijd, geslacht, migratieachtergrond en gezinsvorm zijn consistente voorspellers van bewegen (Tabel 5.6). Jongere leerlingen, jongens, leerlingen zonder een migratieachtergrond en leerlingen die met beide ouders in één huis wonen scoren op alle drie de indicatoren van bewegen gunstiger dan oudere leerlingen, meisjes, leerlingen met een migratieachtergrond en leerlingen die niet met beide ouders in één huis wonen.

VMBO-b-leerlingen zijn minder vaak lid van een sport- of dansclub en bewegen op minder dagen minstens één uur dan VWO-leerlingen. Ook voor VMBO-t-leerlingen geldt dat zij op minder dagen minstens één uur bewegen dan VWO-leerlingen. Verder zijn leerlingen met een lage of gemiddelde gezinswelvaart minder vaak lid van een sport- of dansclub en sporten of spelen zij minder vaak intensief dan leerlingen met een hoge gezinswelvaart. Daarnaast krijgen leerlingen met een gemiddelde gezinswelvaart op minder dagen minstens één uur beweging dan leerlingen met een hoge gezinswelvaart.

BELEVING GEWICHT EN DIEET

De beleving van het gewicht hangt het sterkst samen met sekse: de kans dat jongens zich te dun voelen is ruim twee keer zo groot vergeleken met meisjes, terwijl de kans dat meisjes zich te dik voelen ruim twee keer zo groot is vergeleken met jongens (Tabel 5.6). Hoe ouder de leerlingen, des te vaker zij rapporteren dat zij zich te dun voelen. Alhoewel er in de analyse eerder in dit hoofdstuk geen verschillen naar schoolniveau waren (Tabel 5.3), blijkt uit de multivariate analyse dat VMBO-t-leerlingen zich vaker te dik voelen dan VWO-leerlingen. Leerlingen met een lage gezinswelvaart en leerlingen die niet met beide ouders in één huis wonen voelen zich vaker te dik dan leerlingen met een hoge gezinswelvaart en leerlingen die wel met beide ouders in één huis wonen.

Meisjes en leerlingen met een migratieachtergrond volgen vaker een dieet om af te vallen dan jongens en leerlingen zonder een migratieachtergrond. In tegenstelling tot de analyses eerder in dit hoofdstuk (Tabel 5.4) blijkt dat gezinswelvaart en gezinsvorm niet samenhangen met diëten als we rekening houden met de rol van andere achtergrondkenmerken.

TABEL 5.6 Bewegen, beleving gewicht en dieet: samenhang met leeftijd, sekse, schoolniveau, migratieachtergrond, gezinswelvaart en gezinsvorm (multivariate analyses, odds ratio's en B-coëfficiënten, voortgezet onderwijs, n=5243)

	LID SPORT-OF DANS-CLUB	GEMIDDELD AANTAL DAGEN MINSTENS 1 UUR BEWOGEN	MINSTENS 2X PER WEEK SPORTEN OF BUITEN SPELEN	VOELT ZICH TE DUN	VOELT ZICH TE DIK	IS OP DIEET
	OR	B	OR	OR	OR	OR
Leeftijd	0.94*	-0.09**	0.85**	1.20**	0.99	1.08
SEKSE (REF.¹ = MEISJE)						
Jongen	1.38**	0.46**	1.78**	2.35**	0.39**	0.67**
SCHOOLNIVEAU (REF. = VWO)						
HAVO	1.11	-0.13	1.12	1.16	1.09	1.28
VMBO-t	0.86	-0.26*	0.92	0.98	1.31*	1.16
VMBO-b	0.58**	-0.37**	0.90	1.00	1.16	1.13
MIGRATIEACHTERGROND (REF. = ZONDER)						
Met	0.61**	-0.33**	0.71**	0.91	1.02	1.40*
GEZINSWELVAART (REF. = HOOG)						
Midden	0.66**	-0.24**	0.66**	1.13	1.06	0.92
Laag	0.43**	-0.24	0.68*	0.89	1.41**	1.45
GEZINSVORM (REF. = WOONT MET BEIDE OUDERS IN ÉÉN HUIS)						
Woont niet met beide ouders in één huis	0.79**	-0.25**	0.69**	1.08	1.25*	1.23

* p<0.05 ** p<0.01

¹ ref. = referentiegroep. De odds ratio (OR) geeft het verschil weer ten opzichte van de referentiegroep

TRENDS 2001-2021

ETEN EN DRINKEN

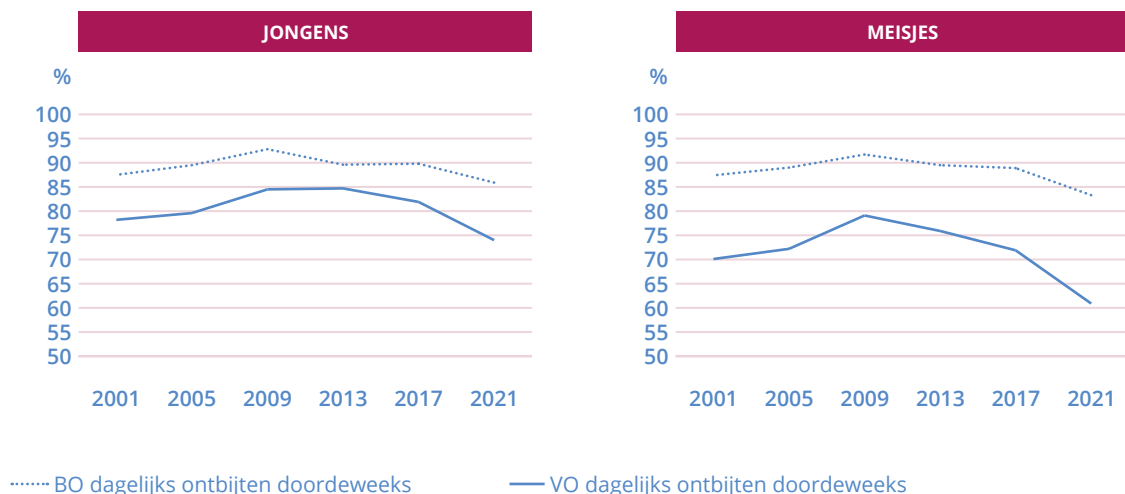
Tabellen 5.7 en 5.8 laten de trendgegevens zien voor het basisonderwijs en voortgezet onderwijs. In zowel het basisonderwijs als voortgezet onderwijs was het percentage jongeren dat doordeweeks dagelijks ontbijt lang stabiel. In het voortgezet onderwijs is dit percentage in 2021 sterk afgenomen ten opzichte van 2017 en de jaren daarvoor (Figuur 5.1). In het basisonderwijs is het percentage jongeren dat dagelijks ontbijt in 2021 vergelijkbaar met 2017, maar lager dan in 2009 en 2013.

In het basisonderwijs is het percentage leerlingen dat iedere dag minstens één keer fruit eet de afgelopen jaren gelijk gebleven. Alleen in 2001 werd er, voornamelijk door meisjes, minder fruit gegeten dan in 2021. In het voortgezet onderwijs is het percentage jongens dat dagelijks minstens één keer fruit eet gelijk gebleven tussen 2013 en 2021, maar ligt het percentage in 2021 hoger dan

in 2009 en eerdere jaren. Bij meisjes daarentegen is het percentage dat dagelijks minstens één keer fruit eet in 2021 afgenomen ten opzichte van 2017. In 2021 eten meisjes in het basisonderwijs minder vaak minstens één keer per dag groente dan in 2013, terwijl voor jongens in het basisonderwijs en leerlingen in het voortgezet onderwijs dit percentage niet is veranderd over tijd.

Het percentage basisschoolleerlingen dat minstens één keer per dag snoep of chocola eet is in 2021 lager dan in 2001, alhoewel in de afgelopen jaren dit percentage stabiel is gebleven. In het voortgezet onderwijs is het percentage jongeren dat minstens één keer per dag snoept de laatste jaren ook stabiel gebleven, hoewel het percentage lager is in 2021 dan in 2009 en eerdere jaren. Sinds 2001 is er een sterke daling in het percentage leerlingen dat iedere dag minstens één keer frisdrank drinkt. In zowel het basisonderwijs als voortgezet onderwijs is dit percentage echter na 2017 niet meer verder afgenomen.

FIGUUR 5.1 Trends in ontbijten voor jongens en meisjes in het basisonderwijs (BO) en voortgezet onderwijs (VO)

BEWEGEN

In de laatste jaren zijn er geen veranderingen in bewegen. Wel is het gemiddeld aantal dagen waarop minstens één uur wordt bewogen bij meisjes in het basisonderwijs in 2021 lager dan in 2005, terwijl dit gemiddelde in het voortgezet onderwijs bij jongens in 2021 hoger is dan in 2001. Het percentage jongens op de basisschool dat minstens twee keer per week intensief sport of speelt is in 2021 lager dan in 2005 en 2009, terwijl er in het voortgezet onderwijs geen verandering is over de tijd.

BELEVING GEWICHT EN DIËTEN

In het basisonderwijs is het percentage leerlingen dat zichzelf te dik voelt stabiel sinds 2001. In het voortgezet onderwijs was dit percentage tussen 2013 en 2017 afgenomen, maar is het in 2021 gelijk aan alle eerdere jaren. Het percentage basisschoolleerlingen dat een dieet volgt verschilt in 2021 niet van voorgaande jaren. In het voortgezet onderwijs is het percentage jongeren dat een dieet volgt niet veranderd tussen 2017 en 2021. Wel ligt het percentage meisjes dat een dieet volgt in 2021 lager dan in 2013. Daarentegen ligt het percentage jongens dat in 2021 een dieet volgt juist hoger dan in 2001 en 2009.

TABEL 5.7 Trendgegevens 2001-2021 van eet- en beweegpatronen, beleving gewicht en op dieet naar sekse, basisonderwijs (2001 n=1823, 2005 n=1673, 2009 n=1792, 2013 n=1597, 2017 n=1588, 2021 n=1525)^{1,2}

	TOTAAL					
	2001	2005	2009	2013	2017	2021
ETEN EN DRINKEN						
Door de week elke dag ontbijten	87.5	89.2	92.2	89.5	89.4	84.6
Fruit, iedere dag 1x of meer	32.1	37.3	41.8	44.7	44.9	41.8
Groente, iedere dag 1x of meer	40.5	45.3	45.1	48.8	47.2	41.1
Snoep of chocola, iedere dag 1x of meer	46.4	35.2*	30.2	30.1	26.7	32.1
Frisdrank, iedere dag 1x of meer	38.3	27.8*	20.5*	18.1	11.3*	12.9
BEWEGEN						
Gemiddeld aantal dagen minstens 1 uur bewegen	4.1	4.7*	4.6	4.4	4.5	4.3
Sport/buiten spelen minstens 2x per week ³	-	94.1	93.2	92.6	91.5	89.4
BELEVING GEWICHT EN OP DIEET						
Voelt zich te dik	30.1	30.5	29.4	29.1	26.7	30.4
Is op dieet	5.3	6.0	7.0	9.2	5.8*	7.7
	JONGENS					
	2001	2005	2009	2013	2017	2021
ETEN EN DRINKEN						
Door de week elke dag ontbijten	87.5	89.5	92.8	89.6	89.8	85.9
Fruit, iedere dag 1x of meer	31.5	32.0	38.4	40.7	39.5	39.6
Groente, iedere dag 1x of meer	40.1	38.8	38.7	43.7	42.4	37.3
Snoep of chocola, iedere dag 1x of meer	46.4	32.5*	32.1	29.6	27.2	33.2
Frisdrank, iedere dag 1x of meer	41.9	28.6*	22.4	18.6	13.4	14.8
BEWEGEN						
Gemiddeld aantal dagen minstens 1 uur bewegen	4.3	5.0*	4.7	4.6	4.6	4.6
Sport/buiten spelen minstens 2x per week ³	-	95.2	94.5	92.9	91.2	90.2
BELEVING GEWICHT EN OP DIEET						
Voelt zich te dik	24.9	25.6	24.1	24.1	22.1	22.9
Is op dieet	4.2	5.1	5.8	9.7	5.5	6.6

TABEL 5.7 (vervolg) Trendgegevens 2001-2021 van eet- en beweegpatronen, beleving gewicht en op dieet naar sekse, basisonderwijs (2001 n=1823, 2005 n=1673, 2009 n=1792, 2013 n=1597, 2017 n=1588, 2021 n=1525)^{1,2}

	MEISJES					
	2001	2005	2009	2013	2017	2021
ETEN EN DRINKEN						
Door de week elke dag ontbijten	87.4	89.0	91.7	89.5	88.9	83.3
Fruit, iedere dag 1x of meer	32.7	42.8*	45.1	48.6	50.2	44.0
Groente, iedere dag 1x of meer	41.0	51.9*	51.5	53.9	52.0	44.8
Snoep of chocola, iedere dag 1x of meer	46.5	38.1	28.3*	30.6	26.2	31.0
Frisdrank, iedere dag 1x of meer	34.6	27.0*	18.7*	17.7	9.3*	11.0
BEWEGEN						
Gemiddeld aantal dagen minstens 1 uur bewogen	4.0	4.5*	4.4	4.3	4.3	4.1
Sport/buiten spelen minstens 2x per week ³	-	92.9	91.8	92.2	91.7	88.7
BELEVING GEWICHT EN OP DIEET						
Voelt zich te dik	35.4	35.5	34.8	34.0	31.3	37.9
Is op dieet	6.4	7.0	8.1	8.8	6.0	8.8

¹ * = significant verschil ten opzichte van meting ervóór

² vet = significant verschil ten opzichte van 2021

³ alleen vergelijkbare gegevens vanaf 2005 beschikbaar

TABEL 5.8 Trendgegevens 2001-2021 van eet- en beweegpatronen, beleving gewicht en op dieet naar sekse, voortgezet onderwijs (2001 n=5517, 2005 n=5422, 2009 n=5642, 2013 n=5571, 2017 n=6175, 2021 n=4853)^{1,2,3}

	TOTAAL					
	2001	2005	2009	2013	2017	2021
ETEN EN DRINKEN						
Door de week elke dag ontbijten	74.2	76.0	81.8	80.3	77.0	67.6*
Fruit, iedere dag 1x of meer	26.8	29.2	27.3	29.9	31.1	30.3
Groente, iedere dag 1x of meer	40.0	41.4	40.7	45.6	44.2	42.5
Snoep of chocola, iedere dag 1x of meer	40.5	37.1	34.8	30.7	27.7	28.6
Frisdrank, iedere dag 1x of meer	47.3	41.4*	36.2	29.6*	20.0*	17.4
BEWEGEN						
Gemiddeld aantal dagen minstens 1 uur bewegen	4.0	4.2	4.2	4.3	4.2	4.3
Sport/buiten spelen minstens 2x per week ⁴	-	81.0	81.5	80.4	78.6	81.1
BELEVING GEWICHT EN OP DIEET						
Voelt zich te dik	36.0	37.4	34.3	37.0	33.2*	35.5
Is op dieet	7.0	8.2	6.2	9.3*	6.7*	7.8
	JONGENS					
	2001	2005	2009	2013	2017	2021
ETEN EN DRINKEN						
Door de week elke dag ontbijten	78.2	79.6	84.5	84.7	81.9	74.0*
Fruit, iedere dag 1x of meer	24.6	25.2	23.6	26.4	26.8	29.9
Groente, iedere dag 1x of meer	35.8	36.6	36.5	41.7	40.1	40.0
Snoep of chocola, iedere dag 1x of meer	41.8	36.4*	36.3	31.0	27.5	26.6
Frisdrank, iedere dag 1x of meer	53.2	45.6*	41.5	34.0*	22.7*	19.8
BEWEGEN						
Gemiddeld aantal dagen minstens 1 uur bewegen	4.1	4.4*	4.4	4.5	4.4	4.5
Sport/buiten spelen minstens 2x per week ⁴	-	86.0	85.9	84.2	83.5	85.2
BELEVING GEWICHT EN OP DIEET						
Voelt zich te dik	26.2	27.4	25.5	26.1	23.4	25.3
Is op dieet	4.1	5.4	3.8	5.7*	4.8	6.5

TABEL 5.8 (vervolg) Trendgegevens 2001-2021 van eet- en beweegpatronen, beleving gewicht en op dieet naar sekse, voortgezet onderwijs (2001 n=5517, 2005 n=5422, 2009 n=5642, 2013 n=5571, 2017 n=6175, 2021 n=4853)^{1,2,3}

	MEISJES					
	2001	2005	2009	2013	2017	2021
ETEN EN DRINKEN						
Door de week elke dag ontbijten	70.1	72.2	79.1	75.9	71.9	60.9*
Fruit, iedere dag 1x of meer	29.0	33.2	31.0	33.5	35.7	30.7*
Groente, iedere dag 1x of meer	44.2	46.3	45.1	49.7	48.6	45.2
Snoep of chocola, iedere dag 1x of meer	39.1	37.9	33.1	30.3	27.8	30.6
Frisdrank, iedere dag 1x of meer	41.2	37.0	30.8	25.0	17.1*	14.9
BEWEGEN						
Gemiddeld aantal dagen minstens 1 uur bewegen	3.9	4.0	4.0	4.1	4.0	4.0
Sport/buiten spelen minstens 2x per week ⁴	-	75.9	76.9	76.4	73.3	76.8
BELEVING GEWICHT EN OP DIEET						
Voelt zich te dik	46.2	47.7	43.4	48.1	43.6	46.2
Is op dieet	10.1	11.1	8.8	13.1*	8.7*	9.1

¹ * = significant verschil ten opzichte van meting ervóór

² vet = significant verschil ten opzichte van 2021

³ door selectie van leerjaar 1-4 wijken de cijfers van 2021 iets af van de kerncijfers eerder in dit hoofdstuk

⁴ alleen vergelijkbare gegevens vanaf 2005 beschikbaar

MIDDELENGEBRUIK

SASKIA VAN DORSSELAER, MARGREET DE LOOZE
EN TOM TER BOGT

MIDDELENGEBRUIK

OVERZICHT VAN DE BELANGRIJKSTE RESULTATEN

ROKEN

- In het basisonderwijs roken weinig jongeren: 2 procent van de leerlingen van groep 8 heeft ooit gerookt en minder dan een half procent in de laatste maand. In het voortgezet onderwijs heeft 17 procent ooit gerookt (ten minste een paar trekjes), heeft bijna 10 procent in de afgelopen maand gerookt en rookt bijna 3 procent dagelijks.
- In het basisonderwijs geeft 2 procent van de jongeren aan ooit een elektronische sigaret te hebben gebruikt, tegenover 14 procent in het voortgezet onderwijs. Dit betekent voor zowel het basisonderwijs als voortgezet onderwijs dat het percentage jongeren dat ooit een e-sigaret heeft gebruikt (bijna) net zo hoog is als het percentage dat ooit tabak heeft gerookt.
- De meeste middelbare scholieren die roken geven aan dat zij sigaretten van vrienden krijgen (41%). Zestien procent zegt hun sigaretten zelf te kopen en 18 procent laat het door anderen kopen.
- Sinds 2019 is het roken van tabak onder jongeren in het voortgezet onderwijs niet afgenomen. Over een langere termijn is het roken van tabak wel sterk afgenomen. In 2001 had bijna de helft van de jongeren in het voortgezet onderwijs ooit gerookt, in 2021 is dit afgenomen tot 17 procent. Een vergelijkbaar patroon zien we bij het roken in de afgelopen maand: in de periode 2009-2021 is dit bijna gehalveerd, maar sinds 2013 is het vrij stabiel. Het percentage middelbare scholieren dat dagelijks rookt is eveneens in 20 jaar enorm afgenomen: van 13 procent in 2001 naar 3 procent in 2021. Maar ook dat percentage is de laatste jaren stabiel gebleven.
- Naarmate jongeren ouder worden, neemt het roken van tabak toe. VWO-leerlingen roken minder vaak in vergelijking met leerlingen van andere schoolniveaus. Bovendien komt roken vaker voor bij jongeren die niet bij beide ouders in één huis wonen dan bij jongeren die wel bij beide ouders wonen.
- Tussen meisjes en jongens zijn er geen verschillen in het roken van tabak of het gebruik van de e-sigaret.

ALCOHOL

- Op de basisschool heeft 14 procent van de leerlingen ooit alcohol gedronken en 4 procent deed dit nog in de laatste maand. Met alcoholvrije drankjes (bier, wijn of cider) hebben zij meer ervaring: meer dan 40 procent geeft aan ooit een alcoholvrij drankje gedronken te hebben.

- Van alle jongeren van het voortgezet onderwijs heeft 48 procent ooit alcohol gedronken en 28 procent in de laatste maand. Achttien procent geeft aan ooit dronken te zijn geweest. Onder middelbare scholieren die de laatste maand hebben gedronken, heeft bijna driekwart aan *binge*-drinken gedaan (vijf glazen of meer gedronken bij één gelegenheid) en drinkt 9 procent meer dan 10 glazen op een weekenddag. Veertien procent geeft aan minstens één keer per maand een alcoholvrij drankje, zoals alcoholvrij bier, te drinken.
- De meeste middelbare scholieren die drinken geven aan dat zij alcohol meestal van vrienden krijgen (34%). Daarnaast geeft 29 procent van de drinkende jongeren aan dat zij de alcohol meestal van hun ouders krijgen.
- Sinds 2015 is het alcoholgebruik nauwelijks veranderd. Dit geldt zowel voor de prevalentiecijfers als voor het *binge*-drinken onder jongeren die drinken. Over een langere termijn is het alcoholgebruik wel afgenomen. Had in 2003 nog 84 procent van de middelbare scholieren ooit alcohol gedronken, in 2021 is dit percentage gedaald naar 45 procent. Bovendien is het percentage jongeren dat de afgelopen maand alcohol heeft gedronken meer dan gehalveerd (van 55% in 2003 naar 25% in 2021). Deze dalingen hebben vooral plaatsgevonden tot en met 2013; hierna is het alcoholgebruik nauwelijks veranderd.
- In de periode 2003-2021 is het percentage drinkende jongeren dat *binge*-drinkt toegenomen van 64 naar 74 procent en dit is sinds 2013 onveranderd hoog. Omdat de groep die drinkt in de periode tussen 2003 en 2021 meer dan gehalveerd is, is de groep *binge*-drinkers in deze periode echter wel relatief kleiner geworden.
- Naarmate jongeren ouder worden, neemt hun alcoholgebruik toe. Dit geldt ook voor de mate van alcoholgebruik onder jongeren die drinken (*binge*-drinken en meer dan 10 glazen op een weekenddag drinken). VWO-leerlingen drinken minder vaak alcohol dan jongeren op de HAVO of het VMBO. Onder de jongeren die drinken is de kans dat VWO-leerlingen veel drinken (*binge*-drinken of meer dan 10 glazen op een weekenddag drinken) kleiner dan voor leerlingen van andere schoolniveaus. Jongeren met een migratieachtergrond drinken minder vaak alcohol dan jongeren zonder een migratieachtergrond. Onder de jongeren die drinken komt *binge*-drinken en het drinken van 10 glazen op een weekenddag echter even vaak voor bij jongeren met en zonder een migratieachtergrond.
- Jongeren uit de meest welvarende gezinnen drinken vaker alcohol dan jongeren uit gezinnen met een lager welvaartsniveau. Ook is er onder jongeren die drinken vaker sprake van *binge*-drinken bij jongeren uit de meest welvarende gezinnen. Jongeren die niet bij beide ouders wonen drinken vaker alcohol dan jongeren die wel bij hun beide ouders wonen. Onder de jongeren die drinken zijn er geen verschillen naar gezinsvorm in de mate waarin *binge*-drinken en meer dan 10 glazen alcohol drinken in het weekend voorkomt.
- Er zijn geen verschillen in alcoholgebruik tussen jongens en meisjes. Ook *binge*-drinken en meer dan 10 glazen alcohol drinken op een weekenddag komt even vaak voor bij meisjes als jongens die alcohol drinken. Er is wel een sekseverschil in alcoholvrij drinken: zowel in het basisonderwijs als voortgezet onderwijs drinken jongens vaker alcoholvrije drankjes dan meisjes.

REGELS VAN OUDERS OVER ROKEN EN ALCOHOLGEBRUIK VAN HUN KIND

- Ouders zijn streng als het gaat om roken: driekwart van de scholieren in het voortgezet onderwijs geeft aan dat zij van hun ouders zeker geen trekje mogen nemen van een sigaret. Als het gaat om af en toe roken, geeft 83 procent aan dit zeker niet te mogen van hun ouders.
- Bijna de helft van de middelbare scholieren geeft aan dat zij van hun ouders zeker niet één glas alcohol thuis mogen drinken en 68 procent zegt zeker niet meerdere glazen te mogen drinken. Op een feestje alcohol drinken met vrienden wordt door 53 procent van de ouders niet toegestaan.
- Als jongeren ouder worden, geven ze aan dat hun ouders minder strenge regels hanteren voor roken en alcohol drinken. Jongens, jongeren met een migratieachtergrond en jongeren die bij beide ouders in één huis wonen, geven vaker aan dat zij zeker niet mogen roken en drinken van hun ouders dan meisjes, jongeren zonder een migratieachtergrond en jongeren die niet met beide ouders wonen.

CANNABIS, XTC EN LACHGAS

- Van alle jongeren in het voortgezet onderwijs heeft 10 procent ooit cannabis gebruikt en 6 procent deed dit ook in de laatste maand. Het gebruik van XTC ligt lager: 2 procent heeft het ooit gebruikt en minder dan 1 procent in de laatste maand. Lachgas is door 5 procent van de jongeren ooit gebruikt en 1 procent gebruikte het nog in de laatste maand.
- Het gebruik van cannabis is in de periode 2015-2021 niet veranderd. Over een langere termijn is het percentage middelbare scholieren dat ooit cannabis gebruikt heeft bijna gehalveerd van 17 (2001) naar 9 (2021) procent. De daling vond plaats tot en met 2013; sindsdien is het percentage dat ooit cannabis heeft gebruikt stabiel.
- Het percentage jongeren in het voortgezet onderwijs dat ooit XTC heeft gebruikt schommelt in de periode 2015-2021 rond de 2 procent met een tijdelijke daling naar één procent in 2017, terwijl het percentage dat de laatste maand XTC heeft gebruikt stabiel laag bleef in diezelfde periode (minder dan 1 procent).
- Het gebruik van lachgas is sterk afgenomen. In 2019 had bijna 1 op de 10 jongeren ooit lachgas gebruikt, in 2021 is dit gehalveerd. Het percentage dat de afgelopen maand lachgas heeft gebruikt is eveneens bijna gehalveerd (van 2.5% in 2019 naar 1.3% in 2021).
- Leeftijd en gezinsvorm zijn consistente voorspellers van cannabis-, XTC- en lachgasgebruik: oudere leerlingen en leerlingen die niet met beide ouders in één huis wonen, gebruiken vaker cannabis (ooit en maandelijks), XTC (ooit) en lachgas (ooit).
- VWO-leerlingen hebben minder vaak lachgas gebruikt dan VMBO- en HAVO-leerlingen. Ook hebben VWO-leerlingen minder vaak cannabis gebruikt in de afgelopen maand dan VMBO-t-leerlingen. Jongeren met een migratieachtergrond hebben vaker ooit XTC of lachgas gebruikt dan jongeren zonder een migratieachtergrond.
- Er zijn geen verschillen tussen jongens en meisjes in het gebruik van cannabis, XTC of lachgas.

KERNCIJFERS¹

ROKEN

Jongeren is gevraagd of zij ooit in het leven (ten minste een paar trekjes) en in de laatste maand gerookt hebben. Op de basisschool komt roken weinig voor: 2 procent van de jongeren in groep 8 geeft aan ooit gerookt te hebben en roken in de laatste maand komt vrijwel niet voor (Tabel 6.1). In het voortgezet onderwijs komt het vaker voor: bijna 1 op de 6 middelbare scholieren geeft aan ooit gerookt te hebben en bijna 1 op de 10 heeft in de afgelopen maand gerookt. Het percentage jongeren dat ooit of in de laatste maand gerookt heeft, neemt toe met de leeftijd. Bijna een kwart van de 16-jarige scholieren heeft in de maand voorafgaand aan het onderzoek gerookt. Van alle leerlingen in het voortgezet onderwijs rookt 3 procent dagelijks. Er zijn geen verschillen in roken tussen jongens en meisjes.

ELEKTRONISCHE SIGARET (E-SIGARET)

Jongeren is ook gevraagd of zij ooit een elektronische sigaret hebben gerookt, waarbij niet was gespecificeerd in hoeverre het e-sigaretten met of zonder nicotine betrof. Van de leerlingen op de basisschool geeft 2 procent aan ooit een e-sigaret te hebben gebruikt (Tabel 6.1). Op de middelbare school ligt het gebruik van e-sigaretten aanmerkelijk hoger: 14 procent van de leerlingen heeft dit ooit gedaan. Ook hier zijn geen verschillen tussen jongens en meisjes gevonden. Het gebruik van de e-sigaret is hoger onder oudere leerlingen.

ALCOHOL

In het basisonderwijs heeft 14 procent van de leerlingen ooit alcohol gedronken, 4 procent heeft in de laatste maand gedronken en minder dan 1 procent geeft aan ooit dronken te zijn geweest (Tabel 6.1). Veel meer ervaring hebben basisschoolleerlingen met alcoholvrije drankjes, zoals bier, wijn of cider zonder alcohol. Meer dan 40 procent van deze leerlingen geeft aan ooit een alcoholvrij drankje te hebben gedronken, waarbij jongens dit vaker hebben gedaan dan meisjes.

Alcoholgebruik komt veel vaker voor in het voortgezet onderwijs dan in het basisonderwijs. Van de middelbare scholieren heeft iets minder dan de helft ooit in het leven alcohol gedronken, iets meer dan een kwart heeft in de laatste maand gedronken en 18 procent is ooit dronken geweest. Deze percentages verschillen niet voor jongens en meisjes. Alcoholgebruik en dronkenschap lopen wel op met de leeftijd. Van de jongeren die de laatste maand alcohol hebben gedronken, heeft driekwart in de afgelopen maand aan *binge*-drinken gedaan. Zij dronken vijf glazen of meer op één gelegenheid. Er is geen duidelijke toename in *binge*-drinken naar leeftijd te zien; het percentage is onder alle leeftijden hoog. Verder heeft 9 procent van de drinkende jongeren meer dan 10 glazen op een weekenddag gedronken. Dit percentage loopt op van 0 procent onder 12-jarigen tot 14 procent onder 16-jarigen. Zowel bij *binge*-drinken als bij meer dan 10 glazen op een weekenddag drinken zijn er geen verschillen tussen jongens en meisjes.

¹ De cijfers over middelengebruik van de Leefstijlmonitor (2021) zijn gebaseerd op deze HBSC-kerncijfers. Bronvermelding bij gebruik cijfers: HBSC-Nederland/Leefstijlmonitor, UU, Trimbos-instituut en SCP i.s.m. RIVM, 2021

Ook aan middelbare scholieren is gevraagd of zij alcoholvrije drankjes gedronken hebben. Veertien procent van de leerlingen in het voortgezet onderwijs geeft aan in de laatste maand een alcoholvrij drankje gedronken te hebben; jongens vaker dan meisjes. Twaalfjarigen geven minder vaak aan alcoholvrije drankjes te hebben gedronken in vergelijking met oudere leeftijdsgroepen.

TABEL 6.1 Roken en alcoholgebruik naar onderwijstype, sekse en leeftijd (%; basisonderwijs n=1525 voortgezet onderwijs n=5243)

	BASISONDERWIJS			VOORTGEZET ONDERWIJS								
	TOTAAL BO			TOTAAL VO			LEEFTIJD ³					
	J	M ¹	TOT	J	M ¹	TOT ²	12 JR	13 JR	14 JR	15 JR	16 JR	
ROKEN												
Ooit in het leven	1.8	2.4	2.1	16.5	18.0	17.2	5.2	9.0	14.6	25.3	37.9	
Laatste maand	0.1	0.4	0.2	8.7	10.2	9.5	2.4	2.5	8.5	15.0	23.0	
Dagelijks ⁴	-	-	-	2.5	2.5	2.5	0.3	0.8	1.8	4.2	6.6	
E-sigaret ooit	2.0	2.0	2.0	15.3	12.9	14.1	4.8	9.3	15.1	19.3	25.0	
ALCOHOL												
Ooit in het leven	15.7	12.7	14.2	48.6	46.3	47.5	26.4	35.8	46.6	60.5	76.0	
Laatste maand	4.2	2.9	3.6	27.4	28.2	27.8	6.9	13.6	25.9	41.8	59.9	
Dronkenschap ooit in het leven	0.6	0.8	0.7	17.6	17.7	17.7	3.0	6.4	13.0	27.8	46.6	
Heeft een keer of vaker alcoholvrij gedronken	45.2	37.3*	41.2	-	-	-	-	-	-	-	-	
Drinkt elke maand of vaker alcoholvrij ⁴	-	-	-	16.9	11.9*	14.5	8.6	14.1	18.4	16.0	15.0	
% van scholieren die de laatste maand hebben gedronken (n=1455)												
<i>Binge</i> -drinken ^{4,5}	-	-	-	75.8	73.6	74.7	68.5	72.9	64.9	74.3	82.9	
>10 glazen op weekenddag ⁴	-	-	-	10.6	8.2	9.4	0.0	4.3	7.2	10.0	13.5	

¹ * = verschil tussen jongens en meisjes significant

² vet = verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs significant

³ significante leeftijdsverschillen worden in grote lijnen in de tekst beschreven

⁴ niet gevraagd in het basisonderwijs

⁵ *binge*-drinken: afgelopen maand één keer of vaker vijf glazen of meer op één gelegenheid gedronken

CANNABIS, XTC EN LACHGAS

Alleen aan leerlingen in het voortgezet onderwijs is gevraagd of zij cannabis, XTC of lachgas gebruikt hebben. Uit hun antwoorden blijkt dat ongeveer 1 op de 10 scholieren ooit cannabis heeft gebruikt en 1 op de 18 scholieren in de laatste maand cannabis heeft gebruikt (Tabel 6.2). Vanaf 13 jaar loopt het cannabisgebruik op met de leeftijd. Zo heeft nog geen 2 procent van de 12-jarigen ooit cannabis gebruikt, tegenover 28 procent van de 16-jarigen.

XTC-gebruik komt weinig voor onder leerlingen in het voortgezet onderwijs. Minder dan 2 procent heeft ooit in het leven XTC gebruikt en minder dan 1 procent deed dit in de laatste maand. Het gebruik neemt echter vanaf 13 jaar toe: op 16-jarige leeftijd heeft 5 procent van de jongeren ooit XTC gebruikt. Vijf procent van de middelbare scholieren heeft ooit lachgas gebruikt. Iets meer dan 1 procent deed dit in de laatste maand. Lachgasgebruik neemt toe naarmate jongeren ouder worden. Het gebruik blijft relatief laag onder de 12- tot 15-jarigen, maar schiet omhoog bij 16 jaar. Voor het gebruik van cannabis, XTC en lachgas geldt: er zijn geen verschillen tussen jongens en meisjes.

TABEL 6.2 Cannabis-, XTC- en lachgasgebruik naar sekse en leeftijd (%; voortgezet onderwijs n=5243)

	VOORTGEZET ONDERWIJS							
	TOTAAL VO			LEEFTIJD ²				
	J	M ¹	TOT	12 JR	13 JR	14 JR	15 JR	16 JR
CANNABIS								
Ooit in het leven	10.5	9.8	10.2	1.8	2.7	7.6	16.0	27.9
Laatste maand	6.1	5.3	5.7	0.7	1.6	4.6	9.5	14.6
XTC								
Ooit in het leven	2.1	1.8	1.9	0.9	0.6	1.5	2.4	5.2
Laatste maand	0.9	0.7	0.8	0.2	0.4	1.0	0.9	2.2
LACHGAS								
Ooit in het leven	4.8	4.7	4.7	4.8	2.9	3.9	4.6	8.9
Laatste maand	1.5	1.1	1.3	0.9	0.9	1.0	1.2	2.9

¹ * = verschil tussen jongens en meisjes significant

² significante leeftijdsverschillen worden in grote lijnen in de tekst beschreven

HOE VERKRIJGEN JONGEREN SIGARETTEN EN ALCOHOL?

De leeftijdsgrens voor de verkoop van sigaretten en alcohol is 18 jaar en bovendien is het in de openbare ruimte niet toegestaan om aan minderjarigen alcohol te schenken. De prevalentiecijfers laten zien dat jongeren desondanks wel aan tabak en alcohol kunnen komen en daarom is gevraagd of ze het zelf (laten) kopen en van wie ze het krijgen. Van de jongeren die in de afgelopen maand gerookt hebben, geeft 41 procent aan dat zij hun sigaretten meestal van vrienden krijgen en 18 procent laat de sigaretten door anderen kopen (Tabel 6.3). Ondanks de leeftijdsgrens van 18 jaar voor de verkoop van tabak zegt 16 procent meestal zelf sigaretten te kopen.

Voor het verkrijgen van alcohol zijn vrienden eveneens de belangrijkste leverancier: een derde van de jongeren die de afgelopen maand gedronken heeft, geeft aan de alcohol meestal via vrienden te verkrijgen. Daarnaast geeft 29 procent van de jongeren aan de alcohol meestal van ouders te krijgen. Vijftien procent laat het door anderen kopen. Slechts 5 procent van de drinkende jongeren geeft aan meestal zelf alcohol te kopen. Zestienjarigen geven vaker aan zelf drank te

kopen en 15- en 16-jarigen laten vaker de drank door iemand anders kopen, in vergelijking met jongere leeftijdsgroepen. Zestienjarigen krijgen ook relatief vaak alcohol van vrienden, terwijl 12- en 13-jarigen juist relatief vaak drank van hun ouders krijgen.

TABEL 6.3 Manieren waarop scholieren, die in de afgelopen maand hebben gerookt of gedronken, meestal aan sigaretten of drank komen, naar leeftijd en sekse (%; voortgezet onderwijs)

	VOORTGEZET ONDERWIJS						
	TOTAAL VO			LEEFTIJD ²			
	J	M ¹	TOT	12-13 JR	14 JR	15 JR	16 JR
ROKEN (n=495)							
Koopt het meestal zelf	18.2	14.7	16.3	13.2	13.9	14.1	20.8
Laat het anderen kopen	17.8	18.3	18.1	14.9	11.4	22.1	18.7
Meestal van vrienden	38.1	43.1	40.7	38.1	42.2	45.4	36.2
Meestal van ouders	3.9	6.2	5.1	7.9	4.9	4.0	5.6
Meestal van anderen	9.4	11.9	10.7	18.6	14.8	9.8	6.9
ALCOHOL (n=1455)							
Koopt het meestal zelf	5.8	3.5	4.7	2.8	2.6	2.8	8.8
Laat het anderen kopen	14.4	14.9	14.7	4.4	7.5	19.0	19.8
Meestal van vrienden	34.1	34.6	34.3	25.0	35.0	35.3	37.6
Meestal van ouders	26.3	31.7	29.0	40.0	33.8	28.0	21.5
Meestal van anderen	11.7	10.3	11.0	15.0	12.9	10.8	8.1

¹ * = verschil tussen jongens en meisjes significant

² significante leeftijdsverschillen worden in grote lijnen in de tekst beschreven

REGELS VAN OUDERS OVER ROKEN EN ALCOHOLGEBRUIK VAN HUN KIND

Aan jongeren in het voortgezet onderwijs is gevraagd hoe streng hun ouders zijn in het stellen van regels met betrekking tot roken en het drinken van alcohol. Ouders zijn het meest streng als het gaat om roken (Tabel 6.4). Driekwart van de scholieren geeft aan zeker geen trekje te mogen van een sigaret. Jongens geven daarbij iets vaker aan dit niet te mogen dan meisjes. In totaal geeft 83 procent van de jongeren aan dat ze zeker niet af en toe een sigaret mogen roken. Ouders worden minder streng over roken naarmate de jongere ouder wordt.

Het merendeel van de scholieren geeft aan dat zij thuis zeker niet meerdere glazen alcohol mogen drinken (68%) en bijna de helft geeft aan dat zij thuis ook niet één glas alcohol mogen drinken. Iets meer dan de helft van de scholieren geeft aan ook niet op een feestje met vrienden te mogen drinken (53%). Jongens zeggen iets vaker dan meisjes dat zij niet één of meerdere glazen alcohol thuis mogen drinken. Ouders worden minder streng ten aanzien van het alcoholgebruik van hun kind naarmate jongeren ouder worden. Slechts 1 op de 5 jongeren van 16 jaar geeft aan dat ouders het drinken van één glas alcohol thuis drinken of op een feestje met vrienden niet toestaan.

TABEL 6.4 Regels van ouders voor roken en alcoholgebruik naar sekse en leeftijd (%; voortgezet onderwijs n=5243)

	VOORTGEZET ONDERWIJS							
	TOTAAL VO			LEEFTIJD ²				
	J	M ¹	TOT	12 JR	13 JR	14 JR	15 JR	16 JR
ROKEN								
Mag zeker geen trekje van sigaret	76.9	73.5*	75.2	89.3	85.8	73.8	67.1	54.0
Mag zeker niet af en toe een sigaret roken	83.4	82.7	83.0	92.3	91.2	82.1	77.0	68.0
ALCOHOL								
Mag zeker niet 1 glas thuis drinken	47.5	44.0*	45.8	70.4	60.7	42.1	29.8	18.5
Mag zeker niet meerdere glazen thuis drinken	70.1	65.7*	68.0	90.0	84.1	67.7	53.6	35.0
Mag zeker niet op een feestje met vrienden drinken	53.2	52.3	52.8	78.5	71.7	50.2	34.4	19.8

¹ * = verschil tussen jongens en meisjes significant

² significante leeftijdsverschillen worden in grote lijnen in de tekst beschreven

VERSCHILLEN NAAR MIGRATIEACHTERGROND, SCHOOLNIVEAU, GEZINSWELVAART EN GEZINSVORM

MIGRATIEACHTERGROND

De resultaten in Tabel 6.5 laten zien dat er geen verschillen zijn in roken tussen jongeren met en zonder een migratieachtergrond. Die verschillen zijn er wél voor alcoholgebruik. Jongeren met een migratieachtergrond hebben minder vaak alcohol gedronken in hun leven en in de laatste maand. Ook geven zij aan dat hun ouders strengere alcoholregels hanteren. Onder de jongeren die drinken verschilt het percentage *binge*-drinkers echter niet naar migratieachtergrond en is het percentage dat meer dan 10 glazen alcohol op een weekenddag drinkt wel hoger bij jongeren met een migratieachtergrond. Omdat jongeren met een migratieachtergrond minder vaak alcohol drinken, komt *binge*-drinken wel relatief minder vaak voor bij jongeren met een migratieachtergrond. Verder geven jongeren met een migratieachtergrond vaker aan cannabis te hebben gebruikt in de laatste maand en ook vaker ooit XTC en lachgas te hebben gebruikt.

SCHOOLNIVEAU

VWO-leerlingen geven minder vaak aan te roken (ooit in het leven en dagelijks) dan leerlingen van andere schoolniveaus. Bovendien geven VWO-leerlingen die de afgelopen maand hebben gedronken minder vaak aan te *binge*-drinken of meer dan 10 glazen te drinken op een weekenddag, in vergelijking met jongeren die drinken van de andere schoolniveaus. Ook het gebruik van lachgas komt minder vaak voor onder VWO-leerlingen dan onder leerlingen van andere schoolniveaus. Er

zijn geen verschillen tussen schoolniveaus in het gebruik van alcohol (ooit in het leven en laatste maand), cannabis en XTC. Ook ouderlijke regels ten aanzien van alcoholgebruik van hun kind verschillen niet voor leerlingen van de verschillende schoolniveaus (Tabel 6.5).

TABEL 6.5 Roken, alcohol en ander middelengebruik naar migratieachtergrond en schoolniveau
(%, voortgezet onderwijs n=5243)

	VOORTGEZET ONDERWIJS					
	MIGRATIEACHTERGROND		SCHOOLNIVEAU ²			
	ZONDER	MET ¹	VMBO-B	VMBO-T	HAVO	VWO
ROKEN						
Ooit in het leven	17.0	17.8	22.5 ^a	18.2 ^a	18.2 ^a	11.1 ^b
Dagelijks	2.4	2.9	5.5 ^a	2.8 ^{ab}	2.2 ^b	0.4 ^c
ALCOHOL						
Ooit in het leven	50.7	37.1*	51.4	47.9	48.1	43.5
Laatste maand	30.3	19.7*	32.2	27.5	30.1	22.2
Alcoholgebruik onder actuele drinkers						
<i>Binge</i> -drinken ³	74.2	77.6	82.9 ^a	78.4 ^a	73.9 ^a	62.2 ^b
>10 glazen op weekenddag ³	8.8	12.7*	11.2 ^a	12.5 ^a	9.5 ^a	3.1 ^b
REGELS ALCOHOL EN ROKEN						
Mag zeker niet 1 glas thuis drinken	40.9	61.4*	43.7	48.6	43.9	46.3
Mag zeker geen trekje van sigaret	73.3	81.6*	76.2	75.7	74.0	75.4
ANDER MIDDELENGEBRUIK						
Ooit in het leven cannabis	9.8	11.5	10.7	10.3	10.4	9.4
Laatste maand cannabis	5.2	7.3*	6.6	6.3	5.7	4.2
Ooit in het leven XTC	1.6	3.0*	2.1	2.1	2.5	1.0
Ooit in het leven lachgas	4.1	6.7*	6.6 ^a	5.6 ^a	4.9 ^a	2.2 ^b

¹ * = verschil op basis van migratieachtergrond significant

² verschillende letters betekenen dat verschillen tussen de groepen (schoolniveau) significant zijn (zie Hoofdstuk 1)

³ als percentage van degenen die de afgelopen maand alcohol hebben gedronken (n=1455)

GEZINSWELVAART

Roken komt vaker voor bij jongeren met een lage gezinswelvaart, in vergelijking met jongeren met een gemiddelde of hoge gezinswelvaart (Tabel 6.6). Ook het gebruik van cannabis, XTC en lachgas komt vaker voor bij jongeren met een lage gezinswelvaart. Alcoholgebruik (zowel ooit in het leven als laatste maand) komt daarentegen juist vaker voor bij jongeren met een hoge gezinswelvaart dan bij jongeren uit de middengroep. De ouders van jongeren met een hoge gezinswelvaart lijken minder streng te zijn wat betreft het alcoholgebruik van hun kind: jongeren uit deze groep geven minder vaak aan dat zij zeker niet één glas alcohol mogen drinken, in vergelijking met jongeren met een lage of gemiddelde gezinswelvaart.

GEZINSVORM

Het middelengebruik onder jongeren die niet bij beide ouders wonen is beduidend hoger dan bij jongeren die wel bij beide ouders wonen (Tabel 6.6). Dit geldt voor alle middelen en de verschillen zijn groot. Jongeren die niet met beide ouders in één huis wonen geven ook aan dat hun ouders minder strenge regels omtrent alcohol en roken hanteren.

TABEL 6.6 Roken, alcohol en ander middelengebruik naar gezinswelvaart en gezinsvorm (% , voortgezet onderwijs n=5243)

	VOORTGEZET ONDERWIJS				
	GEZINSWELVAART ¹			GEZINSVORM	
	LAAG	MIDDEN	HOOG	NIET BIJ BEIDE OUDERS	BIJ BEIDE OUDERS ²
ROKEN					
Ooit in het leven	25.1 ^a	16.3 ^b	17.2 ^b	24.3	15.0 [*]
Dagelijks	5.7 ^a	2.5 ^b	2.1 ^b	4.5	1.9 [*]
ALCOHOL					
Ooit in het leven	46.5 ^{ab}	44.3 ^a	49.9 ^b	55.8	44.8 [*]
Laatste maand	24.9 ^{ab}	25.1 ^a	30.6 ^b	33.6	25.9 [*]
Alcoholgebruik onder actuele drinkers					
<i>Binge</i> -drinken ³	76.6	70.0	76.7	74.1	75.0
>10 glazen op weekenddag ³	11.7	8.9	9.7	10.4	9.0
REGELS ALCOHOL EN ROKEN					
Mag zeker niet 1 glas thuis drinken	53.8 ^a	48.1 ^a	42.3 ^b	41.7	47.1 [*]
Mag zeker geen trekje van sigaret	75.1	75.4	74.4	71.0	76.6 [*]
ANDER MIDDELENGEBRUIK					
Ooit in het leven cannabis	16.9 ^a	10.1 ^b	9.7 ^b	14.9	8.6 [*]
Laatste maand cannabis	10.9 ^a	5.4 ^b	5.1 ^b	9.0	4.6 [*]
Ooit in het leven XTC	4.3 ^a	1.9 ^b	1.7 ^b	3.2	1.5 [*]
Ooit in het leven lachgas	8.2 ^a	4.5 ^b	4.4 ^b	7.1	4.0 [*]

¹ verschillende letters betekenen dat verschillen tussen de groepen (gezinswelvaart) significant zijn (zie Hoofdstuk 1)

² * = verschil op basis van gezinsvorm significant

³ als percentage van degenen die de afgelopen maand alcohol hebben gedronken (n=1455)

MULTIVARIATE ANALYSES

De multivariate analyses laten zien in hoeverre leeftijd, sekse, schoolniveau, migratieachtergrond, gezinswelvaart en gezinsvorm van middelbare scholieren samenhangen met hun middelengebruik (Tabellen 6.7 en 6.8). In deze analyses wordt rekening gehouden met de onderlinge samenhang

tussen deze achtergrondkenmerken (zoals opleidingsniveau en gezinswelvaart). Bij de bivariate analyses die eerder in dit hoofdstuk werden gerapporteerd is geen rekening gehouden met de onderlinge samenhang tussen de achtergrondkenmerken. In Hoofdstuk 1 wordt meer uitleg gegeven over het verschil tussen bivariate en multivariate analyses.

Wanneer rekening wordt gehouden met de onderlinge samenhang tussen verschillende achtergrondkenmerken, blijkt net zoals eerder dat leeftijd een consistente en sterke voorspeller is van middelengebruik: naarmate jongeren ouder worden, is de kans dat zij middelen gebruiken groter. Dit geldt voor alle middelen in dit onderzoek. Ouderlijke regels over roken en alcohol worden juist minder streng naarmate jongeren ouder worden.

Daarnaast is er ook een sterke samenhang tussen schoolniveau en middelengebruik. Jongeren op het VWO roken minder vaak en gebruiken minder vaak lachgas dan jongeren op de HAVO en het VMBO. In tegenstelling tot de resultaten van Tabel 6.5, blijkt dat als er rekening wordt gehouden met de rol van andere factoren dat jongeren op het VWO ook minder alcohol drinken dan jongeren op andere schoolniveaus. Bovendien is de kans dat VWO-leerlingen die alcohol drinken *binge*-drinken en/of meer dan 10 glazen drinken op een weekenddag kleiner dan voor VMBO- en HAVO-leerlingen die alcohol drinken. Er zijn echter nauwelijks verschillen tussen de jongeren van verschillende schoolniveaus in het gebruik van cannabis en XTC: alleen de kans op cannabisgebruik de afgelopen maand is groter voor VMBO-t leerlingen dan voor VWO-leerlingen. Dit verschil er niet is wanneer geen rekening wordt gehouden met andere factoren (Tabel 6.5).

Gezinsvorm is een consistente voorspeller van middelengebruik: jongeren die niet met beide ouders in één huis wonen, gebruiken vaker middelen (tabak, alcohol, cannabis, XTC, lachgas) en rapporteren dat hun ouders minder vaak strenge regels stellen omtrent roken en alcoholgebruik. Het enige waar jongeren die wel of niet met beide ouders in één huis wonen gelijk op scoren, is de kans dat ze, als ze drinken, aan *binge*-drinken doen of meer dan 10 glazen alcohol op een weekenddag drinken.

Jongeren met een migratieachtergrond drinken minder vaak alcohol dan jongeren zonder een migratieachtergrond, maar onder de jongeren die drinken zijn er geen verschillen in *binge*-drinken naar migratieachtergrond. Bovendien bleek eerder in dit hoofdstuk (Tabel 6.5) dat meer dan 10 glazen alcohol drinken tijdens het weekend vaker voorkwam bij drinkende leerlingen met een migratieachtergrond dan bij drinkende leerlingen zonder een migratieachtergrond. Wanneer rekening wordt gehouden met andere factoren dan is dit verschil echter niet meer zichtbaar (Tabel 6.7). Ouders van leerlingen met een migratieachtergrond hanteren vaker strenge regels over het rook- en drinkgedrag van hun kind. Er zijn geen verschillen in roken naar migratieachtergrond, maar jongeren met een migratieachtergrond hebben wel vaker ooit XTC en lachgas gebruikt. In tegenstelling tot de eerdere bevindingen (Tabel 6.5) blijkt dat de kans op cannabisgebruik de afgelopen maand even groot is voor leerlingen met en zonder een migratieachtergrond.

Daarnaast drinken jongeren met een hoge gezinswelvaart vaker alcohol en hanteren de ouders minder vaak strenge regels rondom alcoholgebruik dan jongeren met een lagere gezinswelvaart. Onder jongeren die drinken blijkt bovendien de kans op *binge*-drinken groter bij jongeren met een hoge gezinswelvaart, terwijl gezinswelvaart eerder geen verschillen hierin liet

zien (Tabel 6.6). In tegenstelling tot de eerdere bevindingen (Tabel 6.6), blijkt dat roken even vaak voorkomt bij jongeren met een lage, gemiddelde en hoge gezinswelvaart. Eerder in dit hoofdstuk bleek dat jongeren met een lage gezinswelvaart vaker cannabis (ooit en afgelopen maand), XTC en lachgas hadden gebruikt dan jongeren met een hoge gezinswelvaart (Tabel 6.6). Wanneer echter rekening wordt gehouden met andere factoren, dan vallen deze verschillen bijna allemaal weg: jongeren met een lage gezinswelvaart rapporteren dan alleen nog vaker cannabisgebruik in de afgelopen maand dan jongeren met een hoge gezinswelvaart.

Opvallend is dat er over de hele linie geen verschillen worden gevonden in middelengebruik van jongens en meisjes. Het enige significante sekseverschil is dat jongens vaker dan meisjes aangeven dat hun ouders strenge regels hanteren ten aanzien van hun rook- en drinkgedrag.

TABEL 6.7 Roken en alcoholgebruik: samenhang met leeftijd, sekse, schoolniveau, migratieachtergrond, gezinswelvaart en gezinsvorm (multivariate analyses, odds ratio's, voortgezet onderwijs, n=5243)

	ROKEN OOIT IN LEVEN	ROKEN DAGELIJKS	ALCOHOL OOIT IN LEVEN	ALCOHOL LAATSTE MAAND	BINGE-DRINKEN AFGELOPEN MAAND ¹	>10 GLAZEN OP WEEKEND-DAG ¹	MAG ZEKER NIET 1 GLAS THUIS DRINKEN	MAG ZEKER GEEN TREKJE VAN SIGARET
	OR	OR	OR	OR	OR	OR	OR	OR
Leeftijd	1.90**	2.18**	1.75**	2.24**	1.36**	1.73**	0.53**	0.60**
SEKSE (REF.² = MEISJE)								
Jongen	0.82	0.88	1.06	0.86	1.03	1.29	1.26**	1.27**
SCHOOLNIVEAU (REF. = VWO)								
HAVO	1.75**	4.42**	1.11	1.45**	1.65**	3.15*	0.96	0.99
VMBO-t	2.25**	7.49**	1.34**	1.82**	2.57**	5.42**	0.95	0.88
VMBO-b	2.44**	12.19**	1.37*	1.96**	3.49**	4.72**	0.86	1.06
MIGRATIEACHTERGROND (REF. = ZONDER)								
Met	0.99	0.97	0.52**	0.50**	1.25	1.47	2.64**	1.78**
GEZINSWELVAART (REF. = HOOG)								
Midden	0.86	1.01	0.79**	0.74**	0.68*	0.91	1.21*	1.02
Laag	1.20	1.69	0.76	0.61**	0.86	1.02	1.64**	1.04
GEZINSVORM (REF. = WOONT MET BEIDE OUDERS IN ÉÉN HUIS)								
Woont niet met beide ouders in één huis	1.69**	1.96**	1.71**	1.51**	0.89	1.09	0.72**	0.73**

* p<0.05 ** p<0.01

¹ analyse alleen voor degenen die de afgelopen maand gedronken hebben (n=1455)

² ref. = referentiegroep. De odds ratio (OR) geeft het verschil weer ten opzichte van de referentiegroep

TABEL 6.8 Cannabis-, XTC- en lachgasgebruik: samenhang met leeftijd, sekse, schoolniveau, migratieachtergrond, gezinswelvaart en gezinsvorm (multivariate analyses, odds ratio's, voortgezet onderwijs, n=5243)

	CANNABIS OOIT IN HET LEVEN	CANNABIS LAATSTE MAAND	XTC OOIT IN HET LEVEN	LACHGAS OOIT IN HET LEVEN
	OR	OR	OR	OR
Leeftijd	2.29**	2.17**	1.72**	1.23**
SEKSE (REF.¹ = MEISJE)				
Jongen	1.01	1.08	1.14	1.02
SCHOOLNIVEAU (REF. = VWO)				
HAVO	1.00	1.24	2.38	2.38**
VMBO-t	1.37	1.84**	2.14	2.73**
VMBO-b	1.13	1.54	1.70	2.86**
MIGRATIEACHTERGROND (REF. = ZONDER)				
Met	1.11	1.33	1.70*	1.57**
GEZINSWELVAART (REF. = HOOG)				
Midden	0.97	0.96	0.99	0.89
Laag	1.52	1.66*	1.78	1.29
GEZINSVORM (REF. = WOONT MET BEIDE OUDERS IN ÉÉN HUIS)				
Woont niet met beide ouders in één huis	1.71**	1.74**	1.88**	1.54**

* p<0.05 ** p<0.01

¹ ref. = referentiegroep. De odds ratio (OR) geeft het verschil weer ten opzichte van de referentiegroep

TRENDS

Hieronder worden eerst de trends in middelengebruik beschreven vanaf 2015, waarin alle scholieren van 12 tot en met 16 jaar in het voortgezet onderwijs zijn meegenomen, ongeacht het leerjaar waarin zij zitten. Daarna worden langlopende trends vanaf 2001 en 2003 beschreven, waarbij alleen scholieren van de eerste vier leerjaren worden vergeleken (dit omdat in de HBSC-onderzoeken vóór 2017 alleen de eerste vier leerjaren werden meegenomen).

MIDDELENGEBRUIK LEERJAAR 1-6, 12-16 JAAR, 2015-2021

Tussen 2015 en 2017 nam het percentage jongeren dat ooit en in de afgelopen maand gerookt heeft af, maar deze daling heeft niet doorgezet: in 2021 wordt er bijna net zo veel gerookt als in 2017 en 2019 (Tabel 6.9). Het aantal jongeren dat in de afgelopen maand rookte, steeg in 2021 zelfs licht (van 8% in 2019 naar 10% in 2021), maar dit verschil was niet significant. Het gebruik van de elektronische sigaret is scherp gedaald, van 25 procent in 2019 naar 14 procent in 2021. In 2021 werd het gebruik van de e-sigaret echter met een andere vraag gemeten en dit kan de resultaten

hebben beïnvloed. Het gebruik van de e-sigaret is echter al eerder afgenomen (tussen 2015 en 2017). Toch is het onduidelijk in hoeverre de scherpe daling in 2021 mede is veroorzaakt door de verandering van de vraag.

TABEL 6.9 Trendgegevens 2015-2017 van middelengebruik inclusief leerjaar 5 en 6 (12 t/m 16 jaar), voortgezet onderwijs (%; 2015 n=6714, 2017 n=6718, 2019 n=5587, 2021 n=5243)^{1,2,3}

	2015	2017	2019	2021
	PEIL	HBSC	PEIL	HBSC
ROKEN				
Ooit gerookt	22.8	17.3*	17.0	17.2
Afgelopen maand	10.6	7.8*	7.7	9.5
Dagelijks roken	3.1	2.1	1.8	2.5
E-SIGARET⁴				
Ooit gebruikt	34.3	27.5*	24.8	14.1*
ALCOHOL				
Ooit gedronken	45.4	44.8	46.6	47.5
Afgelopen maand	25.5	25.0	26.2	27.8
<i>Binge</i> -drinken onder jongeren die afgelopen maand gedronken hebben	69.5	70.8	70.6	74.7
<i>Binge</i> -drinken totaal	17.8	17.7	18.5	20.8
CANNABISGEBRUIK				
Ooit gebruikt	9.7	9.2	10.4	10.2
Afgelopen maand	4.9	4.7	5.3	5.7
XTC-GEBRUIK				
Ooit gebruikt	1.9	1.0*	1.7*	1.9
Afgelopen maand	0.6	0.4	0.8	0.8
LACHGAS				
Ooit gebruikt	7.8	9.4	9.9	4.7*
Afgelopen maand	2.4	2.5	2.5	1.3*

¹ deze cijfers komen overeen met de kerncijfers in tabel 6.1 en 6.2 en met de cijfers op www.staatVenZ.nl

² * = significant verschil ten opzichte van meting ervóór

³ vet = significant verschil ten opzichte van 2021

⁴ in 2021 is de vraag over het gebruik van de e-sigaret veranderd, hetgeen de resultaten kan hebben beïnvloed

In de periode 2015-2021 bleef het alcoholgebruik stabiel. Dit geldt zowel voor ooit als afgelopen maand hebben gedronken. Ook het percentage *binge*-drinkers is sinds 2015 niet veranderd en in 2021 zelfs licht, maar niet-significant, gestegen. Dit geldt zowel voor het totale percentage *binge*-drinkers in de populatie als voor het percentage onder jongeren die drinken.

In het gebruik van cannabis zijn geen veranderingen gevonden in 2021 ten opzichte eerdere jaren. Het percentage jongeren dat ooit XTC heeft gebruikt schommelt in deze periode rond de 2 procent, met een tijdelijke daling naar één procent in 2017, terwijl het percentage jongeren dat afgelopen maand XTC heeft gebruikt stabiel laag bleef. Ten slotte is het gebruik van lachgas sterk afgenomen. In 2019 had bijna 1 op de 10 jongeren ooit ervaring opgedaan met lachgas, in 2021 is dit gehalveerd. Ook het percentage dat de afgelopen maand lachgas heeft gebruikt is in 2021 gehalveerd ten opzichte van 2019 (van 2.5 naar 1.3%).

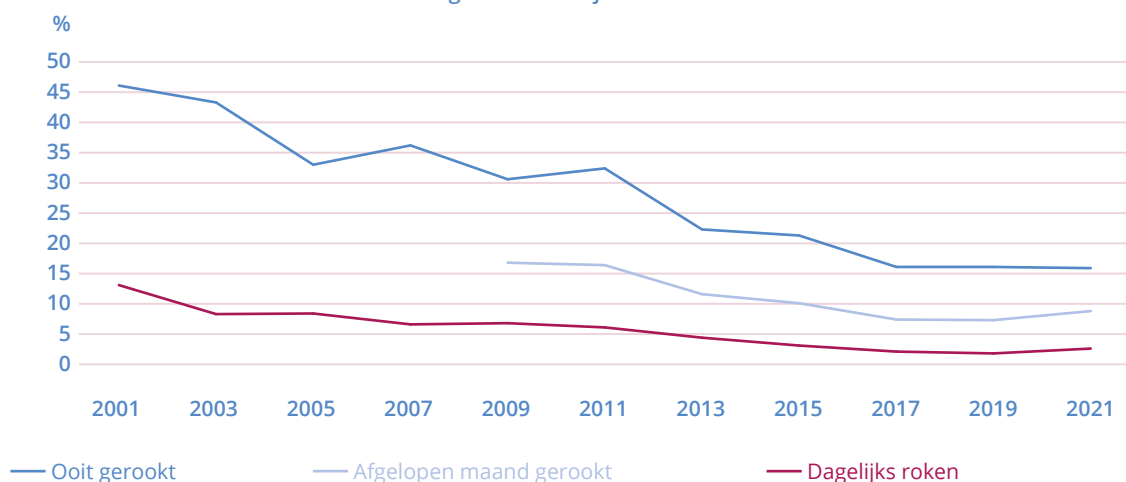
Het is opmerkelijk dat er voor het eerst in het bestaan van het HBSC-onderzoek in Nederland geen verschillen in middelengebruik tussen jongens en meisjes zijn (Tabellen 6.1, 6.2, 6.7 en 6.8). Wanneer we de gegevens van Tabel 6.9 apart bekijken voor jongens en meisjes, dan schetst dit een beeld waarbij de verschillen tussen jongens en meisjes geleidelijk aan kleiner zijn geworden. Over het algemeen komt dit doordat er de laatste jaren kleine (niet-significante) veranderingen waren waarbij stijgingen in middelengebruik bij meisjes net iets groter waren dan bij jongens en/of dalingen in middelengebruik bij jongens net iets groter waren dan bij meisjes. Om een meer genuanceerd beeld te krijgen van de veranderde verschillen in middelengebruik tussen jongens en meisjes is echter meer onderzoek nodig.

MIDDELENSTRUUK LEERJAAR 1-4, 12-16 JAAR, 2001/2021

Roken

Tabel 6.10 en Figuur 6.1 laten de langlopende trends in het roken van tabak zien. Hierin is ten opzichte van 20 jaar geleden een afname te zien in het percentage jongeren dat ooit heeft gerookt. In 2001 had bijna de helft van de scholieren ooit gerookt en in 2021 is dit gedaald naar 16 procent. Deze daling is zichtbaar voor alle leeftijdsgroepen. Sinds het HBSC-onderzoek van 2017 is de afname in roken echter gestagneerd en ook dat is zichtbaar bij alle leeftijdsgroepen.

FIGUUR 6.1 Trends in roken in het voortgezet onderwijs

Sinds 2009 is in het HBSC-onderzoek gevraagd naar roken in de afgelopen maand. Sindsdien is het percentage jongeren dat in de afgelopen maand rookte bijna gehalveerd van 17 naar 9 procent in 2021. De sterkste daling is te zien tussen 2011 en 2013, maar sinds 2013 is het

vrij stabiel. Voor de afzonderlijke leeftijdsgroepen is dit beeld nagenoeg hetzelfde. In 2021 geeft 28 procent van de 16-jarigen aan de afgelopen maand gerookt te hebben, tegenover 20 procent in 2017, alhoewel het verschil tussen deze jaren niet significant is.

Sinds 2001 is het percentage dagelijks rokende jongeren sterk afgenomen van 13 naar 3 procent in 2021. De grootste daling in dagelijks roken vond plaats tussen 2001 en 2003, daarna is het geleidelijk afgenomen. Hoewel het percentage jongeren dat dagelijks rookt de afgelopen jaren over het algemeen stabiel is, valt op bij de 16-jarigen dat het percentage dat dagelijks rookt tussen 2019 en 2021 is gestegen van 5 naar 11 procent, alhoewel dit verschil niet significant is.

TABEL 6.10 Trendgegevens 2001-2021 van roken naar leeftijd, voortgezet onderwijs (%; 2001 n=5517, 2003 n=7069, 2005 n=5422, 2007 n=6556, 2009 n=5642, 2011 n=6610, 2013 n=5571, 2015 n=6317, 2017 n=6175, 2019 n=5146, 2021 n=4853)^{1,2,3}

	2001	2003	2005	2007	2009	2011	2013	2015	2017	2019	2021
	HBSC	PEIL	HBSC	PEIL	HBSC	PEIL	HBSC	PEIL	HBSC	PEIL	HBSC
OOIT GEROOKT											
12 jaar	20.4	22.9	11.6*	15.0	9.4	11.0	5.3*	7.7	4.0	4.2	5.2
13	39.3	34.7	20.6*	26.9	17.7*	20.9	12.9*	12.4	8.5	8.5	9.0
14	52.6	48.1	37.4*	38.9	34.0	33.4	23.7*	22.0	17.1	17.9	14.6
15	58.0	53.8	48.6	49.6	46.4	46.7	34.1*	35.0	27.6	25.6	25.3
16	66.6	64.7	54.9	54.6	53.8	60.9	44.8*	41.4	35.3	35.6	42.4
Totaal	46.1	43.3	33.0*	36.2	30.6	32.4	22.3*	21.3	16.1*	16.1	15.9
AFGELOPEN MAAND GEROOKT⁴											
12 jaar	-	-	-	-	2.8	3.6	1.1*	1.8	0.5	1.4	2.4
13	-	-	-	-	9.1	9.0	4.9*	4.4	2.8	2.0	2.5
14	-	-	-	-	17.7	15.7	11.9	10.4	7.9	8.9	8.5
15	-	-	-	-	27.4	25.6	18.9	17.3	14.0	11.8	15.1
16	-	-	-	-	32.5	36.7	28.9	24.0	18.5	19.9	28.2
Totaal	-	-	-	-	16.8	16.4	11.6*	10.1	7.4	7.3	8.8
DAGELIJKS ROKEN											
12 jaar	0.9	0.7	0.7	0.4	0.1	0.5	0.0	0.1	0.0	0.0	0.3
13	5.0	3.1	2.0	1.8	2.6	1.9	1.1	0.9	0.5	0.3	0.8
14	14.7	8.5*	9.1	6.8	5.2	5.4	4.1	2.9	1.7	2.1	1.8
15	21.0	13.7*	14.5	11.7	12.2	9.8	7.3	6.2	4.7	3.4	4.4
16	34.2	21.6*	21.4	15.9	19.2	19.1	14.3	8.5	6.4	5.3	11.1
Totaal	13.1	8.3*	8.4	6.6	6.8	6.1	4.4	3.1	2.1	1.8	2.6

¹ * = significant verschil ten opzichte van meting ervóór

² vet = significant verschil ten opzichte van 2021

³ door selectie van leerjaar 1-4 wijken de cijfers van 2021 iets af van de kerncijfers eerder in dit hoofdstuk

⁴ alleen gegevens vanaf 2009 beschikbaar

Alcohol

De langdurende trend in alcoholgebruik laat een sterke daling zien tussen 2003 en 2021, respectievelijk van 84 naar 45 procent voor ooit alcohol hebben gedronken en van 55 naar 25 procent voor alcoholgebruik in de laatste maand (Tabel 6.11 en Figuur 6.2). Deze dalingen hebben vooral plaatsgevonden in de periode 2003-2013 en hebben daarna niet verder doorgezet. In alle leeftijdscategorieën is het percentage dat ooit alcohol heeft gedronken in 2021 lager dan in 2011 en de jaren ervoor. Bovendien is de groep jongeren die de afgelopen maand alcohol heeft

TABEL 6.11 Trendgegevens 2003-2017 van alcoholgebruik naar leeftijd, voortgezet onderwijs
(%, 2003 n=7069, 2005 n=5422, 2007 n=6556, 2009 n=5642, 2011 n=6610, 2013 n=5571, 2015 n=6317, 2017 n=6175, 2019 n=5146, 2021 n=4853)^{1,2,3}

	2003	2005	2007	2009	2011	2013	2015	2017	2019	2021
	PEIL	HBSC	PEIL	HBSC	PEIL	HBSC	PEIL	HBSC	PEIL	HBSC
OOIT ALCOHOL GEDRONKEN										
12 jaar	71.1	60.5*	55.8	41.1*	35.4	17.0*	18.2	20.2	21.2	26.4
13	79.6	70.0	66.1	53.9*	53.4	29.0*	30.6	27.1	31.5	35.8
14	87.7	81.6	80.8	69.8*	69.2	48.9*	43.1	47.5	51.1	46.7
15	90.2	88.0	89.4	83.8	82.9	68.8*	64.9	61.6	62.5	60.5
16	89.8	86.3	90.8	84.6	87.1	79.3	71.4	67.2	68.7	75.3
Totaal	83.5	76.9	76.1	65.7*	64.4	46.1*	42.7	41.6	44.3	45.1
LAATSTE MAAND ALCOHOL GEDRONKEN										
12 jaar	30.9	22.5*	16.1	9.7	7.6	3.7	4.3	3.7	5.3	6.9
13	43.0	35.6	27.1	19.6*	18.0	10.7*	9.2	8.8	9.6	13.6
14	62.5	53.9	46.1	38.5	32.3	24.2*	20.6	23.7	26.6	25.9
15	70.7	68.7	67.9	60.0	58.7	46.7*	41.8	40.0	42.8	41.6
16	73.9	71.3	73.8	71.3	75.9	66.3	55.7	49.9	53.0	59.2
Totaal	55.3	48.9	44.6	37.4	35.1	26.7*	22.7	21.7	24.1	25.1
LAATSTE MAAND BINGE-DRINKEN⁴										
12 jaar	54.2	59.5	47.4	56.4	40.6	47.2	51.7	60.3	40.4	68.5
13	55.1	68.0*	50.7*	58.0	49.7	62.9	56.9	62.0	47.6	72.9*
14	59.9	74.5*	60.2*	58.4	57.2	66.8	61.2	66.0	68.1	64.9
15	69.7	78.1	70.1	71.5	67.6	73.8	73.3	73.0	73.3	74.0
16	75.8	86.8	78.3	77.4	77.4	79.9	81.0	84.6	84.4	85.2
Totaal	63.7	75.1*	64.8*	67.2	64.3	72.1	70.0	72.0	70.2	73.5

¹ * = significant verschil ten opzichte van meting ervóór

² vet = significant verschil ten opzichte van 2021

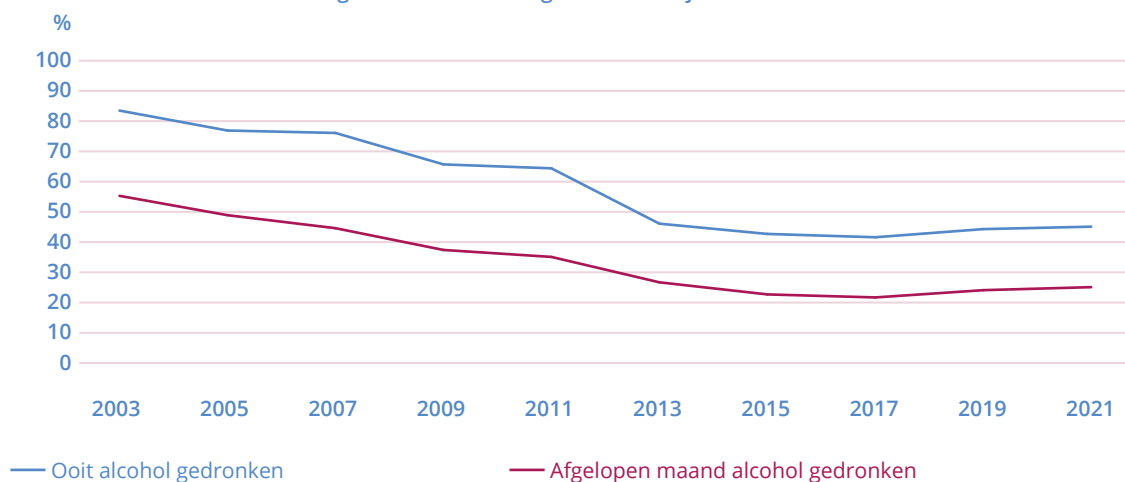
³ door selectie van leerjaar 1-4 wijken de cijfers van 2021 iets af van de kerncijfers eerder in dit hoofdstuk

⁴ analyses binge-drinken alleen voor degenen die de afgelopen maand gedronken hebben

gedronken tussen 2003 en 2021 ruim twee keer zo klein geworden (van 55 naar 25%). Tabel 6.11 laat zien dat de daling bij de 12- tot en met 14-jarigen eerder inzette dan bij de 15- en 16-jarigen. Tussen 2011 en 2013 was de daling het grootst voor alle leeftijdsgroepen, behalve de 16-jarigen voor wie de daling meer geleidelijk verliep.

Het percentage *binge*-drinken onder jongeren die drinken is in de periode 2003-2021 toegenomen van 64 naar 74 procent en is sinds 2013 onveranderd hoog. Omdat de groep die drinkt in de periode tussen 2003 en 2021 meer dan gehalveerd is, is het percentage jongeren dat *binge*-drinkt ten opzichte van de totale populatie jongeren wel afgenomen. Desondanks valt op dat tussen 2019 en 2021 het percentage *binge*-drinken bij 12- en 13-jarigen die drinken fors is toegenomen, alhoewel de toename van 12-jarigen niet significant is.

FIGUUR 6.2 Trends in alcoholgebruik in het voortgezet onderwijs

Cannabis

Tussen 2001 en 2021 is het percentage scholieren dat ooit cannabis heeft gebruikt bijna gehalveerd van 17 naar 9 procent (Tabel 6.12). Het percentage dat ooit cannabis heeft gebruikt is sinds 2013 wel vrij stabiel (rond de 9 procent). Tussen 2003 en 2021 is het percentage jongeren dat de afgelopen maand cannabis heeft gebruikt afgenomen (van 8 naar 5%), alhoewel het verschil niet significant is. Alleen bij de 14-jarigen is er een significante daling in laatste maand cannabisgebruik tussen 2003 en 2021 (van 9 naar 5%).

Regels van ouders over roken en drinken

Ouders zijn strenger geworden in hun houding ten aanzien van roken en het drinken van alcohol door hun kind (Tabel 6.13). In 2009 gaf 63 procent van de jongeren aan dat zij van hun ouders zeker geen trekje van een sigaret zouden mogen nemen, terwijl dit percentage in 2021 is gestegen naar 77 procent. De laatste jaren is dit percentage echter niet meer toegenomen en in 2021 stellen ouders zich zelfs minder strikt op tegenover roken door hun kind dan in 2017, toen dit percentage nog 83 procent was.

Een vergelijkbaar patroon is te zien bij het aantal jongeren dat aangeeft dat zij zeker niet één glas alcohol thuis mogen drinken van hun ouders. Het percentage is flink toegenomen in de loop

TABEL 6.12 Trendgegevens 2001-2021 van cannabisgebruik naar leeftijd, voortgezet onderwijs
(%, 2001 n=5517, 2003 n=7069, 2005 n=5422, 2007 n=6556, 2009 n=5642, 2011 n=6610,
2013 n=5571, 2015 n=6317, 2017 n=6175, 2019 n=5146, 2021 n=4853)^{1,2,3}

	2001	2003	2005	2007	2009	2011	2013	2015	2017	2019	2021
	HBSC	PEIL	HBSC	PEIL	HBSC	PEIL	HBSC	PEIL	HBSC	PEIL	HBSC
OOIT CANNABIS GEBRUIKT											
12 jaar	2.7	2.2	1.9	2.3	0.5	1.2	0.3	0.6	0.3	0.9	1.8
13	8.2	6.8	4.9	4.9	3.5	5.8	3.0	2.2	1.5	3.5	2.7
14	19.7	18.6	14.1	12.4	10.6	10.6	7.9	9.0	6.8	10.0	7.6
15	27.3	24.5	24.0	22.1	22.2	21.3	16.0	17.1	16.4	15.7	15.6
16	39.2	37.3	36.2	31.5	28.9	35.7	26.9	22.4	25.8	25.7	29.7
Totaal	17.4	16.1	14.2	13.2 ⁴	11.8	12.9	9.2*	8.8	7.9	9.2	8.8
LAATSTE MAAND CANNABIS GEBRUIKT⁵											
12 jaar	-	0.7	1.0	0.6	0.1	0.2	0.1	0.1	0.1	0.7	0.7
13	-	2.9	1.9	2.2	1.5	2.9	1.2	1.2	0.7	1.3	1.6
14	-	9.2	6.5	6.4	5.1	4.0	4.4	4.7	3.2	5.3	4.6
15	-	12.1	12.6	11.8	10.0	10.2	8.2	8.5	9.0	9.4	9.3
16	-	17.7	18.4	13.5	12.4	18.3	13.3	11.4	13.6	11.9	18.5
Totaal	-	7.7	7.0	6.4	5.3	6.0	4.6	4.4	4.1	4.8	5.2

¹ *= significant verschil ten opzichte van meting ervóór

² vet = significant verschil ten opzichte van 2021

³ door selectie van leerjaar 1-4 wijken de cijfers van 2021 iets af van de kerncijfers eerder in dit hoofdstuk

⁴ verschil 2007-2021 is niet significant wanneer gecontroleerd wordt voor verschillen in de steekproefsamenstelling

⁵ alleen vergelijkbare gegevens vanaf 2003 beschikbaar

der jaren van 23 procent in 2007 naar 48 procent in 2021. Sinds 2015 is de striktheid van ouders ten aanzien van het alcoholgebruik van hun kind echter weer geleidelijk aan afgenomen. In 2021 is het percentage jongeren dat zeker geen glas alcohol thuis mag drinken zelfs lager dan in 2015, toen dit percentage nog 56 procent was.

TABEL 6.13 Trendgegevens 2007-2021 van ouderlijke regels over roken en alcoholgebruik, voortgezet onderwijs (%; 2007 n=6556, 2009 n=5642, 2011 n=6610, 2013 n=5571, 2017 n=6175, 2019 n=5146, 2021 n=4853)^{1,2,3}

	2007	2009	2011	2013	2015	2017	2019	2021
	PEIL	HBSC	PEIL	HBSC	PEIL	HBSC	PEIL	HBSC
Mag zeker geen trekje van een sigaret ⁴	-	63.4	65.9	70.5	76.8*	82.9*	81.2	77.2
Mag zeker niet 1 glas thuis drinken	23.1	37.8*	48.3*	47.7	55.7*	55.3	55.3	48.2

¹ * = significant verschil ten opzichte van meting ervóór

² vet = significant verschil ten opzichte van 2021

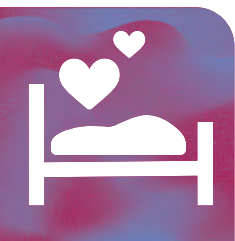
³ door selectie van leerjaar 1-4 wijken de cijfers van 2021 iets af van de kerncijfers eerder in dit hoofdstuk

⁴ alleen vergelijkbare gegevens vanaf 2009 beschikbaar

SEKSUEEL GEDRAG EN OPVATTINGEN OVER HOMOSEKSUALITEIT

MARGREET DE LOOZE EN WILLEM HUIJNK

SEKSUEEL GEDRAG EN OPVATTINGEN OVER HOMOSEKSUALITEIT

OVERZICHT VAN DE BELANGRIJKSTE RESULTATEN

VERLIEFDHEID EN SEKSUELE ORIËNTATIE

- In het basisonderwijs geeft 66 procent van de jongeren aan wel eens verliefd te zijn geweest. In het voortgezet onderwijs stijgt dit percentage naar 75 procent.
- De meerderheid van de jongeren op de basisschool (75%) en in het voortgezet onderwijs (83%) geeft aan te vallen op iemand van het andere geslacht. Een zeer kleine minderheid van de jongeren in het basisonderwijs (1.5%) geeft aan te vallen op iemand van hetzelfde geslacht. In het voortgezet onderwijs ligt dit percentage iets hoger (2.5%). Gemiddeld 6 procent (basisschool) en 7 procent (voortgezet onderwijs) van de jongeren geeft aan te vallen op zowel jongens als meisjes. Een vrij grote groep van de jongeren op de basisschool (18%) geeft aan nog niet te weten of zij op jongens en/of meisjes vallen. In het voortgezet onderwijs daalt dit naar 8 procent.
- Jongens in het voortgezet onderwijs geven iets vaker aan ooit verliefd te zijn geweest dan meisjes. Ook zeggen jongens vaker dat ze op iemand van het andere geslacht vallen. Meisjes geven vaker aan dan jongens dat zij op iemand van hetzelfde geslacht vallen en in het voortgezet onderwijs geven meisjes vaker aan dat zij nog niet weten of zij op jongens of meisjes vallen. Jongere leeftijdsgroepen (met name de 12-jarigen) geven minder vaak aan op beide geslachten te vallen en geven vaker aan nog niet te weten op wie zij vallen in vergelijking met oudere leeftijdsgroepen.

SEKSUELE GEMEENSCHAP

- Gemiddeld zegt 10 procent van de jongeren in het voortgezet onderwijs ooit seksuele gemeenschap te hebben gehad.
- Tussen 2001 en 2021 was er sprake van een dalende trend in het percentage scholieren dat ooit seksuele gemeenschap heeft gehad. Vooral in 2001 en 2005 lagen de percentages scholieren die ooit seksuele gemeenschap hadden gehad hoger dan in 2021.
- Het percentage scholieren dat zegt ooit seksuele gemeenschap te hebben gehad, loopt op van 2 procent bij de 12-jarigen naar 24 procent bij de 16-jarigen. Schoolniveau is één van de sterkste voorspellers van seksuele gemeenschap onder jongeren. VWO-leerlingen hebben minder vaak seksuele gemeenschap gehad in vergelijking met HAVO- en VMBO-leerlingen. Jongeren die niet met beide ouders in één huis wonen, geven vaker aan seksuele gemeenschap te hebben gehad dan jongeren die wel met beide ouders in één huis wonen.

CONDOOM- EN PILGEBRUIK

- Van de middelbare scholieren die seks hebben gehad, zegt 55 procent bij de laatste keer een condoom te hebben gebruikt en zegt 47 procent bij de laatste keer de pil te hebben gebruikt of een partner te hebben gehad die de pil gebruikte.
- Na 2009 zien we een daling in het condoomgebruik, die is gestabiliseerd tussen 2017 en 2021. Pilgebruik onder seksueel actieve jongeren is stabiel gebleven tussen 2001 en 2021.
- Seksueel actieve jongens rapporteren vaker een condoom gebruikt te hebben bij de laatste keer seks dan meisjes. Pilgebruik neemt toe met de leeftijd en wordt vaker gerapporteerd door VMBO-leerlingen in vergelijking met VWO-leerlingen. Ook geven jongeren met een migratieachtergrond minder vaak aan de pil te gebruiken dan jongeren zonder een migratieachtergrond.

OPVATTINGEN OVER HOMOSEKSUALITEIT

- Gemiddeld had 57 procent van de jongeren op de basisschool en 59 procent van de jongeren in het voortgezet onderwijs een positieve houding ten opzichte van homoseksualiteit. Van de leerlingen in het voortgezet onderwijs geeft 60 procent aan dat iemand die homoseksueel is op hun school dit kan vertellen (aan iedereen of alleen tegen zijn of haar vrienden).
- Het percentage jongeren met een positieve houding ten aanzien van homoseksualiteit is tussen 2009 en 2013 sterk toegenomen (van 34 naar 54%). Na 2013 is de trend stabiel gebleven voor jongens. Het percentage meisjes met een positieve houding ten aanzien van homoseksualiteit is tussen 2017 en 2021 weer verder gestegen.
- Het percentage scholieren dat denkt dat een jongen of meisje het op school eerlijk zou kunnen vertellen als diegene homoseksueel is, is gestegen tussen 2009 en 2021 (van 41 naar 58%). Significante toenames vonden plaats tussen 2009 en 2013 en tussen 2017 en 2021.
- Meisjes hebben (veel) vaker een positieve houding ten aanzien van homoseksualiteit dan jongens. Meisjes geven ook vaker aan dat een homoseksuele leeftijdgenoot op school eerlijk zou kunnen vertellen dat hij of zij homoseksueel is. Oudere leeftijdsgroepen (vooral de 16-jarigen) geven vaker aan dan jongere leeftijdsgroepen dat homoseksuele jongeren op school open kunnen zijn over hun seksuele oriëntatie.
- Hoe hoger het schoolniveau, des te groter is het percentage jongeren dat een positieve houding heeft ten aanzien van homoseksualiteit en des te groter is het percentage jongeren dat denkt dat een homoseksuele leeftijdgenoot op school eerlijk zou kunnen vertellen dat hij of zij homoseksueel is. Jongeren met een migratieachtergrond hebben minder vaak een positieve houding ten aanzien van homoseksualiteit in vergelijking met jongeren zonder een migratieachtergrond.
- Jongeren die niet met beide ouders in één huis wonen hebben vaker een positieve houding ten aanzien van homoseksualiteit in vergelijking met jongeren die wel met beide ouders in één huis wonen.

KERNCIJFERS¹

GENDERIDENTITEIT

In lijn met het internationale HBSC protocol is één van de eerste vragen die aan jongeren gesteld wordt: 'Ben je een jongen of een meisje?' Een kanttekening die bij deze vraag geplaatst moet worden, is dat we niet weten of jongeren deze vraag interpreteren als geslacht bij geboorte of als genderidentiteit. In 2021 is voor het eerst een vraag over genderidentiteit toegevoegd. Direct na de jongen/meisje-vraag, op dezelfde (digitale) pagina, lezen jongeren de volgende tekst: 'Sommige mensen zien zichzelf als jongen, anderen zien zichzelf als meisje. Er zijn ook mensen die geen duidelijke keuze tussen jongen of meisje kunnen of willen maken. Kruis hieronder aan wat het beste bij jou past.' Jongeren konden vervolgens aankruisen of zij zichzelf zagen als jongen, als meisje, niet als jongen en ook niet als meisje, of anders (open antwoord).

Er is gekeken in hoeverre de antwoorden van jongeren op de jongen/meisje-vraag en de vraag over genderidentiteit overeenkomen. Omdat niet alle jongeren de jongen/meisje-vraag zullen hebben geïnterpreteerd als geslacht bij geboorte, zijn onze cijfers waarschijnlijk een onderschatting van het aantal jongeren in Nederland bij wie de biologische sekse en genderidentiteit niet overeenkomen. Zowel in groep 8 van de basisschool als in het voortgezet onderwijs geeft 97 procent van de jongeren aan zich te identificeren met hetzelfde gender dat ze hadden aangekruist bij de vraag 'Ben je een jongen of een meisje?' (niet in tabel). Drie procent geeft aan zich te identificeren met het andere gender, met geen van beide, of anders. Meisjes behoren vaker tot deze groep dan jongens.

VERLIEFDHEID EN SEKSUELE ORIËNTATIE

Ongeveer 66 procent van de jongeren in het basisonderwijs geeft aan wel eens verliefd te zijn geweest (Tabel 7.1). In het voortgezet onderwijs stijgt dit percentage naar 75 procent. Jongens in het voortgezet onderwijs geven iets vaker aan ooit verliefd te zijn geweest dan meisjes. Een zeer kleine minderheid van de jongeren in het basisonderwijs (1.5%) geeft aan te vallen op iemand van hetzelfde geslacht. In het voortgezet onderwijs ligt dit percentage iets hoger: op 2.5 procent. De meerderheid van de jongeren op de basisschool (75%) en in voortgezet onderwijs (83%) geeft aan te vallen op iemand van het andere geslacht. Jongens geven dit vaker aan dan meisjes, zowel op de basisschool als in het voortgezet onderwijs. Gemiddeld 6 procent (basisschool) en 7 procent (voortgezet onderwijs) van de jongeren geeft aan te vallen op zowel jongens als meisjes. Meisjes geven dit veel vaker aan dan jongens. Jongere leeftijdsgroepen (met name de 12-jarigen) geven minder vaak aan op beide geslachten te vallen in vergelijking met sommige oudere leeftijdsgroepen. Tot slot geeft een vrij grote groep van de jongeren op de basisschool (18%) aan nog niet te weten of zij op jongens en/of meisjes vallen. In het voortgezet onderwijs daalt dit naar 8 procent, waarbij meisjes twee keer zo vaak aangeven het nog niet te weten dan jongens. Daarnaast geven 12-jarigen dit ook vaker aan dan oudere leeftijdsgroepen.

¹ De cijfers over seksueel gedrag van de Leefstijlmonitor (2021) zijn gebaseerd op deze HBSC-kerncijfers. Bronvermelding bij gebruik cijfers: HBSC/Leefstijlmonitor, UU, Trimbos-Instituut en SCP i.s.m. RIVM, 2021.

TABEL 7.1 Seksueel gedrag naar sekse en leeftijd (%; basisonderwijs n=1525, voortgezet onderwijs n=5243)

	BASISONDERWIJS			VOORTGEZET ONDERWIJS							
	TOTAAL BO			TOTAAL VO			LEEFTIJD ³				
	J	M ¹	TOT	J	M ¹	TOT ²	12 JR	13 JR	14 JR	15 JR	16 JR
Ooit verliefd geweest	63.5	67.6	65.5	76.1	72.9*	74.5	75.2	75.8	73.5	74.6	73.4
SEKSUELE ORIËNTATIE											
Valt op hetzelfde geslacht	1.5	1.4	1.5	2.6	2.5	2.5	2.0	2.8	3.0	2.2	2.6
Valt op het andere geslacht	80.6	69.0*	74.8	89.7	75.8*	82.9	79.6	83.4	82.8	85.0	83.1
Valt op jongens én meisjes	1.7	9.9*	5.8	2.7	11.0*	6.8	4.2	5.4	8.0	7.5	9.0
Weet het nog niet	16.2	19.7	18.0	5.1	10.8*	7.9	14.3	8.4	6.2	5.3	5.3
Ooit seksuele gemeenschap gehad ⁴	-	-	-	10.6	8.6	9.6	2.2	4.2	7.6	13.5	24.0
ANTICONCEPTIE LAATSTE KEER⁵ % VAN SCHOLIEREN DIE OOI SEKS HEBBEN GEHAD											
Condoomgebruik ⁴	-	-	-	60.1	47.8*	54.7	56.1	47.9	64.1	54.9	51.8
Pilgebruik ⁴	-	-	-	42.8	51.2	46.5	30.9	31.2	33.3	50.4	55.0
Gebruik van pil én condoom ⁴	-	-	-	27.2	24.7	26.1	23.2	14.9	23.7	29.7	27.3

¹ * = verschil tussen jongens en meisjes significant

² vet = verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs significant

³ significante leeftijdsverschillen worden in grote lijnen in de tekst beschreven

⁴ niet gevraagd in het basisonderwijs

⁵ weergegeven als percentage van degenen die seksuele gemeenschap hebben gehad (n=474)

SEKSUELE GEMEENSCHAP

Scholieren in het voortgezet onderwijs is de volgende vraag gesteld: 'Heb je ooit seksuele gemeenschap gehad (sommigen noemen het ook 'het doen', 'met elkaar naar bed gaan', of 'seks hebben')?' Op deze vraag konden ze 'ja' of 'nee' antwoorden. Gemiddeld zegt 10 procent van de jongeren seksuele gemeenschap te hebben gehad (Tabel 7.1). Dit verschilt niet tussen jongens en meisjes. Het percentage jongeren dat seksuele gemeenschap heeft gehad, loopt op met de leeftijd. 12- en 13-jarigen hebben het minst vaak seksuele gemeenschap gehad. Daarna nemen de percentages met elk leeftijdsjaar substantieel toe.

CONDOOM- EN PILGEBRUIK

Van de leerlingen die seksuele gemeenschap hebben gehad, zegt 55 procent de laatste keer een condoom te hebben gebruikt (Tabel 7.1). Jongens geven vaker aan een condoom te hebben gebruikt dan meisjes. Bijna de helft van de jongeren geeft aan bij de laatste keer seks de pil te hebben gebruikt of een partner te hebben gehad die de pil gebruikte. Pilgebruik komt vaker voor bij 15- en 16-jarigen in vergelijking met jongere leeftijdsgroepen. Eén op de 4 jongeren geeft aan bij de laatste keer seks zowel een condoom als de pil te hebben gebruikt.

OPVATTINGEN OVER HOMOSEKSUALITEIT

Jongeren op de basisschool en in het voortgezet onderwijs is gevraagd om te reageren op drie stellingen over homoseksualiteit, zoals 'Homoseksuele jongens en lesbische meiden mogen tot mijn vrienden/vriendinnen behoren', met antwoordcategorieën variërend van (1) 'Helemaal niet mee eens' tot (5) 'Helemaal mee eens' (Eisinga e.a., 2000; GGD Rotterdam, 2005. Zie Bijlage voor alle stellingen). Jongeren die een gemiddelde scoren dat hoger is dan 3.5 hebben een positieve houding ten opzichte van homoseksualiteit. Omdat een deel van de jongeren zoenende mensen vies vindt, is het belangrijk om ook de houding ten aanzien van het zoenen van een jongen en een meisje te bezien. Als jongeren het minder vies vinden als een jongen en een meisje zoenen dan als twee jongens of twee meisjes zoenen is het duidelijk dat de weerstand niet alleen te maken heeft met het zoenen zelf, maar ook met wie er zoenen. Daarom is ook gevraagd of jongeren het vies vinden als een jongen en een meisje met elkaar zoenen.

Gemiddeld heeft 57 procent van de jongeren op de basisschool en 59 procent van de jongeren in het voortgezet onderwijs een positieve houding ten opzichte van homoseksualiteit (Tabel 7.2). Terwijl bijna 1 op de 6 jongeren in het basisonderwijs het vies vindt om te zien dat een jongen en een meisje met elkaar zoenen, vindt 1 op de 3 jongeren het vies om twee jongens of twee meisjes met elkaar te zien zoenen. In het voortgezet onderwijs zijn deze cijfers 1 op de 14 (jongen en meisje zoenen), 1 op de 5 (twee meisjes zoenen) en ruim 1 op de 3 jongeren (twee jongens zoenen).

Zowel op de basisschool als in het voortgezet onderwijs rapporteren meisjes (veel) vaker een positieve houding ten opzichte van homoseksualiteit dan jongens. Dit geldt voor alle drie de stellingen die de jongeren voorgelegd kregen: meisjes geven vaker aan dat homoseksuele jongeren tot hun vrienden mogen behoren en vinden het minder vaak vies als twee meisjes of twee jongens met elkaar zoenen. Bovendien valt op dat jongens in het voortgezet onderwijs veel meer moeite hebben met twee jongens die met elkaar zoenen in vergelijking met twee meisjes die met elkaar zoenen. De acceptatie van twee jongens die met elkaar zoenen neemt niet toe met de leeftijd, terwijl dit wel het geval is voor de acceptatie van twee meisjes die met elkaar zoenen (15- en 16-jarigen geven minder vaak aan dat zij het vies vinden als twee meisjes met elkaar zoenen in vergelijking met 12- tot 14-jarigen).

Jongeren in het voortgezet onderwijs is ook gevraagd of zij denken dat, als een jongen of meisje op hun school homoseksueel is, diegene dat dan op school eerlijk zou kunnen vertellen. Mogelijke antwoorden waren: 'ja, tegen iedereen op school', 'ja, alleen tegen zijn of haar vrienden', 'nee' en 'dat weet ik niet'. Gemiddeld geeft 60 procent van de leerlingen aan dat iemand die homoseksueel is op hun school dit kan vertellen (aan iedereen of alleen tegen zijn of haar vrienden). Meisjes denken vaker dat iemand op school openlijk kan vertellen over zijn of haar homoseksualiteit dan jongens. Oudere leeftijdsgroepen (vooral 16-jarigen) geven tenslotte vaker aan dan jongere leeftijdsgroepen (12- en 13-jarigen) dat homoseksuele jongeren op school open kunnen zijn over hun seksuele oriëntatie.

TABEL 7.2 Opvattingen over homoseksualiteit naar onderwijstype, sekse en leeftijd (% , basisonderwijs n=1525, voortgezet onderwijs n=5243)

	BASISONDERWIJS			VOORTGEZET ONDERWIJS							
	TOTAAL BO			TOTAAL VO			LEEFTIJD ³				
	J	M ¹	TOT	J	M ¹	TOT ²	12 JR	13 JR	14 JR	15 JR	16 JR
Positieve houding ten aanzien van homoseksualiteit (schaal) ⁴	40.7	72.6*	56.8	40.3	78.1*	59.1	61.7	56.1	57.3	58.8	63.1
Homoseksuele jongeren mogen tot mijn vrienden behoren	69.9	89.5*	80.0	63.7	90.7*	77.5	83.4	78.2	75.1	76.2	74.9
Vies als twee meisjes met elkaar zoenen	45.0	19.5*	32.1	25.8	11.2*	18.5	22.2	23.2	20.9	14.4	10.3
Vies als twee jongens met elkaar zoenen	45.7	19.8*	32.7	45.1	12.4*	28.8	23.4	29.8	30.3	29.8	30.4
Vies als meisje en jongen zoenen	19.4	15.3*	17.3	8.7	6.0*	7.4	9.6	9.4	6.9	6.2	4.3
Kan eerlijk vertellen over homoseksualiteit op school ⁵	-	-	-	53.7	65.8*	59.6	56.9	56.3	59.9	59.3	67.8

¹ * = verschil tussen jongens en meisjes significant

² vet = verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs significant

³ significante leeftijdsverschillen worden in grote lijnen in de tekst beschreven

⁴ % met schaalscore >3.5 op positieve houding t.a.v. homoseksualiteit (3 stellingen, met elk een score van 1 = helemaal niet mee eens – 5 = helemaal mee eens, opgeteld en gedeeld door 3. Zie Bijlage voor alle stellingen)

⁵ niet gevraagd in het basisonderwijs

VERSCHILLEN NAAR MIGRATIEACHTERGROND, SCHOOLNIVEAU, GEZINSWELVAART EN GEZINSVORM

MIGRATIEACHTERGROND

Er zijn geen verschillen tussen jongeren met en zonder een migratieachtergrond in het voortgezet onderwijs in de rapportage van seksuele gemeenschap (Tabel 7.3). Hoewel er ook geen verschillen zijn in het condoomgebruik bij de laatste keer seks, rapporteren jongeren met een migratieachtergrond minder vaak het gebruik van de pil in vergelijking met jongeren zonder een migratieachtergrond. Daarnaast hebben jongeren met een migratieachtergrond minder vaak een positieve houding ten opzichte van homoseksualiteit.

SCHOOLNIVEAU

VWO-leerlingen hebben minder vaak seksuele gemeenschap gehad in vergelijking met leerlingen op het VMBO-b, VMBO-t en de HAVO (Tabel 7.3). Er zijn echter geen verschillen naar schoolniveau in het gebruik van de condoom en de pil bij de laatste keer seks. Opvattingen over homoseksualiteit

TABEL 7.3 Seksueel gedrag en opvattingen over homoseksualiteit naar migratieachtergrond en schoolniveau (%; voortgezet onderwijs n=5243)

	VOORTGEZET ONDERWIJS					
	MIGRATIEACHTERGROND		SCHOOLNIVEAU ²			
	ZONDER	MET ¹	VMBO-B	VMBO-T	HAVO	VWO
Ooit seksuele gemeenschap gehad	9.1	11.4	14.0 ^a	10.6 ^a	10.3 ^a	4.9 ^b
ANTICONCEPTIE LAATSTE KEER³						
Condoomgebruik	54.9	54.3	47.8	58.7	54.0	60.1
Pilgebruik	50.8	35.3*	49.6	50.7	44.5	35.7
Gebruik van pil én condoom	28.1	20.9	27.2	31.5	21.9	21.9
OPVATTINGEN OVER HOMOSEKSUALITEIT						
Positieve houding ten aanzien van homoseksualiteit (schaal)	61.4	51.5*	48.1 ^a	52.3 ^a	62.7 ^b	68.7 ^b
Kan eerlijk vertellen over homoseksualiteit op school	60.3	57.2	46.7 ^a	54.0 ^a	62.7 ^b	70.5 ^c

¹ * = verschil op basis van migratieachtergrond significant

² verschillende letters betekenen dat verschillen tussen de groepen (schoolniveau) significant zijn (zie Hoofdstuk 1)

³ weergegeven als percentage van degenen die seksuele gemeenschap hebben gehad (n=474)

verschillen echter wel substantieel tussen jongeren van de verschillende schoolniveaus. HAVO- en VWO-leerlingen hebben vaker een positieve houding ten aanzien van homoseksualiteit in vergelijking met VMBO-b en VMBO-t-leerlingen. Bovendien geven VWO-leerlingen het vaakst aan dat, als een jongen of meisje op hun school homoseksueel is, diegene dat op school eerlijk zou kunnen vertellen (71%), gevolgd door HAVO-leerlingen (63%). Op het VMBO-b (47%) en VMBO-t (54%) zijn deze percentages beduidend lager.

GEZINSWELVAART

Jongeren met een lage gezinswelvaart hebben vaker seksuele gemeenschap gehad dan jongeren met een gemiddelde of hoge gezinswelvaart (Tabel 7.4). Er zijn echter geen verschillen naar gezinswelvaart in het condoom- en pilgebruik van jongeren die seksuele gemeenschap hebben gehad. Ook zijn er geen verschillen in opvattingen over homoseksualiteit.

GEZINSVORM

Jongeren die niet met beide ouders in één huis wonen hebben bijna twee keer zo vaak seksuele gemeenschap gehad dan jongeren die wel met beide ouders in één huis wonen (14% versus 8%, Tabel 7.4). Er zijn echter geen verschillen in het condoom- en pilgebruik van deze jongeren. Verder blijkt dat jongeren die niet met beide ouders in één huis wonen vaker een positieve houding hebben ten aanzien van homoseksualiteit in vergelijking met jongeren die wel met beide ouders in één huis wonen.

TABEL 7.4 Seksueel gedrag en opvattingen over homoseksualiteit naar gezinswelvaart en gezinsvorm
(%, voortgezet onderwijs n=5243)

	VOORTGEZET ONDERWIJS				
	GEZINSWELVAART ¹			GEZINSVORM	
	LAAG	MIDDEN	HOOG	NIET BIJ BEIDE OUDERS	BIJ BEIDE OUDERS ²
Ooit seksuele gemeenschap gehad	15.7 ^a	9.6 ^b	8.7 ^b	14.4	8.1 [*]
ANTICONCEPTIE LAATSTE KEER³					
Condoomgebruik	62.7	51.4	55.0	53.6	55.3
Pilgebruik	34.8	45.4	50.0	46.0	46.7
Gebruik van pil én condoom	25.7	25.1	26.4	26.5	25.9
OPVATTINGEN OVER HOMOSEKSUALITEIT					
Positieve houding ten aanzien van homoseksualiteit (schaal)	54.6	60.7	58.6	63.0	57.8 [*]
Kan eerlijk vertellen over homoseksualiteit op school	57.2	60.3	59.4	61.0	59.2

¹ verschillende letters betekenen dat verschillen tussen de groepen (gezinswelvaart) significant zijn (zie Hoofdstuk 1)

² * = verschil op basis van gezinsvorm significant

³ weergegeven als percentage van degenen die seksuele gemeenschap hebben gehad (n=474)

MULTIVARIATE ANALYSES

De multivariate analyses laten zien in hoeverre leeftijd, sekse, schoolniveau, migratieachtergrond, gezinswelvaart en gezinsvorm van middelbare scholieren samenhangen met hun seksuele gedrag en opvattingen over homoseksualiteit (Tabel 7.5). In deze analyses wordt rekening gehouden met de onderlinge samenhang tussen deze achtergrondkenmerken (zoals opleidingsniveau en gezinswelvaart). Bij de bivariate analyses die eerder in dit hoofdstuk werden gerapporteerd is geen rekening gehouden met de onderlinge samenhang tussen de achtergrondkenmerken. In Hoofdstuk 1 wordt meer uitleg gegeven over het verschil tussen bivariate en multivariate analyses.

De resultaten laten zien dat schoolniveau één van de sterkste voorspellers is van seksuele gemeenschap onder jongeren, hun pilgebruik en hun opvattingen over homoseksualiteit. VWO-leerlingen hebben minder vaak seksuele gemeenschap gehad in vergelijking met HAVO- en VMBO-leerlingen. Het verschil is het grootst met VMBO-b-leerlingen. Onder seksueel actieve jongeren gebruiken VMBO-leerlingen echter vaker de pil dan HAVO- en VWO-leerlingen. Het verband tussen schoolniveau en pilgebruik werd eerder niet gevonden wanneer we geen rekening hielden met de onderlinge samenhang tussen schoolniveau en andere achtergrondkenmerken (Tabel 7.3). Tot slot zijn opvattingen over homoseksualiteit positiever naarmate het schoolniveau oploopt.

Jongeren met een migratieachtergrond rapporteren minder vaak het gebruik van de pil en minder vaak een positieve houding ten opzichte van homoseksualiteit in vergelijking met jongeren

zonder een migratieachtergrond. Jongeren die niet met beide ouders in één huis wonen hebben vaker seksuele gemeenschap gehad en rapporteren vaker een positieve houding ten aanzien van homoseksualiteit in vergelijking met jongeren die wel met beide ouders in één huis wonen. Voor gezinswelvaart wijken de resultaten af van de eerdere bevindingen. Eerder werd gevonden dat jongeren met een lage gezinswelvaart vaker seksuele gemeenschap hebben gehad (Tabel 7.4), maar dit verband valt weg wanneer rekening wordt gehouden met de samenhang tussen gezinswelvaart en andere achtergrondkenmerken (Tabel 7.5).

TABEL 7.5 Seksueel gedrag en opvattingen over homoseksualiteit: samenhang met leeftijd, sekse, schoolniveau, migratieachtergrond, gezinswelvaart en gezinsvorm (multivariate analyses, odds ratio's, voortgezet onderwijs, n=5243)

	OOIT SEKSUELE GEMEENSCHAP GEHAD	CONDOOM- GEBRUIK LAATSTE KEER SEKS ¹	PILGEBRUIK LAATSTE KEER SEKS ¹	GEBRUIK VAN PIL ÉN CONDOOM LAATSTE KEER SEKS ¹	POSITIEVE HOUDING TEN AANZIEN VAN HOMO- SEKSUALITEIT	KAN EERLIJK VERTELLEN OVER HOMO- SEKSUALITEIT OP SCHOOL
	OR	OR	OR	OR	OR	OR
Leeftijd	1.99**	0.98	1.40**	1.20	1.03	1.10**
SEKSE (REF.2 = MEISJE)						
Jongen	1.24	1.56*	0.80	1.19	0.18**	0.61**
SCHOOLNIVEAU (REF. = VWO)						
HAVO	2.11**	0.78	1.36	0.91	0.66**	0.68**
VMBO-t	2.83**	0.95	2.24*	1.74	0.43**	0.49**
VMBO-b	3.01**	0.59	2.24*	1.43	0.39**	0.36**
MIGRATIEACHTERGROND (REF. = ZONDER)						
Met	1.16	0.90	0.56*	0.62	0.61**	0.88
GEZINSWELVAART (REF. = HOOG)						
Midden	1.03	0.97	0.81	0.97	1.12	1.07
Laag	1.42	1.48	0.58	1.03	0.95	1.04
GEZINSVORM (REF. = WOONT MET BEIDE OUDERS IN ÉÉN HUIS)						
Woont niet met beide ouders in één huis	1.66**	0.98	1.15	1.14	1.40**	1.15

* p<0.05 ** p<0.01

¹ analyses alleen uitgevoerd onder degenen die seksuele gemeenschap hebben gehad (n=474)

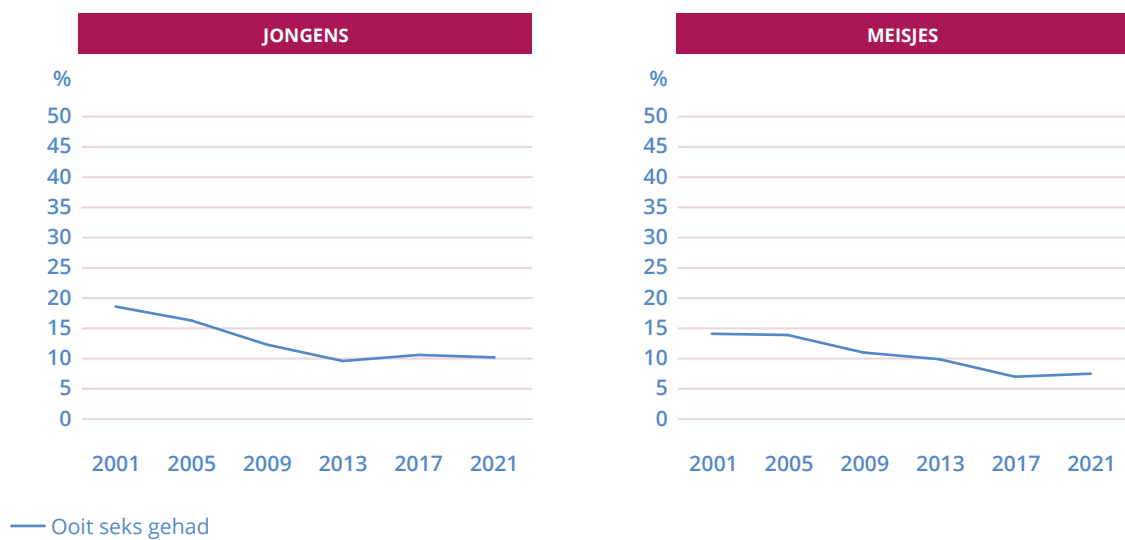
² ref. = referentiegroep. De odds ratio (OR) geeft het verschil weer ten opzichte van de referentiegroep

TRENDS

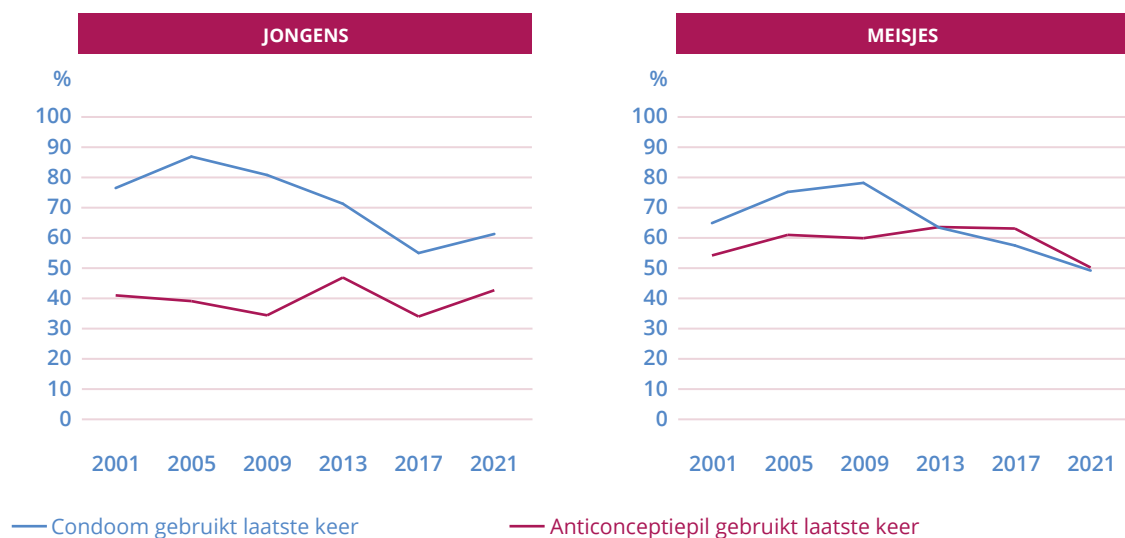
TRENDS IN SEKSUEEL GEDRAG 2001-2021

Sinds het eerste HBSC-onderzoek in 2001 is aan jongeren in Nederland gevraagd of zij ooit seksuele gemeenschap hebben gehad en of zij bij de laatste keer seks een condoom en/of de pil gebruikten. In Tabel 7.6, Figuur 7.1 en Figuur 7.2 staan de resultaten van 20 jaar onderzoek naar deze gedragingen. Het percentage jongeren dat ooit seksuele gemeenschap heeft gehad is in de afgelopen jaren stabiel gebleven, maar is in 2021 lager dan in 2001 en 2005. Dit geldt zowel voor jongens als voor meisjes.

FIGUUR 7.1 Trends in seksuele gemeenschap in het voortgezet onderwijs

FIGUUR 7.2 Trends in condoom- en pilgebruik in het voortgezet onderwijs

In het begin van de 21^e eeuw was condoomgebruik bij de laatste keer seks onder jongeren in Nederland relatief hoog. In 2005 lag het zelfs boven de 80 procent. Hoewel condoomgebruik in 2009 ook nog hoog was (80%), zien we daarna een daling in het condoomgebruik, die is gestabiliseerd tussen 2017 en 2021. Zowel in 2017 als 2021 gaf slechts 56 procent van de jongeren aan een condoom te hebben gebruikt bij de laatste keer seks. Hoewel er geen significante verschillen zijn in het condoomgebruik tussen 2017 en 2021, is het opvallend dat het condoomgebruik tussen 2017 en 2021 voor jongens gestegen lijkt te zijn (van 55% naar 61%), terwijl de percentages bij meisjes juist een afname suggereren (van 58% naar 50%).

Voor pilgebruik zien we eenzelfde trend. In de afgelopen 20 jaar is pilgebruik bij Nederlandse jongeren stabiel gebleven, maar ook hier zien we tussen 2017 en 2021 een niet-significante stijging in de rapportage van pilgebruik bij jongens en een niet-significante daling bij meisjes. Hetzelfde geldt voor het gelijktijdig gebruik van een condoom en de pil.

TABEL 7.6 Trendgegevens 2001-2021 van seksueel gedrag, voortgezet onderwijs (%; 2001 n=5517, 2005 n=5422, 2009 n=5642, 2013 n=5571, 2017 n=6175, 2021 n=4853)^{1,2,3}

	TOTAAL					
	2001	2005	2009	2013	2017	2021
Ooit seksuele gemeenschap gehad	16.4	15.1	11.7	9.8	8.8	8.9
ANTICONCEPTIE LAATSTE KEER⁴						
Condoomgebruik	71.6	81.6*	79.6	67.3*	56.0*	56.3
Pilgebruik	46.9	49.2	46.4	55.3	45.3	45.8
Gebruik van pil én condoom	28.5	34.7	35.5	36.5	27.7	27.5
	JONGENS					
	2001	2005	2009	2013	2017	2021
Ooit seksuele gemeenschap gehad	18.6	16.3	12.3	9.6	10.6	10.2
ANTICONCEPTIE LAATSTE KEER⁴						
Condoomgebruik	76.5	86.9*	80.8	71.3	55.0*	61.3
Pilgebruik	41.0	39.1	34.4	46.9	34.0	42.7
Gebruik van pil én condoom	28.7	30.4	28.1	36.4	22.2*	27.9
	MEISJES					
	2001	2005	2009	2013	2017	2021
Ooit seksuele gemeenschap gehad	14.1	13.9	11.0	9.9	7.0	7.5
ANTICONCEPTIE LAATSTE KEER⁴						
Condoomgebruik	64.9	75.2	78.2	63.4*	57.5*	49.2
Pilgebruik	54.2	61.0	59.9	63.6	63.1	50.2
Gebruik van pil én condoom	28.3	39.6*	43.8	36.5	36.3	26.9

¹ * = significant verschil ten opzichte van meting ervóór

² vet = significant verschil ten opzichte van 2021

³ door selectie van leerjaar 1-4 wijken de cijfers van 2021 iets af van de kerncijfers eerder in dit hoofdstuk

⁴ weergegeven als percentage van degenen die seksuele gemeenschap hebben gehad

TRENDS IN OPVATTINGEN OVER HOMOSEKSUALITEIT 2009-2021

Sinds 2009 worden jongeren in het HBSC-onderzoek gevraagd naar hun opvattingen over homoseksualiteit. Opvallend is dat het percentage jongeren met een positieve houding ten aanzien van homoseksualiteit tussen 2009 en 2013 sterk is toegenomen en dat de cijfers daarna zijn gestabiliseerd (Tabel 7.7). Terwijl in 2009 slechts 34 procent van de jongeren een positieve houding had ten aanzien van homoseksualiteit, lag dit percentage in 2013, 2017 en 2021 rond de 56 procent. Hoewel het percentage jongeren met een positieve houding beduidend hoger is bij meisjes dan bij jongens, zijn meisjes tussen 2017 en 2021 (nog) positiever geworden in hun houding ten aanzien van homoseksualiteit, terwijl de trend bij jongens sinds 2013 stabiel is gebleven.

Het percentage jongeren dat denkt dat, als iemand op hun school homoseksueel is, diegene dat op school eerlijk zou kunnen vertellen, is gestegen sinds 2009. Significante toenames vonden plaats tussen 2009 en 2013 en tussen 2017 en 2021. Voor jongens was de toename tussen 2017 en 2021 niet significant, maar het percentage jongens dat in 2021 dacht dat een homoseksuele leeftijdsgenoot op school eerlijk zou kunnen vertellen dat hij of zij homoseksueel is, was in 2021 wel significant hoger dan in 2013.

TABEL 7.7 Trendgegevens 2009-2021 van opvattingen over homoseksualiteit, voortgezet onderwijs
(%, 2009 n=5642, 2013 n=5571, 2017 n=6175, 2021 n=4853)^{1,2,3}

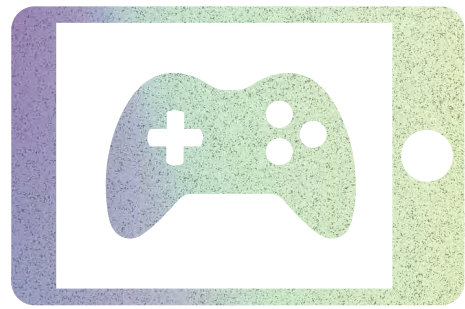
	TOTAAL			
	2009	2013	2017	2021
Positieve houding ten aanzien van homoseksualiteit	34.0	54.4*	55.5	57.8
Kan eerlijk vertellen over homoseksualiteit op school	41.1	50.0*	51.7	58.0*
	JONGENS			
	2009	2013	2017	2021
Positieve houding ten aanzien van homoseksualiteit	22.2	41.1*	43.2	38.5
Kan eerlijk vertellen over homoseksualiteit op school	34.7	44.1*	46.4	51.7
	MEISJES			
	2009	2013	2017	2021
Positieve houding ten aanzien van homoseksualiteit	46.4	68.0*	68.8	77.2*
Kan eerlijk vertellen over homoseksualiteit op school	47.7	55.9*	57.4	64.5*

¹ * = significant verschil ten opzichte van meting ervóór

² vet = significant verschil ten opzichte van 2021

³ door selectie van leerjaar 1-4 wijken de cijfers van 2021 iets af van de kerncijfers eerder in dit hoofdstuk

8

SOCIALE MEDIA EN GAMEN

MAARTJE BOER EN REGINA VAN DEN EIJNDEN

SOCIALE MEDIA EN GAMEN

OVERZICHT VAN DE BELANGRIJKSTE RESULTATEN

SOCIALE MEDIA

- Intensief (gedurende bijna de hele dag) online contact met anderen via sociale media komt bijna twee keer zo vaak voor bij leerlingen in het voortgezet onderwijs (1 op de 3) als bij leerlingen in het basisonderwijs (1 op de 6). Problematisch socialemediagebruik (gebaseerd op kenmerken van verslaving) wordt door 4 procent van de leerlingen in het basisonderwijs en 5 procent van de leerlingen in het voortgezet onderwijs gerapporteerd. Van de middelbare scholieren ervaart 39 procent dat zij (best of heel) vaak minder tijd besteden aan huiswerk maken of leren voor school vanwege hun smartphonegebruik.
- Intensief contact via sociale media nam tussen 2017 en 2021 toe bij zowel jongens als meisjes in het voortgezet onderwijs. Ten opzichte van 2017 is het percentage meisjes in het basisonderwijs dat problematisch socialemediagebruik rapporteert in 2021 meer dan verdubbeld. Ook in het voortgezet onderwijs is problematisch socialemediagebruik tussen 2017 en 2021 gestegen (bij zowel meisjes als jongens), terwijl deze stijging nog niet zichtbaar was in 2019.
- In het voortgezet onderwijs komen intensief online contact, problematisch socialemediagebruik en minder tijd besteden aan huiswerk maken of leren voor school door smartphonegebruik vaker voor bij meisjes dan bij jongens. Hoe lager het schoolniveau, des te vaker leerlingen intensief online contact hebben en problematisch socialemediagebruiker zijn. Naarmate middelbare scholieren ouder worden, rapporteren zij vaker intensief contact via sociale media en smartphonegebruik dat ten koste gaat van huiswerk maken of leren.
- Middelbare scholieren die niet met beide ouders in één huis wonen hebben vaker intensief contact via sociale media en rapporteren vaker dat ze minder tijd aan huiswerk maken of leren besteden door hun smartphonegebruik dan middelbare scholieren die wel met beide ouders in één huis wonen. In het voortgezet onderwijs hebben leerlingen met een hoge gezinswelvaart vaker intensief online contact via sociale media dan leerlingen met een lagere gezinswelvaart.
- In het basisonderwijs komen intensief online contact en problematisch socialemediagebruik vaker voor bij leerlingen met een migratieachtergrond dan bij leerlingen zonder een migratieachtergrond.

GAMEN

- In het voortgezet onderwijs rapporteert 13 procent van de leerlingen intensief gamen (24 of meer uren per week gamen), terwijl problematisch gamen (gebaseerd op kenmerken van verslaving) bij 3 procent voorkomt. In het basisonderwijs zijn deze percentages nagenoeg hetzelfde als in het voortgezet onderwijs. Van de middelbare scholieren geeft 13 procent aan dat zij (best of heel) vaak minder tijd besteden aan huiswerk maken of leren voor school door het gamen.
- Ten opzichte van 2017 is het percentage intensieve gamers in het basisonderwijs in 2021 gestegen bij zowel jongens als meisjes, waarbij het percentage onder meisjes zelfs verviervoudigd is. In het voortgezet onderwijs is tussen 2017 en 2021 ook een stijging in intensief gamen onder jongens en meisjes te zien, terwijl deze stijging in 2019 nog niet zichtbaar was. Problematisch gamen is in het basisonderwijs alleen bij jongens toegenomen. In het voortgezet onderwijs nam problematisch gamen tussen 2017 en 2021 alleen toe bij meisjes.
- In zowel het basisonderwijs als voortgezet onderwijs komen intensief en problematisch gamen veel vaker voor bij jongens dan bij meisjes. Bovendien rapporteren jongens in het voortgezet onderwijs veel vaker dat gamen ten koste gaat van huiswerk maken of leren voor school dan meisjes. In de jongere leeftijdsgroepen komt het vaker voor dat leerlingen vanwege gamen minder tijd besteden aan huiswerk maken of leren dan in oudere leeftijdsgroepen.
- VMBO-b- en VMBO-t-leerlingen hebben een hogere kans om intensief te gamen en om te gamen ten koste van huiswerk maken of leren dan HAVO- en VWO-leerlingen. Middelbare scholieren met een migratieachtergrond laten vaker problematisch gamen zien dan middelbare scholieren zonder een migratieachtergrond.
- In het basisonderwijs komt intensief gamen vaker voor onder leerlingen met een lagere gezinswelvaart dan onder leerlingen met een gemiddelde gezinswelvaart. Middelbare scholieren met een lage gezinswelvaart rapporteren vaker dat gamen ten koste gaat van huiswerk maken of leren dan middelbare scholieren met een hoge gezinswelvaart.
- Intensief gamen komt in het basisonderwijs vaker voor bij scholieren die niet met beide ouders in één huis wonen dan bij scholieren die wel met beide ouders in één huis wonen. Daarnaast rapporteren middelbare scholieren die niet met beide ouders wonen vaker dat het gamen ten koste gaat van huiswerk maken of leren.

KERNCIJFERS

SOCIALEMEDIAGEBRUIK

Aan leerlingen is gevraagd hoe vaak zij online contact via sociale media hebben met bijvoorbeeld vrienden (zie Bijlage voor een overzicht van de vragen). Ze konden daarbij aangeven of zij '(bijna) nooit', 'minstens elke week', '(bijna) elke dag', 'elke dag een paar keer' of 'gedurende bijna de hele dag' online contact hadden (Mascheroni & Ólafsson, 2014). Gedurende bijna de hele dag online contact hebben wordt gedefinieerd als intensief online contact. Tabel 8.1 laat zien dat ongeveer 1 op de 6 basisschoolleerlingen intensief online contact heeft, terwijl dit bij leerlingen in het voortgezet onderwijs twee keer zo vaak voorkomt, namelijk bij ongeveer 1 op de 3 leerlingen. In het voortgezet onderwijs rapporteren meisjes vaker intensief online contact dan jongens (41 versus 30%) en rapporteren 14- en 15-jarigen dit vaker dan 12-jarigen (36 en 42 versus 29%).

TABEL 8.1 Socialemediagebruik naar onderwijstype, sekse en leeftijd (% , basisonderwijs n=1525, voortgezet onderwijs n=5243)

	BASISONDERWIJS			VOORTGEZET ONDERWIJS							
	TOTAAL BO			TOTAAL VO			LEEFTIJD ³				
	J	M ¹	TOT	J	M ¹	TOT ²	12 JR	13 JR	14 JR	15 JR	16 JR
Gedurende de hele dag contact via sociale media	18.2	17.9	18.1	30.2	41.3*	35.6	29.2	33.5	35.6	41.7	38.5
Problematisch socialemediagebruik (schaal) ⁴	3.4	4.5	3.9	3.9	6.8*	5.3	6.4	6.1	4.8	5.0	3.6
HET AFGELOPEN JAAR...											
..regelmatig aan niets anders kunnen denken dan aan het moment dat je weer sociale media kon gaan gebruiken	30.8	29.1	29.9	25.9	28.7	27.3	27.9	30.1	25.9	27.7	23.5
..je regelmatig ontevreden gevoeld omdat je meer tijd aan sociale media had willen besteden?	10.0	9.3	9.6	8.7	10.8*	9.7	10.5	10.9	10.2	8.8	7.8
..je vaak rot gevoeld als je geen sociale media kon gebruiken?	14.3	18.7	16.6	13.3	18.6*	15.9	17.5	18.4	16.8	13.7	11.8
..geprobeerd om minder tijd te besteden aan sociale media, maar dat het niet lukte?	25.8	31.5*	28.7	23.8	45.5*	34.4	35.6	34.0	34.4	33.1	35.4
..regelmatig geen interesse gehad in andere bezigheden (bijv. hobby's, sport) omdat je liever met sociale media bezig was?	11.2	12.8	12.0	15.3	23.1*	19.1	19.8	19.8	19.8	19.3	15.9
..regelmatig ruzie gekregen met anderen door jouw socialemediagebruik?	12.7	12.2	12.5	15.2	17.2	16.2	20.2	17.8	16.2	13.6	12.2
..regelmatig gelogen tegen je ouders of vrienden over de tijd die je aan sociale media besteedt?	7.2	10.7*	9.0	12.0	16.4*	14.1	12.8	17.3	15.4	13.2	10.8
..vaak sociale media gebruikt om niet aan vervelende dingen te hoeven denken?	37.3	44.3*	40.9	35.7	54.3*	44.8	44.1	46.8	44.6	44.9	42.9
..ernstige problemen met je ouders, broer(s) of zus(sen) gehad door je socialemediagebruik?	4.4	3.3	3.8	4.8	5.8	5.3	6.1	6.7	4.7	5.0	3.0
(Best of heel) vaak minder tijd besteden aan huiswerk maken of leren door smartphonegebruik ⁵	-	-	-	31.9	46.3*	38.9	31.7	38.0	40.5	41.3	44.2

¹ * = verschil tussen jongens en meisjes significant

² vet = verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs significant

³ significante leeftijdsverschillen worden in grote lijnen in de tekst beschreven

⁴ % minstens 6 keer 'ja' op 9 stellingen. Op basis van een empirische evaluatie (Boer e.a., 2021b) is het criterium voor problematisch socialemediagebruik aangepast ten opzichte van de rapportage van 2017. De prevalenties van problematisch socialemediagebruik in deze tabel zijn daarom niet te vergelijken met de prevalenties in de rapportage van 2017. Raadpleeg tabellen 8.6 en 8.7 voor een vergelijking in problematisch socialemediagebruik tussen 2017 en 2021 op basis van het aangepaste criterium

⁵ niet gevraagd in het basisonderwijs

Daarnaast is aan de hand van 9 vragen die symptomen van verslaving meten nagegaan of leerlingen problematische gebruikers van sociale media zijn (Boer e.a., 2021b; Van den Eijnden e.a., 2016, zie Bijlage voor een overzicht van alle vragen). Problematisch socialemediagebruik komt ongeveer even vaak voor bij leerlingen in het basisonderwijs als het voortgezet onderwijs (4 en 5%). In het voortgezet onderwijs komt problematisch gebruik wel vaker voor bij meisjes dan bij jongens (7 versus 4%). Problematisch socialemediagebruik verschilt niet significant naar leeftijd. Wanneer we naar de individuele symptomen van problematisch socialemediagebruik kijken, valt op dat het vaak gebruiken van sociale media om niet aan vervelende dingen te hoeven denken het vaakst wordt gerapporteerd, namelijk door ruim 40 procent van de leerlingen in zowel het basisonderwijs als het voortgezet onderwijs. Vijf van de 9 symptomen komen vaker voor bij jongeren in het voortgezet onderwijs dan in het basisonderwijs. Zo ervaart ongeveer 1 op de 20 middelbare scholieren ernstige problemen met familieleden vanwege het socialemediagebruik, terwijl dit onder de basisschoolleerlingen ongeveer 1 op de 25 is. In het voortgezet onderwijs komen 6 van de 9 symptomen vaker voor bij meisjes dan bij jongens, terwijl er in het basisonderwijs slechts sekseverschillen waren bij 3 van de 9 symptomen. Een aantal symptomen komt vaker voor bij jongere dan bij oudere leerlingen: 13- en 14-jarigen rapporteren frequenter dan 16-jarigen dat zij zich vaak rot hebben gevoeld wanneer ze geen sociale media konden gebruiken; 12-jarigen hebben vaker regelmatig ruzie gehad met anderen door hun socialemediagebruik dan 15- en 16-jarigen; en 13-jarigen hebben vaker gelogen over hun socialemediagebruik en ernstige problemen met familieleden gehad vanwege hun socialemediagebruik dan 16-jarigen.

In het voortgezet onderwijs geeft 39 procent van de jongeren aan (best of heel) vaak minder tijd te besteden aan huiswerk maken of leren voor school vanwege hun smartphonegebruik. Dit geldt voor bijna de helft van de meisjes en voor bijna een derde van de jongens. Minder tijd besteden aan huiswerk maken of leren voor school vanwege smartphonegebruik komt vaker voor bij 14-, 15- en 16-jarigen dan bij 12-jarigen (ruim 40 versus 32%).

GAMEN

Aan jongeren is gevraagd hoeveel dagen in de week en hoeveel uur per dag zij meestal gamen (Tabel 8.2). Op basis van deze vragen is het wekelijks aantal uren besteed aan gamen berekend. In dit rapport wordt 24 uur per week gamen gedefinieerd als intensief gamen. In het voortgezet onderwijs geeft 13 procent van de jongeren aan intensief te gamen en in het basisonderwijs is dit percentage vergelijkbaar (14%). In het basisonderwijs komt intensief gamen ongeveer twee keer zo vaak voor bij jongens als bij meisjes (19 versus 10%) en in het voortgezet onderwijs vier keer zo vaak (20 versus 5%). Bovendien gamen 12- t/m 15-jarigen vaker intensief (12-15%) dan 16-jarigen (7%).

Net als bij problematisch socialemediagebruik is aan de hand van 9 vragen verslaving aan gamen gemeten (Lemmens e.a., 2015, zie Bijlage voor een overzicht van alle vragen). Problematisch gamen komt bij 3 procent van de leerlingen in het voortgezet onderwijs voor, waarbij er grote verschillen zijn tussen jongens (6%) en meisjes (1%). Deze cijfers zijn vergelijkbaar bij leerlingen in het basisonderwijs. Wanneer we afzonderlijk naar de 9 symptomen van problematisch gamen kijken, dan valt op dat het spelen van games om niet aan vervelende dingen te hoeven denken het vaakst voorkomt (42% in het basisonderwijs en 39% voortgezet onderwijs), terwijl het hebben van ernstige problemen met anderen vanwege het gamen het minst vaak genoemd wordt (3% in

TABEL 8.2 Gamen naar onderwijstype, sekse en leeftijd (% , basisonderwijs n=1525, voortgezet onderwijs n=5243)

	BASISONDERWIJS			VOORTGEZET ONDERWIJS							
	TOTAAL BO			TOTAAL VO			LEEFTIJD ³				
	J	M ¹	TOT	J	M ¹	TOT ²	12 JR	13 JR	14 JR	15 JR	16 JR
Minstens 24 uur per week gamen	19.3	9.6*	14.4	19.8	4.9*	12.5	11.7	15.1	14.6	12.5	6.9
Problematisch gamen (schaal) ⁴	5.4	1.1*	3.2	5.6	1.2*	3.4	3.1	4.9	3.2	2.7	2.9
HET AFGELOPEN JAAR...											
..wel eens urenlang aan niets anders kunnen denken dan aan het moment dat je weer kon gamen?	31.9	15.3*	24.0	25.9	12.4*	20.8	19.7	23.1	23.0	20.7	14.9
..je ontevreden gevoeld omdat je meer had willen gamen?	16.1	8.7*	12.5	21.2	8.9*	16.6	15.9	19.4	15.8	16.6	13.8
..je rot gevoeld als je niet kon gamen?	20.2	10.5*	15.6	23.8	10.5*	18.7	16.3	24.9	17.6	17.9	15.1
..niet kunnen minderen met gamen, terwijl anderen je zeiden dat je dat moest doen?	15.5	9.7*	12.8	14.9	6.4*	11.7	13.5	14.6	11.5	9.3	7.1
..games gespeeld om niet aan vervelende dingen te hoeven denken?	43.9	40.8	42.4	41.9	33.7*	38.8	36.6	41.9	37.6	41.8	34.1
..ruzie gekregen met anderen door jouw gamegedrag?	14.7	5.8*	10.5	19.0	6.7*	14.3	12.4	18.6	13.1	14.0	12.3
..de tijd die je besteedt aan games verborgen gehouden voor anderen?	7.0	9.5	8.2	11.2	7.2*	9.7	8.8	10.9	9.5	10.1	8.6
..interesse verloren in hobby's of andere activiteiten omdat je wilde gamen?	8.7	4.5*	6.7	10.8	6.1*	9.0	8.5	9.3	9.1	9.1	8.8
..ernstige problemen met familie, vrienden of partner gehad door jouw gamen?	4.3	1.7*	3.1	5.1	2.5*	4.1	3.1	5.8	3.6	3.7	4.3
(Best of heel) vaak minder tijd besteden aan huiswerk maken of leren door gamen ⁵	-	-	-	21.1	4.0*	12.7	11.2	14.2	13.8	13.4	10.2

¹ * = verschil tussen jongens en meisjes significant

² vet = verschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs significant

³ significante leeftijdsverschillen worden in grote lijnen in de tekst beschreven

⁴ % minstens 6 keer 'ja' op 9 stellingen. Dit criterium komt overeen met het nieuwe criterium voor problematisch socialemediagebruik (Boer e.a., 2021b) en wijkt daarmee af van het criterium van problematisch gamen in de rapportage van 2017. De prevalenties van problematisch gamen in deze tabel zijn daarom niet te vergelijken met de prevalenties in de rapportage van 2017. Raadpleeg tabellen 8.6 en 8.7 voor een vergelijking in problematisch gamen tussen 2017 en 2021 op basis van het aangepaste criterium

⁵ niet gevraagd in het basisonderwijs

het basisonderwijs en 4% in het voortgezet onderwijs). Vier van de 9 symptomen worden vaker gerapporteerd in het voortgezet onderwijs dan in het basisonderwijs. In het voortgezet onderwijs komen alle 9 symptomen vaker voor bij jongens dan bij meisjes en in het basisonderwijs geldt dit voor 7 van de 9 symptomen. Verder zijn er leeftijdsverschillen waarbij het beeld ontstaat dat symptomen van problematisch gamen het vaakst voorkomen bij 13-jarigen. Zo zeggen 13- en 14-jarigen vaker dan 16-jarigen weleens urenlang aan niets anders te kunnen denken dan gamen, rapporteren 13-jarigen vaker dan andere leeftijdsgroepen dat zij zich rot voelden wanneer ze niet konden gamen, gaven 13-jarigen vaker dan 15- en 16-jarigen aan dat zij niet konden minderen met gamen en hebben 13-jarigen vaker dan 12-jarigen ruzie met anderen gekregen vanwege hun gamen.

Tot slot is aan jongeren in het voortgezet onderwijs gevraagd in hoeverre zij minder tijd besteden aan huiswerk maken of leren voor school door hun gamen. Eén op de 8 jongeren geeft aan (best of heel) vaak minder tijd te besteden aan huiswerk maken of leren vanwege gamen, waarbij jongens dit veel vaker aangeven dan meisjes (21 versus 4%).

VERSCHILLEN NAAR MIGRATIEACHTERGROND, SCHOOLNIVEAU, GEZINSWELVAART EN GEZINSVORM

MIGRATIEACHTERGROND

In het basisonderwijs bestaan er verschillen in socialemediagebruik tussen leerlingen met en zonder een migratieachtergrond (Tabel 8.3). Intensief online contact via sociale media komt twee keer zo vaak voor bij leerlingen met een migratieachtergrond dan bij leerlingen zonder een migratieachtergrond (30 versus 14%). Problematisch socialemediagebruik komt voor bij 8 procent van de leerlingen met een migratieachtergrond tegenover 2 procent van de leerlingen zonder een migratieachtergrond. In het voortgezet onderwijs verschilt het gedrag rondom socialemediagebruik niet naar migratieachtergrond. In het basisonderwijs verschilt gedrag rondom gamen niet naar migratieachtergrond. In het voortgezet onderwijs komt problematisch gamen echter vaker voor bij jongeren met een migratieachtergrond dan bij jongeren zonder een migratieachtergrond (5 versus 3%).

SCHOOLNIVEAU

Er zijn verschillen in socialemediagebruik en gamen tussen schoolniveaus. Intensief online contact via sociale media en problematisch socialemediagebruik komen vaker voor bij VMBO-b- en VMBO-t-leerlingen dan bij VWO-leerlingen (Tabel 8.3). Zo rapporteert bijvoorbeeld 43 procent van de VMBO-b-leerlingen gedurende de hele dag online contact te hebben met anderen tegenover 29 procent van de VWO-leerlingen. Bovendien komt problematisch socialemediagebruik ruim twee keer vaker voor bij VMBO-b-leerlingen dan bij VWO-leerlingen (7 versus 3%). Het percentage leerlingen dat intensief gamet verschilt tussen VMBO-b (1 op de 5), VMBO-t (1 op de 6) en HAVO/VWO (1 op de 10/13). Bovendien geven VMBO-b- en VMBO-t-leerlingen vaker aan dat zij (best of heel) vaak minder tijd besteden aan huiswerk maken of leren vanwege het gamen (15 en 18%) dan HAVO- en VWO-leerlingen (beide 10%).

TABEL 8.3 Socialemediagebruik en gamen naar migratieachtergrond en schoolniveau (% , basisonderwijs n=1525, voortgezet onderwijs n=5243)

	BASISONDERWIJS		VOORTGEZET ONDERWIJS					
	MIGRATIEACHTERGROND		MIGRATIEACHTERGROND		SCHOOLNIVEAU ²			
	ZONDER	MET ¹	ZONDER	MET ¹	VMBO-B	VMBO-T	HAVO	VWO
SOCIALE MEDIA								
Gedurende de hele dag contact via sociale media	13.9	29.9*	35.0	37.5	42.5 ^a	37.8 ^a	35.0 ^{ab}	28.9 ^b
Problematisch socialemediagebruik (schaal) ³	2.4	8.3*	5.0	6.1	7.0 ^a	5.9 ^a	5.3 ^{ab}	3.4 ^b
(Best of heel) vaak minder tijd besteden aan huiswerk maken of leren door smartphonegebruik ⁴	-	-	38.7	39.3	40.4	39.2	38.4	38.1
GAMEN								
Minstens 24 uur per week gamen	13.7	16.5	12.1	13.9	20.8 ^a	14.6 ^b	9.9 ^c	7.6 ^c
Problematisch gamen (schaal) ³	2.9	4.1	3.0	4.7*	4.2	3.9	3.2	2.6
(Best of heel) vaak minder tijd besteden aan huiswerk maken of leren door gamen ⁴	-	-	12.8	12.6	17.6 ^a	14.9 ^a	10.5 ^b	9.6 ^b

¹* = verschil op basis van migratieachtergrond significant

² verschillende letters betekenen dat verschillen tussen de groepen (schoolniveau) significant zijn (zie Hoofdstuk 1)

³ % minstens 6 keer 'ja' op 9 stellingen. Op basis van een empirische evaluatie (Boer e.a., 2021b) zijn de criteria voor problematisch socialemediagebruik en gamen aangepast ten opzichte van de rapportage van 2017. De prevalenties van problematisch socialemediagebruik en gamen in deze tabel zijn daarom niet te vergelijken met de prevalenties in de rapportage van 2017.

⁴ niet gevraagd in het basisonderwijs

GEZINSWELVAART

Er zijn geen verschillen naar gezinswelvaart in socialemediagebruik (Tabel 8.4). Wat betreft gamen zijn deze verschillen er wel. In het basisonderwijs komt intensief gamen voor bij 1 op de 5 jongeren met een lage gezinswelvaart tegenover 1 op de 9 jongeren met een gemiddelde gezinswelvaart. Jongeren met een hoge gezinswelvaart zitten ertussenin. In het voortgezet onderwijs komt problematisch gamen vaker voor bij leerlingen met een lage gezinswelvaart (5%) dan bij leerlingen met een hoge gezinswelvaart (3%). Daarnaast rapporteren middelbare scholieren met een lage gezinswelvaart vaker dat gamen ten koste gaat van het huiswerk maken of leren (18%) dan middelbare scholieren met een gemiddelde (13%) en hoge gezinswelvaart (12%).

GEZINSVORM

Er is een samenhang tussen de gezinsvorm van leerlingen en hun gedrag rondom sociale media-gebruik en gamen (Tabel 8.4). Wat betreft socialemediagebruik geven leerlingen in het voortgezet onderwijs die niet bij beide ouders in één huis wonen vaker aan dat zij intensief online contact via sociale media hebben en dat hun smartphonegebruik (best of heel) vaak ten koste gaat van huiswerk maken of leren dan leerlingen die wel bij beide ouders in één huis wonen. In het basisonderwijs verschilt het socialemediagebruik niet naar gezinsvorm. Wat betreft gamen zien we in het basisonderwijs dat ongeveer 1 op de 5 jongeren die niet bij beide ouders in één huis wonen intensief gamet, tegenover 1 op de 8 jongeren die wel bij beide ouders in één huis wonen. In het voortgezet onderwijs ervaren jongeren die niet bij beide ouders wonen vaker dat het gamen ten koste gaat van huiswerk maken of leren dan jongeren die wel bij beide ouders wonen (15 versus 12%).

TABEL 8.4 Socialemediagebruik en gamen naar gezinswelvaart en gezinsvorm (% , basisonderwijs n=1525, voortgezet onderwijs n=5243)

	BASISONDERWIJS					VOORTGEZET ONDERWIJS				
	GEZINSWELVAART ¹			GEZINSVORM		GEZINSWELVAART ¹			GEZINSVORM	
	LAAG	MIDDEN	HOOG	NIET BIJ BEIDE OUDERS	BIJ BEIDE OUDERS ²	LAAG	MIDDEN	HOOG	NIET BIJ BEIDE OUDERS	BIJ BEIDE OUDERS ²
SOCIALE MEDIA										
Gedurende de hele dag contact via sociale media	20.0	20.2	16.1	21.9	17.2	35.8	33.2	37.4	39.7	34.3*
Problematisch socialemediagebruik (schaal) ³	3.8	4.7	3.4	6.1	3.4	6.8	5.1	5.0	6.2	5.0
(Best of heel) vaak minder tijd besteden aan huiswerk maken of leren door smartphonegebruik ⁴	-	-	-	-	-	43.5	38.1	39.0	43.7	37.4*
GAMEN										
Minstens 24 uur per week gamen	21.4 ^a	11.7 ^b	15.1 ^{ab}	19.8	13.1*	12.6	13.0	11.5	14.1	12.0
Problematisch gamen (schaal) ³	4.9	3.1	3.4	3.6	3.2	5.2 ^a	3.4 ^{ab}	2.8 ^b	4.1	3.2
(Best of heel) vaak minder tijd besteden aan huiswerk maken of leren door gamen ⁴	-	-	-	-	-	18.4 ^a	12.7 ^b	11.8 ^b	14.9	12.0*

¹ verschillende letters betekenen dat verschillen tussen de groepen (gezinswelvaart) significant zijn (zie Hoofdstuk 1)

² * = verschil op basis van gezinsvorm significant

³ % minstens 6 keer 'ja' op 9 stellingen. Op basis van een empirische evaluatie (Boer e.a., 2021b) zijn de criteria voor problematisch socialemediagebruik en gamen aangepast ten opzichte van de rapportage van 2017. De prevalenties van problematisch socialemediagebruik en gamen in deze tabel zijn daarom niet te vergelijken met de prevalenties in de rapportage van 2017.

⁴ niet gevraagd in het basisonderwijs

MULTIVARIATE ANALYSES

De multivariate analyses laten zien in hoeverre leeftijd, sekse, schoolniveau, migratieachtergrond, gezinswelvaart en gezinsvorm van middelbare scholieren samenhangen met hun gedrag rondom sociale media en gamen (Tabel 8.5). In deze analyses wordt rekening gehouden met de onderlinge samenhang tussen deze achtergrondkenmerken (zoals opleidingsniveau en gezinswelvaart). Bij de bivariate analyses die eerder in dit hoofdstuk werden gerapporteerd is geen rekening gehouden met de onderlinge samenhang tussen de achtergrondkenmerken. In Hoofdstuk 1 wordt meer uitleg gegeven over het verschil tussen bivariate en multivariate analyses.

TABEL 8.5 Socialemediagebruik en gamen: samenhang met leeftijd, sekse, schoolniveau, migratieachtergrond, gezinswelvaart en gezinsvorm (multivariate analyses, odds ratio's, voortgezet onderwijs, n=5243)

	GEDURENDE DE HELE DAG CONTACT VIA SOCIALE MEDIA	PROBLEMATISCH SOCIALE-MEDIA-GEBRUIK ¹	(BEST OF HEEL) VAAK MINDER TIJD BESTEDEN AAN HUISWERK/ LEREN DOOR SMARTPHONE-GEBRUIK	MINSTENS 24 UUR PER WEEK GAMEN	PROBLEMATISCH GAMEN ¹	(BEST OF HEEL) VAAK MINDER TIJD BESTEDEN AAN HUISWERK/ LEREN DOOR GAMEN
	OR	OR	OR	OR	OR	OR
Leeftijd	1.15**	0.89	1.14**	0.91**	0.92	0.98
SEKSE (REF.² = MEISJE)						
Jongen	0.59**	0.56**	0.51**	4.68**	4.94**	6.37**
SCHOOLNIVEAU (REF. = VWO)						
HAVO	1.32*	1.60*	0.98	1.40	1.32	1.19
VMBO-t	1.59**	1.70*	1.05	2.05**	1.36	1.65**
VMBO-b	1.93**	2.06**	1.09	3.05**	1.27	1.86**
MIGRATIEACHTERGROND (REF. = ZONDER)						
Met	1.10	1.21	1.02	1.10	1.54*	0.88
GEZINSWELVAART (REF. = HOOG)						
Midden	0.76**	0.97	0.91	1.12	1.18	1.13
Laag	0.75*	1.18	1.08	0.89	1.58	1.58**
GEZINSVORM (REF. = WOONT MET BEIDE OUDERS IN ÉÉN HUIS)						
Woont niet met beide ouders in één huis	1.26**	1.12	1.28**	1.19	1.15	1.26*

* p<0.05; **p<0.01

¹ % minstens 6 keer 'ja' op 9 stellingen. Op basis van een empirische evaluatie (Boer e.a., 2021b) zijn de criteria voor problematisch socialemediagebruik en gamen aangepast ten opzichte van de rapportage van 2017. De odds ratios van problematisch socialemediagebruik en gamen in deze tabel zijn daarom niet te vergelijken met de prevalenties in de rapportage van 2017

² ref. = referentiegroep. De odds ratio (OR) geeft het verschil weer ten opzichte van de referentiegroep

SOCIALE MEDIA

Sekse en schoolniveau zijn de sterkste voorspellers van gedrag rondom socialemediagebruik. De kans op intensief online contact, problematisch socialemediagebruik en minder tijd besteden aan huiswerk maken of leren vanwege het smartphonegebruik is bijna twee keer zo groot voor meisjes als voor jongens. Hoe lager het schoolniveau, des te groter de kans op intensief online contact en problematisch socialemediagebruik.

Verder geldt dat hoe ouder de leerlingen zijn, des te vaker zij intensief online contact via sociale media hebben en des te minder tijd zij aan huiswerk maken of leren besteden door hun smartphonegebruik. Jongeren die niet bij beide ouders in één huis wonen hebben vaker intensief online contact en besteden minder tijd aan huiswerk maken of leren vanwege hun smartphonegebruik dan jongeren die wel bij beide ouders in één huis wonen. In tegenstelling tot de resultaten eerder in dit hoofdstuk, waarbij geen rekening werd gehouden met de rol van andere achtergrondkenmerken (Tabel 8.4), komt intensief contact via sociale media vaker voor bij jongeren met een hoge gezinswelvaart dan bij jongeren met een lage of gemiddelde gezinswelvaart.

GAMEN

Sekse hangt het sterkst samen met gedrag rondom gamen. Jongens hebben een vijf keer zo grote kans om intensief en problematisch te gamen als meisjes. De kans op (best of heel) vaak minder tijd besteden aan huiswerk maken of leren vanwege gamen is ruim zes keer zo groot bij jongens als meisjes. Ook schoolniveau is een sterke voorspeller van gamegedrag. Zo is de kans dat VMBO-b leerlingen intensief gamen drie keer zo groot en de kans dat ze minder tijd besteden aan huiswerk maken of leren vanwege gamen bijna twee keer zo groot in vergelijking met VWO-leerlingen.

Intensief gamen komt minder vaak voor naarmate leerlingen ouder worden. Daarnaast rapporteren jongeren met een migratieachtergrond vaker problematisch gamen dan jongeren zonder een migratieachtergrond. Leerlingen met een lage gezinswelvaart en leerlingen die niet met beide ouders in één huis wonen geven vaker aan dat het gamen ten koste gaat van huiswerk maken of leren dan leerlingen met een hoge gezinswelvaart en leerlingen die met beide ouders in één huis wonen. Eerder in dit hoofdstuk (Tabel 8.4) zagen we meer problematische gamers onder de leerlingen met een lage gezinswelvaart dan onder leerlingen met een hoge gezinswelvaart, maar dit verschil verdwijnt als we rekening houden met de rol van andere achtergrondkenmerken.

TRENDS 2017-2021

Tabellen 8.6 en 8.7 geven de trends in socialemediagebruik en gamen tussen 2017 en 2021 weer. Voor problematisch socialemediagebruik, de frequentie van gamen en problematisch gamen zijn extra gegevens uit 2019 beschikbaar vanwege het Peilstationsonderzoek dat toen onder middelbare scholieren is uitgevoerd (Tabel 8.7).

SOCIALE MEDIA

Het percentage leerlingen in het basisonderwijs dat intensief contact heeft via sociale media steeg niet tussen 2017 en 2021. In het voortgezet onderwijs steeg dit percentage wel van 31 naar 36 procent.

TABEL 8.6 Trendgegevens 2017-2021 socialemediagebruik en gamen naar sekse, basisonderwijs
(%, 2017 n=1588, 2021 n=1525)¹

	TOTAAL	
	2017	2021
SOCIALE MEDIA		
Gedurende de hele dag contact via sociale media	14.9	18.1
Problematisch socialemediagebruik ²	1.8	3.9*
GAMEN		
Minstens 24 uur per week gamen	7.1	14.4*
Problematisch gamen ²	1.8	3.2*
	JONGENS	
	2017	2021
SOCIALE MEDIA		
Gedurende de hele dag contact via sociale media	15.1	18.2
Problematisch socialemediagebruik ²	1.8	3.4
GAMEN		
Minstens 24 uur per week gamen	11.7	19.3*
Problematisch gamen ²	3.2	5.4*
	MEISJES	
	2017	2021
SOCIALE MEDIA		
Gedurende de hele dag contact via sociale media	14.7	17.9
Problematisch socialemediagebruik ²	1.7	4.5*
GAMEN		
Minstens 24 uur per week gamen	2.4	9.6*
Problematisch gamen ²	0.5	1.1

¹ * = significant verschil ten opzichte van meting ervóór

² % minstens 6 keer 'ja' op 9 stellingen

Bij meisjes in het basisonderwijs is de prevalentie van problematisch socialemediagebruik in 2021 meer dan verdubbeld ten opzichte van 2017, namelijk van 2 naar 5 procent. In het voortgezet onderwijs was het percentage leerlingen dat problematisch socialemediagebruik rapporteerde in 2021 hoger dan in 2019 (jongens en meisjes) en 2017 (alleen meisjes). Zo kwam problematisch socialemediagebruik in 2019 bij 4 procent van de meisjes voor en steeg dit percentage naar 7 procent in 2021.

TABEL 8.7 Trendgegevens 2017-2021 socialemediagebruik en gamen naar sekse, voortgezet onderwijs
(%, 2017 n=6718, 2019 n=5587, 2021 n=5243)^{1,2}

	TOTAAL		
	2017 HBSC	2019 PEIL	2021 HBSC
SOCIALE MEDIA			
Gedurende de hele dag contact via sociale media ³	31.3	-	35.6
Problematisch socialemediagebruik ⁴	3.8	3.3	5.3*
GAMEN			
Minstens 24 uur per week gamen	7.8	8.0	12.5*
Problematisch gamen ⁴	2.5⁵	2.5	3.4
	JONGENS		
	2017 HBSC	2019 PEIL	2021 HBSC
SOCIALE MEDIA			
Gedurende de hele dag contact via sociale media ³	25.9	-	30.2
Problematisch socialemediagebruik ⁴	3.2	2.4	3.9*
GAMEN			
Minstens 24 uur per week gamen	13.5	13.5	19.8*
Problematisch gamen ⁴	4.4	4.1	5.6
	MEISJES		
	2017 HBSC	2019 PEIL	2021 HBSC
SOCIALE MEDIA			
Gedurende de hele dag contact via sociale media ³	37.0	-	41.3
Problematisch socialemediagebruik ⁴	4.5	4.2	6.8*
GAMEN			
Minstens 24 uur per week gamen	1.8	2.3	4.9*
Problematisch gamen ⁴	0.5	0.9	1.2

¹ * = significant verschil ten opzichte van meting ervóór

² vet = significant verschil ten opzichte van 2021

³ niet gevraagd in het Peilstationsonderzoek

⁴ % minstens 6 keer 'ja' op 9 stellingen

⁵ verschil tussen 2017 en 2021 is niet significant wanneer gecontroleerd wordt voor verschillen in de steekproefsamenstelling

GAMEN

In het basisonderwijs is het percentage jongeren dat intensief gamet verdubbeld van 7 procent in 2017 naar 14 procent in 2021. Kijken we naar jongens en meisjes apart, dan valt op dat er vooral een sterke stijging is bij meisjes: bij meisjes komt intensief gamen in 2021 vier keer vaker voor dan

in 2017, terwijl het bij de jongens in 2021 nog geen twee keer vaker voorkomt dan in 2017. Ook in het voortgezet onderwijs was er een stijging in intensief gamen in 2021 ten opzichte van 2017 en 2019 bij zowel jongens als meisjes. Het percentage meisjes dat problematisch gamen rapporteert op de basisschool is tussen 2017 en 2021 gelijk gebleven, terwijl er bij de jongens sprake is van een stijging van 3 naar ruim 5 procent. In het voortgezet onderwijs nam problematisch gamen echter juist alleen bij meisjes toe, namelijk van 0.5 procent in 2017 naar 1 procent in 2021.

9

NABESCHOUWING

GONNEKE STEVENS, MAARTJE BOER EN
WILMA VOLLEBERGH

NABESCHOUWING

GEZONDHEID EN WELZIJN VAN JONGEREN IN NEDERLAND IN DE 21STE EEUW: BELANGRIJKSTE BEVINDINGEN

Met zes HBSC-metingen onder representatieve groepen van duizenden scholieren sinds 2001, kunnen we trends in de gezondheid en het welzijn van jongeren in Nederland over de afgelopen twintig jaar laten zien. De vergelijking tussen 2017 en 2021 geeft bovendien een beeld van de stand van de jeugd na ruim anderhalf jaar coronacrisis. Voordat meer in detail wordt ingegaan op de resultaten van dit rapport, bespreken we allereerst de meest robuuste en opvallende resultaten van de afgelopen twintig jaar.

Nederlandse jongeren vielen vanaf de eerste meting in 2001 op door hun zeer positieve oordeel over sociale relaties met hun ouders, klasgenoten en vrienden. Die sociale relaties bleven, op kleine fluctuaties na, in alle jaren positief. Bovendien is het percentage jongeren dat pest of gepest wordt in twintig jaar behoorlijk afgenomen en is laag vergeleken met andere landen. Het sociale vangnet is voor de meeste jongeren in Nederland dus heel bevredigend. Ook opvallend is de gunstige trend in roken en alcoholgebruik in de laatste twee decennia. Waar Nederlandse jongeren in het begin van deze eeuw zelfs door de toenmalige minister nog de 'zuipschuiten van Europa' werden genoemd (Brandt, 2006), zagen we daarna een spectaculaire daling in het roken en alcoholgebruik. Die daling was vooral sterk in het eerste decennium van deze eeuw, waarna een periode aanbrak waarin het niveau van middelengebruik stabiel bleef. Ook betrof de daling in middelengebruik vooral de jongere groepen.

De cijfers voor welbevinden en mentale gezondheid laten daarentegen een ontwikkeling zien in de richting van meer problemen in de afgelopen twintig jaar. Deze trend is bij meisjes veel sterker dan bij jongens. Onder meisjes zagen we met name een stijging in emotionele problemen en psychosomatische klachten tussen 2009 en 2013 en tussen 2017 en 2021, waarbij de omvang van de laatste stijging zonder meer zorgwekkend te noemen is. Het lijkt er dus op dat deze trend in de afgelopen coronatijd behoorlijk versterkt is. Inmiddels geeft een meerderheid van de meisjes aan regelmatig last te hebben van psychosomatische problemen. Ook opvallend is de geleidelijke toename in symptomen van hyperactiviteit en aandachtsproblemen onder zowel jongens als meisjes in de afgelopen twintig jaar; onder middelbare scholieren is er bijna sprake van een verdubbeling. Het is aannemelijk dat de negatieve ontwikkeling in welbevinden en mentale gezondheid samenhangt met een andere opmerkelijke trend. In 2001 hadden Nederlandse jongeren weinig zorgen over hun schoolse functioneren. Destijds rapporteerde slechts 16 procent

van de jongeren in het voortgezet onderwijs dat zij (nogal) veel druk door hun schoolwerk ervaren. In 2021 is dit percentage bijna drie keer zo hoog: 45 procent. Ook hier zien we dat meisjes veel slechter af zijn dan jongens. In 2021 rapporteert meer dan de helft van de meisjes (54%) last te hebben van druk door schoolwerk, terwijl dit bij jongens tot ruim een derde (36%) beperkt blijft. Het lijkt daarmee gedaan met het zorgeloze leven van Nederlandse scholieren.

Ten slotte is er veel variatie in de gezondheid en het welzijn tussen verschillende groepen jongeren. Naast de hierboven genoemde sekseverschillen vallen verschillen naar opleidingsniveau sterk op. Jongeren in lagere opleidingsniveaus vertonen op veel gebieden een meer problematisch beeld. Ze pesten veel vaker en worden vaker gepest, rapporteren aanzienlijk meer gedragsproblemen, hyperactiviteit/aandachtsproblemen en sociale problemen, hebben ongezondere eetgewoonten en roken en drinken veel meer dan de jongeren in de hogere opleidingsniveaus. Ondanks vele pogingen om deze verschillen terug te dringen, zien we hiervan nauwelijks iets terug in ons onderzoek: de meeste verschillen naar opleidingsniveau waren er in 2001 al en zijn er in 2021 nog steeds. Ook jongeren die niet bij beide ouders in één huis wonen, scoren in bijna alle opzichten minder gunstig dan jongeren voor wie dit wel het geval is. Hier zien we met name aanzienlijke verschillen in de sociale relaties binnen het gezin, ervaringen op school en op alle indicatoren van welbevinden, mentale problemen en in middelengebruik.

In het hiernavolgende bespreken we de verschillende trends meer in detail. Naast de algemene trends over twintig jaar besteden we extra aandacht aan de cijfers van de periode tussen 2017 en 2021, omdat we met deze cijfers de resultaten van voor de coronacrisis kunnen vergelijken met die van tijdens de coronacrisis. We geven ook mogelijke verklaringen voor deze trends. Vervolgens wordt een overzicht gegeven van verschillen in de gezondheid en het welzijn op basis van leeftijd, geslacht, opleidingsniveau, migratieachtergrond, gezinsvorm en gezinswelvaart. Ten slotte bespreken we de implicaties van onze bevindingen voor preventie en beleid en gaan we in op de belangrijkste beperkingen van ons onderzoek.

TRENDS TUSSEN 2001 EN 2021

SOCIALE RELATIES OOK IN 2021 OVERWEGEND POSITIEF

Het merendeel van de jongeren in Nederland is in 2021 nog steeds positief over hun sociale relaties. Zo is het percentage jongeren dat aangeeft heel gemakkelijk met hun vader, moeder of beste vriend(in) te kunnen praten in 2021 even hoog als in 2017. Alleen voor meisjes op de basisschool is dit percentage wanneer het om praten met hun vader gaat wat afgenomen, terwijl voor jongens in het voortgezet onderwijs het percentage dat aangeeft gemakkelijk met zijn beste vriend(in) te kunnen praten wat gestegen is. Van de middelbare scholieren geeft 88 procent in 2021 aan (heel) gemakkelijk met moeder en 81 procent (heel) gemakkelijk met vader te kunnen praten. Op de basisschool gaat het om respectievelijk 92 en 83 procent. Wel rapporteren jongeren in het voortgezet onderwijs in 2021 wat minder vaak steun van hun gezin te ontvangen dan vier jaar eerder. Mogelijk heeft de coronacrisis met de periodes van online onderwijs en de restricties rondom sociale contacten gezorgd voor iets meer frictie in het gezin (Cassinat e.a., 2021; Donker e.a., 2021; Stevens e.a., 2021).

Ook het percentage jongeren dat aangeeft op school te pesten of gepest te worden is in 2021 uitzonderlijk laag, net als in 2017. Online pesten is daarentegen wel gestegen. Voor zowel jongens als meisjes in het voortgezet onderwijs is het percentage dat aangeeft vaak online te pesten of gepest te worden ongeveer verdubbeld tussen 2017 en 2021. Gelukkig gaat het ook in 2021 om lage percentages: 3 procent pest online en 4 procent wordt online gepest. Voor meisjes op de basisschool is het percentage dat aangeeft vaak online gepest te worden gestegen van 1 naar 6 procent. Ondanks de lage percentages zijn deze stijgingen reden tot enige zorg, aangezien de negatieve gevolgen van pesten voor de ontwikkeling van jongeren groot kunnen zijn (Veenstra, 2014).

Daarnaast is er onder meisjes in het voortgezet onderwijs tussen 2017 en 2021 een daling zichtbaar in de steun die zij ervaren van hun vrienden. Bovendien zijn zij in 2021 iets negatiever over de sfeer onder klasgenoten en de relatie met hun leraar vergeleken met 2017. Deze veranderingen zijn mogelijk gerelateerd aan de coronacrisis. Gesuggereerd is dat jongeren door de coronacrisis minder goed weten hoe zij zich moeten gedragen op school en hun sociale vaardigheden achteruit zijn gegaan (Putters, 2022; Van Aalderen, 2021). Ook geeft het Nederlands Jeugd Instituut op basis van verschillende bronnen aan dat de coronamaatregelen het dagelijkse leven van kinderen en jongeren negatief beïnvloed hebben, vooral als het gaat om hun sociale leven (Nederlands Jeugdinstituut, 2022). Onze resultaten suggereren dat vooral meisjes in het voortgezet onderwijs hier last van hebben.

DRUK DOOR SCHOOLWERK WEDEROM TOEGENOMEN

Voor jongeren in Nederland op de basisschool en in het voortgezet onderwijs is in de afgelopen 20 jaar een verdriedubbeling in druk door schoolwerk te zien. Dit is een bijzonder zorgwekkende ontwikkeling, omdat eerder onderzoek heeft aangetoond dat druk door schoolwerk sterk samenhangt met mentale problemen (De Looze e.a., 2020; Kleinjan e.a., 2020). De toename in druk door schoolwerk is onder leerlingen in het voortgezet onderwijs met name zichtbaar vanaf 2009 en is ook in de laatste vier jaar groot. Van de meisjes in het voortgezet onderwijs rapporteert in 2021 maar liefst 54 procent druk door schoolwerk, terwijl dit in 2017 nog gold voor 42 procent. Onder jongens in het voortgezet onderwijs heeft in de laatste vier jaar een stijging plaatsgevonden van 29 naar 36 procent. Bovendien zien we op de basisschool in 2021 een toename in druk door schoolwerk ten opzichte van vier jaar eerder, met name bij meisjes. Het percentage jongens op de basisschool dat druk door schoolwerk ervaart, verschilt in 2021 niet significant van dit percentage in 2017, maar is in 2021 wel hoger dan in alle eerdere jaren (2001 – 2013).

Deze stijging in druk door schoolwerk hangt waarschijnlijk samen met het toegenomen belang dat door jongeren, hun ouders en de maatschappij in het algemeen gehecht wordt aan het behalen van een zo hoog mogelijk opleidingsniveau en het zo goed mogelijk presteren op school (Elffers, 2018); een fenomeen dat eerder al is betiteld als 'het einde van de zesjescultuur in Nederland' (Vermeulen, 2018). Dit blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat het percentage leerlingen op het VWO en de HAVO is toegenomen in de laatste jaren (CBS, 2022g), terwijl er geen aanwijzingen zijn dat het curriculum vereenvoudigd is (Ministerie van OC&W, 2018). Dat zou bijvoorbeeld kunnen betekenen dat jongeren die in eerdere jaren naar het VMBO gegaan zouden zijn, nu op de HAVO zitten, terwijl dat voor hen toch te moeilijk zou kunnen zijn. Ook is het percentage leerlingen dat kiest voor een 'Natuur en Techniek/Gezondheid' profiel, dat wordt beschouwd als relatief moeilijk,

in de laatste jaren toegenomen (CBS, 2022c). Excelleren lijkt op scholen ook belangrijker geworden, wat blijkt uit het feit dat het voor middelbare scholieren sinds 2016 mogelijk is om de aantekening 'cum laude' op hun diploma te krijgen (Staatsblad, 2015). Ouders ondersteunen hun kinderen bij al deze pogingen om zo hoog mogelijk te eindigen, onder andere door steeds meer geld te besteden aan het zogenaamde 'schaduwonderwijs' (Elffers, 2018). Zo is het bedrag dat huishoudens uitgeven aan huiswerkbegeleiding, bijles en examentraining voor schoolgaande jongeren in het voortgezet onderwijs in de periode tussen 2010 en 2019 meer dan verdriedubbeld; van 93 naar 290 miljoen euro (CBS, 2021a).

Het is dan ook niet verwonderlijk dat antwoorden op de nieuwe vragen die we in het HBSC-onderzoek van 2021 hebben gesteld over bronnen van schoolstress laten zien dat ongeveer 1 op de 3 leerlingen in het voortgezet onderwijs aangeeft stress te hebben vanwege te veel huiswerk, het bijhouden van alles wat zij op school moeten doen en/of het moeten leren van iets wat zij niet begrijpen. Ook rapporteert bijna 30 procent van de leerlingen stress door te veel verwachtingen van leraren en 25 procent stress door te veel verwachtingen van hun ouders. Bovendien liet eerder onderzoek zien, dat juist scholieren die in een hoger schooltype zitten dan hun schooladvies of het resultaat van de eindtoets op de basisschool rechtvaardigde, meer druk door schoolwerk ervaren dan scholieren voor wie dat niet het geval is (Vermeulen e.a., 2021).

Naast deze maatschappelijke ontwikkeling heeft de coronacrisis mogelijk bijgedragen aan de stijging in het percentage jongeren dat druk door schoolwerk ervaart in de laatste vier jaar. Verschillende onderzoeken rapporteerden hoge niveaus van ervaren schooldruk onder zowel studenten als scholieren tijdens de coronacrisis (Dopmeijer e.a., 2021; Vermeulen e.a., 2021). Het laatste onderzoek liet bovendien stijgingen in druk door schoolwerk tussen najaar 2019 en voorjaar 2021 onder scholieren zien (Vermeulen e.a., 2021). Ook onderzoek onder studenten op het MBO dat zowel voorafgaand aan als tijdens de coronacrisis is uitgevoerd, maakte een duidelijke toename in druk door schoolwerk zichtbaar (Stevens e.a., 2021). De onderwijsachterstanden die leerlingen hebben opgelopen tijdens de coronacrisis (CBS, 2022e; Smeets e.a., 2021), hebben er wellicht mede voor gezorgd dat jongeren in 2021 meer druk door schoolwerk ervaren dan in 2017. Juist wanneer leerlingen (en hun ouders) het heel belangrijk vinden om goed te presteren op school, maar hun onderwijsresultaten achterblijven vanwege onderwijsachterstanden, is het logisch dat de druk door schoolwerk toeneemt.

DALING IN MENTALE GEZONDHEID ONDER MEISJES TUSSEN 2017 EN 2021 ONGEKEND GROOT

De mentale gezondheid onder meisjes op de basisschool en in het voortgezet onderwijs is de laatste vier jaar sterk afgenomen. Ook onder jongens in het voortgezet onderwijs is de mentale gezondheid gedaald, maar de omvang hiervan staat niet in verhouding tot de daling onder meisjes. Zo is het cijfer dat meisjes in het voortgezet onderwijs geven voor hun leven sterk gedaald: van een 7.3 in 2017 naar een 6.7 in 2021. In twintig jaar is dit cijfer voor levenstevredenheid nooit onder de 7 gekomen. Jongens in het voortgezet onderwijs gaven hun leven in 2017 een 7.9 en in 2021 een 7.5. Bovendien rapporteren meisjes in het voortgezet onderwijs in 2021 aanzienlijk meer psychosomatische klachten, emotionele problemen, gedragsproblemen, hyperactiviteit/aandachtsproblemen en problemen met leeftijdgenoten dan in 2017 en in alle andere jaren

daarvoor. Jongens in het voortgezet onderwijs rapporteren in 2021 ook meer psychosomatische klachten en emotionele problemen dan in 2017 en in de eerdere jaren, maar deze stijging is een stuk kleiner dan de stijging in problemen onder meisjes. Zo is het percentage meisjes in het voortgezet onderwijs met veel emotionele problemen tussen 2017 en 2021 gestegen van 28 naar 43 procent. Voor jongens is er een stijging van 9 naar 13 procent. Opvallend is ook dat het percentage meisjes in het voortgezet onderwijs in 2021 met symptomen van hyperactiviteit en aandachtsproblemen hoger ligt dan onder jongens en dat sekseverschillen in gedragsproblemen er niet zijn. Eerdere HBSC-onderzoeken toonden namelijk systematisch aan dat jongens meer gedragsproblemen rapporteren dan meisjes en evenveel of meer symptomen van hyperactiviteit en aandachtsproblemen (De Looze e.a., 2014; Duinhof e.a., 2015; Stevens e.a., 2018). Ook onder meisjes op de basisschool is de mentale gezondheid aanzienlijk gedaald in de laatste vier jaar en een stuk minder gunstig dan in nagenoeg alle eerdere jaren, terwijl er voor jongens op de basisschool bijna niets veranderd is. Zo is het percentage meisjes op de basisschool met veel emotionele problemen in 2021 ruim twee keer zo hoog als in 2017 (respectievelijk 14 en 33%).

Deze ongekende afname in de mentale gezondheid in de laatste vier jaar met name onder meisjes hangt mogelijk samen met de stijging in druk door schoolwerk in de laatste vier jaar, die ook sterker is bij meisjes dan bij jongens. Ook de hierboven besproken daling in positieve sociale relaties met vrienden, klasgenoten en leraren onder meisjes in het voortgezet onderwijs is hieraan wellicht gerelateerd. Problemen met leeftijdsgenoten en op school behoren namelijk tot de belangrijkste stressbronnen van jongeren (Núñez-Regueiro & Núñez-Regueiro, 2021). Bovendien zijn er aanwijzingen dat zowel sociale relaties als druk door schoolwerk een sterkere impact hebben op de mentale gezondheid van meisjes dan van jongens (De Looze e.a., 2020; Hankin e.a., 2007; Hyde e.a., 2008). Een aanvullende verklaring voor de afname in mentale gezondheid in de laatste vier jaar onder meisjes zou kunnen liggen in de negatieve gevolgen van de neiging van meisjes om vaker te co-rumineren dan jongens (Spendelow e.a., 2017). Co-rumineren is het excessief bespreken van zorgen, problemen en negatieve emoties zoals angst, woede of somberheid (bijvoorbeeld als gevolg van de coronacrisis) binnen een vriendschap tussen twee personen (Vuijk & Weerheijm, 2022). Alhoewel co-rumineren soms leidt tot meer emotionele verbondenheid in een vriendschap, kan het ook bijdragen aan minder mentale gezondheid omdat zorgen en problemen hierdoor centraal komen te staan (Rose e.a., 2007; Spendelow et al., 2017).

Omdat de stijging in druk door schoolwerk en de daling in positieve sociale relaties waarschijnlijk deels samenhangen met de coronacrisis, is het eveneens aannemelijk dat de daling in mentale gezondheid onder meisjes hieraan gerelateerd is. Deze aanname is in lijn met verschillende internationale onderzoeken die lieten zien dat de mentale gezondheid van de jeugd is afgenomen ten tijde van corona (bijvoorbeeld Breaux et al., 2021; Chen e.a., 2021; Gadassi Polack e.a., 2021; Magson e.a., 2021; Nivel & RIVM, 2022; Thorisdottir e.a., 2021). Verschillende onderzoeken rapporteerden bovendien een sterkere daling in de mentale gezondheid tijdens de coronacrisis onder meisjes dan jongens (Magson e.a., 2021; Thorisdottir e.a., 2021; Von Soest e.a., 2022). In Nederland bleek uit de nationaal representatieve Corona Gezondheidsmonitor Jeugd 2021 dat in 2019 84% van de leerlingen aangaf (zeer) gelukkig te zijn, terwijl dit in het najaar van 2021 gedaald was naar 77% (CBS, 2022b, 2022d). Ook in ander onderzoek in Nederland is een bescheiden afname in de mentale gezondheid van jongeren gevonden (Bouter e.a., 2022; Stevens e.a., 2022),

al rapporteerden niet alle onderzoeken een afname (Achterberg e.a, 2021). Omdat het merendeel van het beschikbare Nederlandse onderzoek is uitgevoerd onder een niet-representatieve groep jongeren en zich vaak richt op vroege(re) fases van de coronacrisis, is een vergelijking met de resultaten van dit HBSC-onderzoek niet opportuun.

TOENAME IN INTENSIEF GAMEN EN PROBLEMATISCH SOCIALEMEDIAGEBRUIK

In vier jaar tijd is het percentage leerlingen op de basisschool dat intensief gamet (dat wil zeggen ten minste 24 uur per week) verdubbeld van 7 naar 14 procent. Voor meisjes op de basisschool is er zelfs sprake van een verviervoudiging (van 2.5 naar 10%), al is dit percentage onder jongens op de basisschool in 2021 nog steeds twee keer zo hoog als onder meisjes (19% in 2021). Ook in het voortgezet onderwijs is een stijging zichtbaar in het percentage leerlingen dat intensief gamet tussen 2017 en 2021, maar deze is minder sterk (van 8 naar 13%). Het ligt voor de hand om de toename in intensief gamen toe te schrijven aan het feit dat jongeren tijdens de coronacrisis veel thuis waren en minder tijd dan normaal gesproken konden besteden aan (andere) hobby's of vrienden. Het feit dat tussen 2017 en 2019 (gebruikmakende van de meting van het Peilstationsonderzoek) het percentage jongeren in het voortgezet onderwijs dat intensief gamet niet veranderde, maar wel toenam tussen 2019 en 2021, bevestigt dit idee. Het lijkt erop dat gamen tijdens de coronacrisis een alternatieve tijdsbesteding bood en dit ook na de opheffing van de meeste corona restricties nog steeds het geval is. Toch is het percentage problematische gamers minder sterk toegenomen in dezelfde periode. Van problematisch gamen is sprake wanneer het ten koste gaat van andere belangrijke leefdoelgebieden en wanneer er controleverlies is. Alleen onder jongens op de basisschool is er een stijging zichtbaar ten opzichte van de laatste meting (van 3.2 naar 5.4%).

Het percentage jongeren dat sociale media intensief gebruikt (dat wil zeggen gedurende de hele dag contact via sociale media met anderen hebben), is een stuk minder toegenomen in de laatste vier jaar dan het percentage intensieve gamers. Alleen onder jongeren in het voortgezet onderwijs is hierin een lichte stijging zichtbaar. In 2021 heeft iets meer dan een derde van hen de hele dag contact via sociale media. Onder jongeren in het voortgezet onderwijs is er eveneens een toename in problematisch sociaalmediagebruik. Deze toename is kleiner dan die onder meisjes op de basisschool. Onder hen is dit bijna verdrievoudigd, van 1.7 naar 4.5 procent. Dit is vergeleken met Europese leeftijdsgenoten evenwel nog steeds een heel laag percentage (Boer e.a., 2020b; Stevens e.a., 2020). Toch verdient deze stijging aandacht, omdat we weten dat problematisch sociaalmediagebruik sterk samenhangt met mentale en sociale problemen (bijvoorbeeld Boer e.a., 2020a; 2021a).

Intensief gamen en intensief sociaalmediagebruik hangen minder sterk samen met mentale problemen dan problematisch gamen en problematisch sociaalmediagebruik en is zelfs gerelateerd aan positievere sociale relaties (Boer e.a., 2020b; Van den Eijnden e.a., 2018). Toch betekent dit niet dat er helemaal geen risico's verbonden zijn aan intensief gamen en intensief sociaalmediagebruik. Zo rapporteert bijna de helft van alle meisjes en bijna een derde van alle jongens in het voortgezet onderwijs dat hun smartphonegebruik, wat sterk samenhangt met sociaalmediagebruik (Eurostat, 2015), (best of heel) vaak ten koste gaat van huiswerk maken of leren voor school. Wat betreft gamen geeft ruim 1 op de 5 jongens aan dat ze (best of heel) vaak minder tijd besteden aan huiswerk of leren vanwege gamen, tegenover 1 op de 25 meisjes.

EETGEDRAG, BEWEGING EN LICHAAMSBEELD NAUWELIJKS VERANDERD

Op het gebied van eetgedrag, beweging en lichaamsbeeld hebben zich nauwelijks veranderingen voorgedaan in de laatste vier jaar – een beeld dat in veel opzichten overeenkomt met de trends tussen 2001 en 2017. Alleen het percentage meisjes in het voortgezet onderwijs dat iedere dag fruit eet is tussen 2017 en 2021 wat afgenomen. Bovendien is het percentage jongeren in het voortgezet onderwijs dat doordeweeks elke dag ontbijt aanzienlijk lager geworden in de laatste vier jaar (van 77 naar 68%). Mogelijk hangt de daling in ontbijten samen met veranderde gewoontes door online onderwijs: omdat jongeren niet naar school hoefden, was het mogelijk om vlak voordat de school begon op te staan en gemakkelijk om tussen de lessen door wat te eten. Het stabiele niveau van bewegen en eetgedrag in de laatste vier jaar lijkt in strijd met de resultaten van CBS-onderzoek. Uit dit onderzoek bleek dat 1 op de 3 personen van 12 jaar of ouder naar eigen zeggen minder is gaan sporten en bewegen door de coronamaatregelen en meer ongezonde snacks en tussendoortjes is gaan eten, terwijl 15 procent aangaf meer te zijn gaan bewegen en 10 procent zei minder ongezond zijn te gaan leven (Reep & Hupkens, 2021). Ook onderzoek in opdracht van NOC*NSF liet een daling in wekelijkse sportdeelname van kinderen in de leeftijd van 5 tot 18 jaar zien tussen november 2019 (81%) en november 2021 (69%) (NOC*NSF, 2021). Beide onderzoeken lijken echter minder representatief voor de Nederlandse jeugd dan het HBSC-onderzoek. Bovendien vraagt het eerste onderzoek naar ervaringen van mensen rondom veranderingen in eet- en beweegpatronen in plaats van percentages voorafgaande en tijdens de coronaperiode met elkaar te vergelijken zoals in het HBSC-onderzoek. Hoe dan ook is aandacht voor de bevordering van een gezonde leefstijl noodzakelijk, omdat jongeren in 2021 nog steeds aanzienlijk minder vaak bewegen dan aanbevolen (Gezondheidsraad, 2017), de meerderheid van hen niet voldoende groente en fruit eet (Voedingscentrum, 2017) en een steeds hoger percentage van hen niet dagelijks ontbijt.

GEEN VERDERE DALING IN ROKEN

Het percentage jongeren in het voortgezet onderwijs dat ooit gerookt heeft, nam tussen 2001 en 2017 enorm af. Sinds 2017 is dit percentage echter niet meer gedaald. In 2021 heeft nog steeds 17 procent van de leerlingen in het voortgezet onderwijs ooit gerookt. Het percentage jongeren dat in de laatste maand gerookt heeft, is sinds 2013 niet meer veranderd. Tien procent heeft in 2021 in de afgelopen maand gerookt en 3 procent behoort tot de dagelijkse rokers. Voor de 16-jarigen lijken we zelfs lichte stijgingen in de percentages voor ooit roken, laatste maand en dagelijks roken te zien, maar deze stijgingen zijn statistisch niet significant en vallen dus binnen de toevalsmarges. Het Peilstationsonderzoek van 2023 zal moeten uitwijzen in hoeverre deze resultaten een toevalstreffer zijn of dat er sprake is van een veranderde trend.

Tussen 2017 en 2021 is er een lichte daling in het percentage jongeren dat van ouders 'geen trekje van een sigaret mag', terwijl dit percentage in de periode daarvoor steeg. Ook opleidingsverschillen in roken zijn, net als vier jaar geleden, nog steeds heel groot; dit geldt vooral voor de verschillen tussen leerlingen van het VMBO-basis en -kader en leerlingen van het VWO. Deze verschillende trends en opleidingsverschillen zijn zorgwekkend, gezien de grote gezondheidsrisico's die aan roken verbonden zijn en het verslavende karakter van tabaksproducten.

Ongeveer 1 op de 7 jongeren zegt in 2021 ooit een e-sigaret te hebben gebruikt. Vanwege verschillen in de vraagstelling tussen de meting in 2021 en eerdere metingen, is een vergelijking

met deze eerdere metingen lastig. Ten opzichte van de HBSC-meting uit 2017 en de meting van het Peilstationsonderzoek uit 2019, is het percentage jongeren dat aangeeft ooit een e-sigaret gebruikt te hebben in 2021 gedaald. De vergelijking over de tijd wordt verder bemoeilijkt doordat de markt van de e-sigaretten erg in beweging is. Een voorbeeld van een relatief nieuw product is de zogenaamde e-vapor die voor jongeren mogelijk extra aantrekkelijk is gemaakt. Deze e-vapors lijken meer op een markeerstift dan op de traditionele e-sigaret. Vooral recent zijn er signalen dat deze producten onder jongeren enorm populair zijn. Misschien vond het HBSC-onderzoek in 2021 te vroeg plaats om deze trend vast te kunnen stellen of hebben jongeren hun gebruik van de 'vapors' niet geïnterpreteerd als gebruik van de e-sigaret. Het monitoren van het gebruik van dergelijke producten is erg relevant omdat het gebruik van de e-sigaret minder veilig en verslavender is dan verwacht en mogelijk voor jongeren een opstapje kan zijn naar het gebruik van reguliere sigaretten (Troelstra e.a., 2020).

TERUGDRINGEN VAN HET ALCOHOLGEBRUIK ONDER JONGEREN BLIJFT MOEILIK

Het percentage leerlingen in het voortgezet onderwijs dat ooit of in de laatste maand alcohol heeft gedronken, is sinds 2015 niet veranderd. In de periode daarvoor, tussen 2003 en 2013, was sprake van een halvering van het alcoholgebruik. Wanneer we de trends echter per leeftijdsgroep bekijken, zien we in 2021 voor de 12- en 13-jarigen zelfs een hoger percentage dat ooit alcohol heeft gedronken dan in 2015 (voor de 12-jarigen) of in 2017 (voor de 13-jarigen). In 2021 heeft 48 procent van alle jongeren in het voortgezet onderwijs ooit en 28 procent in de laatste maand alcohol gedronken. Voor de 15- en 16-jarigen is het percentage dat ooit gedronken heeft in 2021 zelfs 61 en 76 procent. Bovendien is het percentage jongeren dat op één gelegenheid vijf glazen of meer dronk (de zogenaamde *binge*-drinkers), onverminderd hoog in 2021: 75 procent van de jongeren die in de laatste maand gedronken heeft, behoort tot deze groep.

Gezien de richtlijnen voor alcoholgebruik voor jongeren van de Gezondheidsraad ('drink geen alcohol'; Gezondheidsraad, 2015), zijn deze cijfers problematisch. Het percentage jongeren dat ooit of in de laatste maand heeft gedronken, is nog steeds te hoog. Onder de jongste leeftijdsgroepen neemt het percentage dat ooit heeft gedronken in de laatste jaren zelfs weer wat toe. Bovendien drinken de meeste jongeren die in de afgelopen maand alcohol hebben gebruikt, nog steeds veel te veel. Onder de drinkers lijkt bovenmatig alcoholgebruik dus nog steeds de norm. De meerderheid van de ouders van 14-, 15- of 16-jarigen lijkt de normalisering van alcoholgebruik niet tegen te gaan. Volgens 16-jarigen mag slechts 19 procent van hen thuis geen enkel glas alcohol drinken, onder 15-jarigen gaat dit om 30 procent en onder 14-jarigen om 42 procent. Ter vergelijking: 70 procent van de 12-jarigen mag thuis geen alcohol drinken. Ouders zijn ten opzichte van 2015 (cijfers Peilstationsonderzoek) minder streng geworden. Het percentage ouders met kinderen in het voortgezet onderwijs dat de regel van geen enkel glas alcohol drinken in 2021 hanteert is namelijk significant afgenomen, van 56 naar 48 procent.

LACHGAS FLINK GEDAALD, CANNABIS AL JAREN STABIEL

Het gebruik van lachgas is in 2021 een stuk lager dan in de periode 2015-2019. Ten opzichte van twee en vier jaar eerder is het percentage leerlingen in het voortgezet onderwijs dat in 2021 ooit of in de laatste maand lachgas gebruikte ongeveer gehalveerd. Zo daalde het percentage jongeren dat ooit lachgas heeft gebruikt tussen 2019 en 2021 van 10 naar 5 procent. Dit is een positieve

ontwikkeling, omdat lachgasgebruik veel risico's met zich meebrengt. Er is een risico op direct en indirect letsel als gevolg van lachgasgebruik in het verkeer en lachgasgebruik in en rond het huis kan leiden tot valpartijen. Daarnaast kan intensief en langdurig gebruik schadelijk zijn voor het zenuwstelsel (CAM, 2019; RIVM, 2016). Mogelijk hangt de daling in lachgasgebruik samen met het toenemend aantal initiatieven van gemeenten om via plaatselijke wetgeving de verkoop van lachgas aan banden te leggen. Nu vindt de verkoop vooral online en in grotere hoeveelheden in de vorm van cilinders of gasflessen plaats. De dalende trend suggereert dat het voor deze betrekkelijk jonge groep jongeren op deze manier moeilijker is om aan lachgas te komen.

Sinds 2009 is het percentage leerlingen in het voortgezet onderwijs dat ooit cannabis heeft gebruikt redelijk stabiel gebleven. Alleen vergeleken met de jaren voor 2009 rapporteren jongeren in 2021 minder vaak dat zij ooit cannabis hebben gebruikt. In het percentage jongeren dat de laatste maand cannabis gebruikte, hebben zich sinds de eerste meting hiervan in 2003 nog nooit veranderingen voorgedaan. In 2021 heeft 1 op de 10 leerlingen in het voortgezet onderwijs ooit cannabis gebruikt en 6 procent in de afgelopen maand.

ALLEEN MEISJES EEN POSITIEVERE HOUDING TEN AANZIEN VAN HOMOSEKSUALITEIT

Waar op het gebied van seksualiteit al sinds 2009 geen veranderingen meer zichtbaar zijn in het percentage jongeren dat ooit seks heeft gehad en het gebruik van anticonceptie in de laatste vier jaar stabiel is gebleven, zien we – alleen onder meisjes – in de laatste 4 jaar wel veranderingen in de houding ten aanzien van homoseksualiteit. Terwijl het percentage meisjes in het voortgezet onderwijs dat een positieve houding heeft ten aanzien van homoseksualiteit tussen 2017 en 2021 is toegenomen van 69 naar 77 procent, is dit percentage onder jongens in het voortgezet onderwijs stabiel gebleven in deze periode. Jongens zijn veel minder positief over homoseksualiteit dan meisjes. Minder dan 40 procent van de jongens heeft in 2021 een positieve houding ten aanzien van homoseksualiteit. Ook is het percentage jongeren dat in 2021 aangeeft op school eerlijk te kunnen vertellen over homoseksualiteit alleen onder meisjes in het voortgezet onderwijs toegenomen. Vergelijkbare sekseverschillen werden gevonden in eerder onderzoek (ResearchNed, 2022). Deze stagnering onder jongens is potentieel problematisch, omdat het negatieve gevolgen heeft voor de mentale gezondheid van lhbt-jongeren wanneer zij niet open kunnen zijn over hun seksuele geaardheid of geconfronteerd worden met negatieve reacties (Huijnk & Van Beusekom, 2021). Het beeld dat de sociale veiligheid en acceptatie van homoseksualiteit niet zondermeer is toegenomen in de laatste jaren zien we ook terug in andere onderzoeken. Zo blijkt bijvoorbeeld dat de mate waarin lhbt-jongeren zich veilig voelen op school tussen 2018 en 2021 is verslechterd (ResearchNed, 2022). Ook in de algehele bevolking is de houding ten aanzien van homoseksualiteit in de laatste jaren niet nog positiever geworden (Huijnk, 2022).

RISICOGROEPEN

Vanaf de eerste HBSC-meting in Nederland in 2001 vinden we robuuste *sekseverschillen* (bijvoorbeeld De Looze e.a., 2014; Stevens e.a., 2018; Van Dorsselaer e.a., 2010), die laten zien dat meisjes een groter risico hebben op minder welbevinden en meer emotionele problemen

en psychosomatische klachten dan jongens. Zoals hierboven reeds geïmpliceerd, zijn deze sekseverschillen in 2021 groter geworden. Ook rapporteren meisjes in 2021 voor het eerst meer hyperactiviteit/aandachtsproblemen dan jongens en evenveel gedragsproblemen. Waar jongens van oudsher meer middelen gebruikten dan meisjes, zien we dat meisjes hierin in 2021 niet meer verschillen van jongens (dit geldt voor roken, alcohol-, cannabis-, XTC- en lachgasgebruik). Oftewel, traditionele verschillen tussen jongens en meisjes lijken in veel gevallen te vervagen. Voor andere gezondheidsgedragingen zijn sekseverschillen vergelijkbaar met die van eerdere jaren: meisjes eten wat gezonder dan jongens, terwijl jongens wat vaker bewegen. Op het gebied van sociale relaties zijn meisjes in 2021 alleen positiever over de steun die zij van vrienden ontvangen dan jongens. Jongens zijn positiever over sociale relaties in hun gezin, de sfeer onder klasgenoten en de relatie met de leraar dan meisjes. Die laatste twee verschillen zagen we in eerdere HBSC-onderzoeken niet. Zoals we eerder aangaven, ervaren meisjes veel meer druk door schoolwerk dan jongens, terwijl jongens wel vaker dan meisjes rapporteren dat zij op school of online pesten. Net als vier jaar geleden, gebruiken meisjes sociale media vaker intensief en hebben zij vaker te maken met problematisch socialemediagebruik dan jongens. Voor gamen zijn deze sekseverschillen omgekeerd.

Naarmate jongeren *ouder worden*, zijn zij minder positief over sociale relaties, de schoolcontext, rapporteren zij een lager niveau van welbevinden en worden hun gezondheidsgedragingen ongezonder. Deze resultaten komen sterk overeen met die in eerdere HBSC-rapporten. Zo zijn jongeren met het toenemen van de leeftijd minder positief over hun sociale relaties in hun gezin. Ook in de beleving van de schoolcontext zien we leeftijdsverschillen: oudere leerlingen vinden school minder vaak leuk, ervaren vaker druk door schoolwerk en zijn minder positief over de sfeer in de klas en hun relatie met leraren dan jongere leerlingen. Zij geven daarentegen wel minder vaak aan gepest te worden dan jongere leerlingen. Bovendien zien we een aantal leeftijdsverschillen in het welbevinden van jongeren: naarmate leerlingen ouder zijn, rapporteren zij een lagere levenstevredenheid, ervaren zij minder vaak een hoge mate van controle over hun leven en hebben zij vaker een laag emotioneel welbevinden. Op het gebied van mentale problemen zijn er echter nauwelijks verschillen naar leeftijd, terwijl deze er in de eerdere HBSC-onderzoeken wel waren. Onze resultaten laten verder zien dat naarmate jongeren ouder worden, zij aanzienlijk vaker roken en alcohol drinken. Ook het gebruik van cannabis, XTC en lachgas neemt toe met de leeftijd en hetzelfde geldt voor het percentage jongeren dat ooit seks heeft gehad.

In dit onderzoek is eveneens een onderscheid gemaakt tussen jongeren met en zonder een *migratieachtergrond*. Waar we ons in eerdere HBSC-onderzoeken alleen richtten op jongeren met een niet-westerse achtergrond, kijken we nu naar de totale groep van jongeren met een migratieachtergrond. Dit betekent dat de resultaten van dit rapport niet goed vergeleken kunnen worden met de resultaten uit eerdere HBSC-onderzoeken. Wanneer we dit toch doen, dan komen de resultaten voor het overgrote deel toch overeen met die van vier jaar geleden. Alle resultaten overziend, is het opvallend dat jongeren met een migratieachtergrond vooral minder gunstig rapporteren over hun relaties in hun gezin, met vrienden en op school. Zij pesten vaker online en op school en rapporteren meer problemen met leeftijdgenoten. Niet verrassend, maar wel belangrijk om te benoemen, is dat zij vaker discriminatie ervaren vanwege hun afkomst, maar dit geldt ook voor het ervaren van discriminatie vanwege geslacht en gezinsinkomen.

Wat betreft mentale gezondheid zijn er verschillen op enkele gebieden: jongeren met een migratieachtergrond rapporteren minder controle over hun leven en vaker een laag emotioneel welbevinden dan jongeren zonder een migratieachtergrond. Het percentage jongeren met een migratieachtergrond dat gedragsproblemen vertoont is hoger, terwijl het percentage met hyperactiviteit/aandachtsproblemen lager ligt dan onder jongeren zonder een migratieachtergrond. Qua gezondheidsgedrag is het beeld wisselend: jongeren met een migratieachtergrond bewegen minder vaak, maar hebben minder vaak ooit of in de laatste maand alcohol gebruikt vergeleken met jongeren zonder een migratieachtergrond. Wel ligt het XTC- en lachgasgebruik hoger in deze groep.

Jongeren in de lagere *opleidingsniveaus* leven veel ongezonder. Zij ontbijten minder vaak, eten minder fruit en groente en drinken vaker frisdrank. Ook roken zij aanzienlijk vaker en drinken zij vaker (veel) alcohol. Op het gebied van welbevinden en mentale gezondheid, zien we vooral opleidingsverschillen in externaliserend probleemgedrag: hoe lager het schoolniveau waarin jongeren zitten, des te meer gedragsproblemen, hyperactiviteit/aandachtsproblemen en problemen met leeftijdgenoten zij rapporteren. Ook geven jongeren in de lagere opleidingsniveaus veel vaker aan online of op school te pesten of gepest te worden en discriminatie te ervaren vanwege herkomst of gezinsinkomen. Zij beoordelen de sfeer tussen klasgenoten ook minder goed dan jongeren in de hogere schoolniveaus. Intensief en problematisch socialemediagebruik en intensief gamen komt onder leerlingen op het VWO bovendien een stuk minder voor dan onder leerlingen in de andere onderwijstypen. Wat betreft de andere sociale relaties zijn er nauwelijks verschillen naar opleidingsniveau. In alle opleidingsniveaus zijn jongeren namelijk ongeveer even positief over hun relaties met ouders, vrienden en leraren. En als het over druk door schoolwerk gaat, dan zien we een omgekeerd patroon: leerlingen op het VWO rapporteren het vaakst druk door schoolwerk. Bijna alle verschillen naar opleidingsniveau waren er eveneens in eerdere HBSC-onderzoeken.

De verschillen naar *gezinswelvaart* zijn anders dan de verschillen naar opleidingsniveau van de jongeren. Wat betreft gezondheidsgedrag zien we bijvoorbeeld weinig verschillen: jongeren in gezinnen met een hoge welvaart bewegen alleen vaker dan jongeren uit gezinnen met een gemiddelde of lage welvaart. Ook voor middelengebruik zijn er nauwelijks verschillen naar gezinswelvaart en als ze er zijn, dan scoren jongeren in gezinnen met een hoge welvaart relatief ongunstig. Op het gebied van welbevinden en mentale problemen zien we wel dat jongeren uit gezinnen met een lage welvaart meer problemen ervaren dan jongeren uit gezinnen met een hoge welvaart. De eerste groep rapporteert vooral een lager niveau van levenstevredenheid en daarnaast ook meer emotionele problemen, meer problemen met leeftijdgenoten en meer eenzaamheid, terwijl zij daarentegen minder vaak hyperactiviteit/aandachtsproblemen rapporteren. Jongeren die opgroeien in een gezin met een lage welvaart ervaren daarnaast minder vaak steun van hun gezin en vrienden en geven minder vaak aan dat ze gemakkelijk met hun vader of moeder over problemen kunnen praten dan jongeren die opgroeien in relatief welvarende gezinnen. Ook rapporteren jongeren uit gezinnen met een lage welvaart vaker dat zij op school pesten of gepest worden.

Net als in eerdere HBSC-onderzoeken, zien we dat jongeren die niet *met beide ouders in één huis wonen* op alle indicatoren van welbevinden en mentale problemen minder gunstig scoren dan jongeren die wel met beide ouders in één huis wonen. Ook zijn zij duidelijk minder positief over hun sociale relaties thuis en op school. Zo ervaren zij minder steun van het gezin en geven zij minder vaak aan gemakkelijk met zowel hun vader als moeder over problemen te kunnen praten.

Op school zijn jongeren die niet met beide ouders in één huis wonen negatiever over de relatie met hun leraar, vinden school ook minder vaak leuk en ervaren vaker druk door schoolwerk vergeleken met jongeren die wel met beide ouders in één huis wonen. Jongeren die niet met beide ouders in één huis wonen gebruiken daarnaast vaker middelen: ze roken en drinken vaker en gebruiken vaker cannabis, XTC en lachgas. In lijn hiermee geven jongeren die niet bij beide ouders wonen ook minder vaak aan dat hun ouders strenge regels hanteren wat betreft het rook- en drinkgedrag van hun kind. Ook wat betreft andere gezondheidsgedragingen scoren jongeren die niet bij beide ouders in één huis wonen minder gunstig, maar deze verschillen zijn minder groot. Zo rapporteren zij een wat minder gezond eet- en beweegpatroon.

IMPLICATIES VOOR PREVENTIE EN BELEID

In de laatste vier jaar is er veel veranderd in de gezondheid en het welzijn van jongeren in Nederland. Op een enkele uitzondering na, zijn deze veranderingen van negatieve aard. Omdat de adolescentie een cruciale levensfase is voor de preventie van een ongezonde leefstijl en voor de ontwikkeling van positieve sociale relaties en een goede mentale gezondheid (bijvoorbeeld Kessler e.a., 2007; Sawyer e.a., 2012), is het van groot belang om dit tijt te keren. Het is zeer waarschijnlijk dat de veranderingen in de gezondheid en het welzijn van jongeren in de laatste vier jaar deels samenhangen met de coronacrisis, al kunnen we dit niet met 100 procent zekerheid zeggen. Ook al heeft de coronacrisis waarschijnlijk sterk bijgedragen aan deze veranderingen in de afgelopen periode, dit betekent niet dat de problemen zich vanzelf oplossen wanneer de coronacrisis definitief tot het verleden behoort. Zo is het goed mogelijk dat de ontwikkelde mentale kwetsbaarheid onder met name meisjes niet zomaar verdwijnt. Ook is het niet realistisch om te verwachten dat het percentage leerlingen dat druk door schoolwerk ervaart snel daalt, aangezien het erop lijkt dat de onderwijsachterstanden ten gevolge van de coronacrisis een katalysator zijn geweest van een al bestaand maatschappelijk probleem. Dit rapport levert hiermee een aantal urgente thema's voor preventie en beleid.

Verreweg het meest zorgwekkende resultaat van dit rapport is de daling in mentale gezondheid onder meisjes. Niet alleen daalde de levenstevredenheid vooral onder meisjes sterk, ook zagen we bij hen een stijging in mentale problemen van een ongekende omvang en voor nagenoeg alle indicatoren van mentale problemen. In het voortgezet onderwijs rapporteert bijvoorbeeld 44 procent van de meisjes veel emotionele problemen en op de basisschool 33 procent van de meisjes. Deze resultaten onderstrepen het belang van de nieuwe kabinetsaanpak 'Mentale gezondheid: van ons allemaal', waarin specifieke aandacht uitgaat naar jongeren. In deze aanpak wordt onder andere ingezet op het versterken van de mentale gezondheid en het bieden van laagdrempelige ondersteuning vanuit verschillende leefgebieden (online, school, buurt en maatschappij; Rijksoverheid, 2022a). Deze aanpak sluit aan bij het in het coalitieakkoord genoemde voornemen van de overheid om in het Nationale Preventieakkoord ook de mentale weerbaarheid van jongeren op te nemen. Ook wordt een deel van de middelen binnen het Nationaal Programma Onderwijs (NPO) van basisscholen en scholen voor voortgezet onderwijs ingezet voor het vergroten van het welbevinden van leerlingen. Ongeveer twee derde van de schoolleiders en personeelsleden in het basisonderwijs heeft de indruk dat deze interventies een (zeer) positief effect hebben

op het welbevinden van de leerlingen, in het voortgezet onderwijs ligt dit percentage rond de 40 procent (Van den Berg e.a., 2022). De toekomst moet uitwijzen in hoeverre deze indrukken worden bevestigd door onderzoek uitgevoerd onder jongeren. Het NPO heeft eveneens budget beschikbaar gesteld voor gemeenten. Hierbij staat de inzet op het welbevinden van de leerlingen in samenwerking met het onderwijs voor de meeste gemeenten voorop. Vrijwel alle gemeenten noemen maatregelen om het welbevinden van leerlingen te verbeteren en besteden daar ook het grootste deel van het budget aan (Van den Berg e.a., 2022).

De huidige HBSC-cijfers maken heel duidelijk dat het duurzaam inzetten op het versterken van de mentale gezondheid van jongeren in het onderwijs, binnen gemeenten en op landelijk niveau, van cruciaal belang is. In die zin is het een risico dat veel van de budgetten die beschikbaar zijn gesteld van tijdelijke aard zijn. Ook het lerarentekort op veel scholen – en met name op scholen met een kwetsbare leerlingenpopulatie – helpt niet mee om problemen van jongeren vroegtijdig te signaleren en aan te pakken. De toename in mentale problemen vraagt bovendien mogelijk om een meer fundamentele versterking van zorgstructuren om jongeren en scholen heen, onder andere door de samenwerking tussen jeugdzorg en scholen te intensiveren (Putters, 2021).

Speciale aandacht moet hierbij bovendien uitgaan naar meisjes en naar andere risicogroepen, zoals jongeren in lagere opleidingsniveaus en jongeren die niet met beide ouders in één huis samenwonen. Zo is het percentage leerlingen op het VMBO met gedragsproblemen en problemen met leeftijdgenoten nog steeds relatief hoog en rapporteren jongeren die niet bij beide ouders in één huis wonen over de gehele linie minder welbevinden en meer mentale problemen. Jongeren uit gezinnen met een lage welvaart zijn met name minder tevreden over hun leven en rapporteren minder controle over hun leven dan jongeren die opgroeien in meer welvarende gezinnen. Ook de ondersteuning van jongeren met een migratieachtergrond is relevant, aangezien zij minder positief zijn over hun relaties in het gezin, met vrienden en op school en zij veel vaker discriminatie ervaren dan jongeren zonder een migratieachtergrond. Inzet op aanpakken die bewezen effectief zijn en op factoren die samenhangen met mentale problemen, zoals druk door schoolwerk en sociale relaties met leeftijdgenoten, is daarbij van groot belang (voor een overzicht zie Kleinjan en collega's (2016) en Onderwijskennis.nl (2022).

Gezien de sterke samenhang tussen druk door schoolwerk en mentale problemen (De Looze e.a., 2020; Kleinjan e.a., 2020), is het essentieel om de forse stijging in druk door schoolwerk op zowel de basisschool als in het voortgezet onderwijs een halt toe te roepen. De vraag is vervolgens hoe dit het beste gerealiseerd kan worden. Een recente analyse van de bestaande interventies om schoolstress onder leerlingen te verminderen, heeft aangetoond dat deze interventies effectief kunnen zijn wanneer zij worden aangeboden aan een vooraf geselecteerde groep leerlingen met een verhoogd risico op schoolstress (Van Loon e.a., 2020). Dit soort interventies omvat vaak elementen van mindfulness, ontspanningstechnieken en cognitieve gedragstechnieken. Het lijkt er dus op dat deze interventies effectief ingezet kunnen worden om de schooldruk die jongeren ervaren enigszins te reduceren. De vraag is wel hoe verantwoord het is om jongeren door het aanleren van verschillende technieken individueel verantwoordelijk te maken voor de oplossing van dit probleem. De toegenomen druk door schoolwerk kan namelijk ook gezien worden als een maatschappelijk probleem: in onze maatschappij is in de laatste jaren steeds meer – en waarschijnlijk te veel – nadruk komen te liggen op het presteren en excelleren op school (Wienen,

2021). Dit fenomeen hangt waarschijnlijk samen met een groot aantal andere maatschappelijke ontwikkelingen. Een voorbeeld hiervan is het toegenomen percentage hoogopgeleiden in Nederland en het daarmee samenhangende normatieve karakter daarvan (Vogels & Maslowski, 2017). In dit kader is bijvoorbeeld gepleit voor een herwaardering van alle onderwijstypen en van de unieke vaardigheden die deelname aan de verschillende onderwijstypen met zich meebrengt (Doornwaard e.a., 2021). Ook allerlei onzekerheden over de toekomst zoals de voortdurende wooncrisis, de klimaatcrisis en onzekerheid op de arbeidsmarkt (SER, 2022), kunnen bijgedragen hebben aan het toegenomen belang dat gehecht wordt aan het presteren op school.

Daarnaast is het de vraag wat scholen en ouders kunnen doen om de druk door schoolwerk onder hun leerlingen of kinderen te verlagen. Een oplossingsrichting zou kunnen liggen in het schoolniveau dat wordt gekozen voor leerlingen aan het einde van de basisschool. In sommige gevallen zou het inzetten op een lager schoolniveau in het voortgezet onderwijs door ouders en leerkrachten basisonderwijs, kunnen leiden tot minder druk door schoolwerk bij deze leerlingen (Vermeulen e.a., 2021). Hetzelfde geldt mogelijk voor het uitstellen van de keuze voor een schoolniveau, bijvoorbeeld via de inzet van brede brugklassen (Vermeulen e.a., 2021). Ook zijn er aanwijzingen dat voortgezet onderwijs scholen de druk onder hun leerlingen kunnen verminderen door minder of beter geplande toetsen te geven (met name toetsen waar leerlingen een cijfer voor krijgen), of door de hoeveelheid huiswerk te beperken (Doornwaard e.a., 2021; Vermeulen e.a., 2021). Deelname aan extracurriculaire activiteiten en het digitale volgsysteem lijken minder sterk gerelateerd aan druk door schoolwerk (Vermeulen e.a., 2021). Omdat in ditzelfde onderzoek relatief veel leerlingen aangeven dat de nadruk op school erg sterk ligt op cijfers, zou ook gedacht kunnen worden aan afschaffen van de aantekening 'cum laude' op het middelbare school diploma; dit is een discussie die ook in het wetenschappelijk onderwijs speelt (Jessurun, 2022).

Het is bovendien niet uit te sluiten dat de inzet van de middelen van het NPO gericht op het inhalen van onderwijsachterstanden die zijn ontstaan tijdens de coronacrisis (zoals het inzetten op instructies in kleinere groepen, het inhuren van extra onderwijsassistenten en het aanbieden van bijlessen; Van den Berg e.a., 2022), het al bestaande beeld van leerlingen versterkt dat vooral cognitief presteren belangrijk is. In het kader van de besteding van de NPO-gelden is daarnaast recentelijk een pleidooi gehouden voor meer aandacht voor het herstellen van de pedagogische relatie tussen leerling en leraar en van de verbondenheid met de school en tussen leerlingen onderling (Putters, 2022). Het huidige rapport geeft aan dat dit zeker voor meisjes in het voortgezet onderwijs belangrijk zou kunnen zijn. Gerelateerd hieraan is de toename in online pesten en gepest worden in de laatste vier jaar reden tot zorg. Ook het relatief vaak voorkomen van online of op school pesten of gepest worden op het VMBO verdient aandacht. Het is belangrijk dat ouders, leraren en andere professionals zich hiervan bewust zijn en waar mogelijk ingrijpen.

Net als in eerdere jaren, laten onze resultaten daarnaast zien dat aandacht voor de bevordering van een gezonde leefstijl noodzakelijk blijft, want de gezondheidsgedragingen van jongeren (eetgedrag, bewegen, middelengebruik) laten nog steeds te wensen over. Sommige groepen jongeren vertonen hierbij veel meer risicovol gedrag dan andere groepen. Jongeren op het VMBO gebruiken nog steeds veel vaker (veel) alcohol en roken vaker dan jongeren op het VWO en (in mindere mate) op de HAVO. De groep VMBO-leerlingen eet ook minder vaak gezond. Op het gebied van bewegen zijn deze verschillen er ook en zien we bovendien dat jongeren met een

migratieachtergrond, jongeren uit gezinnen met een lagere welvaart en jongeren die niet met beide ouders wonen relatief weinig bewegen. Preventieprogramma's en beleid gericht op het stimuleren van een gezonde leefstijl moeten daarom voldoende aandacht hebben voor deze risicogroepen, omdat hier de meeste winst te behalen is. Dit kan bijvoorbeeld door in preventieprogramma's meer rekening te houden met de achtergrondkenmerken van jongeren. Uit onderzoek weten we dat het meeste effect kan worden verwacht van een integrale aanpak, waarin niet alleen de jongere zelf, maar ook de omgeving wordt betrokken. Een goed voorbeeld hiervan is de Gezonde School aanpak, waarbij de school structureel aandacht besteedt aan een gezonde leefstijl door dit in het schoolbeleid, het curriculum en de schoolomgeving in te bedden. Het betrekken van ouders is hierbij van groot belang, maar via de gebruikelijke kanalen (ouderavond of nieuwsbrief) lukt dit vaak minder goed bij ouders van kwetsbare leerlingen. Deze ouders zijn meer gebaat bij een persoonlijke benadering, waarvoor binnen de huidige middelen meestal geen ruimte is.

De cijfers voor roken wijzen erop dat het doel dat de overheid zich in het Nationaal Preventieakkoord 2018 gesteld heeft om ervoor te zorgen dat in 2040 geen enkele jongere meer rookt, nog niet in zicht is. Hetzelfde geldt voor alcoholgebruik. De doelstelling van het Nationaal Preventieakkoord uit 2018 is dat in 2040 maximaal een kwart van alle jongeren ooit alcohol heeft gedronken (nu 48%), 15 procent in de afgelopen maand heeft gedronken (nu 28%) en dat het percentage *binge*-drinkers onder het percentage jongeren dat de afgelopen maand gedronken heeft, afneemt tot 45 procent (nu 75%). In 2014 werd de leeftijdsgrens voor de verkoop van alcohol verhoogd van 16 naar 18 jaar en is de meerjarencampagne NIX18 gestart. Deze campagne richt zich niet alleen op jongeren, maar ook op hun sociale omgeving en wil vooral de sociale norm "Niet roken en drinken onder de achttien" versterken. Het lijkt erop dat deze sociale norm nog ver weg is. Dit blijkt enerzijds uit de bevinding dat in 2021 bijna 30 procent van de jongeren die in de laatste maand alcohol heeft gedronken, aangeeft dat zij dit hebben gekregen van hun ouders. Anderzijds rapporteert minder dan de helft van alle jongeren dat zij thuis helemaal niet mogen drinken. Wat betreft roken zijn ouders strenger en zijn zij veel minder vaak leverancier; toch geldt dit nog niet voor alle ouders.

We weten dat de combinatie van universele school-based interventies voor jongeren en hun ouders gericht op de preventie van alcoholgebruik effectief zijn (Koning e.a., 2009, 2011). Het is aannemelijk dat scholen, GGDen en gemeenten vanwege de coronacrisis en de verschillende schoolsluitingen in de laatste jaren minder ruimte hebben gehad om dit soort interventies in te zetten. Ten slotte laten de resultaten zien dat het gebruik van alcoholvrije dranken populair is. Ruim 40 procent van de leerlingen van groep 8 heeft dit ooit gebruikt en van de middelbare scholieren zegt 14 procent ten minste elke maand een alcoholvrij drankje te drinken. Door het drinken van alcoholvrije dranken zouden jongeren aan de smaak van alcohol kunnen wennen, waardoor de overstap naar alcoholhoudende varianten mogelijk kleiner wordt (De Wit e.a., 2021). Hoe dan ook wijzen onze bevindingen erop dat het pakket aan beleidsmaatregelen onder andere gericht op jongeren, ouders en het alcohol- en rookvrij maken van de omgeving van jongeren, zoals schoolterreinen, sportkantines en (voor roken) de horeca, niet voldoende is om de doelstellingen van het Nationaal Preventie Akkoord van 2018 te realiseren. Daarom blijft aandacht vanuit beleid, onderwijs, zorgprofessionals en de maatschappij voor het alcoholgebruik en roken onder jongeren nodig en geven de cijfers aanleiding om de inspanningen op dit gebied te intensiveren.

BEPERKINGEN VAN HET ONDERZOEK

Het HBSC-onderzoek kent enkele methodologische beperkingen die belangrijk zijn voor de interpretatie van de resultaten. Alhoewel het percentage scholen dat toestemde met deelname in 2021 hoger was dan in 2017, was het totaal aantal scholen dat in 2021 deelnam aan het onderzoek minder groot dan in 2017. Dit komt omdat er, vanwege de afstemming met het GGD-onderzoek, in totaal minder scholen zijn benaderd dan in eerdere jaren. Ook was het percentage leerlingen binnen de klas dat niet heeft deelgenomen aan het onderzoek hoger dan in eerdere HBSC-onderzoeken. Dit kwam doordat leerlingen ziek waren of in quarantaine vanwege corona of doordat zij een toets moesten inhalen vanwege eerdere afwezigheid vanwege corona en niet zozeer doordat leerlingen weigerden om deel te nemen aan het onderzoek. Aangezien deze non-respons op leerlingniveau dus voornamelijk te maken had met corona, verwachten we dat de groep jongeren die niet meedeed aan het onderzoek weinig verschilt (in bijvoorbeeld geslacht of schoolniveau) van de groep jongeren die wel meedeed. De wat hogere non-respons op leerlingniveau heeft de uitkomsten van het onderzoek daarom waarschijnlijk niet of nauwelijks beïnvloed. Een andere aanwijzing hiervoor is dat er in de huidige steekproef, net als in eerdere jaren, slechts kleine verschillen in stedelijkheidsniveau en sekse zijn ten opzichte van de landelijke gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Hetzelfde geldt voor het percentage leerlingen in de verschillende leerjaren en schoolniveaus ten opzichte van alle leerlingen in het voortgezet onderwijs in Nederland. Bij het analyseren van de gegevens werd bovendien gewogen op basis van deze kenmerken.

Omdat er in 2021 minder leerlingen deelnamen aan het onderzoek, is de steekproef wat kleiner dan in eerdere jaren, met name in het voortgezet onderwijs. Een grote steekproef is belangrijk, omdat hiermee prevalentie cijfers accuraat kunnen worden geschat. Bovendien is een grote steekproef nodig om gegevens te kunnen analyseren van groepen die klein zijn, zoals jongeren die veel gepest worden of die problematisch gamen. Ondanks een daling in het aantal deelnemende jongeren is de steekproef in 2021 nog steeds heel groot.

In dit onderzoek zijn alleen leerlingen geïnccludeerd die in het regulier onderwijs zitten. Daarom kunnen we geen uitspraken doen over de gezondheid en het welzijn van leerlingen in het speciaal onderwijs en over leerlingen die langdurig uitgevallen zijn op school. Dit is een belangrijke beperking van het huidige onderzoek. Ook geeft dit onderzoek geen representatief beeld van alle 16-jarigen, aangezien ten minste een vijfde van alle 16-jarigen op het MBO zit (CBS, 2017; 2021b). De HBSC-data van 2021 geven daarom een representatief beeld van de gezondheid en het welzijn van 11- tot en met 16-jarige leerlingen in Nederland in het reguliere primaire of secundaire onderwijs.

Daarnaast is het meetinstrument van gezinswelvaart in 2021 anders dan in eerdere jaren. Vanwege de coronacrisis kon de vraag over 'vakantie in het buitenland' namelijk niet worden opgenomen. De mate van gezinswelvaart werd daarom vastgesteld op basis van vijf vragen in plaats van zes zoals in eerdere jaren. Dit betekent dat gezinswelvaart is vastgesteld op basis van minder informatie dan in eerdere jaren, waardoor de schattingen van het aantal jongeren met een lage, gemiddelde en hoge gezinswelvaart waarschijnlijk minder accuraat zijn dan in eerdere jaren. Bovendien is door deze aanpassing een vergelijking van de verschillen in gezondheid en welzijn naar gezinswelvaart in 2021 en eerdere jaren beperkt.

Een laatste beperking van dit onderzoek is dat de gegevens zijn verkregen door middel van zelfrapportage. Dit wil zeggen dat jongeren zelf hebben aangegeven hoe zij zich voelen, zich gedragen en denken over bepaalde onderwerpen in plaats van dat dit is gevraagd aan bijvoorbeeld ouders of leraren. Een nadeel van zelfrapportage is dat jongeren mogelijk geneigd zijn sociaal wenselijke antwoorden te geven, oftewel een gunstiger beeld schetsen over zichzelf en hun gedachten dan in werkelijkheid het geval is (Krumpal, 2013). We hebben geprobeerd dit te voorkomen door expliciet aan te geven dat deelname aan het onderzoek anoniem is. Bovendien geldt voor sommige sociaal gevoelige onderwerpen, zoals middelengebruik en seksueel gedrag, dat anonieme zelfrapportages haast de enige manier zijn om hier informatie over te krijgen. Onderzoek naar de kwaliteit van de vragen die worden gebruikt in het HBSC-onderzoek toont aan dat deze vragen voldoende valide en betrouwbaar zijn (voor een overzicht hiervan, zie Inchley e.a., 2018).

BIJLAGE

HOOFDSTUK 2

STEUN VAN HET GEZIN

Hieronder staan uitspraken over jouw gezin (het gezin waar je het meeste bent).

We willen graag weten hoe je hierover denkt.

- De mensen in mijn gezin doen echt hun best om mij te helpen
- Ik krijg thuis de emotionele steun en hulp die ik nodig heb
- Ik kan thuis over mijn problemen praten
- Bij ons thuis willen ze me helpen om beslissingen te nemen

(1) Heel erg niet mee eens

(2)

(3)

(4)

(5)

(6)

(7) Heel erg mee eens

STEUN VAN VRIENDEN

Hieronder staan uitspraken over je vrienden of vriendinnen.

We willen graag weten hoe je hierover denkt.

- Mijn vrienden proberen mij echt te helpen
- Ik kan op mijn vrienden rekenen als er iets fout gaat
- Ik heb vrienden met wie ik lief en leed kan delen
- Ik kan met mijn vrienden over mijn problemen praten

(1) Heel erg niet mee eens

(2)

(3)

(4)

(5)

(6)

(7) Heel erg mee eens

HOOFDSTUK 3

SCHOOL STRESS: VOORTGEZET ONDERWIJS

Hoeveel stress had je de afgelopen zes maanden door de onderstaande situaties?

- Op school iets moeten leren dat je niet begrijpt
- Leraren die te veel van je verwachten
- Ouders die te veel van je verwachten
- Alles wat je voor school moet doen bijhouden
- Beslissingen moeten nemen over toekomstig werk of een opleiding voor later
- Jezelf onder druk zetten om je toekomstdoelen te bereiken
- Niet genoeg vrije tijd hebben
- Te veel huiswerk hebben

- (1) Helemaal geen stress (niet voorgekomen)
- (2) Een beetje stress
- (3) Gemiddelde stress
- (4) Best veel stress
- (5) Heel veel stress

SCHOOL STRESS: BASISONDERWIJS

Hoeveel stress had je in de afgelopen zes maanden van je schooladvies voor de middelbare school?

- (1) Helemaal geen stress
- (2) Een beetje stress
- (3) Gemiddelde stress
- (4) Best veel stress
- (5) Heel veel stress

SFEER TUSSEN KLASGENOTEN EN RELATIE MET LERAREN

Hieronder staan een paar zinnen over je klasgenoten en je leraren.

Kruis aan wat je van deze uitspraken vindt (of je het er wel of niet mee eens bent).

- Mijn klasgenoten vinden het fijn bij elkaar te zijn
- De meeste klasgenoten zijn vriendelijk en hulpvaardig
- Andere klasgenoten accepteren me zoals ik ben
- Ik heb het gevoel dat mijn leraren mij accepteren zoals ik ben
- Ik heb het gevoel dat mijn leraren om mij geven
- Ik heb veel vertrouwen in mijn leraren

- (1) Helemaal mee eens
- (2) Mee eens
- (3) Niet eens/niet oneens
- (4) Niet mee eens
- (5) Helemaal niet mee eens

De items zijn gehercodeerd zodat hoge scores een goede sfeer tussen klasgenoten/goede relatie met leraren weergeven.

HOOFDSTUK 4

CONTROLE

De afgelopen maand:

- Hoe vaak had je het gevoel dat je geen invloed had op belangrijke dingen in je leven?
- Hoe vaak had je het vertrouwen dat het je zou lukken om goed met persoonlijke problemen om te gaan?
- Hoe vaak had je het gevoel dat dingen gingen zoals je wilde?
- Hoe vaak had je het gevoel dat problemen zo groot werden dat je het niet meer aan kon?

(1) Nooit

(2) Bijna nooit

(3) Soms

(4) Vrij vaak

(5) Heel vaak

Het eerste en vierde item zijn gehercodeerd zodat hoge scores een hoge mate van controle weergeven.

EMOTIONEEL WELBEVINDEN

Deze vraag gaat over je je je in de afgelopen twee weken hebt gevoeld. In de afgelopen twee weken...

- ... voelde ik me vrolijk en opgewerkt
- ... voelde ik me rustig en ontspannen
- ... voelde ik me actief en vol energie
- ... werd ik uitgerust en fris wakker
- ... was ik elke dag bezig met dingen die me interesseren

(0) De hele tijd

(1) Meestal

(2) Meer dan de helft van de tijd

(3) Minder dan de helft van de tijd

(4) Soms

(5) Nooit

De items zijn gehercodeerd zodat hoge scores een laag emotioneel welbevinden weergeven.

SDQ PSYCHISCHE PROBLEMEN

De volgende vragen gaan over jouw gedrag in de laatste zes maanden.

Geef met een kruisje aan of de uitspraken voor jou 'niet waar zijn' of 'een beetje waar zijn' of 'zeker waar zijn'.

- Ik ben rusteloos, ik kan niet lang stilzitten
- Ik heb vaak hoofdpijn, buikpijn, of ben misselijk
- Ik word erg boos en ben vaak driftig
- Ik ben nogal op mijzelf. Ik speel meestal alleen of bemoei mij niet met anderen
- Ik doe meestal wat me wordt opgedragen

- Ik pieker veel
- Ik zit constant te wiebelen of te friemelen
- Ik heb minstens één goede vriend of vriendin
- Ik vecht vaak. Het lukt mij andere mensen te laten doen wat ik wil
- Ik ben vaak ongelukkig, in de put of in tranen
- Andere jongeren van mijn leeftijd vinden mij over het algemeen aardig
- Ik ben snel afgeleid, ik vind het moeilijk mij te concentreren
- Ik ben zenuwachtig in nieuwe situaties. Ik verlies makkelijk mijn zelfvertrouwen
- Ik word er vaak van beschuldigd dat ik lieg of bedrieg
- Andere kinderen of jongeren pesten of treiteren mij
- Ik denk na voor ik iets doe
- Ik pak dingen weg die niet van mij zijn, thuis, op school of op andere plaatsen
- Ik kan beter met volwassenen opschieten dan met jongeren van mijn leeftijd
- Ik ben voor heel veel dingen bang, ik ben snel angstig
- Ik maak af waar ik mee bezig ben. Ik kan mijn aandacht er goed bij houden

(1) Niet waar

(2) Beetje waar

(3) Zeker waar

Het 5^e, 8^e, 11^e, 16^e en 20^e item zijn gehercodeerd zodat hoge scores een hogere mate van problemen weergeven.

HOOFDSTUK 7

OPVATTINGEN OVER HOMOSEKSUALITEIT

Hieronder staan een aantal uitspraken. Geef voor elke stelling aan in hoeverre je het ermee eens bent.

- Homoseksuele jongens en lesbische meiden mogen tot mijn vrienden/vriendinnen behoren
- Ik vind het vies als een jongen en een meisje met elkaar zoenen
- Ik vind het vies als twee jongens met elkaar zoenen
- Ik vind het vies als twee meisjes met elkaar zoenen

(1) Helemaal mee eens

(2) Mee eens

(3) Niet eens/niet oneens

(4) Niet mee eens

(5) Helemaal niet mee eens

(.) Nog nooit over nagedacht

Het eerste item is gehercodeerd zodat een hoge score een positieve houding ten aanzien van homoseksualiteit weergeeft.

Het tweede item maakt geen deel uit van de schaal, maar is toegevoegd om te kunnen vergelijken of jongeren meer weerstand voelen bij het zien zoenen van twee meisjes of twee jongens dan wanneer zij een jongen en een meisje zien zoenen.

HOOFDSTUK 8

ONLINE CONTACT VIA SOCIALE MEDIA

De volgende vragen gaan over 'online contact' en 'online communicatie'. Hierbij moet je denken aan: sturen en ontvangen van berichtjes, emoticons, foto's of filmpjes via instant messengers (bijv. Whatsapp, Snapchat, Facebook messenger), sociale netwerksites (bijv. Instagram, TikTok, Facebook, Pinterest) of videobellen (bijv. Zoom of FaceTime).

Hoe vaak heb je online contact met de volgende mensen?

- Goeie vrienden of vriendinnen
 - Vrienden uit een grotere vriendenkring
 - Vrienden die ik via internet heb leren kennen
 - Andere mensen dan vrienden (bijv. ouders, broers/zussen, klasgenoten, leraren)
- (.) Weet niet/niet van toepassing
- (1) (Bijna) nooit
- (2) Minstens elke week
- (3) (Bijna) elke dag
- (4) Elke dag een paar keer
- (5) Gedurende bijna de hele dag

PROBLEMATISCH SOCIALEMEDIAGEBRUIK

We willen iets weten over jouw ervaringen met sociale media. Met sociale media bedoelen we sociale netwerksites (bijv. Instagram, TikTok, Facebook, Pinterest) en instant messengers (bijv. WhatsApp, Snapchat, Facebook messenger) of videobellen (bijv. Zoom of FaceTime).

Heb je in het afgelopen jaar...

- ... regelmatig aan niets anders kunnen denken dan aan het moment dat je weer sociale media kon gaan gebruiken?
 - ... je regelmatig ontevreden gevoeld omdat je meer tijd aan sociale media had willen besteden?
 - ... je vaak rot gevoeld als je geen sociale media kon gebruiken?
 - ... geprobeerd om minder tijd te besteden aan sociale media, maar dat het niet lukte?
 - ... regelmatig geen interesse gehad in andere bezigheden (bijv. hobby's, sport) omdat je liever met sociale media bezig was?
 - ... regelmatig ruzie gekregen met anderen door jouw sociale mediagebruik?
 - ... regelmatig gelogen tegen je ouders of vrienden over de tijd die je aan sociale media besteedt?
 - ... vaak sociale media gebruikt om niet aan vervelende dingen te hoeven denken?
 - ... ernstige problemen met je ouders, broer(s) of zus(sen) gehad door je sociale mediagebruik?
- (0) Nee
- (1) Ja

PROBLEMATISCH GAMEN

Heb je in het afgelopen jaar ...

- ... wel eens urenlang aan niets anders kunnen denken dan aan het moment dat je weer kon gamen?
- ... je ontevreden gevoeld omdat je meer had willen gamen?
- ... je rot gevoeld als je niet kon gamen?
- ... niet kunnen minderen met gamen, terwijl anderen je zeiden dat je dat moest doen?
- ... games gespeeld om niet aan vervelende dingen te hoeven denken?
- ... ruzie gekregen met anderen door jouw gamegedrag?
- ... de tijd die je besteedt aan games verborgen gehouden voor anderen?
- ... interesse verloren in hobby's of andere activiteiten omdat je wilde gamen?
- ... ernstige problemen met familie of vrienden gehad door jouw gamen?

(0) Nee

(1) Ja

LITERATUURLIJST

- Achterberg, M., Dobbelaar, S., Boer, O. D., & Crone, E. A. (2021). Perceived stress as mediator for longitudinal effects of the COVID-19 lockdown on wellbeing of parents and children. *Scientific Reports*, 11(1), 1-14.
- Anniko, M. K., Boersma, K., Van Wijk, N. P. L., Byrne, D., & Tillfors, M. (2018). Development of a shortened version of the Adolescent Stress Questionnaire (ASQ-S): Construct validity and sex invariance in a large sample of Swedish adolescents. *Scandinavian Journal of Child and Adolescent Psychiatry and Psychology*, 6(1), 4-15.
- Bendtsen, P., Damsgaard, M. T., Huckle, T., Casswell, S., Kuntsche, E., Arnold, P., De Looze, M. E., Hofmann, F., Hublet, A., Simons-Morton, B., Ter Bogt, T. F. M., & Holstein, B. (2014). Adolescent alcohol use: A reflection of national drinking patterns and policy? *Addiction*, 109(11), 1857-1868.
- Berkelbach van der Sprenkel, E. E., Nijhof, S. L., Dalmeijer, G. W., Onland-Moret, N. C., De Roos, S. A., Lesscher, H. M. B., Van de Putte, E.M., Van der Ent, C.K., Finkenauer, C., & Stevens, G. W. J. M. (2022). Psychosocial functioning in adolescents growing up with chronic disease: The Dutch HBSC study. *European Journal of Pediatrics*, 181(2), 763-773.
- Boer, M., Stevens, G. W. J. M., Finkenauer, C., De Looze, M. E., & Van den Eijnden, R. J. J. M. (2021a). Social media use intensity, social media use problems, and mental health among adolescents: Investigating directionality and mediating processes. *Computers in Human Behavior*, 116, 106645.
- Boer, M., Stevens, G. W. J. M., Finkenauer, C., Koning, I. M., & Van den Eijnden, R. J. J. M. (2021b). Validation of the Social Media Disorder Scale in Dutch adolescents: Findings from a large-scale nationally representative sample. *Assessment*, 10731911211027232.
- Boer, M., Stevens, G. W. J. M., Finkenauer, C., & Van den Eijnden, R. J. J. M. (2020a). Attention deficit hyperactivity disorder-symptoms, social media use intensity, and social media use problems in adolescents: Investigating directionality. *Child Development*, 91(4), e853-e865.
- Boer, M., Van den Eijnden R. J. J. M., Boniel-Nissim, M., Wong, S., Inchley, J., Badura, P., Craig, W. M., Gobina, I., Kleszczewska, D., Klanšček, H. J., & Stevens, G. W. J. M. (2020b). Adolescents' intense and problematic social media use and their wellbeing in 29 countries. *Journal of Adolescent Health*, 66(6), S89-S99.
- Booth, M. L., Okely, A. D., Chey, T., & Bauman, A. (2001). The reliability and validity of the physical activity questions in the WHO health behaviour in schoolchildren (HBSC) survey: A population study. *British Journal of Sports Medicine*, 35(4), 263-267.

- Bouter, D. C., Zarchev, M., De Neve-Enthoven, N., Ravensbergen, S. J., Kamperman, A. M., Hoogendijk, W., & Grootendorst-van Mil, N. H. (2022). A longitudinal study of mental health in at-risk adolescents before and during the COVID-19 pandemic. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 1–9.
- Brandt, E. (2006, 20 januari). 'Jongeren zijn de zuipschuiten van Europa'. *Trouw*. Geraadpleegd van <https://www.trouw.nl/nieuws/jongeren-zijn-de-zuipschuiten-van-europa~b5b1d8e5/>
- Breaux, R., Dvorsky, M. R., Marsh, N. P., Green, C. D., Cash, A. R., Shroff, D. M., Buchen, N., Langberg, J. M., & Becker, S. P. (2021). Prospective impact of COVID-19 on mental health functioning in adolescents with and without ADHD: Protective role of emotion regulation abilities. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 62(9), 1132-1139.
- Brechwald, W. A., & Prinstein, M. J. (2011). Beyond homophily: A decade of advances in understanding peer influence processes. *Journal of Research on Adolescence*, 21(1), 166-179.
- Brons, M. E., Bolt, G. S., Helbich, M., Visser, K., & Stevens, G. W. J. M. (2022). Independent associations between residential neighbourhood and school characteristics and adolescent mental health in the Netherlands. *Health & Place*, 74, 102765.
- Bucx, F., & De Roos, S. A. (2015). *Opvoeden in niet-westerse migrantengezinnen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Byrne, D. G., Davenport, S. C., & Mazanov, J. (2007). Profiles of adolescent stress: The development of the adolescent stress questionnaire (ASQ). *Journal of Adolescence*, 30(3), 393–416.
- Cantril, H. (1965). *The pattern of human concerns*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- Cassinat, J. R., Whiteman, S. D., Serang, S., Dotterer, A. M., Mustillo, S. A., Maggs, J. L., & Kelly, B. C. (2021). Changes in family chaos and family relationships during the COVID-19 pandemic: Evidence from a longitudinal study. *Developmental Psychology*, 57(10), 1597–1610.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) (2017, 2 augustus). *MBO; deelnemers, leeftijd, leerweg, niveau, richting en sector 1990-2016*. Geraadpleegd van <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/71824ned/table?dl=6CD5E>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) (2021a, 11 maart). *Uitgaven van huishoudens aan onderwijsondersteuning*. Geraadpleegd van <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2021/10/uitgaven-van-huishoudens-aan-onderwijsondersteuning>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) (2021b, 21 augustus). *Bevolking; geslacht, leeftijd en burgerlijke staat, 1 januari*. Geraadpleegd van <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/7461BEV/table?dl=6CD5C>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) (2022a, 16 februari). *CBS introduceert nieuwe indeling bevolking naar herkomst*. Geraadpleegd van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/07/cbs-introduceert-nieuwe-indeling-bevolking-naar-herkomst>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) (2022b, 18 maart). *Gezondheidsmonitor Jeugd 2019; regio*. Geraadpleegd van <https://statline.rivm.nl/#/RIVM/nl/dataset/50077NED/table?dl=44C22>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) (2022c, 22 april). *Vo; leerlingen, onderwijssoort in detail, leerjaar*. Geraadpleegd van <https://opendata.cbs.nl/#/CBS/nl/dataset/80040ned/table?dl=6B752>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) (2022d, 24 mei). *Corona Gezondheidsmonitor Jeugd 2021; regio*. Geraadpleegd van <https://statline.rivm.nl/#/RIVM/nl/dataset/50092NED/table?dl=695B8>

- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) (2022e, 2 juni). *Meisjes in 2020/21 opnieuw lager schooladvies*. Geraadpleegd van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2022/22/meisjes-in-2020-21-opnieuw-lager-schooladvies>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) (2022f, 9 juni). *Bevolking; migratieachtergrond, generatie, leeftijd, regio, 1 januari*. Geraadpleegd van <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/84910NED/table?dl=68F91>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) (2022g, 7 juli). *Leerlingen en studenten; onderwijssoort*. Geraadpleegd van <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/71450ned/table?dl=6B74C>
- Chen, Y., Osika, W., Henriksson, G., Dahlstrand, J., & Friberg, P. (2021). Impact of COVID-19 pandemic on mental health and health behaviors in Swedish adolescents. *Scandinavian Journal of Public Health, 50*(1), 26-32.
- Cohen, S., Kamarck, T., & Mermelstein, R. (1983). A global measure of perceived stress. *Journal of Health and Social Behavior 24*(4), 385-396.
- Coördinatiepunt Assessment en Monitoring nieuwe drugs (CAM) (2019). *Risicobeoordeling lachgas*. Bilthoven: CAM.
- Cosma, A. P., Stevens, G. W. J. M., Vollebergh, W. A. M., & De Looze, M. E. (2022). Time trends in schoolwork pressure among Dutch adolescents, 2001–2017: Gender and educational differences. *Scandinavian Journal of Public Health 50*(5), 538-541.
- Currie, C., Roberts, C., Morgan, A., Smith, R., Settertobulte, W., Samdal, O., Barnekow, V. (2004). *Young people's health in context: The Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: International report from the 2001/2002 survey*. World Health Organization.
- Currie, C., Ziglio, E., Barnekow, V., & Negru, L. (2008). *Inequalities in young people's health: Health behaviour in school-aged children international report from the 2005/2006 survey*. World Health Organization.
- Currie, C., Zanotti, C., Morgan, A., Currie, D., De Looze, M. E., Roberts, C., Samdal, O., Smith, O. R. F., & Barnekow, V. (2012). *Social determinants of health and well-being among young people. Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: International report from the 2009/2010 survey*. World Health Organization.
- De Looze, M. E., Cosma, A. P., Vollebergh, W. A. M., Duinhof, E. L., De Roos, S. A., Van Dorsselaer, S. A. F. M., Van Bon-Martens, M. J. H., Vonk, R. & Stevens, G. W. J. M. (2020). Trends over time in adolescent emotional wellbeing in the Netherlands, 2005-2017: Links with perceived schoolwork pressure, parent-adolescent communication and bullying victimization. *Journal of Youth and Adolescence, 49*(10), 2124-2135.
- De Looze, M. E., Elgar, F. J., Currie, C., Kolip, P., & Stevens, G. W. J. M. (2019a). Gender inequality and adolescent gender differences in physical fighting, physical activity, and injury across 36 countries. *Journal of Adolescent Health, 64*(5), 657-663.
- De Looze, M. E., Huijts, T., Stevens, G. W. J. M., Torsheim, T., & Vollebergh, W. A. M. (2018). The happiest kids on earth. Gender equality and adolescent life satisfaction in Europe and North America. *Journal of Youth and Adolescence, 47*(5), 1073-1085.
- De Looze, M. E., Van Dorsselaer, S. A. F. M., De Roos, S. A., Verdurmen, J. E. E., Stevens, G. W. J. M., Gommans, R., Van Bon-Martens, M. J. H., Ter Bogt, T. F. M., & Vollebergh, W. A. M.

- (2014). *HBSC 2013. Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren in Nederland*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- De Looze, M. E., Van Dorsselaer, S. A. F. M., Stevens, G. W. J. M., Boniel-Nissim, M., Vieno, A., & Van den Eijnden, R. J. J. M. (2019b). The decline in adolescent substance use across Europe and North America in the early 21st century: A result of the digital revolution? *International Journal of Public Health*, *64*(2), 229-240.
- De Roos, S. A., Iedema, J., & De Boer, A.H. (2022). Quality of life of schoolchildren living with a long-term sick parent: the role of tasks at home, life circumstances and social support. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *19*(12), 7043.
- De Roos, S. A., Van Tienen, I., & De Boer, A. (2020). *Bezorgd naar school. Kwaliteit van leven van scholieren met een langdurig ziek gezinslid*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- De Wit, G. A., Everaars, B., Bilderbeek, B., Visscher, K., Hendriks, R. & Voogt, C. (2021). *Reclame voor en gebruik van alcoholvrije dranken*. Utrecht: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu.
- Donker, M. H., Mastrotheodoros, S., & Branje, S. (2021). Development of parent-adolescent relationships during the COVID-19 pandemic: The role of stress and coping. *Developmental Psychology*, *57*(10), 1611.
- Doornwaard, S., Peeters, M., Leijerzapf, M., De Haas, J., Efat, A., & Kleinjan, M. (2021). *Mentaal kapitaal: Welke factoren spelen een rol bij ongezonde stress, prestatiedruk, schoolverzuim/ thuiszitten en schooluitval?* Utrecht: Regionale Kenniswerkplaats Jeugd en Gezin Centraal.
- Dopmeijer, J. M., Nuijen, J., Busch, M. C. M., & Tak, N. I. (2021). *Monitor mentale gezondheid en middelengebruik studenten hoger onderwijs*. Bilthoven: RIVM, Trimbos-instituut en GGD GHOR Nederland.
- Duinhof, E. L., Smid, S. C., Vollebergh, W. A. M., Stevens, G. W. J. M. (2020). Immigration background and adolescent mental health problems: The role of family affluence, adolescent educational level and gender. *Social Psychiatry Psychiatric Epidemiology*, *55*(4), 435-445.
- Duinhof, E. L., Stevens, G. W. J. M., Van Dorsselaer, S. A. F. M., Monshouwer, K., & Vollebergh, W. A. M. (2015). Ten-year trends in adolescents' self-reported emotional and behavioral problems in the Netherlands. *European Child and Adolescent Psychiatry*, *24*(9), 1119-1128.
- Eisinga, R. N., Coenders, M. T. A., Felling, A. J. A., Te Grotenhuis, M., Oomens, S., & Scheepers, P. L. H. (2000). *Religion in Dutch Society 2000. Documentation of a national survey on religious and secular attitudes in 2000. NIWI/Steinmetz Archive Codebook P1556*. Amsterdam: NIWI/Steinmetz Archive.
- Elffers, L. (2018). *De bijlesgeneratie: Opkomst van de onderwijscompetitie*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Eurostat (2015). Children and young people in the digital world. In M. Kotzeva (Ed.), *Being young in Europe today* (pp. 191-208). Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Gadassi Polack, R., Sened, H., Aubé, S., Zhang, A., Joormann, J., & Kober, H. (2021). Connections during crisis: Adolescents' social dynamics and mental health during COVID-19. *Developmental Psychology*, *57*(10), 1633.
- Geijssel, F., Jenniskens, T., & Van Langen, A. (2020). *Leren in coronatijd: Eindrapport vragenlijstonderzoek onder leerlingen in het voortgezet onderwijs*. Nijmegen: Radboud Docenten Academie/KBA Nijmegen.

- Gezondheidsraad (2015). *Richtlijnen goede voeding 2015*. Den Haag: Gezondheidsraad.
- Gezondheidsraad (2017). *Beweegrichtlijnen 2017*. Den Haag: Gezondheidsraad.
- GGD Rotterdam (2005). *Homo(in)tolerantie. Factsheet oktober 2005*. Rotterdam: GGD.
- Glasscock, D. J., Andersen, J.H., Labriola, M., Rasmussen, K., & Hansen, C. D. (2013). Can negative life events and coping style help explain socioeconomic differences in perceived stress among adolescents? A cross-sectional study based on the West Jutland cohort study. *BMC Public Health*, 13(1), 1-13.
- Goodman, R., Meltzer, H., & Bailey, V. (1998). The Strengths and Difficulties Questionnaire: A pilot study on the validity of the self-report version. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 7(3), 125-130.
- Hankin, B. L., Mermelstein, R., & Roesch, L. (2007). Sex differences in adolescent depression: Stress exposure and reactivity models. *Child Development*, 78(1), 279-295.
- Haugland, S., Wold, B., Stevenson, J., Aaroe, L. E., & Woynarowska, B. (2001). Subjective health complaints in adolescence: A cross-national comparison of prevalence and dimensionality. *European Journal of Public Health*, 11(1), 4-10.
- Hendriks, A. M., Bartels, M., Stevens, G. W. J. M., Walsh, S. D., Torsheim, T., Elgar, F. J., & Finkenauer, C. (2019). National child and adolescent health policies as indicators of adolescent mental health: A multilevel analysis of 30 European countries. *The Journal of Early Adolescence*, 40(4), 537-565.
- Hornstra, L., Van den Bergh, L., Denissen, J. J. A., Diepstraten, I., & Bakx, A. (2021). Parents' perceptions of secondary school students' motivation and well-being before and during the COVID-19 lockdown: the moderating role of student characteristics. *Journal of Research in Special Educational Needs*, 22(3), 209-220.
- Hudson, J., & Kühner, S. (2016). *Fairness for children: A league table of inequality in child well-being in rich countries. Innocenti Report Card 13*. Italy: Unicef.
- Huijnk, W. (2022). *Opvattingen over seksuele en genderdiversiteit in Nederland en Europa 2022*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Huijnk, W. & Van Beusekom, G. (2021). *Wat maakt het verschil? Over het welzijn, de sociale relaties en de leefstijl van lesbische, homoseksuele en biseksuele jongeren*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Hyde, J. S., Mezulis, A. H., & Abramson, L. Y. (2008). The ABCs of depression: Integrating affective, biological, and cognitive models to explain the emergence of the gender difference in depression. *Psychological Review*, 115(2), 291-313.
- Inchley, J., Currie, D., Budisavljevic, S., Torsheim, T., Jaastad, A., Cosma, A. P., Kelly, C., Arnarsson, Á., & Samdal, O. (2020). *Spotlight on adolescent health and well-being. Findings from the 2017/2018 Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) survey in Europe and Canada*. World Health Organization.
- Inchley, J., Currie, D., Cosma, A. P., & Samdal, O. (2018). *Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study protocol: Background, methodology and mandatory items for the 2017/18 survey*. St Andrews: CAHRU.
- Inchley, J., Currie, D., Young, T., Samdal, O., Torsheim, T., Augustson, L., Mathison, F., Aleman-Diaz, A., Molcho, M., Weber, M., & Barnekow, V. (2016). *Growing up unequal: Gender and socioeconomic differences in young people's health and well-being. Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: international report from the 2013/2014 survey*. World Health Organization.

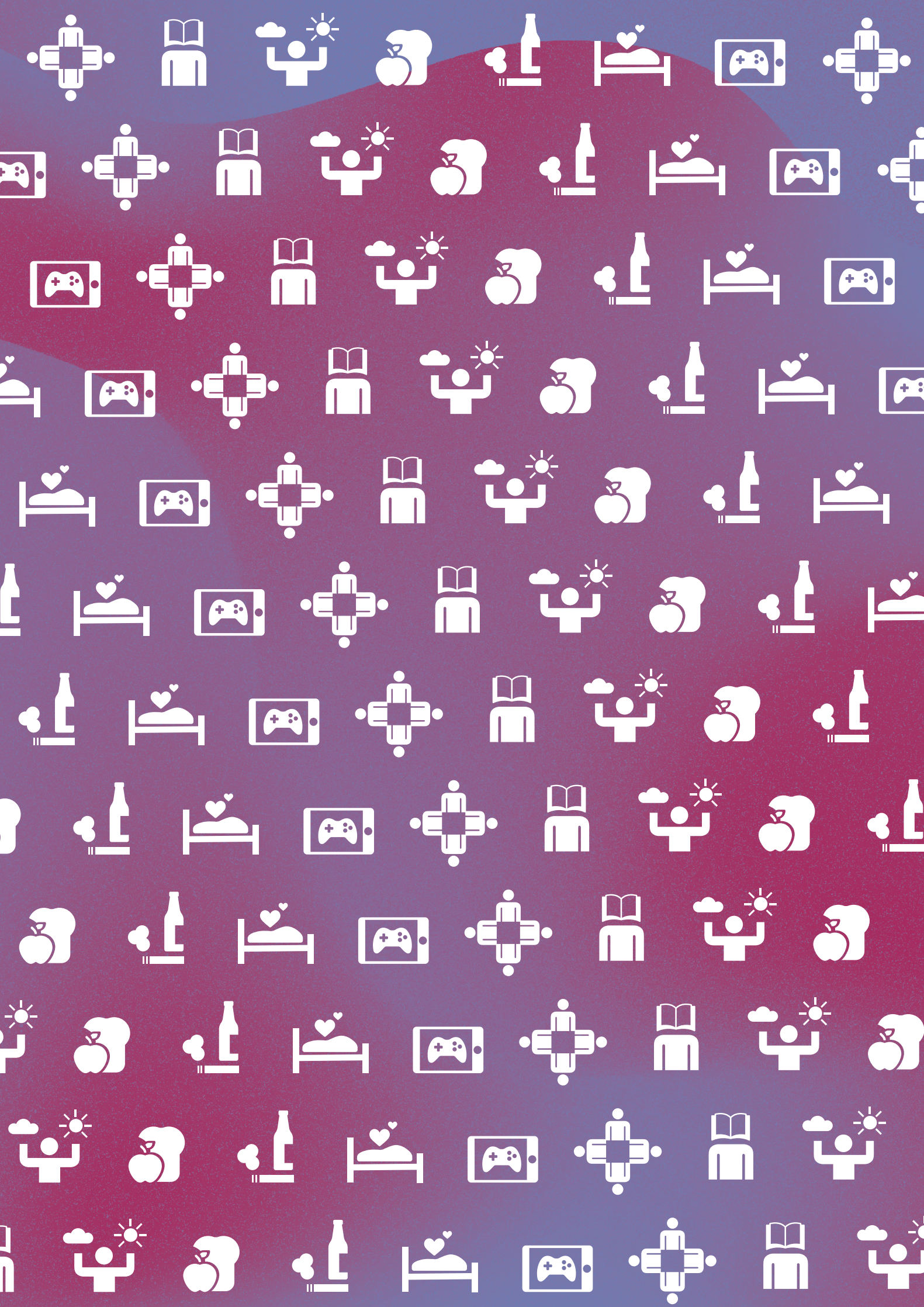
- Jessurun, J. (2022, 14 april). Geen cum laude meer bij geneeskunde VU: Te veel nadruk op presteren. *NOS*. Geraadpleegd van <https://nos.nl/artikel/2425190-geen-cum-laude-meer-bij-geneeskunde-vu-te-veel-nadruk-op-presteren>
- Johansson, K., Petersen, S., Högberg, B., Stevens, G. W. J. M., De Clercq, B., Frasquilho, D., Elgar, F., & Strandh, M. (2019). The interplay between national and parental unemployment in relation to adolescent life satisfaction in 27 countries: Analyses of repeated cross-sectional school surveys. *BMC Public Health*, *19*(1), 1-14.
- Jovanović, V. (2016). The validity of the satisfaction with life scale in adolescents and a comparison with single-item life satisfaction measures: A preliminary study. *Quality of Life Research*, *25*(12), 3173-3180.
- Keijsers, L., & Bülow, A. (2021). Growing up in times of COVID-19: When a window of opportunity is temporarily closed. In E. Aarts, H. Fleuren, M. Sitskoorn, & T. Wilthagen, *The new common* (pp. 117-123). Switzerland: Springer.
- Kessler, R. C., Angermeyer, M., Anthony, J. C., De Graaf, R., Demyttenaere, K., Gasquet, I., De Girolamo, G., Gluzman, S., Gureje, O., Haro, M., Kawakami, N., Karam, A., Levinson, D., Elena, M., Mora, M., Browne, M. A. O., Posada-Villa, J., Stein, D. J., Him, C., ... Chatterji, S. (2007). Lifetime prevalence and age-of-onset distributions of mental disorders in the World Health Organization's world mental health survey initiative. *World Psychiatry*, *6*(3), 168-176.
- Kleinjan, M., Bolier, L., Onrust, S., & Monshouwer, K. (2016). *Mentale weerbaarheid en mentaal welbevinden in de schoolsetting*. Utrecht: Trimbos-Instituut.
- Kleinjan, M., Pieper, I., Stevens, G. W. J. M., Van de Klundert, N., Rombouts, M., Boer, M., & Lammers, J. (2020). *Geluk onder druk?: Onderzoek naar het mentaal welbevinden van jongeren in Nederland*. Den Haag: Unicef.
- Koning, I. M., Van den Eijnden, R. J. J. M., Engels, R. C. M. E., Verdurmen, J. E. E., & Vollebergh, W. A. M. (2011). Why target early adolescents and parents in alcohol prevention? The mediating effects of self-control, rules and attitudes about alcohol use. *Addiction*, *106*(3), 538-546.
- Koning, I. M., Vollebergh, W. A. M., Smit, F., Verdurmen, J. E. E., Van den Eijnden, R. J. J. M., Ter Bogt, T. F. M., Stattin, H., & Engels, R. C. M. E. (2009). Preventing heavy alcohol use in adolescents (PAS): Cluster randomized trial of a parent and student intervention offered separately and simultaneously. *Addiction*, *104*(10), 1669-1678.
- Kramers, P. G. N., Van den Berg, M., Van den Brink, C. L., Achterberg, P. W., Harbers, M. M. & Van Oers, J. A. M. (2012). *Monitoring van leefstijl in Nederland: Een traject voor verbetering*. Bilthoven: Rijksinstituut voor de Volksgezondheid en Milieu.
- Krumpal, I. (2013). Determinants of social desirability bias in sensitive surveys: A literature review. *Quality & Quantity*, *47*(4), 2025-2047.
- Kuyper, L., De Roos, S. A., Iedema, J., & Stevens, G. W. J. M. (2016). Growing up with the right to marry: Sexual attraction, substance use, and well-being of Dutch adolescents. *Journal of Adolescent Health*, *59*(3), 276-282.
- Lemmens, J. S., Valkenburg, P. M., & Gentile, D. A. (2015). The Internet Gaming Disorder Scale. *Psychological Assessment*, *27*(2), 567-582.
- Levin, K. A., & Currie, C. (2014). Reliability and validity of an adapted version of the Cantril Ladder for use with adolescent samples. *Social Indicators Research*, *119*(2), 1047-1063.

- Luijten, M. A. J., Van Muilekom, M. M., Teela, L., Polderman, T. J. C., Terwee, C. B., Zijlmans, J., Klaufus, L., Popma, A., Oostrom, K. J., Van Oers, H. A. & Haverman, L. (2021). The impact of lockdown during the COVID-19 pandemic on mental and social health of children and adolescents. *Quality of Life Research*, 30(10), 2795-2804.
- Magson, N. R., Freeman, J. Y. A., Rapee, R. M., Richardson, C. E., Oar, E. L., & Fardouly, J. (2021). Risk and protective factors for prospective changes in adolescent mental health during the COVID-19 pandemic. *Journal of Youth & Adolescence*, 50(1), 44-57.
- Mascheroni, G., & Ólafsson, K. (2014). *Net Children Go Mobile: Risks and opportunities (2nd ed.)*. Milano: Educatt.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) (2018). *Toekomstgericht curriculum*. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/toekomst-onderwijs/toekomstgericht-curriculum>.
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) (2018). Nationaal Preventieakkoord. Geraadpleegd van www.nationaalpreventieakkoord.nl
- Monshouwer, K., Dorsselaer, S. A. F. M., Van Gorter, A. F., Verdurmen, J. E. E., & Vollebergh, W. A. M. (2004). *Jeugd en riskant gedrag: Kerngegevens uit het Peilstationsonderzoek 2003*. Utrecht: Trimbo-instituut.
- Monshouwer, K., Verdurmen, J. E. E., Van Dorsselaer, S. A. F. M., Smit, E., Gorter, A., & Vollebergh, W. A. M. (2008). *Jeugd en riskant gedrag 2007: Kerngegevens uit het Peilstationsonderzoek Scholieren*. Utrecht: Trimbo-instituut.
- Nederlands Jeugdinstuut (2022, 4 juli). *Onderzoek naar corona en sociaal contact en vrije tijd*. Geraadpleegd van <https://www.nji.nl/coronavirus/onderzoek-naar-corona-en-sociaal-contact-en-vrije-tijd>
- Nederlands Instituut Voor onderzoek van de Eerstelijnsgezondheidszorg (Nivel) & Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) (2022). *De gevolgen van de coronapandemie voor de gezondheid en welzijn van de jeugd: Een systematische literatuurstudie*. Utrecht: Nivel.
- NOC*NSF (2021). *Sportdeelname Index*. Arnhem: NOC*NSF.
- Núñez-Regueiro, F., & Núñez-Regueiro, S. (2021). Identifying salient stressors of adolescence: A systematic review and content analysis. *Journal of Youth and Adolescence*, 50(12), 2533-2556.
- Onderwijsinspectie (2021). *Gevolgen van zestien maanden corona voor het voortgezet onderwijs*. Utrecht: Onderwijsinspectie.
- Onderwijskennis.nl (2022). *Welbevinden en sociaal-emotionele ontwikkeling*. Geraadpleegd van <https://www.onderwijskennis.nl/themas/welbevinden-en-sociaal-emotionele-ontwikkeling>.
- Patalay, P., & Fitzsimons, E. (2016). Correlates of mental illness and wellbeing in children: Are they the same? Results from the UK Millennium Cohort Study. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 55(9), 771-783.
- Prochaska, J. J., Sallis, J. F., & Long, B. (2001). A physical activity screening measure for use with adolescents in primary care. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, 155(5), 554-559.
- Putters, K. (2021, 16 december). *Brief Platform Perspectief Jongeren aan minister Slob [Adviesbrief]*. Geraadpleegd van <https://www.nponderwijs.nl/documenten/publicaties/2022/01/04/brief-pj-aan-minister>.

- Putters, K. (2022, 9 juni). *Brief Platform Perspectief Jongeren aan minister Wiersma [Adviesbrief]*. Geraadpleegd van <https://www.nponderwijs.nl/documenten/publicaties/2022/06/16/brief-ppj-aan-minister>
- Ravens-Sieberer, U., Erhart, M., Torsheim, T., Hetland, J., Freeman, J., Danielson, M., Thomas, C. & The HBSC Positive Health Group. (2008). An international scoring system for self-reported health complaints in adolescents. *European Journal of Public Health*, 18(3), 294-299.
- Reep, C., & Hupkens, C. (2021, 3 september). *Ervaren impact corona op mentale gezondheid en leefstijl*. Geraadpleegd van: <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2021/ervaren-impact-corona-op-mentale-gezondheid-en-leefstijl>.
- ResearchNed (2022). *Veilig op school. Landelijke veiligheidsmonitor 2020-2021: veiligheidsbeleid en veiligheidsbeleving in het primair en voortgezet onderwijs*. Nijmegen: ResearchNed.
- Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) (2016). *Gezondheidsrisico's lachgas (N2O) risicobeoordeling RIVM*. Bilthoven: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu.
- Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) (2020, 1 september). *Opbouw van de leefstijlmonitor*. Geraadpleegd van <https://www.rivm.nl/leefstijlmonitor/opbouw-van-leefstijlmonitor>
- Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) (2022, 25 mei). *Leefstijlmonitor*. Geraadpleegd van <https://www.rivm.nl/leefstijlmonitor>
- Rijksoverheid (2022a). *Aanpak 'Mentale gezondheid: van ons allemaal'*. Den Haag: Rijksoverheid.
- Rijksoverheid (2022b). *Coronavirus tijdlijn*. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/coronavirus-tijdlijn>
- Rombouts, M., Van Dorsselaer, S. A. F. M., Scheffers-Van Schayck, T., Tuithof, M., Kleinjan, M., & Monshouwer, K. (2020). *Jeugd en riskant gedrag 2019: Kernegevens uit het Peilstationsonderzoek Scholieren*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Rose, A. J., Carlson, W., & Waller, E. M. (2007). Prospective associations of co-rumination with friendship and emotional adjustment: Considering the socioemotional trade-offs of co-rumination. *Developmental Psychology*, 43(4), 1019-1031.
- Sawyer, S. M., Afifi, R. A., Bearinger, L. H., Blakemore, S. J., Dick, B., Ezeh, A. C., & Patton, G. C. (2012). Adolescence: A foundation for future health. *The Lancet*, 379(9826), 1630-1640.
- Schuurman, T. M., Henrichs, L. F., Schuurman, N. K., Polderdijk, S., & Hornstra, L. (2021). Learning loss in vulnerable student populations after the first COVID-19 school closure in the Netherlands. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 1-18.
- Sociaal-Economische Raad (SER) (2022). *Veelbelovend: Kansen en belemmeringen voor jongeren in 2021*. Den Haag: Sociaal-Economische Raad.
- Smeets, E., Van Langen, 't Gilde, J., & Krijnen, E. (2021). *De invloed van COVID-19 op het onderwijs: Verslag van gesprekken met onderwijsinspecteurs*. Nijmegen: KBA Nijmegen/Kohnstamm Instituut.
- Spendelov, J. S., Simonds, L. M., & Avery, R. E. (2017). The relationship between co-rumination and internalizing problems: A systematic review and meta-analysis. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 24(2), 512-527.
- Staatsblad (2015, 2 oktober). *Besluit van 24 augustus 2015 tot wijziging van het Inrichtingsbesluit WVO, het Inrichtingsbesluit WVO BES, het Eindexamenbesluit VO, het Eindexamenbesluit VO BES, het Staatsexamenbesluit VO en het Staatsexamenbesluit VO BES in verband met opnemen van het vak*

- Chinese taal en cultuur en vermelding van het *judicium cum laude* op het diploma.*
Geraadpleegd van <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stb-2015-340.html>
- Stevens, G. W. J. M., Boer, M., Van Dorsselaer, S. A. F. M., De Looze, M. E., De Roos, S. A., Ter Bogt, T. F. M., Van den Eijnden, R. J. J. M., & Vollebergh, W. A. M. (2020). *Gezondheid en welzijn van Nederlandse jongeren in internationaal perspectief*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Stevens, G. W. J. M., Buyukan-Tetik, A., Maes, M., Weinberg, D. W., Vermeulen, S., Visser, K., & Finkenauer, C. (2022). Examining socioeconomic disparities in changes in adolescent mental health before and during different phases of the COVID-19 pandemic. *Stress and Health*, 1-13.
- Stevens, G. W. J. M., Van Dorsselaer, S. A. F. M., Boer, M., De Roos, S. A., Duinhof, E. L., Ter Bogt, T. F. M., Van den Eijnden, R. J. J. M., Kuyper, L., Visser, D., Vollebergh, W. A. M., & De Looze, M. E. (2018). *HBSC 2017. Gezondheid en welzijn van jongeren in Nederland*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Stevens, G. W. J. M., Weinberg, D. W., Visser, K., Jonker, M. & Finkenauer, C. (2021). *Het welzijn van MBO studenten in tijden van corona*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Ter Bogt, T. F. M., Van Dorsselaer, S. A. F. M., & Vollebergh, W. A. M. (2003). *Psychische gezondheid, risicogedrag en welbevinden van Nederlandse scholieren*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Thorisdottir, I. E., Asgeirsdottir, B. B., Kristjansson, A. L., Valdimarsdottir, H. B., Jonsdottir Tolgyes, E. M., Sigfusson, J., Allegrante, J. P., Sigfusdottir, I. D., & Halldorsdottir, T. (2021). Depressive symptoms, mental wellbeing, and substance use among adolescents before and during the COVID-19 pandemic in Iceland: A longitudinal, population-based study. *The Lancet Psychiatry*, 8(8), 663-672.
- Tiessen-Raaphorst, A. (2015). *Rapportage Sport 2014*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Topp, C. W., Østergaard, S. D., Søndergaard, S. & Bech, P. (2015). The WHO-5 Well-Being Index: A systematic review of the literature. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 84(3), 167-176.
- Torsheim, T., Cavallo, F., Levin, K. A., Schnohr, C., Mazur, J., Niclasen, B., & Currie, C. (2016). Psychometric validation of the revised Family Affluence Scale: A latent variable approach. *Child Indicators Research*, 9(3), 771-784.
- Troelstra, S., Croes, E., Bommelé, E. & Willemsen, M. (2020). *Factsheet elektronische sigaretten*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Van Aalderen (2021, 25 november). *Opinie: Sluit de scholen niet, want leerlingen missen veel meer dan alleen lesstof*. *Volkskrant*. Geraadpleegd van <https://www.volkskrant.nl/cs-bcbcd582>
- Van den Berg, E., Van Eijkern, I., Van den Boek, A. & Van der Wel, J. (2022). *Implementatiemonitor Nationaal Programma Onderwijs: Tweede deelonderzoek funderend onderwijs*. Amsterdam: Regioplan.
- Van den Broek, A. (2014). *Culturele activiteiten in 2012: Bezoek, beoefening en steun. Het culturele draagvlak deel 13*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Van den Eijnden, R., Koning, I., Doornwaard, S., Van Gorp, F., & Ter Bogt, T. (2018). The impact of heavy and disordered use of games and social media on adolescents' psychological, social, and school functioning. *Journal of Behavioral Addictions*, 7(3), 697-706.
- Van den Eijnden, R. J. J. M., Lemmens, J. S., & Valkenburg, P. M. (2016). The Social Media Disorder Scale: Validity and psychometric properties. *Computers in Human Behavior*, 61, 478-487.

- Van Dorsselaer, S. A. F. M., De Looze, M. E., Vermeulen-Smit, E., De Roos, S. A., Verdurmen, J. E. E., Ter Bogt, T. F. M., & Vollebergh, W. A. M. (2010). *Gezondheid, welzijn en opvoeding van jongeren in Nederland*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Van Dorsselaer, S. A. F. M., Tuithof, M., Verdurmen, J. E. E., Spit, M., Van Laar, M., & Monshouwer, K. (2016). *Jeugd en riskant gedrag 2015: Kerngegevens uit het Peilstationsonderzoek Scholieren*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Van Dorsselaer, S. A. F. M., Zeijl, E., Van den Eeckhout, S., Ter Bogt, T. F. M., & Vollebergh, W. A. M. (2007). *HBSC 2005 Gezondheid en welzijn van jongeren in Nederland*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Van Loon, A., Creemers, H. E., Beumer, W. Y., Okorn, A., Vogelaar, S., Saab, N., Miers, A. C., Westenberg, P. M., & Asscher, J. J. (2020). Can schools reduce adolescent psychological stress? A multilevel meta-analysis of the effectiveness of school-based intervention programs. *Journal of Youth and Adolescence*, 49(6), 1127–1145.
- Vancampfort, D., Ashdown-Franks, G., Smith, L., Firth, J., Van Damme, T., Christiaansen, L., Stubbs, B., & Koyanagi, A. (2019). Leisure-time sedentary behavior and loneliness among 148,045 adolescents aged 12–15 years from 52 low-and middle-income countries. *Journal of Affective Disorders*, 251, 149-155.
- Veenstra, R. (2014). Groepsprocessen bij jongeren: Over pesten en ander probleemgedrag. *Kind en Adolescent*, 35, 86-99.
- Vermeulen, M. (2018, 16 maart). Zesjescultuur maakt plaats voor strijd om hoge cijfers – wat doet dat met jongeren? *Volkscrant*. Geraadpleegd van <https://www.volkscrant.nl/nieuws-achtergrond/zesjescultuur-maakt-plaats-voor-strijd-om-hoge-cijfers-wat-doet-dat-met-jongeren~b1355733/>
- Vermeulen, W., Schwartz, T., Hoekstra, S., & Kleinjan, M. (2021). *Druk in het voortgezet onderwijs. Onderzoek naar oorzaken van schooldruk in het voortgezet onderwijs*. Amsterdam: SEO Economisch Onderzoek.
- Voedingscentrum (2017, 17 november). *CBS: Jonge kinderen eten vaker voldoende fruit en groente dan oudere*. Geraadpleegd van <https://www.voedingscentrum.nl/nl/nieuws/cbs-jonge-kinderen-eten-vaker-voldoende-fruit-en-groente-dan-oudere.aspx>
- Vogels, R., & Maslowski, R. (2017). Onderwijs. In R. Bijl, J. Boelhouwer, & A. Wennekers, *De sociale staat van Nederland 2017* (pp. 88-113). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Von Soest, T., Kozák, M., Rodríguez-Cano, R., Fluit, D. H., Cortés-García, L., Ulset, V. S., Haghish, E. F., & Bakken, A. (2022). Adolescents' psychosocial well-being one year after the outbreak of the COVID-19 pandemic in Norway. *Nature Human Behaviour*, 6(2), 217-228.
- Vuijk, P., & Weerheijm, R. (2022). Elkaar goedbedoeld de put in praten. *Kind & Adolescent Praktijk*, 21(2), 16-23.
- Weinberg, D. W., Stevens, G. W. J. M., Buksch, J., Inchley, J. & De Looze, M. E. (2019a). Do country-level environmental factors explain cross-national variation in adolescent physical activity? A multilevel study in 29 European countries. *BMC Public Health*, 19(1), 1-11.
- Weinberg, D. W., Stevens, G. W. J. M., Duinhof, E. L., & Finkenauer, C. (2019b). Adolescent socioeconomic status and mental health inequalities in the Netherlands, 2001–2017. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(19), 3605.
- Wienen, B., (2021). *Nieuw kinderrecht: het recht om te falen*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

De jeugd heeft de toekomst. Daarom is het essentieel om te weten hoe het met hen gaat. Juist nu is dit extra belangrijk, omdat er veel zorgen zijn over de impact die de coronacrisis op de jeugd heeft (gehad). In hoeverre zijn mentale problemen toegenomen tussen 2017 en 2021 en hoe verhoudt deze eventuele toename zich tot veranderingen hierin tussen 2001 en 2017? Wat is het percentage jongeren dat druk door schoolwerk ervaart? Worden jongeren in Nederland gezonder of minder gezond? Moeten we ons zorgen maken over hun alcoholgebruik? Hoe staat het met hun online gedrag? Hoeveel jongeren zijn al op jonge leeftijd seksueel actief? Hoe heeft de relatie die jongeren in Nederland hebben met klasgenoten, vrienden en ouders zich ontwikkeld in de laatste jaren? Maar ook: met welke groepen jongeren gaat het goed en met welke minder goed?

Om een antwoord te geven op deze vragen en vele andere, vond in het najaar van 2021 voor de zesde keer het Nederlandse Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) onderzoek plaats. Het Nederlandse onderzoek wordt sinds 2001 elke vier jaar uitgevoerd onder een landelijk representatieve groep leerlingen uit groep 8 van de basisschool en het voortgezet onderwijs in de leeftijd van 11 tot en met 16 jaar. Hiermee geeft het HBSC-onderzoek inzicht in de ontwikkelingen in de gezondheid en het welzijn van de Nederlandse schoolgaande jeugd in de 21ste eeuw.

Het Nederlandse HBSC-onderzoek maakt deel uit van een internationaal onderzoek dat iedere vier jaar in ongeveer 50 landen plaatsvindt in samenwerking met de World Health Organization (WHO). In Nederland wordt dit onderzoek uitgevoerd in een samenwerking tussen de Universiteit Utrecht, het Trimbos-instituut en het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP). Het onderzoek is gefinancierd door het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS).